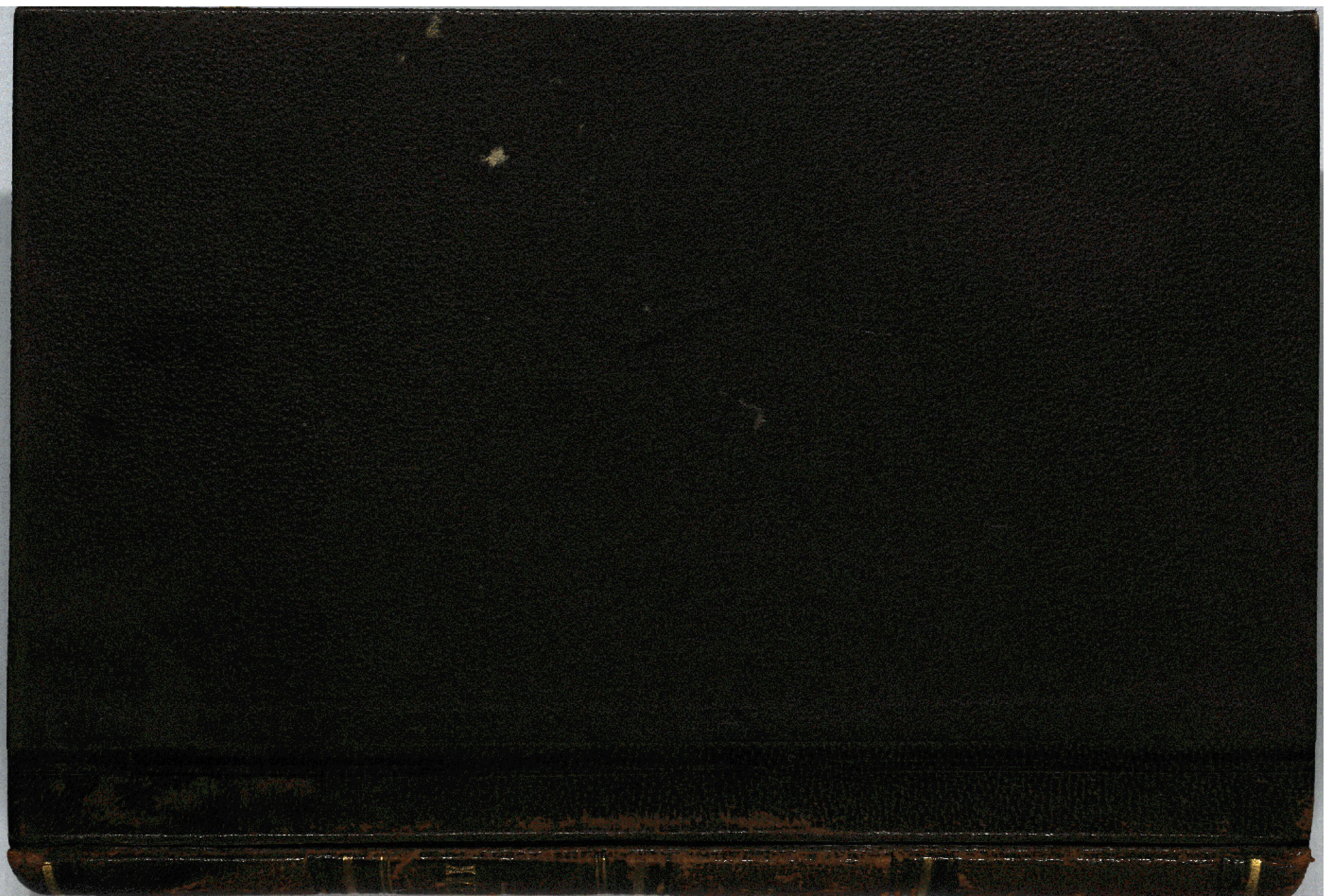

323 H 3

P II 213/7

f
1833

Dr Rudolf Simonds
à Soulz

Р II 213
РГСр II 18/1855.1

ГЛАСНИКЪ

ДРУШТВА СРБСКЕ СЛОВЕСНОСТИ.

СВЕЗКА VII.

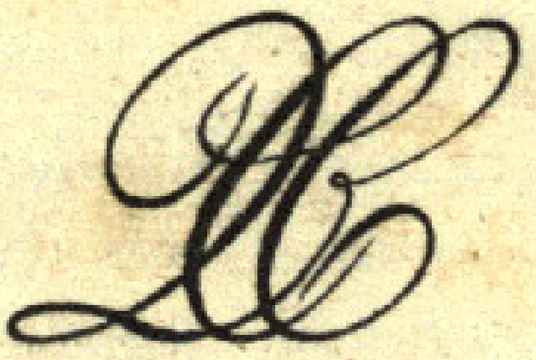

У БЕОГРАДУ

У КЊИГОПЕЧАТЊИ КЊАЖЕСТВА СРБІЄ.

1855.

Инв. Ор. 1052
7052

САДРЖАНИ.

страна.

1. Мнѣніе о књижевномъ сербскомъ єзику, одъ Подпредсѣдателя Друштва Г. Архимандрита Гаврила 1

2. Разсматраня о Душановомъ Законику, одъ Г. Дра Н. Крстића 22

3. Одговори на неколико пытаня изъ сербске исторіе, одъ Г. Дра Н. Крстића . . 86

4. О црквено-словенскомъ єзику, нѣговомъ почетку, оображательима и историскимъ судбинама, — съ рускогъ, одъ Г. С. Сретеновића 114

5. Прилози къ исторіи сербске и бугарске ерархіе 170

6. Писмени споменици сербски и бугарски 180

7. Додатакъ къ описанію стары сербски новаца, одъ Дра Я. Шафарика . . . 194

8. Число и покретъ людства главногъ града Београда, одъ Г. В. Якшића . 231

страна.

9. Климатична одношеня земль у год. 1854., одъ Г. В. Якшића 280

10. Покретъ людства Србіе у години 1854., одъ Г. В Якшића 303

11. Известіе о дѣланю и станю Друштва Србске Словесности у 1854 години . 324

12. Србске књиге у Београду у 1854 и 1855. год. печатане. 333

13. Некролози 335

Знаменитіе погрешке.

На страни 170. врети 2-гой место в треба и
„ „ 170. „ 2-гой „ епархіе треба ерархіе,
на табаку 16. место стр. 261. и т. д. треба 241. и т. д.

МНѢНІЄ О КНЬИЖЕВНОМЪ СРБСКОМЪ ЄЗИКУ

Подпредсѣдателя Друштва, Архимандрита Гаврила.

Кадъ є србскій єзикъ стекао своє право, то єсть, кадъ є изъ србски уста почео прелазити и у књиге, отворіо се био ратъ између две партає, одъ кои єдна доказиваше, да књижевный єзикъ Србаˊ неможе быти никои другій него славенскій, а друга се томе противила, наводећи основе, да се Србима мора србски писати. Међутимъ и єдна и друга страна говорила є просто србски и у кући и ванъ куће. И єдна и друга страна хтела є оно, што є болѣ; алъ є ту био чворъ: ко ће коме доказати, шта є болѣ? Они, кои су хтели славенскій єзикъ наметнути Србима, мало су говорили; пруживши само руку на славенскій єзикъ, дали су на знанѣ, да є крайнѣ заблуђенѣ и слепота хтети удалити се одъ тако усавршаногъ, за сваку науку употребльивогъ єзика. Дабоме, да є ту было горды и презрителны погледа, увредителны и опоры речій! Да непређутимъ ни то, да су членови ове славенске стране были люди и по годинама, и по достоинству, и по учености уваженія

достойни. Они други, кои су се подватили, да извоюю србскомъ єзику собствену књижевность, борили су се не a priori, него су се рвали за оно, што су држали, да може быти па и обстати. Я се устручавамъ казати, ко су были ови борци. Казаћу имъ оно име, коє имъ є противна страна наденула, и то име было є „новаци“. Старымъ людма никако се ніє допадало новаченѣ. По предразсуди свога возраста, имена, званія и наслѣђены претензія, очекивали су одъ младежи, уписавшесе у новаке, да бране србску писменость, очекивали су, велимъ одъ тако названы полетараца, да своє старіє безусловно слушаю, нити да мудрую о ономъ, што неумеду.

На срећу србскогъ књижества, ніє траяла ова борба више одъ 20. година. Неумелци нису се дали застрашити претњама. Србскимъ єзикомъ писана књига нађе отворена врата србскогъ домаћина и сва челядь рече, да разуме, шта књига каже. Ово є было прво звоно, коимъ се огласила смрть старогъ господара. А пошто се спустише у гробъ и нѣгови ревнители — оста венацъ побѣде у рукама бораца србске писмености.

По слѣдствама, коя су поникла изъ ове борбе, може се познати духъ, коимъ се и съ єдне и съ друге стране радило. Мора да су были на край срца и єдни и други. Бранители славенскогъ єзика нису хтели понизитисе па да изложе своє основе, на коима почива обрана њіове ствари. Начинъ, коимъ су наметали своє мнѣніє, было є такавъ, да є морао произвести огорченѣ у противной страни. Одтуда іошть и данасъ познато одтуђиванѣ поедины лица одъ сваке речи, коя славенски звони.

Руси су далеко ближе къ славенскомъ него

Срби; да, него икои Славени, па опетъ имъ се ніе свидило усвоити га за свой кньижевный єзикъ. Као старый єзикъ, као єзикъ одкровенія остао є славенскій єзикъ само у цркви и кодъ њи као и кодъ насъ. Кньижевный єзикъ образованъ є изъ славенскогъ и говорногъ. Тай є истый случай и кодъ насъ. Было є, истина, понеки аукторитетны гласова, доказивавши, да є србскій єзикъ самосталанъ; было ій є, кои мислише, да є садашньій славенскій єзикъ быо некада говорный србскій єзикъ; алъ што рекоше, недоказаше. То бы истомъ быо неблагодаранъ трудъ! Кадъ бы ко могао доказати, и кадъ бы ко имао волю веровати, да су наши старински рукописи писани говорнымъ єзикомъ оны времена, то бы онда пре свега необоримо доказана была тежня списателя новіи времена: да говорный єзикъ народа валя изображавати, дакле и кньиге на истомъ писати. Но была то сушта истина или небыла, тай є основъ єданпутъ узетъ за правило, кога се држе и Руси, и Срби, и Бугари: говори и пиши єзикомъ свога народа.

Но да се при ображаваню нашегъ матернѣгъ єзика небы показали несмотрени, клонећисе славенски речій као кужны, неће быти дангубна стварь прочитати слѣдующе речи, коє самъ нашао у кньигама Свѣтогъ Писма на славенскомъ єзику. Ако є єзикъ славенскій старіи одъ србскогъ, каошто ће, мислимъ и быти, онда є готово заключенѣ: да србскогъ єзика не бы ни было, да ніє славенскогъ. Ево доказа:

Писме *А*.

Нисамь нашао речій са зачелнимъ *А*, коє бы быле славенске а при томъ и србскомъ сродне;

само самь нашао свезу *а*, коя є истоветно и србска. „*а* тму нарече ноць“; „*а* жатва — кончина вѣка; *а* жатели — Ангели суть“. „На глави венацъ, *а* у венцу діямантъ“; сутра ћемо орати, *а* Милько ће намъ донети ужину; ты се частишъ у Крушевцу граду, *а* я кукамъ овде на гаришту.“

Писме *Б*.

Баба, баня, баснь (басна), баяніє (баянѣ), балица, бедро, беззаконіє, беззаконникъ, бездна, безбожникъ, безбрадъ, безуміє, бесѣда, бичъ, биссеръ, быліє (наше былѣ), благо, благодать, блаженство, благочестіє, ближньій, блудникъ, блудница, Богъ, божество, бокъ, бобъ, богатство, бочка (наше бечка), брада, бразда, бракъ, братъ, брашно, бритва, брегъ, бродъ, бѣда, саюзъ бы; приложна имена: безвредный, беззаконный, безплотный, безплодный, безсмертный, безчадный, божій, благодатный, благій, благовѣрный, благочестивый, благословеный, блаженый, благополучный, богатый, бодльивый, брачный, бабій; — предлогъ: безъ; нарѣчіє: близъ; глаголи: баяти, бити, быти, бывати, благословити, благоугодити, блудити, богатити, бояти ся, бѣгати, бѣжати, благодарити, бости.

Писме *В*.

Вепръ (вепаръ), велможа, вечеръ, вечеря, верхъ, верба (врба), видъ, вилици, виноградъ, вино, власть, властелинъ, владѣтель, власи, вода, водоносъ, волна (вуна), воля, волъ, воєвода, востокъ, воинство, вѣнецъ, вѣкъ, вѣра, вѣтръ, вѣсъ, врата, врагъ, вражда, вранъ (гавранъ), вредъ, вражба (вража), вратаръ, вратило, вкусъ, воскресеніє, вознесеніє; приложна имена: вторый, великій, вареный, видимый, високій, водный, вѣчный, вну-

тренній, вчерашній; глаголи: варити, видѣти, водити, воєвати, вѣяти, воскипити (ускипити), втиснути (утиснути), вражати.

Писме *Г.*

Гадъ, глава, гладъ, гласъ, главица, глаголъ, гора, господъ, господинъ, голубъ, голубица, говяда (говеда), голени, гордость, горлица, горнецъ (грнацъ, лонацъ), гробъ, гроздъ, громъ, градъ, гробъ, горлица, госпожа, гной, гнѣздо, гнусность, гнѣвъ, грѣхъ, грѣшникъ, грудь, гусли, гусеница, гривна, гумно; приложна имена: грѣшный, гладкій, горній, гласный, гнойный, гнусный; глаголи: господствовати, гонити, грозити, горѣти, гристи, гнѣсти, годити, гнушатися, гордитися, гадати (гатати), говѣти; нарѣчіє: гдѣ.

Писме *Д.*

Даръ, димъ, диня, дыханіє, денница, день, десница, держава, домъ, доброта, доходъ, дѣва, дѣвица, дѣвство, дѣдъ, дѣло, древодѣля, дщица, душа, духъ, дубъ, дуга; приложна имена: дароносный, душевный, духоввый, державный, добрый, дѣвственый, далекій, добродѣтельный, двокрилный, двоєсложный, дворoдный; броителна: два, двадесять, двѣста; предлогъ: до; глаголи: дати, даяти (давати), давити, держати, доити, досадити, дѣлати, дѣлити, дыхати; нарѣчія: десно, добро.

Писме *Е.*

Осимъ нарѣчія *вда* и глагола *всмь* и *вздити*, нисамь нашао речій за ово место.

Писме *Ж.*

Жаба, жатва, жена, желѣзо, жертва, жертвеникъ, животно, животъ, жила, житель, жито, житіе; приложна: живый, женскій, жалостный, желѣзный, животный; глаголи: живити, женитися, жалѣти (жалити), желати.

Писме *З.*

Залогъ, законъ, завѣтъ, завѣса, западъ, заимъ, займодавецъ, зятъ (зетъ), зеліе, земля, земледѣлецъ, зѣница, звѣзда, звѣръ, зима, злакъ, законъ, злато, злоба, знаменіе, зракъ, зубъ; приложна: зеленый, земный, злый, здравый, зрѣлый, знойный, завистный, злобный; глаголи: заповѣдати, заповѣдити, заградити, заблудити, заклати, закопати, завѣяти, зазрети, заключити запретити, запалии, заложити, затворити, знати, засѣсти, зачати; предлогъ: за.

Писме *И.*

Игла, икра, искра, истина, источникъ, имя; предлогъ: изъ; глаголи: изгнати, избрати, изити, именовати, иззивати, истребити, играти, изслати, исцѣлити, изявити, извести, изницати, измити, изнести, избити, испрати, искати, имати, изумрети, избавити, искупити, испрати, изгладити, истесати, изрѣзати, изломити, исцѣдити, изсушити, изгорѣти, испити, искоренити, избавляти, изути, изувати, избости, изскочити, ископати, испустити, изготовити, истесати, испытати, излити, изливати, испросити, испещи (испећи), истребити, извертити, изсунути, избости, изсупити.

Писме *К.*

Касситеръ, камара, коса, камень, каменіе (каменѣ), китъ, кошница, кость, ковачъ, ковчегъ, коза, кожа, кожица, колѣно, корито, конь, кончина, копито, колацъ, кошъ, копіе, кобилица, книга, кровъ, крава, крило, край, краста, красота, кремень, кринъ, кругъ, клятва, класъ, клѣть, ключъ, купа (ръпа); приложна: косматый, красный, крайній, крѣпкій, купленый, козій, книжный; глаголи: кадити, канути, ковати, крити, купити, куповати; предлогъ: къ и ко; нарѣчіе: како.

Писме *Л.*

Ласица, лядина (ледина), ледъ, лице, лишай, листъ, лисица, литра, ловъ, ловецъ, лоза, лѣто, сѣствица, лѣпота, лѣтописъ, луна, лукъ, лукавство, люди; приложна: лозный, лукавый, лютый; глаголи: ликовати, лаяти, лежати, локати, ловити, любити; нарѣчіе: лѣво, легко (лако).

Писме *М.*

Мати, масло, мясо, масть, медъ, мечъ, мертвецъ, мерзость, медвѣдъ, медвѣдица, миръ, милость, мишца, мишъ, мысль, милостиня, млеко, младость, мгла, море, молитва, мѣдь, мѣра, мѣсто, мѣсяцъ, мракъ, мрежа, мрежица, мужъ, мудрость, мука, муха; заимена: мой, моя, моє; приложна: малый, мирный, морскій, мудрый, мрачный; глаголи: метнути, минути, мислити, млатити, молити, множити; заимена: мене, ми, мы; нарѣчія: мало, много.

Писме *Н.*

Навой, нагота, надежда, наемникъ, наслѣдникъ, народъ, настоятель, наложница, наслѣдіе,

началникъ, началство, небо, неволя, невѣста, нечистота, неправда, нить, нива, нога, нощь, ножъ, носила, нѣдро, нужда; приложна: нагій, начални, невидимый, небесный, непорочный, нечистый, нечестивый, неправедный, неблагодарный, неустроєный, незлобивый, нуждный; глаголи: наложити, напоити, напаяти, навязати, налити, написати, насадити, наставити, напасти, наслѣдити, наситити, научити, небоятися, непослушати, недостати, непрестати, неминути, никнути, низводити, носити, нудити; предлогъ: на, низъ, надъ; заиме: нашъ, наша, наше; насъ, намъ.

Писме *О*.

Оба, обое, обилность, обида, обиталиште, облакъ, обѣтъ, образъ, оброкъ, овенъ (ованъ), овца, обуща (обуѣа), огнь (огань), ограда, огнище, одметникъ, одступникъ, одежда, оконце (оканце), окно, око, очи, олово, олтарь, опона, орало (рало), орудіе, оружіе, островъ, останокъ, отецъ, отечество; приложна: обилный, облачный, огненый, обштый; међуметакъ: о; предлогъ: о; глаголи: обладати, обрѣзати, обложити, обріяти, обвити, обличити, обѣлити, обрати, обявити, обезчестити, обзирати, обѣсити, обути, обикнути, обсѣсти, обнадеждити, одарити, обругати, оглодати, огрѣяти, одкрити, одлучити, одлучитися, одпустити, одвести, одолѣти, одвратити, одступити, одпасти, одринути, одкрыти, одкрывати, одкупити, оддоити, одрѣзати, озлобити, оклеветати, оковати, омыти, омитися, оправдати, опустити, описати, опретися, опредѣлити, ослабити, основати, острогати (остругати), ослѣпити, остати, осѣдлати, оскорбити, оставити, оряти (орати), очистити, ощетити (оштетити); заиме: онъ, она, оно; нарѣчія: овдѣ, ондѣ, онамо.

Писме *П.*

Пагуба, паздеръ, палица, пастирь, перси, печаль, первенецъ, песокъ, пещь (пећь, а не фуруна), пещера, первенство, перстень, петля, періе, перстъ, пиръ, писаръ, пила, плодъ, племя, пламень, плева, плачъ, плеща (плећа), подобіе, поле (полѣ), полъ, мужкій и женскій, потокъ, покой, поило, полза, постеля, похоть, полкъ, покровъ, покровитель, поясъ, покривало, подгоріе, повѣсть, половина, порокъ, поляна, понява, правда, предѣлъ, пространство, престолъ, праздникъ, прахъ, прадѣдъ, приносъ, праздность, простота, прагъ, приморіе, предградіе, птица, путь, пустиня, путо, путникъ, пчела, пчелникъ, пшеница; приложна: пагубный, печалный, плодный, плодовитый, пламеный, полезный, порочный, праведный, пространный, праздный, пшеничный, подобный, подручный, пернатый, печеный, прилѣжный; предлози: по, предъ, подъ, противу; глаголи: падати, пасти, пâсти (стоку), питати, пити, плакати, плювати, плеснути (плѣснути), плести, послушати, познати, помышляти, помыслити, погубити, покривати, покрыти, посилати, послати, поставити, поставляти, показати, поразити, проводити, положити, попустити, посѣтити, погребсти, помазати, побѣдити, посѣяти, показати, послужити, побити, потопити, позлатити, помиловати, посребрити, покропити, погрузити, попалити, попущати (попуштати), попустити, понудити, постигнути, позавидити, посадити, посынити, помогати, покадити, покорити, полокати, позвати, подвести, полизати, потопити, посѣдити, погубити, погибнути, постояти, понудити, призивати, призвати, приставити, принести, призрѣти, приводити, привести, приступати, приступити, прикрыти, прилѣпити, приспѣ-

ти, пріимати, привалити, приклонити, пристанути, пристати, престати, превратити, предстати, прерѣзати, преступити, презрѣти, предати, предходити, пребывати, преселити, прележати, прехитрити, плести, прясти (прести), печатати, простреми, пролити, проливати, проводити, прозвати, продати, проплакати, простити, пробости, прославити, просити, провертити, прогнати, пропрати, простирати, прозивати; нарѣчіе: право, поздно:

Писме *Р.*

Работа, рана, распря, рамо (раме), рака, рать, рай, ребро, решетка, риба, риза, рѣка, родъ, рогъ, роса, ровъ, рой, рука, руно, рукоять (руковеть); приложна: райскій, ручный, родный; глаголи: разсмотрити, разлучити, разумѣти, раздѣлити, размыслити, распустити, распространити, распростерти, разсѣяти, работати, разорити, разбити, разграбити, растити, разсудити, разсипати, ратовати, разширити, раздробити, разгласити, раскопати, раздати, разоряти, разорити, растерзати, раздерати, растопити, разметнути, разметати, расковати, распоясати, родити, рѣзати; предлогъ: ради.

Писме *С.*

Сáдъ, сáнъ, свѣтъ, свѣтило, свѣща (свећа), свидѣтель, свидѣтельство, свинія (свиня), свекоръ, священникъ, сестра, сердце, село, серна, серпъ, сила, сынъ, сирота, сиръ, ситость, скотъ, сладость, слава, слине, слѣпота, слово, служба, служитель, случай, смола, смерть, смоква, снопъ, сновидецъ, сноха (снаа), снѣгъ, снопъ, соль, солнце, союзникъ, сонъ, сосѣдъ, совѣтникъ, сова, сочевица, спасеніе, сребро, срамота, средина, срамъ, сребродѣля, страна, страхъ, старость, старецъ, стадо,

стопа, студень, старѣйшина, страна, стража, станъ, сродникъ, стогъ, стѣна, стрѣла, ступа, стригачъ, студенецъ, сѣмя, сѣно, сѣверъ, сѣдло, сѣкира, суша, судъ, судія, сумракъ, судба; предлогъ: съ; приложна: седмый, совершенный, сланый, святый, столѣтный, страшный, старый, смущенный, суровый; глаголи: садити, свѣтити, связати, свести, сварити, сѣдѣти, сѣсти, сѣяти, скорбити, скочити, скакати, слушати, слити, служити, сложити, слагати, слѣзти, смирити, смутити, создати, согрѣшити, собирати, собрати, созвати, сокрити, совѣтовати, спати, спасати, спасти, спустити, срѣсти, стеняти, стояти, стиснути, стрѣляти, снабдѣти, снабдѣвати, судити.

Писме *Т*.

Твердиня, тестъ (тастъ), тернъ, телецъ, темница, тишина, тоболецъ, трава, трапеза, труба, трудъ, трупъ, туга, туча, тѣсто, тѣло, тягота, тятива; приложна: твердый, травный, темничный, трубный, тѣлесный, тихій; заимена: ты, тебе, тебѣ, ти, твой, твоя, твое, той, та, то; глаголи: творити, тесати, терзати, тещи (теѣи, трчати), ткати, трубити; нарѣчія: тако, тамо.

Писме *У*.

Удъ, убійца, удица, уголъ (угалъ), угодникъ, убійство, уже, уши, ухо, умъ, умивалница, ужасъ, украшеніе, уста, устнѣ, утроба, утварь, уставъ, утро; приложна: умный, утробный, унилый, упорный, ужасный, утренній; предлогъ: у; глаголи: убити, убости, угодити, угасити, угристи, ударити, украсти, украсити, укрѣпити, уклонити, укорити, уловити, умалити, умити, умертвити, умолити, уморити, умирати, умрети, умилостивити, умножи-

ти, уранити, устрашити, устрѣлити, устроити, усмотрити, ускорити, услишати, уступити, утѣшити, утолити, утаити.

Писме *Х.*

Хвала, хлѣбъ, храмъ, художество; приложна: хвалный, худый; глаголи: хвалити, хранити, ходити, хулити, храмати.

Писме *Ц.*

Царь, царица, царство, цѣна; приложна: царскій, цѣлый; царствовати.

Писме *Ч.*

Чадо (чедо), часть, чаша, часъ, чашица, частица, челюсти, честь, чело, чинъ, число, чистота, чудо; глаголъ: чистити, чудитися, читати; приложна: чистый, чудный, честный; нарѣчіе: что, наше шта.

Писме *Ш.*

Шило, шлемъ, шипка; глаголъ: шептати (шаптати); бройно: шестый.

Писме *Щ.*

Щитъ (штитъ).

Писме *Є.*

Єзеро, єлень; нарѣчіе: єда.

Писме *Ю.*

Югъ, юнецъ, юница; приложно: южный.

Писме *Я.*

Яма, ягня, яблока, яйце, ярость, яремъ, ястребъ; приложна: ясный, яростный, яворовый, ячменый.

При куплѣню овы речій имао самъ предъ очима то, да само оне речи прибележимъ, коє се или у истоветности налазе у србскомъ єзику, или су текъ у нечемъ прекроєне.

Цѣль, због коє самъ овай малый трудъ узео на себе, та є, да се болѣ споразумемо. Услуга є съ моє стране незнатна, алъ слѣдства могу быти користоносна. Кадъ се осведочимо, да є нашъ србскій єзикъ роѣено чедо славенскога, надамсе, попустиће безразложно одтуѣиванѣ одъ поєдины славенски речій, докъ се згодніє непосрбе; уздамсе, сазреће меѣу нама то уверенѣ, да є прече, кадъ доће нужда, позаймльивати речи изъ славенскога, као стихійно найближега, него изъ удалѣніи извора. Некъ ми се допусти навести говоръ простогъ човека изъ села Каменице о бою на Чачку. Казавши онъ о себи, да є быо у томъ бою, наводи єдно обстоятелство овимъ речма: Предъ сутонъ доће заповесть, да иду неки на коньма и да провиде, има ли какве турске страже на великой каменитой ѣупріи. Нашъ заповедникъ одабере насъ до стотину людій на коньма и мы се кренемо. Да насъ не бы мракъ предтекао, єръ месечине ніє было, *пожењемо* съ коньма, докъ се іошть колико толико види, и т. д. Селякъ є у продуженомъ говору іошть двапутъ рекао „пожењемо“, и я га нехтедо запытати, шта значи та речь; нисамь хтео то чинити єдно зато, што видимъ, да човекъ разуме, шта значи глаголъ *пожењемо*, и тако га равнодушно изговара, као сваку другу просту србску речь; а друго зато, што самъ примѣтіо, да се прости люди застиде и губе волю говорити, кадъ имъ се упадне у речь и запыткує, шта значи то и то; долази имъ, као да имъ се ко подсмева.

Гонити, погнати, изгнати єсу глаголи славенски а уєдно и србски, само є разлика у спрезаню. Тако, по славенскомъ спрезаню было бы време будуће овако: гонити буду, погоню или пожену, изгоню или изжену; а по србскомъ спрезаню овако: гонићу, погнаћу, изгнаћу. Али селякъ, казавши „поженемо“, употребіо є свршенъ глаголъ у садашњемъ времену, па и да му є коренъ „поженути“, опетъ є свакояко свршенъ глаголъ и по правилама славенске Грамматике, у садашњемъ времену неупотребљивъ є. Па при свемъ томъ селякъ ніє погрешіо, по момъ мнѣнію; єръ свойство србскогъ єзика допушта и свршене глаголе употреблявати у садашњемъ времену. Некажемо ли: мы повечерамо, устанемо и изиђемо на дворъ; послушамо га, као свога старієгъ; напіємосе доброгъ вина; мы обявимо кмету, а онъ насъ позове у судницу; у добро преорану и раздроблѣну землю посеємо коноплю; я и мой братъ потрошимо сваке године до две иляде гроша на наше синове, кои се уче; мы сагрѣшимо, алъ се одма и покаємо. Слѣдователно добро є и „поженемо съ коньма или поженемо конѣ“.

Да пакъ речь „поженемо“ ніє нова, необична и простомъ народу непозната, сведочи то, што ни єданъ одъ селяка, кои су казіоца самномъ заєдно слушали, не запыта: шта є то *поженемо?* Нико се ненађе, да га прекори и да му каже: неквари намъ єзика! Я самъ онда помисліо у себи а и садъ велимъ: како ли бы прошао єданъ одъ насъ, да се послужіо томъ речи! Назови чувари народногъ єзика одма бы изрекли судъ свой: незна єзика; трпа речи славенске, коє народъ неговори и неразуме.

Овце са свиленомъ вуномъ звалисмо досадъ

свилене овце; тако ій и садъ зовемо. До данасъ іоштъ ніе было свилены овацa, а неће ій ни бы-ти; дакле ніе имъ добро наденуто име: свилене овце, єръ ніе цела овца свилена, него само вуна на њой. — Єданпутъ упытамъ я селяке кодъ вра-ћевачке крчме, реко: зашто кои одъ васъ неће да запати овакве овце, каошто ій има Князъ нашъ у Тополи? Я самъ навлашъ прећутао речь *свиле-не овце*, само да чуємъ, како ће проста уста им-провизирати то име. Селяци се згледаше єданъ на другогъ; а текъ се єданъ изъ Липовца селякъ почеше иза ува, и намештаюћи фесъ на глави као да му є накриво стаяо, рече: а, знамъ, то вы велите за ове *свилоруне* овце, што има у Княза нашегъ; е, то є суфтилна стока за насъ селяке; ни мы себе онако негледамо, као што се оне гле-даю. — Я самъ одма на страни забележіо речь: *свилоруне овце*, а мисліо самъ у себи: ко бы се надао, да ће членъ Друштва Српске Словесности чути изъ уста селяка речь, коя тако савршено изражава понятіе. Дакле одсадъ нерецимо свиле-не овце, него *свилоруне* овце. Алъ є *руно* славен-ска речь; акоће; она є уєдно и српска, єръ се руно споминѣ у народнимъ песмама, а има є и у тарифи парохіялны прихода. Руно се данданасъ купи у парохіи узъ Госпоинскій постъ.

Тля є чисто славенска речь и значи гньи-лость, трулежь. Кодъ овако згодне две српске речи долази као излишна она славенска; алъ шта ћемо рећи, ако уста простоте у известнимъ слу-чаима неће да употребе ни гньилость ни трулежь, него башъ ону славенску *тля*. Г. членъ Друштва Вас. Лазићъ каже, да є ову славенску речь чуо изъ уста єдногъ Турчина изъ Босне, кои тежко да зна другогъ когъ єзика осимъ српскогъ. Тай

Турчинъ доносіо є г. Лазићу динѣ и лубенице на продаю. У разговору о лубеницама и добу ньіовомъ примѣти г. Лазићъ, да ће іоштъ замало трајати, па већъ после неће валяти; а Турчинъ привати па каже: е, то ты господине мислишъ, кадъ ій попадне *тля*. Турчинъ босанацъ ніе чуо за ту речь одъ кньижевника, него одъ себи равны. Дакле є *тля* уєдно и србска речь и склањасе као петля, стеля, постеля.

Ни *ковчегъ* ніе србска речь него славенска, алъ є зато опетъ домаћа речь кодъ простоте србске. На стидъ нашегъ єзика и читоће нѣгове мы се уместо речи *ковчегъ* служимо турскомъ речи *сандукъ* (сънд'къ). Шта чини обичай! Г. Вукъ назвао є свою кньигу Ковчежићъ, а та є речь постала одъ славенскогъ *ковчежецъ*. Кадъ є дакле ковчежићъ одъ ковчежецъ могао ући у редъ србльѣны речій, зашто небы могао ковчегъ заменити сандукъ? Г. Лазићъ каже, да є одъ горнѣгъ Турчина чуо, гдѣ рече за другогъ єдногъ богатогъ Турчина: тай има три ковчега злата. То є смешно, Турчинъ говорећи србски, служи се србскомъ речи и каже ковчегъ, а Србинъ, говорећи свой матерньій єзикъ, служисе турскомъ речи и каже сандукъ.

Іоштъ ћу напоменути, како може човекъ чути одъ простогъ народа згодну речь, коя нама или ніе позната, или є онако изнебуа склопльѣна. Бывши єдномъ у монастиру Враћевшници, испытивао самъ єданъ брачный предметъ. Требало ми є знати, кои є бракъ опарниченимъ лицама? За лице мужкогъ пола, коє првый путъ ступа у бракъ, има славенска речь: первобрачный, а за лице женскогъ пола: первобрачна; за оне, кои по другій и по трећій путъ ступаю у бракъ, ка-

жесе: второбрачный, второбрачна, третобрачный, третобрачна. Србска су уста посрбила первобрачный и первобрачна, изоставивши писме *е;* алъ су Срби хотели имати и суштествително за мужко лице, ступаюће у бракъ и тако постаде речь: првоженацъ, што у славенскомъ єзику нема, єръ се некаже первобрачникъ, него первобрачный женихъ. Я самъ желіо знати, има ли у народу суштествително за женско лице, коє првый путъ ступа у бракъ, єръ досадъ нисамъ чуо одговараюће ономъ: првоженацъ, па зато самъ тако удешавао пытаня, да ми се неодговори описателно. Добро, реко, кадъ є онъ (мужъ) было првоженацъ, да шта є была она (жена)? Неки одъ сродника рекоше: и она се првый путъ за нѣга удала; то іой є прво венчанѣ было; а текъ єдна жена изъ родбине, заръ хотевши одговорити на моє пытанѣ, да шта є она была? рече: она є была *првоудатка.*

Казавши, колико намъ треба смотренимъ быти при образованю нашегъ єзика, односително одтуђиваня одъ славенски речій, прелазимъ на србскій єзикъ, и пре свега полажемъ пытанѣ: кои є то србскій єзикъ? Я подъ именомъ србскогъ єзика разумевамъ уобште говорный србскій єзикъ, кои говоре аустрійски Србльи, Србльи у Княжеству, у Старой Србіи, у Босни, Ерцеговини и Црной Гори. На ово ће, надамсе, сви пристати; алъ ко ће опредѣлити: кои є србскій кньижевный єзикъ? Тежко є на ово пытанѣ одєданпутъ одговорити. Нико данасъ немисли писати за Србе другчіе него србски; али, говорный єзикъ србскій пренети у кньиге, па казати: ето ти кньижевногъ србскогъ єзика — мислимъ неће моћи обстати; єръ неговоре сви Србльи єднако, а кньижевный србскій єзикъ морао бы быти *вданъ* за све Србе.

Кадъ бы кньижевници ербски свою єзикословну способность посветили овой благотворной цѣли, путемъ узаимногъ споразумеваня и попуштаня за любовь єдинства, неудаляваюћисе упрочемъ одъ говорногъ сербскогъ єзика, но башъ њега истогъ обдѣлаваюћи, говорну неправилность исправляюћи, недостатке вешто и смотрено допуняваюћи, произвольность сталнимъ правилама заменююћи, странне непотребне речи сербскима или са славенскогъ посрблѣнима попуняваюћи, на коренъ сербски речій и њіово произвођенѣ съ надлежномъ слѣдовности мотрећи, и тако мало помало кньижевный сербскій єзикъ на єдна правила сводећи, онда бы, по момъ мнѣнію, после неколико десетакъ година прилѣжногъ рада, угледали у сербскимъ кньигама єданъ истый єзикъ, па быле те кньиге печатане у Београду или у Бечу, у Пешти или у Новомъ-Саду, у Дубровнику или на Цетиню, у Призрену или у Солуну. И тай єданъ кньижевный сербскій єзикъ быо бы уєдно и ученый сербскій єзикъ, уколико бы сви учени Срби пристали на њега. Тимъ начиномъ престало бы наметанѣ почастногъ нарѣчія, нестало бы повода къ раздражаваню, устручило бы се безразложно подражаванѣ простачкога. Сви сербски списатељи писали бы єднимъ єзикомъ, єзикомъ улепшанимъ, обогаћенимъ, правилнимъ, а опетъ за све Србе разумителнимъ; говорный пакъ єзикъ остао бы и далѣ онакавъ, како се где говори.

За нашегъ Доситея нико неможе казати, да ніе познавао сербскій говорный єзикъ, па опетъ, погледаймо га само, како се бори, пишући! И што є радъ, неможе! Другчіе є говоріо, а другчіе писао. Хтео є быти разговетанъ, алъ ніе хтео быти простакъ. Зато є безъ свакогъ зазора ов-

да употребляваo славенске речи, а овда ій посрбляваo, како є знаo и могаo. Притомъ, ніе писаo овимъ или онимъ нарѣчіемъ, него, силазећи са узвишеногъ славенскогъ, станіо се на точки, до кое є мисліо, да треба снисходити говорномъ србскомъ єзику. И тако, можемо рећи, да є іоштъ Доситей положіо основъ будућемъ књижевномъ нашемъ єзику. На овомъ правцу подражавали су му Давидовићъ, Исаиловићъ и други, и већъ видимо кодъ иьи далеко лепшій, очишћеніи, правилніи србскій єзикъ. Загледаймо само у листове Давидовићевы Новина у Бечу издаваны; у нѣгову Исторію србскогъ народа и у Забавнике; узмимо у руке Забавнике, Исаиловићемъ у Крагуєвцу и Београду рађене; непропустимо упознатисе и са єзикомъ Београдски Србски Новина ово одъ 20. година; са єзикомъ негдашньи Павловићевы Новина и нѣговогъ Народногъ Листа; са єзикомъ Лѣтописа Србскогъ, са єзикомъ нашегъ Гласника, наши школски књига досадъ печатаны, па ћемо се уверити, да є єзикъ србскій, Доситеомъ започетый, далеко усавршенъ, обраћенъ и на некій степенъ ученога подигнутъ. Одовудъ само собомъ слѣдуе, да є найприличніе истый єзикъ усвоити за єдиный србскій єзикъ.

Што се правописа тиче, тай ће, као споляшня риза, добити онай видъ, кои приличи ученомъ, књижевномъ, граматичномъ єзику, и кои ће опредѣленъ быти обштимъ сагласіемъ наши књижевника. Упрочемъ, неће се никакво насиліе чинити говорномъ єзику; нѣму остає слобода прогутати по кое писме у среди речи или на краю. Тако може казати: я *шћа*, место я *хтедо* или *хтеде*; *пртель* Глишо, место *пріятелю* Глишо; *благосови довниче*, место *благослови духовниче*; то є *слась*

одъ єла, место *сласть;* да идемо у *намастиръ* Н., место *монастиръ;* мой отацъ є *месный* управитель, место *мѣстный* или *местный;* ова *мась* удара, место *масть;* престаєшъ ли — место пристаєшъ; *вала* м. *х*вала; *вале* се ньимъ, м. *х*вале се ньимъ; ведео м. видіо; то є было о *празнику*, место *празднику;* онъ *шћадіяше* мимоиђи, место *хтеде* или *хтѣде; своійехъ* гостію, место *свои*; *напуштіо* куђу, *пуштила* црква, место *напустіо* и *пустила;* сђо и *шђо* на *прѣсто*, место сђо и *сео* на *престолъ;* уђе *бѣсъ унь*, место *бѣсъ* и *бесъ у нѣга; оца* имамо *Аврама*, место *отца Авраама;* иде за мномъ *ячи* одъ мене, место *ячій* (у писаню); приправите путъ *Господньи*, место *Господньій* (у писаню); и сиђе *нань* Духъ *свети*, место на *нѣга* — *светый* (у писаню).

Рускій кньижевный єзикъ пази врло на произвођенђ речій и на ньіово завршиванђ; негледа се ту на простоту нити се подражава нђномъ изговараню, него се мотри на коренъ и на граматичну правилность. И Руси кажу: Господньій домъ, праведный старецъ, Духъ святый; алъ у кньигама рускимъ нема у именителномъ Господньи, праведни, свяши; то неда Граматика.

Колика є многоразличность у нђмачкомъ говорномъ єзику, али писменый, кньижевный єзикъ єданъ є за све Нђмце! Неће никадъ ученъ Нђмацъ написати: Рацхеръ место Ратхсхерръ, премда се у изговору нечує добро *тхс* ни два *рр*; лакше бы му было написати: Дамшифартъ, єръ се доста наликъ на то изговара, алъ онъ воле правилность, па пише: Дампфшиффффахрт.

Са писменомъ *ѣ*, меняюћимъ свой обликъ и гласъ, нетреба чинити никакве демонстраціе. Оно ніе сачувало ни свога гласа, а камо ли да сачува и спасе што друго важніе. Ревнительи нђгови приденули су му врло велику челенку, да плаши

— плашљивце, и трпаю га и где му није место. Оно се претвара часъ у *и*, као: међутимъ (одъ слав. междутѣмъ); гди, (одъ слав. гдѣ); овди, (одъ слав. овдѣ); грмити (одъ слав. гремѣти); летити (одъ слав. летѣти); сіяти (одъ слав. сѣяти); врити (одъ слав. врѣти); вртити (одъ слав. вертѣти); сміятисе (одъ слав. смѣятися). У южной Русіи народъ скоро изреда говори: вира место вѣра, и уобште претвара *ѣ* у *и*; сви пакъ Руси кажу *дитя* а не *дѣтя*. Исто тако Срби западне цркве у Аустріи, Босни и Ерцеговини претвараю *ѣ* у *и*, и услѣдъ тога говоре: вира, вировати, дите, сино, м. вѣра, вѣровати, дѣте, сѣно и т. д. Часъ се писме *ѣ* претвара у *е*, као: где м. гдѣ; овде, онде, м. овдѣ, ондѣ; сести и седети и сéдити м. сѣсти, сѣдѣти, сѣдити; теме одъ слав. тѣмя; бежати одъ слав. бѣжати; снегъ м. снѣгъ; дедъ, деда, м. дѣдъ; ветаръ м. вѣтаръ; вера, веровати, м. вѣра, вѣровати; видети м. видѣти; веяти м. вѣяти; горети м. горѣти; дрводеля м. дрводѣля; изгорети м. изгорѣти; медведъ м. медвѣдъ; седло м. сѣдло; оседлати м. осѣдлати; устне м. устнѣ, одселе м. одселѣ и т. д. По момъ мнѣнію, тежко ће моћи нашъ књижевный єзикъ усвоити безусловно было *е*, было *ѣ*, єръ има іошть подоста речій, коє бы яко врећале уво, кадъ бы се *ѣ* претворило у *е*, као: деланѣ, решеніе, обетъ, место: дѣланѣ, рѣшеніе, обѣтъ; мненіе, следство, следовати, последице, следователно, пеніе, грехъ, успехъ и т. д., место: мнѣніе, слѣдство, слѣдовати, послѣдице, слѣдователно, пѣніе, грѣхъ, успѣхъ. Алъ ове исте и њима подобне речи са *ѣ* лишаваю га се безъ повреде ува, кадъ постану приложне речи, или кадъ се одъ њи глаголъ начини. Тако, говори се скоро изреда: само є єданъ Богъ безгрешанъ; кудъ ли ће се дети моя грешна душа? обична погрешка млады людій; да много ли самъ ти сгрешіо, Боже! одреши скота одъ ясала; разреши ме одъ ове мучне дужности. Упрочемъ, нисамъ мнѣнія, да се тера пркосъ было са писменомъ *ѣ*, было са писменомъ *е*; узаимно споразумленѣ рѣшиће овай задатакъ на лепъ начинъ.

РАЗСМАТРАНЯ
О ДУШАНОВОМЪ ЗАКОНИКУ.

Одъ редовногъ члена Друштва Српске Словесности Др. Николе Крстића, Лицейскогъ Професора.

II.
О ДРЖАВНОМЪ СТРОЮ.

а) О ПРАВУ ДРЖАВНОГЪ ВЛАДАНЯ И УПРАВЉЯНЯ.

Државно-политичный животъ народа српскогъ починѣ се истомъ са 7-имъ столѣтіемъ, т. є. съ онимъ временомъ, кадъ су Срби, оставивши стара станишта своя, населили оне землѣ, у коима се и данъ данашньій налазе [1]). Пре овога времена Срби се непоявлюю у светской исторіи као

[1]) Као што є познато, Срби су у данашнѣ своє отечество дошли у половини 7-гъ века, и премда се они у заузетимъ земляма нису одма сасвимъ станили, опетъ зато, после временогъ колебаня стално су населили землѣ, у коима се и данъ данашньи већиномъ налазе, и тако су себи основали отечество, па тимъ истимъ прешавши изъ некогъ вида номадичногъ живота у редовный и сталный грађанскій, почели су свой политичный животъ живити. Да ли є Славена, и особито Србаля у предѣлима долнѣ и горнѣ Мизіе и т. д., и пре српске сеобе было, ніе сасвимъ исторички извѣстно, па зато я животъ српскій пре сеобе, ако є каквогъ было, и неузимамъ у видъ и разсматранѣ.

особеный самосталанъ народъ; пре овога времена незна се: є ли, и каква є была држава србска, т. є. држава, изъ коє су се Срби, станивши се после у горньой Мизіи, и другимъ мѣстима, изселили; па зато о државно-политичномъ животу Србаля пре 7-гъ века, т. є. пре нѣовогъ изселеня, ни говора быти неможе [2]).

Извѣстно є, да су Срби, одкако су, грана великогъ славенскогъ народа; шта више има мнѣнія, по коєму сви Славени некадъ су се *именомъ Срба* називали; извѣстно є и то, да су Срби, пре свога изселеня у скупу поредъ осталы Славена становали, али никаквы немамо доказа, изъ кои бы се извести могло, да су Срби пре своє сеобе обшту са другимъ Славенима владу имали, обште отечество, обшту државу сачинявали, и тако обштій државно-политичный животъ проводили; шта више, лакше се и веровати и доказати може, да су Славени у погледу државногъ живота раздѣлѣни были на много влада; да су не само садашнѣ знатніе гране славенске, него и маня оддѣленя єдногa народа была подъ разнимъ, узаямно независнимъ, владама, и управама; єръ иначе тешко

---

[2]) Име „*Србъ*“ у разнимъ видовима налази се као име народъ означаваюће истина іошъ далеко пре србске сеобе, али одовудъ іошъ никакве изводе неможемо чинити о политичномъ животу србскогъ народа. Єръ башъ да имена она заиста србскій народъ означаваю, што такоѣе нія сасвимъ извѣстно, одтудъ ипакъ недознаемо, какви су правни односи кодъ истогъ народа постояли, какви су были закони, какви обичаи, коє власти, и т. д. єдномъ речи, незнамо, какавъ є быо политичный животъ тогъ народа, па зато сва та столѣтія, у конма се пре сеобе Срби као народъ появлюю, морамо због неизвѣстности исторіє, и оскудице података у овомъ погледу, прећи ћутанѣмъ.

се разяснити може то: што су се славенски народи као *Славени*, самостално, тако касно появили у свету са своимъ дѣлима. Власть она, коя бы — ма у коє древности време, свима славенскимъ народима владала, и управляла, морала бы много силнія быти, него да се могла крозъ столѣтія у нерадиности задржати; дѣланѣ нѣно морало бы много знатніє быти, него да се само узгредно узъ дѣланя други народа' споминѣ; власть оваква морала бы се была много пре появити, него што су се появили славенски народи; она бы свакадъ морала имати рѣшителный упливъ у светскимъ дѣлима свои времена. Но славенски народи морали су быти разкомадани на много властій и државица, па зато, ако и многобройни, и силни у скупу, были су ипакъ као поєдини народчиѣи много слабіи, него да су у догађає стары времена рѣшителный упливъ имати могли [3]). Онда само, кадъ су се други народи мицати, и изъ свои првобытны краєва кретати почели у землѣ непознате, и кадъ су тако узпутъ на Славене наишавши, ове у своимъ седиштама узнемирнвати почели, появили су се Славени не као народъ, имаюћи єдну обшту државну владу, него подъ разнимъ именима, раздѣлѣнъ у више држава и државица, и тако стоєћи подъ разнимъ владама, и имаюћи разный државно-политичный животъ.

---

[3]) И то, што се Славени у Истории никадъ непоявлюю подъ єднимъ обштимъ именомъ, него се свакій путъ означаваю разнимъ поєдинимъ именима, доказує, да су Славени, ако и сви изъ єдногъ корена произлазе, ипакъ одъ прастары времена разна, узаямно оддѣлѣна, и поготову сасвимъ самостална стабла народна сачинявали; а као такова тешко су могла постояти подъ єдномъ свеобштомъ управомъ, а тимъ истимъ нису могли єданъ и истый обштій државно-политичный животъ имати.

Исторія славенски народа пре њіовы изселиваня врло є тамна; но іошъ є тамнія у овомъ времену исторія поєдины грана славенски; єръ сви догађаи овога доба односе се на укупность славенски народа; догађаи поєдины народа у овой укупности губе се сасвимъ.

Државно-политичный животъ Срба пре њіовогъ изселеня нама є зато непознатъ; и оно, што о овомъ животу знамо, у толико само за Србе има важность, у колико то, односећи се на све Славене, мора се односити и на Србе, као на грану славенски народа. Явный србскій животъ после њіовогъ изселеня већъ є познатіи нешто; о истомъ дакле већъ се више може говорити.

У државно-политичномъ животу два су момента, два су пытаня найважнія: *Ко є имао право владаня? и ко є, и како право ово упражнявао?* У одговорима на ова два пытаня оснива се савъ државно-политичный строй єдне државе.

Прво пытанѣ односи се на *форму владаня* (forma imperii), и одговараюћи на ово пытанѣ, што се живота србскогъ тиче, увѣравамо се, да су Срби одъ првогъ њіовогъ у Исторіи поява, па крозъ савъ течай њіовогъ явногъ живота форму *монархичногъ, єдноособногъ владаня* у држави своіой имали. Найстаріи историцы, кои су о Србима писали, ово довольно сведоче. Измећу овы списателя найзнатніи є царъ грчкій *Константинъ Порфирогенитъ*, кои на три одъ прилике столѣтія после изселеня србскогъ владаюћи царствомъ грчкимъ имао є прилику упознати се са околностима србскогъ народа, кои се у оной земльи настаніо, коя є подъ управомъ нѣговы предшественика стаяла. Онъ вели, да су управу народа србскогъ по смрти очи-

ной раздѣлили између себе два брата [4]). Ово є ясный доказъ, да су Срби, кои су се изселявали, стаяли подъ управомъ єдногъ лица, и тако, да є кодъ ньи Форма монархична владала; а одовудъ се дознає и то, да су и они Срби, кои су у старимъ стаништама своимъ остали, такође Форму монархичногъ владаня имали, и да є ова Форма кодъ Срба постояла іошъ пре ньіовогъ изселеня. Исторични ови докази у противности некой стоє съ онимъ наводима, коима се доказує, да є кодъ Славена, за времена ньіовогъ заєдничкогъ живота, владала Форма демократична, Форма народногъ владаня. Извѣстнія исторія славенски народа учи насъ, да су сви скоро Славени у монархіяма живили; и испытуюћи карактеръ, обичає, установленя, и многе околности славенски народа, увѣравамо се, да су Славени склонніи были живити у монархіи, него у демократіи, и то у толико пре, єръ су они и у Форми монархичногъ владаня зна-

---

[4]) Овако наводи *Раићъ* (Историа и т. д. Сербовъ, другo изданіе у Будиму одъ год. 1823. томъ II., стр. 202.) речи *Порфирогенитове* изъ дѣла: о управляню Имперіе, глав. 32. „Прїнцїпатъ Сербліи двома братма по ѹмертвїи отца ихъ припала, отъ коихъ єдинъ съ половиною народа къ Ираклїю Імператорѹ привѣглъ, который прїимъ его въ ѳесалонїтскихъ предѣлѣхъ мѣсто емѹ въ пребїваніе опредѣлилъ, еже отъ того времене Сербліа називаетса.“ А изъ речій Порфирогенитовы у истой глави на другомъ мѣсту наведены увиђа се, да є у Србіи населившій се князъ имао своє потомке, кои су наслѣдно управлянѣ народа србскогъ у руке своє примали. Ово є зато ясный доказъ, да є кодъ Срба у половини 7-гъ века монархія владала, и зато они наводи изъ Порфирогенита о демократичномъ животу Срба найвише се могу односити на животъ обштинскій, али не и државный. Срби су у време последнѣ ове своє сеобе, а и пре ове, у монархіи живили. Кадъ є кодъ ньи демократія у пуномъ смислу владала, опредѣлити се неможе.

ли поставити границе свакомъ самовластію. Слобода єсте главный моментъ, кои се у свима скоро славенскимъ државама опажа; али теже бы было доказати: *да є форма демократичногъ владања она форма, коя найболѣ одговара славенскомъ карактеру.* На свакій начинъ, време оно, кадъ су сви Славени у демократіи живили, односи се на найстарію исторію славенску; време ово тражити морамо далеко пре славенске сеобе; єръ о сеоби самой, а доста времена и пре сеобе, многи славенски народи живилу су већъ у монархіи. Одтуда, што су гдикоє славенске државице и у касніє доба имале форму демократичногъ владања, неможе се изводити то, да є иста форма у найближемъ до славенске сеобе времену кодъ свію Славена обшта была.

Г. *Мацієіовски* у своіой Исторіи славенски права вели *„Славенски народи имали су найпре владу, одговараюћу њіовомъ карактеру. Мы бы смо ю могли демократичномъ назвати. Породице, живеће по селима разселѣне, и широкимъ просторима єдне одъ други раздѣлѣне, покоравалесу се породичномъ поглавици, кои ій є патріархално управляо.* За доказъ тога наводе се речи Несторове — найстарієгъ историописца рускогъ — односеће се на Поляке, и стихови изъ староческе песме о Либушиномъ суду; такође се позива Г. *Мацієіовски* на *Порфирогенита* и *Прокопія.* У осталомъ онъ вели, да ове породичне поглавице нису сачинявали посебне независне државне власти, него су сви Славени, ако и раздѣлѣни, ипакъ имали демократично обште управлянѣ, скупляли су се на политичне народне скупштине, и овде су уєдно са старешинама, коє су сами избрали, устроявали своє унутрашнѣ односе [5]).

[5]) Види: Macieiovsky: Slavische Rechtsgeschichte, I. Theil, § 37, стр. 73.

Начинъ, коимъ су Славени изъ демократіе своє ступили у монархію, овако описуе Г. *Мацієіовски: „У време рата престаяла є демократична влада, и сва властъ предавана є бывала у руке єдномъ єдиномъ, кои се размично именовао. Слѣдство є тога было, да се славенска демократія преобразила у аристокрацію, и путъ є начинила монархіи. Свакій породичный поглаваръ у томъ увереню, да є способанъ, желіо є, да буде обштій войвода, и као што се увѣравамо, особито изъ исторіе ч е с к е и р у с к е, ниеданъ породичный поглавица ніе се хтео повиновати избраномъ у време рата войводи. Саме войводе савѣтовали су или изъ призренія на свое, или на отечествено добро народу, да форму владаня преобрази, и власть єдномъ єдиномъ преда“* [6]). Савѣтъ су овай народи славенски послушали, и тако су мѣсто демократіе, завели монархію.

Я нисамъ намѣранъ испытивати постанакъ монархія кодъ славенски народа; съ овимъ, што самъ довде рекао, хтео самъ укратко бацити погледъ на постанакъ оне форме владаня, у коіой су Срби одъ првогъ свогъ у свету као Срби поява, па до данашнѣгъ дана непресѣчно живили, у коіой и данъ данашньій живе; и коя є за Србе по досадашньимъ нама познатимъ исторійскимъ доказима, и по ньіовомъ садашнѣмъ нама познатомъ карактеру найболя и найудеснія. Монархія є найстарія форма државногъ србскогъ устройства; па зато, ако и нисамъ радъ попреко одбацити мнѣніе, да су Славени стари, а по томъ и Срби, у демократіи некадъ живили, опетъ зато судимъ, да є време демократичногъ овогъ ньіовогъ живота много старіе одъ ньіове сеобе.

---

[6]) У истомъ дѣлу: § 38, стр. 74.

Форма монархична, коя є кодъ Срба' владала онда іошъ, докъ су Срби у заєднини са осталимъ Славенима живили, задржала се кодъ Срба' и крозъ сво остало време њіовогъ живота. Монархъ, и нѣгова власть ніе была означавана свакадъ єднимъ именомъ, особито намъ є непознато, коимъ су именомъ називали Срби своє монархе пре свога изселеня. По изселеню први монарси — по Раићевомъ доводу изъ Порфирогенита — називалису се *князевима.* — После княжескогъ достоинства, кадъ су се Срби осилявати почели: прозвали су се монарси србски *кральевима; Душанъ* є себе назвао *царемъ*, и државу свою царствомъ, коє є изъ многи земаля подъ разнимъ називима састављено было. Съ *Урошемъ* — Душановимъ сином — престало є достоинство цара; *Вукашинъ* — похититель престола — био є већъ само *краль*; а после овогъ слѣдовавшій *Лазаръ* више є подъ именомъ *кнеза*, него ли *цара* или *краля* познатъ у народу и исторіи. После косовскога боя независность србска губила се свакимъ даномъ, државный животъ меняо се, па зато управительи народа после битке косовске са изгубљеномъ првобытномъ власти изгубили су и име своє, и називали су се *деспотима.* Власть и значенѣ овы *деспота* различна є была одъ власти пређашньи *князева*, *кральева*, и *царева*, єръ ови су независни, деспоти пакъ свакадъ су подчинѣни были туђой, вишой власти. Име *жупана* — рекао бы — никадъ ніе означавало врховну власть, независность, суверенитетъ; па ако є и было гдикои жупана, кои су независно владали и управляли подчинѣномъ имъ части землѣ, то су више по злоупотребленю, него по праву чинили. *Независность* ова *жупана* разликовала се одъ *независности деспота*, єръ ови су као вазалли целу државу имали; жу-

пани пакъ были су вазалли поєдины частій државе, поєдины провинція [7]).

Права, коя су српски монарси као такови уживали, нису свакадъ была єднака. Народъ српскій налазіо се у неизвѣстности, што се владателя тиче, дуго време; съ єдне стране подчинѣность Срба цариградскомъ двору, а съ друге опетъ стра-

---

[7]) Државный животъ народа српскогъ развіо се савимъ истомъ подъ *Немањићима*. Крозъ више столѣтія, коя су Срби у новозаузетомъ и населѣномъ отечеству своме проживили, нису се никако савимъ станити могли. У државномъ животу српскомъ овога доба налазимо найвећу неопредѣленость, па често морамо у сумню доћи, хоћемо ли Србе за народъ самосталанъ у овомъ періоду сматрати, или за платежнике римскогъ источногъ царства, или за саставну часть Далматскогъ кралѣвства; и зато є и тешко опредѣлити, како су се владательи српски до доба Немањића у народу називали? єръ се и незна свакадъ, ко є управо владатель српскій био. Основатель владателъске породице Немањића, Стефанъ Немања, називао се по своме достоинству: *великій жупанъ*, кое є достоинство онъ одъ *Исака Ангела* грчкогъ императора добыо. *Немања I.* одрекавши се 1195. год. престола, оставіо є истый своме найстаріемъ сину *Стефану*, кои се текъ после вишегодишнѣгъ владаня венчао на престолъ српскій, и узео є назывъ *краля*. Неманю I-вогъ синови нѣгови, кои су нѣговъ животописъ писали: *Стефанъ првовѣнчаный краль, и св. Савва*, називаю: „Господиномъ и Самодержцемъ срьвскїе земльи.“ А светый Сава вели „царствующь вьсее срьвскїе земле“ за истога Неманю, али, почемъ є господинъ насловъ обштій, а царствующь = *царствовати*, значи управляти, те зато одовудъ и неможемо изводити само достоинство, подъ коимъ є првый Немања у народу самомъ познатъ было, то се одовудъ само са сигурности рећи може, да є првый Немања кодъ свои за самосталногъ, самодрьжавногъ господара землѣ почитованъ было. У дипломи, кою є *I. Немања* дао *Хи-*

не одъ части тежня за независности своіомъ, а одъ части неустроєность државногъ живота, кои неимаюћи довольный историчный развитакъ, ніє ни могао подпуно устроєнъ быти, єсу узрокъ ове неизвѣстности. Права србски кралѣва я ћу, уколико се само може, изъ Душановогъ Законика извести, али опетъ зато нећу ни исторію, као обил-

---

лендару, сина свога, после првовенчаногъ краля, назива „сынꙋ ми велиємꙋ жꙋпанꙋ Стѣфанꙋ.“ *Лазаръ*, кои є после смрти Вукашина краля престолъ србскій задобіо, као што є познато, називао се *княземъ*; тако *се* онъ самъ на своимъ дипломама подписивао; тай истый називъ налази се и на нѣговимъ новцима, а и синъ Лазаровъ *Стефанъ*, у своимъ дипломама отца свогъ назива *светый кнезъ;* те тако достоинство краля већъ онда ніє было. Башъ у време кнеза Лазара, па и после пропасти србске независности на Косову, владательи Босански, узевши насловъ краля, називалису се не само кралѣвима: *Босне*, него и кралѣвима „Срьблѣмъ“, па су ово достоинство изводили изъ сродства свогъ съ пређашньимъ србскимъ кралѣвима: те тако, кадъ бы по овомъ наслову кралѣва Босански хтели о самой ствари судити, морали бы рећи, да су Срби имали у єдно и исто време два владателя, свогъ собственогъ, и кралѣве Босне, кои су се такође кралѣвима „Срьблѣмъ“ називали. *Стефанъ Твртко* пређе банъ, а касніє краль Босне, овако се називао: „Вь Х҃а Б҃га Краль Срьблємъ, и Боснѣ, и Приморию.“ (види дипломе истога краля одъ 1378. год. Апр. 10., и 1382. год. Дек. 2. Споменици Србски, стр. 84., 87. и т. д.). *Стефанъ Остоя* краль Босне називао се: Краль Боснє и ктомꙋ, у дипломи своіой одъ год. 1409. Дек. 4. (Спом. стр. 131.) а у своіой 1399. год. Февр. 3. писаной дипломи іошъ є подписанъ, као и краль Стефанъ Твртко: Краль Срьблємъ. Наслѣдници Лазареви, кои се не за владаталѣ, него за управителѣ само србскогъ народа сматрати могу, називалису се, као што се зна, *деспотима*. *Стефанъ Томашъ* іошъ и год. 1451. подписанъ є: Краль Срблѣмъ, Босни и т. д.

ный изворъ стары права, а и друге изворе, коє при руци имамъ, пренебрегнути. Старія наша права непозната су іошъ, па зато є нуждно, да и на ова права пре Душановы времена, позоръ нашъ обратимо.

Изъ досадъ речены увиђа се, да є монархично владанѣ кодъ Србаля было у сва времена, кадъ су Срби као самосталанъ народъ за себе постояли. У *Законику Душановомъ* србскій монархъ назива се *царемъ*, што се изъ много места Душановогъ Законика, а исто тако и изъ многи диплома, коє є *Душанъ* издао, увиђа [8]). *Душанъ* є было првый царъ србскій; монарси лозе *Немањића* пре Душана називалису се: *краљевима*; а и самъ Душанъ текъ после четиргодишнѣгъ срећногъ владаня свога, приміо є називъ императора, цара [9]).

---

[8]) Душановъ Законикъ по речима закона назива се „Законь благовѣрнаго цара Стефана“, а речь царь налазисе у врло многимъ законима истога Законика (25, 42, 70. 93, 102, 105, и т. д.). У дипломама своимъ Душанъ ніе свакадъ єданъ и истый насловъ употребляваo; тако у две дипломе єдне и исте *1348. год.* издане подписанъ є Душанъ: „благовѣрнь царь и самодрьжьць срьвлемь, и грькомь, поморию, и западнои странѣ“ а у другой „блговѣрны цр̃ь и самодржьць срьвлѣмь и грькомь и вльгаромь“ а у гдникомъ дипломама подписанъ є само „царь срьвлемь и грькомь.“ Душановъ синъ Урошъ подписиваo се обично „вѣрны цр̃ь срблемь и грькомь“ види: Србски Споменици, стр. 54, 67, и Описаніе древностій србски у Светой Гори: стр. 47, 50, 53, 55.

[9]) Нису сагласни Историци у томе, *кадъ* є *Душанъ* престолъ србскогъ краљевства *заузео*, єдни веле *1332*, а други *1336* год., па по томъ и време владаня нѣговогъ по *некима* 24, а по другима 20 година износи, єръ є Душанъ, као што се извѣстно зна, 1356. умрео. У почетку владаня Душанъ є, као и предци нѣгови, носіо само *титулу краля*, а после,

Право владања у српској држави было є *наслѣдно*, и то тако, да є после отца свакадъ најстаріи синъ наслѣђивао престолъ свога отца. Женске као да су сасвимъ изключене быле изъ владаня, єръ ни єдногъ єдиногъ примѣра неналасимо у исторіи српской, да є женска — или кћи, или супруга монархова, владала престоломъ; па зато начинъ монархичногъ владаня у српской држави био є саличный (lex salica) по комъ се женске изключаваю изъ државногъ владаня. [10]) Но *право*

кадъ се осніо, и кадъ є особито грчку имперію своимъ завоеваньима силно уздрмао, желећи себи, и држави српской и у очима страны народа већу важность набавити, прогласіо се за цара и императора. Кадъ є онъ ово учиніо, незна се извѣстно, али се са сигурности може рећи, да є потрешно ставіо Ранћъ одъ прилике 1340 год., као годину, кадъ се Душанъ оцаріо; єръ налази се диплома одъ 1442 год., (види описаніе Древности Српск: стр. 43) у коіой овай подписъ читамо: „Стфнь въ хѣ Бѣ вѣрны краль всѣхъ срьбскихъ и поморскихъ земль“ а у другомъ явномъ писменомъ споменику *одъ 1346* (ѕѡнд=6854=1346) *године* налази се овай кратакъ подписъ „Стефанъ краль“, (Српски споменици стр. 50.) Доводи ови оставляю зато нерѣшено пытанѣ: у коіой се год. Душанъ оцаріо? У дипломи одъ *1348 год. Душанъ* є всѣ као *царъ* подписанъ. Описаніе Древн. у Св. Гори стр. 47.

10) Іошъ за времена цара *Уроша* женске нису имале права престолонаслѣдія, шта више и само мешанѣ ньіово у државне послове властели српски нису лепо гледали. Ранћъ (II. томъ стр. 821) наводи ове речи историка Бранковића: „*невосхотѣвши тогда бывшый первоначалный велможи владѣніе женское на себѣ терпѣти*“ Кнегиня Милица была є прва женска, коя є дѣйствителный уплывъ у дѣла државна имала, али се онда свакадъ синъ нѣнъ Деспотъ Стефанъ назива„ Господинъ Срьблемъ“ а она, и нѣнъ млађій синъ само се *узъ Стефана у* дипломама споминю. Сравни: описаніе

наслѣдія — као што се изъ стары примѣра изводити може, ніе владало кодъ Србаля свакадъ у єдной и истой форми. Поводомъ србскогъ изселяваня изъ прећашньи свои сѣдишта ясно се вели, да су владу надь србскимъ народомъ примила *два брата после смрти отца свога*; па зато рећи се може, да су у прва времена монархичне владе отцеви дѣлили државу сбою мећъ своимъ синовима. Више примѣра овакве деобе налазимо кодъ Србаля и после ньіовогъ изселеня. Тако є већъ *петый князъ србскій Владимиръ* по казиваню *Порфирогенитовомъ* державу свою разделіо на своя три сина: *Мунтимира*, *Строимира* и *Гойника*. [11]) Но при свемъ томъ случаєви ови раздѣльиваня рећи су, и можемо рећи ванредно су бывали; єрь има примѣра, и то такоћеръ изъ првы овы времена, изъ кои се види, да при свемъ томъ, што *в* некій владателъ више синова имао, ипакъ само найстаріи є долазіо на престолъ. Тако измећу осталы примѣра видимо, да є измећу три *Мунтимирова* сина: *Прибислава*, *Врана*, и *Стефана*, по казиваню *Порфирогенитовомъ*, княжескій престолъ наслѣдіо найстарія синъ *Прибиславъ*, и тако да се држава србска ніе на три брата раздѣлила. [12])

древностій Србски у Св. Гори: стр. 62, 63, и србски споменици: стр. 125, и т. д. Касніе кадъ в сва србска независность угинула, ніе се ни прећашньій законъ престолонаслѣдія невреднимъ одржати могао.

[11]) Раићъ II. стр. 222.

[12]) Слѣдеће примѣре раздѣляваня државе мећу своимъ синовима вредно є іошъ споменути: после *Себислава* краля раздѣлили су державу очиву два брата: *Разбивой* и *Владимиръ* и овай последньій само после смрти Разбивоєве дошао є до єдновластія; *Прелимиръ* раздѣліо є державу свою на четири

О праву овомъ наслѣдія мы истина неналазимо нигди никаквы изричны закона; али ништа манѣ, начело оваквогъ наслѣдія тако є силно было кодъ Србаля, да га исторія найясніе доказуе. Мы бы могли читавъ редъ српски монарха навести, незнатнимъ прекиданьма, за доказъ права наслѣдія у гореозначеной форми; већъ за прве княжеве српске вели *Порфирогенитъ*: *да є после смрти князя, пребегавшеєъ Ираклію, наслѣдіо престолъ нѣговъ синъ, а после овога унукъ, а после овога сви, кои су одъ нѣга произлазили.* [13]) — *У* породици *Немањићевой* такођеръ исту ову форму наслѣдія налазимо; а налазимо ю шта више одъ части и после пропасти српске независности при онимъ владательима српскимъ, кои су само полунезависно владали српскимъ народомъ. Но ипакъ тешко се допустити може, да є наслѣдство ово писанимъ закономъ утврђено было; оно є основано было само на обичаима, кои у осталомъ одъ столѣтія постоећи тако су тврдый основъ наслѣдію давали, да се за правый обичайный, дѣлима одобреный и потврђеный законъ сматрати могу, и мораю. Важный за ово мнѣніе доказъ може се навести изъ *Архіепископа Данила*; [14]) кои, говорећи о свечаности венчаня *Душановогъ на кралѣвскій престолъ*, измећу осталога вели: „*подобаетъ такожде сотворити* (т. є. примити венацъ кралѣвскій) *якоже и родительи мои и праро-*

своя сина: *Хвалимира, Болеслава, Драгослава*, и *Свевлада*; а и *Хвалимиръ* краль є свою државу на три своя сина: *Петрислава, Драгомира*, и *Мирослава* раздѣліо. Рачићъ II. стр. 205, 277, 281. Раздѣляванѣ ово државе измећу свои синова основано є было на ондашньимъ обичаима у обште, и особито на неустровности државно-народногъ живота

[13]) Рачићъ II. стр. 216.

[14]) Рачићъ II. стр. 733.

дительи сотвориша“; ясанъ доказъ позиваня на оне обичае, кои су, чрезъ стародревности посвећени, силу самы закона добыли, и имали. [15])

Шта више, и у самимъ народнимъ песмама нашимъ исту ову Форму наслѣдія налазимо изречену; што за доказъ служити може не само за то, да є *заиста* Форма ова наслѣдія постояла у држави србской, него и за то, да є Форма ова удешена была духу, и народнимъ осећаньима. Навешћу овде само єдну песму: *Урошъ* и *Мрлявчевићи*, и доста ће быти, да се уверимо, да є и народый поєта сасвимъ у духу постоећегъ закона схватіо права наслѣдія државне владе и управе. Ево, како *Марко Кралѣвићъ* у парници, кою су три брата *Мрлявчевићи*: *Краль Вукашинъ*, *Деспотъ Угљеша* и *Војвода Гойко* противу *сина Душановогъ Уроша* подигли, по книгама *старославнимъ*, — подъ коима се за цело могу разумети прастари обичаи, изриче пресуду:

---

[15]) Право наслѣдія у мушкомъ колену по старешинству роѣеня морало є іошъ и пре Немања баремъ у приватномъ животу народа србскогъ быти укоренѣно. Тако животописци *Св. Симеона*, *Немањ* I-гъ: *првовѣнчаный краль*, и братъ му *Св. Савва*, велс за истога *Немању*, да є заузео, обновіо, и подигао „*почившую свою дѣдину*“ т. є. единство; а *Св. Савва* ове речи I. *Немањ* наводи „Семѫ, ако и шть Бога, и мною посѫжденѫ на престолѣ моемъ, ты (разумева се Вукь, млађій братъ првовенчаногъ краля) побинѹй се и въ послѣхъ емѫ вѣди“ Одкудъ се увиђа, да су владатели србски сматрали за *природно слѣдство* то, да после отца слѣдує на престолу *најстаріи* му синъ, И кралѣви србски у дипломама своимъ, па и сами Босански кралѣви, кои су потраживаня нека на србскій престолъ имали, право владаня свога поредъ волѣ Божіе изводили су изъ права наслѣдія.

„Видите ли, Богъ васъ невидіо!
Књига каже, на Урошу царство,
Одъ отца в остануло сину,
Ђетету в одъ колѣна царство.“ [16])

Види се одовудъ, да и народный поета оставля царство одъ отца на сина: и то оставля зато, єръ му царство припада по *колѣну*, припада му зато, што є синъ царевъ, и што већъ самимъ рођаємъ има право на царство, што су и нѣгови предци на основу овогъ права царовали и господовали.

У Душановомъ законику неналазимо ни єдне речице написане о престолонаслѣдію. Томе се нієе чудити; єръ Душановъ законикъ већиномъ *грађанскій законикъ* будући, нієе се ни могао упуштати у опредѣляванѣ предмета; кои се єдино и изключиво односе на дѣла явна. У опредѣленю наслѣдія врло су заступлѣни интереси дотичны владаюћи породица, па зато су и могући были млоги изузетци одъ главногъ закона, и то не само кодъ насъ, него у свима земляма. Држава србска была є у найвећемъ своме цвету онда, кадъ државни закони нису были іошъ довольно развієни, и кадъ є и у приватнимъ дѣлима было млого више обичая, него писаны закона. Зато се државно наслѣдіе нієе редовно ни опредѣлявало писанимъ законима у ово време, него се оснивало на обичаю, и у свимъ пытањима относећима се на право државногъ наслѣдія пресудный упливъ имала су дѣла прошлы времена, имали су обичаи; па то є и было узрокъ, што државно наслѣдіе у прво време постанка србско-државногъ живота неналазимо іошъ

---

[16]) Види друго изданіе србски народны песама књига друга, песма 34, стр. 189.

довольно опредѣлѣно; што іошъ обичаи у овомъ погледу нису доста утврђени были; єръ су гдикои владатељи државу своюраздѣљивали на оно-лико частій, колико су мушке деце имали; одкудъ є после зависть и међусобна мрзость произилазила, а други ово чинили нису, него су имъ најстаріи њіови синови были наслѣдници. Примера историски могао бы овде више навести; но неналазимъ за нуждно, єръ ће истину овогъ могъ казиваня свакій, кои є са историомъ србскомъ познатъ, признати, [17])

Но ако и нема у законику Душановомъ изричны закона о престолонаслѣдію; има ипакъ єданъ законъ кои баръ у нечемъ гореизложеный начинъ наслѣдія доказуе. *Душановъ законикъ* [18]) у LXXIV наслову, гласећемъ „*О пороѣ*“ *у 130-мъ закону* говорећи о устрояваню пороте позива се на законе, кои су у овомъ погледу подъ *краљемъ Милутиномъ*, Душановимъ *дедомъ* постояли. Да ніе дакле гореизложеный начинъ државногъ наслѣдія у држави србской владао, како бы могуће было, да одъ деде царство доће на унука? Изъ овогъ закона дознаємо дакле, да є некадъ у држави србской владао: *краль Милутинъ* (дедъ Душановъ) после овога, као што исторія ванъ свake сумњ ставля, *краль Стефань Дечанскій, Милутиновъ синъ, а Душановъ отацъ, а после Дечанскогъ Душанъ — Милутиновъ унукъ*; и тако законъ овай ако є и врло indi-

[17]) Ранѣъ у II. на стр. 392 наводи примѣръ, да є умрлый краль некучасть свои земаля тестаментално оставіо своме роѣаку. Но ово тестаментално даваће земаля мора се сматрати као сасвимъ ванредный изузетакъ у србскомъ државномъ праву.

[18]) Душанове законе и овде наводимъ, као и лане, по дѣлу Г. П. Шафарика: Památky Drevního Písemnictvi Jihoslovanuv: v Praze, 1851.

rect, опетъ зато баръ у нечемъ доказује начинъ наслѣдія у старой србской држави.

Као што о државномъ наслѣдію у обште неналазимо никаквы закона ни у Душановомъ законику, а ни ванъ њега; тако исто и за друга на наслѣдіе относећа се пытаня немамо и незнамо никаквы закона, него се придржавати морамо у свима овимъ пытаняма исторіе; а за гдикоя пытаня могли бы смо се послужити и народнимъ песмама, ако се овима може дати толика важность, да се за изворе стары права србски сматрати могу. Тако мы немамо закона о томе: ко бы у случаю смрти закониты наслѣдника опредѣліо будућега владателя, ко є заступао владателя малолѣтногъ, неспособногъ да државомъ управля, у каквомъ су одношеню чланови владаюће породице према монарху стояли, и т. д. У свимъ овимъ, и овима подобнимъ пытаняма по стопама исторіе можемо изводити ондашнѣ обичае, кое вишекратнимъ примѣрима потврђене, за саме у овомъ погледу законе сматрати можемо.

Престолонаслѣдіе, као што се изъ горенаведены увиђа, было є обичаемъ у извѣстной форми утврђено. *Најстаріи синъ* монарховъ наслѣђивао є круну отца свога, и — оставляюћи старію србску исторію на страну, но само доба Неманића предъ очима имаюћи, — ниедногъ примера непализимо, да є за живота старієгъ брата, съ пренебреженіемъ овога, млађій наслѣдіо био престолъ очевлѣвъ. Нећу у осталомъ тимъ да кажемъ, да нису ни покушаи чинѣни обичаемъ утврђеный редъ наслѣдія преметити, и место прворођеногъ сина подигнути на престолъ млађегъ му коегъ брата; али су покушаи овакви немиръ и незадовольство народа

србскогъ, представлѣногъ у лицама црквены и светски властела, причинявали. Врло є вероватно, да є *зато Дечанскій* противу отца свогъ краля *Милутина* устао, и одъ овогъ силомъ круну отети ѣтео, што се можда намера появльивала место *Дечанскогъ млађегъ му брата* одъ друге супруге Милутинове Симониде гркинѣ *на престолъ србскій подигнути, кои є Дечанскомъ — по отеческому наслѣдію* — као што Раиħъ речи староставникове наводи, припадао; као што се све то и одтудъ увиђа, што є Константинъ — осланяюħи се заръ на прве оне намере, после смрти Милутинове, кадъ є Дечанскій, іоштъ пре изъ робства свогъ повративши се, ступіо быо веħъ на престолъ србскій, истый и силомъ оружія одъ Дечанскогъ отети покушавао. Овомъ подобне околности быти ħс *пре, него ишта друго*, и Душановогъ устанка узрокъ; за знакъ, да є форма престолонаслѣдія у ово време веħъ тако яка была, да се ніє могла иначе, него само са потресомъ целе државе, променути.

Но форма ова престолонаслѣдія као да се текъ подъ *касніимъ Неманьима* довольно развила; и мы само одъ времена краля *Милутина*, и тако одъ *год. 1275*, кадъ є Милутинъ престолъ одъ брата свога Драгутина примао, форму ову као сасвимъ развієну налазимо. До овогъ времена простолонаслѣдіє србско неналазимо іошъ сасвимъ опредѣлено и утврђено. Србски кралѣви — противно башъ постоєħимъ у ово време законима кодъ Чеха и Поляка — имали су уплива у опредѣляваню престолонаслѣдія, и овай упливъ до Милутиновы времена исторія намъ ясно показує. *Неманя I-вый*, после дугогъ у земльи србской владаня, оставляюħи престолъ, и ступаюħи у редъ смирены монаха, 1195 године *предав* круну кралѣвску *найстаріємъ* сину

свомъ *Стефану* првовенчаномъ, [19]) кои, на самртной постельи *благосиля прворoдногъ* сина свога *Радослава* за будућегъ краля србскогъ. *Радославъ* ніє имао деце, и тако престолъ србскій заузео є млађій братъ Радославлѣвь *Владиславъ*, кои такођеръ безчаданъ будући, и тако самъ одъ себе престолонаслѣдника неимаюћи. *уступіо* є престолъ србскій *Урошу* млађемъ свомъ брату (великомъ кралю Урошу), и нѣговимъ наслѣдницима. *Урошъ*, желећи старієгъ сина свогъ *Драгутина* оженити са кћери краля мацарскогъ *Ладислава* (Ladislaus Cumanus, Kun Saszlo) *Катериномъ, обећао* му є за живота свогъ іошъ *предати* кралѣвскій престолъ. Но Урошъ ніє одржао рѣчь свою, па є зато Драгутинъ обећаный му престолъ силомъ оружія отео, и заузео; *но* ніє се на отетомъ одъ отца престо-

---

[19]) Изъ животописа I. *Неманѣ*, кое *су* синови истога *Стефанъ краль првовенчаный*, и *Сава Архиепископъ* писали, можно є премного примѣра навести за то, да є Неманя I. при опредѣляваню престолонаслѣдія имао уплива. Тако Св. Сава у животопису отца свога вели „избра благороднаго и любимаго сына, Стефана Неманю, ... сего предасть имь глаголе: сего имѣйте у мене мѣсто, корѣнь благы изьшьдь изъ утробы моее. и сего посаждаю на престолѣ у христовѣ дарованому ми владычьствѣ“: и на другомъ мѣсту „и нарече быти ему себѣ намѣстника“ (Изборъ Югослав. достоп. житіє Св. Симеона одъ Св. Саве II. IV.) А самъ *краль првовѣнчаный* такође у животопису свога отца ово вели „и тьи вьздвиже рать на мене раба его, егоже остави на престолѣ своемь“ и на другомъ месту опетъ о себи вели „егоже оставивъ отьчьстви своемь владычьствовати ьсею земльею срьпьскою“. (Изборъ Югослав. достоп. житіє Св. Симеона одъ краля Стефана XVIII). Напоследку и самъ *Неманя* у дипломи своіой дарованой манастиру Хилендару вели „оставихъ на престолѣ моемъ . . . . любьвьнаго ми сна Стѣфана, велиега жупана, и Севастократора.“

лу дуго задржао, него є истый случайно съ коня падши и ногу сломивши — своєвольно *уступіо* млађемъ брату своmъ *Милутину*. По смрти Милутиновой *заузима* сербскій престолъ найстаріи синъ нѣговъ *Стефанъ Дечанскій*, при свемъ томъ, што му отацъ престолъ свой *непредао*, као што смо то при првимъ краљевима видили. Онъ *заузима* престолъ очевлѣвъ *по праcу наслѣдія*; заузима зато, што є синъ; па што є већъ и ово *старешинство довољно. да престолъ заузме*, безъ да се изискує, да га благословъ очинъ на истомъ престолу утврди. Ово є дакле знакъ, да є уобичаено наслѣдіе прворођеногъ сина већъ узаконѣно было, и већъ ніе више было сумнѣ, ко ће после смрти владателѣве ступити на престолъ, ако є само онъ мушке деце после себе оставіо. *Милутинъ непредае* сину престолъ, као што су нѣгови предходници своимъ послѣдницима предавали, за знакъ, да су предходници нѣгови на некій начинъ іошъ имали уплива у опредѣляваню престолонаслѣдника, кои є упливъ у течаю времена, већъ подъ *Милутиномъ* или изчезао, или сувишнимъ постао; и да смо после Дечанскогъ коіомъ срећомъ имали дугачкій непрекидный редъ царева српски, я мислимъ. кодъ свію бы се наблюдавао законъ, по комъ бы *најстаріи синъ престолъ отца своега наслѣђивао и заузимао*, безъ да бы му зато нуждна была *предая* престола одъ стране отца; као што є можда нуждна была та предая до времена Милутиновы.

Да престолонаслѣдіе до Милутина ніе *строго* опредѣлѣно было, да су монарси у опредѣленю престолонаслѣдія уплива имали, и истимъ на некій начинъ располагали, и да є за законитость владе нуждна была и *предая* престола предшественика наслѣднику, доказує се са *Драгутиновимъ уступомъ*

престола *Милутину*. — Драгутинъ є силомъ отео кралѣвску круну одъ отца свога Уроша великогъ; али сломивши ногу, и неспособнимъ себе осећаюћи за далѣ владанѣ, остави престолъ свой, и овай *преда* брату своме *Милутину*, при свемъ томъ, што є онъ — Драгутинъ, имао сина Владислава. Милутинъ є дакле не по доонда уобичаєной форми престолонаслѣдія ступіо на србскій престолъ; него є круну кралѣвску добыо „*дарованіемъ возлюблѣнаго ему брата краля Стефана (Драгутина)*“ као што Раићъ наводи речи Архіепископа Данила. [20]) Драгутинъ є овако поступіо по свой прилици зато што му є синъ малолѣтанъ, и тако неспособанъ быо владати; али ништа манѣ изъ овогъ примѣра увиђа се, да престолонаслѣдіе ніе строго опредѣлѣно, и довольно утврђено было, єръ иначе небы быо властанъ Драгутинъ уобичаєный редъ наслѣдія кварити; изъ истогъ примѣра увиђа се далѣ и то, да су србски монарси, ако и ограничено, ипакъ имали право неко у опредѣляваню престолонаслѣдника, коє су право они, као што се изъ горенаведены примѣра дознає, на разне начине и упражнявали; єръ да ово право нису имали, небы быо могао Драгутинъ престолъ свой на штету свога рођеного сина уступити брату своме; онъ бы у противномъ случаю найвише Милутина поставіо быо за привременогъ управителя донде, докъ Владиславъ неодяча и недорасте, да способанъ буде владати; или ако бы му и предао владу, поставіо бы баремъ то условіе, да по смрти Милутиновой, престолъ неприпадне Милутиновимъ потомцима, него Владиславу, и овога наслѣдницима; а да су оваква условія поставлѣна, мислимъ морали бы знати о ньима више што, и из-

[20]) Раићъ II. стр. 533.

вѣстніе, него што знамо, єръ оно, што о овимъ условіяма дознаємо, замршено є, дає се зато на разный начинъ разяснити, а и некой, и то праведной сумньи подлежи. Но ипакъ, да є право наслѣдія имало већъ оида велику у србској држави важность, увиђамо одтудъ, што се Владиславъ после смрти Милутинове — дакле наредбу отца свога почитовао є — трудіо и силомъ оружія задобити престолъ, на комъ є некадъ нѣговъ отацъ седіо, и на кои є зато по наслѣдію права имао; увиђамо далѣ и одтудъ што се одъ времена Милутиновогъ наслѣдіе прворођенога сина *невредно* чувало кодъ поздніи монарха.

Упливъ, кои є монархъ србскій при опредѣляваню престолонаслѣдника имао, израженъ налазимо и у народнимъ песмама. Истина песме народне у обште немогу се сматрати за извѣстанъ изворъ никакве историе, па тако ни историе права, али опетъ зато песме народне безобзирно као незгодне при писаню историе и права србски одбацити не само ніе савестно, него бы и шкодно было за то, што намъ исте песме у многомъ разсветлюю понятіе стары отношеня наши. Песме народне єсу и остатиће изразъ народны осећаня, песме народне єсу изворне мисли народне, у њима се налазе душевни производи народни, оне єсу и остатиће огледало негдашньи осећаня, негдашнѣгъ духа народногъ. Песме народне зато морамо почитовати не само као такове, као производъ уображеня народногъ, него и као изворе историе и права; и я мислимъ, да се неварамъ, кадъ држимъ да у свимъ онимъ случаєвима, гди се песме народне са историомъ слажу, гди оне нестоє у противности са истинимъ догађаима, да се велимъ у свимъ тимъ случаєвима слободно и основано могу узети за

историчный доказъ, кои подпуну вероватность, подпуну силу има. У овомъ смислу дакле я се и позивамъ на песме народне, као изворе права, уверенъ будући, да є народный певацъ у многимъ случаєвима само народно осећанѣ изразіо у своимъ песмама, коє се осећанѣ и самомъ историомъ потврђава. — Као што мало пре реко, и у песмама народнимъ налазимо дакле тога, да є владатель србскій имао уплива при опредѣляваню престолонаслѣдія; єръ ево, како на самртной постельи леженій *Душанъ* по мислима народногъ пѣсника израженьима у песми „*Смртъ Душанова*“ располаже са „србскимъ царствомъ:“

„Мили куме, Вукашине кралѣ!
Аманетъ ти моя царевина!
И аманетъ сви мои градови!
И аманетъ све моє войводе,
По свой моіой редомъ царевини!
И аманетъ мой неякъ Урошу
У колѣвци одъ четръестъ дана!
Царуй куме за седамъ година.
Осме подай моєму Урошу.“ [21])

Преповедка ова народне песме о смрти Душановой каравно несадржава у себи истините догађає; мы знамо, да ніе истина, да є Душанъ на смрти своіой поверіо быо Вукашину на извѣстно време управу царства; али опетъ зато у песми овой изражена є истина, кою самъ я *више горе* навео, да су владатељи србски имали уплива у опредѣляваню престолонаслѣдника; па почемъ є казиванѣ ово народне песме сасвимъ у овомъ погледу саобразно исторіи; то неналазимъ узрока, зашто

[21]) Народне песме, II. кн. песма 33 стр. 187 по изданію 1845.

га небы као доказъ у случаю овомъ употребили, кадъ позитивне законне доказе и безъ тога немамо.

Ванъ владателя у опредѣляванѣ престолонаслѣдника имали су великій упливъ и властели. За упливъ овай властела такођеръ неналазимо никаквы изричны закона; али съ едне стране одтудъ, што су властели по самомъ законику, као што се изъ мои разсматраня у VI-той части *Гласника* штампаны, увидитя може, упражнявали съ владательима заедно власть законодавну, съ правомъ се изводити може, да су и у опредѣляванѣ престолонаслѣдія уплива имали; съ друге стране исторія намъ упливъ овай властела на престолонаслѣдіе оправдава. Тако по речима старогъ некогъ рукописа наводи Раићъ за краля Радослава, најстарієгъ сина првовѣнчаногъ краля *Стефана*, да є изгубіо савршено употребленѣ ума, па да су властели — увидивши благость нѣговогъ ума, *одступили* одъ нѣга, и избрали брата нѣговогъ Владислава за владателя; па є изборъ овай и самъ светый Савва — братъ нѣговъ, онда вѣчъ србскій Архиепископъ — одобріо. Упливъ є овде властела ясанъ, али упливъ овай быо є ограниченъ, єръ су они само на основаномъ узроку могли поредъ єдногъ вѣчъ постоєћегъ краля избрати другогъ. Упливъ овай властелазадржао се и касніе іошъ, али є све слабіи бывао, па зато Владиславъ вѣчъ самъ *предав* престолъ млађемъ брату своме Урошу, кои женећи сина свога Драгутина, овако се по речма Данила Архиепископа изражава „*Се убо сотворяю сына моего быти самодержавнаго краля всей Сербсцей и Поморсцей земли*“ [22]) и тако опетъ самъ располаже съ престоломъ; напротивъ подъ

[22]) Раићъ II. стр. 481.

Милутиномъ и Дечанскимъ появлює се опетъ упливъ властела; єръ є само упливомъ властелскимъ осилѣный Дечанскій покушавао насилно престолъ кралѣвскій іошъ за живота отца свога себи присвоити; а то є исто и Душанъ према своmъ отцу, али съ бољимъ успѣхомъ покушавао учинити и учиніо є. На основу свію доказа, коє у овомъ погледу у исторіи налазимо, я до тогъ увереня долазимъ, да є упливъ властелскій на престолонаслѣдіе зависіо већиномъ одъ силе поєдины владателя тако, да є упливъ овай при слабіимъ владательима већій, а при силніима, маньій бывао, што є одтудъ слѣдовало, што опредѣлѣны закона у овомъ погледу ніе было, а обичаи іошъ довольно неутврђени, нису могли рѣшителну опредѣлѣность у овомъ пытаню имати. [23])

Говорећи о престолонаслѣдію за нуждно налазимъ споменути што и о престолонаслѣднику;

---

[23]) *Упливъ* властела на престолонаслѣдіе появлює се на некій начинъ већъ подъ *Немањомъ* I. Єръ, као што краль Стефанъ у животопису отца свога вели, кадъ є истый у чинъ монашескій ступити ктео, прчзвао є, или саме речи краля Стефана да наведемъ „призвавъ ко себѣ подрѣжіе свое (свою супругу) и сыни свое и архїерея своего, калиника рекомаго и преставники дѣломъ, и кнезе земльи свое, иже надъ властьми, воеводи же и всини“ дакле скоро савъ народъ, или барем благородство, ков є у то време дужности воеваня одправляло, па предъ свима є рекао између осталогъ „миръ бо мои дарѣю оставшѣмъ въ васъ кладычьствовати на престолѣ моемъ“ и т. д. и Драгутинъ є такође съ помоћи властела оставіо одъ отца престолъ, а после га є у присуствію властела — неспособанъ будући владати — предао своmъ брату Милутину. Упливъ овай властела на престолонаслѣдіе подобанъ є упливу властела у остала државна дѣла, о чему се у старимъ дипломама премного примѣра налази.

и у колико є могуће, разложити она отношеня, у коима є онъ съ єдне стране према држави, а съ друге према владателю стояо; єръ о томе да є између престолонаслѣдника, државе, и владателя међусобны отношеня было, и быти морало, никакве сумнѣ нема. Што се отношеня између престолонаслѣдника и државе тиче, о тима мы мало извѣстія имамо. Я мислимъ, да се неварамъ, што држимъ, да є свакій престолонаслѣдникъ, као годъ и свакій другій членъ владательске породице, уживао *сва права* властелска, па да є у рѣшаваню државны дѣла исто такавъ утливъ имао, какавъ є имао свакій поєдиный властелинъ; а исто тако, да є и све дужности испуњавати морао, коє су испуњавали властели српски. Мнѣніє ово моє подкреплява та околность, што су престолонаслѣдници, а и други чланови владательске породице — женске изузимаюћи — имали своє землѣ, — коє су саставне части српске државе быле; па су землѣ ове држали у своіой власти подъ истимъ онимъ — мислимъ — условіяма, подъ коима су држали и властели. Отношеня ова нису постала у періоду Неманића, него ій съ мало позорнимъ испытиванѣмъ налазимо и за време првы владателя српски, као што бы се за то више примѣра изъ исторіє навести могло; па зато отношеня су ова морала силно быти укоренѣна за време Неманића у народу српскомъ. Између други примѣра, коє бы самъ на овомъ месту навести могао, я ћу споменути само два, коя ми се као најяснія чине. Изъ исторіє знамо, до є Милутинъ сину своме Стефану Дечанскомъ, после нѣговогъ изъ цариградскогъ робства повратка, дао єдну часть Жупе, коя се *Будимля* звала, па ако бы се изъ Данила Архіепископа речій и могло изводити, да є Милутинъ сину своме ту землю само изъ милосрдія даровао, опетъ зато я мислимъ, да є онъ то по постоєћемъ обичаю учиніо; єръ є

и самъ Дечанскій, ступивши по смрти Милутиновой на престолъ србскій, сину своме Душану такође дао землю, да съ њомъ управля, и то Зету; а Дечанскій то зацело није учиніо по милосрдію, єръ није имао — као Милутинъ — узрока милосрдствовати; него є учиніо зато, што є тако уобичаєно было, па што є на некій начинъ учинити морао. Дечанскій є то учиніо по обичаю, кои є іошъ одъ прошлы времена у србской држави постояо; єръ є и онъ самъ, пре него што є одъ отца своге ослепљенъ у Цариградъ посланъ био, Зету, као часть државе србске, имао подъ своіомъ управомъ. [24]) За то, да су и други чланови владателъске породице имали своє земље, могло бы се такође примѣра изъ исторіе навести; но я то неналазимъ за нуждно. [25]) Изъ горньи примѣра о Дечанскомъ и Душану дознаемо и то, да часть она земље, кою є престолонаслѣдникъ добыяо у свою власть, није опредѣљена была: єръ бы иначе и Душанъ као престолонаслѣдникъ Жупу Будимлю имао подъ своіомъ управомъ, а не Зету. За све ово, што довде о престолонаслѣднику, и члановима владателъске породице реко, могао бы іошъ доказати примѣрима изъ исторіе сусѣдне намъ државе Угарске цриљѣнима, кои примѣри зато имаю за насъ свою важность, што право, особито я

---

[24]) Ранѣъ II. стр. 565. види далѣ за гореречена: Ранѣъ: стр. 652. и 718.

[25]) Врло се згодно може овде навести примѣръ већъ изъ *времена* 1-га *Неманића*, єръ у истога животопису одъ *Св. Саве* вели се за Вулкана другогъ Неманьиногъ сина, „и вылъчи емъ землю довольнъ“ И Милутинъ пре, него му є старіи братъ Драгутинъ предао кралѣвство, није се налазіо у двору царскомъ, него по свой прилици у своіой области.

вно унгарско у найглавніимъ стварма, подобно є и саобразно праву србскомъ тако, да бы скоро рећи могли, да су извори єдногъ и другогъ права єдни и исти были. И у Унгаріи су у ово башъ време престолонаслѣдници, и други чланови владатељске породице добыяли землю подъ управу, и у овой земльи су они скоро кралѣвску власгь упражнявали; па имъ є зато и было могуће подизати войску на саме владатељ. [26]) Све є ово овако и у србской држави было; па зато у овимъ околностима поглавито валя тражити узроке оны буна, коє су у време Уроша великогъ, Милутина, и Дечанскогъ — подигнуте будући одъ самы престолонаслѣдника — землю србску узнемиравале, и претиле іой често великимъ опасностима. Изъ довде речены безъ велике муке можемо се, мислимъ, увѣрити, да су престолонаслѣдници заиста добыяли извѣстне части државе србске подъ свою управу; а одовудъ само одъ себе се разуме, да су ови тимъ начиномъ причислѣни были реду властела србски, єръ познато є, да су землѣ у држави србской подвргнуте быле теретима, коє су дотични властели подносити морали; и измећу кои' найзнатніи є быо теретъ воєваня; овай теретъ дакле морали су подносити и престолонаслѣдници, имаюћи такође землю државе србске подъ своіомъ управомъ. [27])

Овде за нуждно налазимъ примѣтити, да свє ово, што самь довде о праву престолонаслѣдія

[26]) Ко се о истини мои речій увѣрити жели, нека проучи исторію Унгаріе првы кралѣва, особито 11. и 12 и у почетку 13. столѣтія.

[27]) О властелскимъ дужностима воєваня я самь у прошлогодишньой VI. Ч. Гласника обширно говоріо. Види *41, зак. Душановогъ Законика* єръ се овимъ закономъ дужности воєваня установляваю.

рекао, ніе основано на речима Душановогъ законика, као што се то и изъ самогъ говора могъ може увидити, почемъ се не позивамъ на законе Душанове; у свему овоме я самь се послужіо исторіомъ, па самь поставлѣну теорію извео изъ историомъ оправданы догађая, увѣренъ будући, да су обичаи у старой сербской држави, као и у другимъ онога времена државама, толику исту силу обвезаности, и важность имали, као и писани закони. Придржаваюћи се исторіе я самь обширніе полѣ дао моимъ разсматраняма, него што самь у првый ма мисліо дати, єръ, као што и насловъ потврђава, я самь у првый ма мисліо ограничити се єдино на Душановъ законикъ; но почемъ самь се увѣріо, да бы разсматраня моя врло недостаточна была, особито у предмету овомъ, съ коимъ се садъ забављямъ, ако бы се єдино на законикъ ограничіо, почемъ се у истомъ о предмету овомъ врло мало говори, я самь волео и одступити одъ првопоставлѣне намѣре моє, и тако неслѣдственъ на некій начинъ постати предпоставлѣномъ програму своимъ, само да што савршеніе могу израдити предметъ; и да га што ясніе представити могу онима, кои ће волю имати или упознати се са старимъ државнимъ строємъ, и животомъ сербскимъ, или упустити се у претресанѣ овога живота; а мисліо самь, да самь у толико пре овако могао поступити, што є и исторія наша у обште, а у толико више исторія права наши неизпытана, па ће можда и ово неколико наведены примѣра повода дати новимъ изтраживаняма, коя ће нове или іошъ оваке примѣре навести, или наведене можда другимъ примѣрима оборити; а све ће то врло много допринети къ болѣмъ разсветленю и разясненю нашегъ прошлогъ живота. Све самь ово морао навести, да ми се непребаци, да самь по наслову

разглаголства обрекао о нечемъ говорити, а чега се у разглаголству самомъ строго придржавао нисамъ.

Повраћаюћи се на престолонаслѣдіе, морамъ споменути укратко баремъ и оно одношенѣ, у комъ є престолонаслѣдникъ према владателю стояо. Одношеня ова мы само нагађати можемо, єръ никакве извѣстности о ньима немамо. Престолонаслѣдникъ быо є на свакій начинъ *подчинѣнъ* владательской власти, и у томъ погледу была є држава србска природно устроєна, чимъ се зацело старало на путъ стати могућимъ нередима, коє бы су иначе могли можда престолонаслѣдници противу владателя учинити; но цѣль ова ніе са свимъ постигнута. Єръ као што изъ исторіе дознаємо, при свемъ томъ што су престолонаслѣдници подчинѣни были власти владательской, они су се противу ове власти оружаномъ рукомъ подизали; а то се зато догађало, што су поредъ своє подчинѣности іошъ довольно слободногъ кретаня имали, да се постоєћой власти противити могу. Власть владательску надъ престолонаслѣдникомъ на найсяйніи начинъ извршіо є краль Милутинъ надъ синомъ своимъ Дечанскимъ, ослепивши га за продрзльивость, коіомъ се усудіо противу владателя, отца свога, оружану руку подићи. Владатељи у осталомъ нису власть ову надъ престолонаслѣдникомъ неограничено извршивали, него су то само у договору съ властелима чинили. Тако Арх. Данило вели и за Милутина, да се найпре съ велможима своима савѣтовао, па текъ после ньіовогъ одобреня дао є сина свога — престолонаслѣдника — ослепити. Престолонаслѣдникъ имао є и своя права, коя му є поредъ нѣговогъ престолонаслѣдништва осигуравало іошъ

и то, што є у државна дѣла као властелинъ србскій уплива имао.

Разглаголство ово моє постало бы врло обширно, кадъ бы я о престолонаслѣдію и престолонаслѣднику іошъ све оно разлагао, што бы се о предмету овомъ рећи могло. Истина, я не држимъ, да бы сувишно было ма како обширно разлаганѣ овогъ предмета, шта више, то имамъ увѣренѣ, да ћемо онда само моћи довольномъ ясности и извѣстности исторію нашу писати, и тако съ прошлости нашомъ савршеніє упознати се, кадъ ће намъ све оно довольно разяснѣно быти, што къ прошлости спада, и тако кадъ ћемо поредъ споляшнѣгъ, познавати и унутрашньій развитакъ старогъ србскогъ живота, а овогъ развитка најзнатнію часть сачинява правньій народньій животъ. Но при свемъ томъ, почемъ съ єдне стране у овомъ погледу іошъ доста оскудне изворе имамо, а съ друге стране и самъ просторъ Гласника опоминѣ ме, да се у превелику обширностъ неупуштамъ, я ћу, и безъ тога већъ доста о предмету овомъ рекавши, само іошъ о имену престолонаслѣдника, као таквогъ, проговорити. Поэнато є, да су Срби за време Немања до Душана владателѣ своє називали *кралѣвима*; али опетъ зато врло бы яко свакій грешіо, кои бы име ово: *краля* или *изключиво* само владательима србскимъ до Душана давао, или кои бы подъ овимъ именомъ *зависногъ управителя* землѣ сматрао. Мнѣніє оны, кои мисле, да су Срби текъ подъ Душаномъ, и то онда, кадъ се онъ за цара србскогъ прогласіо, задобыли подпуну независность, а донде да су зависни были одъ грчки царева, па се зато нису ни могли називати *царевима*, него само *кралѣвима*, я неодобравамъ, єръ не налазимъ у овомъ пе-

ріоду српске историје дѣла, изъ кои бы се зависность ова српска према грчкомъ царству основно извести могла. Има нешто доказа, да су некадъ Срби зависни были одъ грчки императора; али ипакъ безпристрастной критики остає пресудити: *да ли є*, као што гдикои грчки списатељи веле, и *кадъ є*, српска држава была у феудалномъ подчинѣню према грчкомъ царству, да ли су *српски владатељи*, и *какве* обвезаности, *као грчки вазали* имали према грчкимъ царевима, и кадъ су феудална ова одношеня, и вазалска обвезаность *српски владателя престала*. Краль є было независанъ владатель српске землѣ, и Душанъ, прогласивши се царемъ, име є ово зато само узео, да већу важность у очима други држава добыє; али съ именомъ овимъ самимъ ніє никаквы дѣйствителны правани ти у држави своіой према властелима и народу, нити ванъ државе према другимъ владатељима добыо; него *она иста права*, коя є Душанъ *као царъ* упражнявао, *упражнявао є и онъ самъ пре тога, као краль*, а и пре нѣга сви други кралѣви, као владатељи српски, иста та права имали су.

Исто тако было бы погрешно мислити, да су само и изключиво *владатељи* српски називали се именомъ *краля*. Душанъ, прогласивши се за цара и императора, задржао є име *краля*, и *означіо* є именомъ овимъ *свога наслѣдника сина Уроша*. Душановъ законикъ спомиње такође име *краля* и то као неко надлежателство, коє *є* съ владателѣмъ — царемъ —, по струци административной у свези стояло, и коє є владателю — цару — подчинѣно было; єръ се изрично вели у закону, да нико, па ни краль, непреслуша оно, што царъ налаже, него да испуни, изузимаюћи, ако бы заповѣсть царева была противправна, у комъ случаю нуждно є было

цара о томе извѣстити пре, него што се или заповедь дотична одбацила, или испунила. [28]) Изъ овогъ закона увиђамо дакле, да су кралѣви у време царства сматрани были као неко надлежателство; па кадъ помоћи исторіє дознамо, да є Душанъ за *краля сина свога Уроша* наименовао, рећи можемо, да су престолонаслѣдници већъ као такови заступали неко надлежателство, и да су се називали кралѣвима. [29]) Іошъ и пре Душана имали су престолонаслѣдници своя имена; єръ насъ исторія учи, да є већъ *Неманя I.* сина свогъ *Стефана*, после *првовѣнчаногъ краля*, за живота свогъ наименовао *Деспотомъ*, коє є достоинство истый Стефанъ добыо такође и одъ грчкогъ цара Алексія Ангела Комнина, са кћери овога Євдоксіомъ ступивши у бракъ. [30]) Примѣру Неманѣ 1-вогъ

---

[28]) Види *116. зак. Душановогъ Законика* овако гласећій: „Книга царева да се непреслꙋша, где приходи, или кь госпожди царици, или кь кралю или кь властелωмь великїимь й малимь, и вьсакому чловѣку, никто да непреслꙋшать, що пишеть книга царева. аще ли бꙋдетъ такова книга. що неможеть ωизи сьвьрьшити, или неимать да дасть, вь ть часъ да греде опеть с книгωмь кь цару, да ωповѣда цару“

[29]) Знатно є, што се у животопису Св. Симеона т. є. I. Неманѣ, престолонаслѣдникъ назива: *Намѣстникъ*. Тако при краю животописа, кои є краль Стефанъ писао, вели се „сина своего Стефана намѣстника вѣньца стола отьчьства си постави“. Исто тако и у животопису истога *Неманѣ I.* писаномъ одъ *Св. Саве* на више мѣста назива се престолонаслѣдникъ „*Намѣстникъ*“. Стефанъ првовѣнчаный краль у дипломи своіой Жичи дарованой назива првенца свогъ Радослава, своимъ *намѣстникомъ*.

[30]) Ранѣъ II. стр. 409. 441. Првовѣнчаный краль примивши државну управу у своє руке, као што є речено, називао се „*Велики Жупанъ*“. Сравни прим. 7.

дати престолонаслѣднику име, слѣдовали су и касніи владательи србски одъ лозе Неманьине; но нама ніє познато, да ли су за престолонаслѣднике и убудуће задржали име Деспота. Стефанъ Дечанскій ступивши на престолъ србскій, сина свога Душана престолонаслѣдника *венчава на кралѣвско достоинство*, наименовавши га *младимъ кралѣмъ*; [31]) одкудъ се я усуђуємъ изводити, да є име Деспота само 1-га Неманѣ престолонаслѣдникъ имао зато, єръ и самъ Неманя 1-вый не назива се іошъ кралѣмъ; али наслѣдници престола одъ првовѣнчаногъ краля Стефана нису се више називали *Деспотима*, него *младимъ кралѣвима*, єръ иначе незнамо узрокъ, зашто бы башъ Дечанскій одступіо одъ старогъ уобичаєногъ имена престолонаслѣдниковогъ: Деспота, и *назвао га*: *младимъ кралѣмъ*; а, башъ да допустимо, да се до Дечанскогъ престолонаслѣдници нису називали младимъ кралѣвима, него деспотима или другимъ именомъ, ипакъ необорима є истина, да є Дечанскій престолонаслѣдницима дао име: *младога краля*, па зато подъ Дечанскимъ было є два краля у србской држави. а кадъ се Душанъ оцаріо, име є краля одржано, и пренешено є было на престолонаслѣдника, сина нѣговогъ Уроша; па зато усуђуємъ се и изводити, да є име *краля* систематизирано већъ было у

[31]) Ранѣъ 11. стр. 712. овако наводи речи *Данилове* „Въ лѣто бо, въ неже пріѧтъ сей превисокїй краль Урошъ III. престолъ отца своего — такожде сына своего возлюблѣнаго вѣнча на кралѣвство, нарекїй его, Стефанъ младый краль“ и т. д. У каменомъ надпису споминѣ се такође и отацъ и синъ као краль; види Ранћа II. стр. 706. шта више у дипломи *првовѣнчаногъ краля*, манастиру *Жичи* дарованой вели самъ краль првовенчаный за свога првенца сина Радослава, „егоже и благословисмо быти ему кралю бысе сїе дрьжаве“.

ово време за престолонаслѣднике; и да є србска држава или у виду царства, или у виду кралѣвства, ма колико времена іошъ одржала се, мислимъ престолонаслѣдници сви *називали бы се или просто кралѣвима, или младимъ кралѣвима*, по томъ, како бы се владатель самъ називао царемъ или кралѣмъ. [32]) У овомь смислу само можемо сматрати и *Кралѣвића Марка* као *краля*, почемъ є онъ, као найстаріи синъ свога отца Вукашина, кои є неправо и на силу престолъ србскій себи присвоіо, себе као наслѣдника престола сматрао, па зато по уобичаєномъ начину и носіо є име *краля*. Новіє изнађена историска дата мнѣніє ово моє подкрепляваю, и я држимъ, да се вараю они, кои изъ гдикои, не сасвимъ основны доказа, изводе, да є Кралѣвићъ Марко заиста некадъ быо независанъ србскій владатель, па да се зато *кралѣмъ* називао. Изъ надписа, коє є Г. Верковићъ у цркви близу Прилипа нашао, а особито изъ оногъ у монастиру св. Преображенія, сада Зерзе названогъ, и у VI. Ч. Гласника на стр. 186 наштампаногъ, неможе се ништа противу овогъ мнѣнія навести, него надписъ овай моє мнѣніє потврђава; почемъ се у истомъ надпису вели „прѣїє господство сеїє землъїє благовѣрный краль Влькашинь и сынь єго краль Марко“ за знакъ, да се Марко називао кралѣмъ и онда іошъ, докъ є Вукашинъ владао. Марко овде само као наслѣдникъ носи име краля, а не зато, као да є заиста краль, т. є. *независный владатель* и быо. Што

[32]) Неизвѣстно є, да ли се Вукашинъ іошъ за живота цара Уроша називао „*краль*“ єръ ако се заиста називао, то є онъ самовластно само чинити могао, почемъ Урошъ, као младъ и оженѣнъ небы могао ово престолонаслѣднику намѣнѣно име дати своме властелину, кои никаквогъ праведногъ на србскій престолъ потраживаня ніє имао.

се казиваня *троношкогъ лѣтописца* тиче, она се са свимъ слажу съ моимъ мнѣнiемъ; єръ да се *Марко* трудiо престолъ, кои є Вукашинъ себи силомъ присвоiо, задржати, то є наравно, єръ є онъ себе као найстаріи синъ Вукашиновъ сматрао за *законогъ престолонаслѣдника*; а да є у той намери одъ гдикои властела и подпоматанъ бiо, такође се ласно веровати може, почемъ є земля и безъ тога на многе партае раздељена была; али да є зато онъ заиста и *наслѣдiо* престолъ, и тако упражнявао кралѣвску власть, доказати се неможе. Одтудъ, што є Лазаръ землю Маркову къ своiой држави присаюзити желiо, неслѣдуе, да є Марко бiо у коквой части државе србске *независный владатель*, него є, *као србскiй властелъ* — наравно — морао имати землю свою породичну, па є *Лазаръ* ову землю одъ Марка узео, и своiой држави присаюзiо зато, што му є Марко непокоранъ бiо, а као властелинъ србскiй обвезанъ є бiо верности и послушности према владателю србскомъ у слѣдству феудалны одношеня, коя су између властела и владателя србски постояла. Найвише се допустити може, да є и *Марко* за време шестогодишнѣгъ безвластiя — коє лѣтописацъ троношкiй спомиње — са гдикоима частима пређашнѣ државе србске независно управляо; али зато нiе бiо краль: єръ иначе и све остале поєдине властеле, кои су у овомъ безвластiю землѣ своє — наравно независно, почемъ владателя имале нису — управляли, морамо *такође назвати кралѣвима*, што бы опетъ историской истини противно было. — Но нека буде о предмету овомъ доста; можда ће се касніе, докъ се сви извори изцрпе, и употребе, ясніе моћи предметъ овай разложити, и разяснити. [33])

[33]) Одъ врло велике важности за исторiю србску у обште, а особито за исторiю права србски бы-

И садъ ћу да разсмотримъ сама права, кои су сербски владатељи, *као такови* уживали. Душановъ законикъ у овомъ погледу сматрати можемо за доста обиланъ изворъ, овогъ самъ се зато извора придржавао, имаюћи предъ очима и друге изворе, а особито исторію, коє самъ изворе употребіо свуда, гди ми є требало или да речи законика боль разяснимъ, или да споменемъ право, коє се у законику или никако неспоминѣ, или само врло тавно. Оваква разясниваня стары права наши я за нуждна сматрамъ зато, што ћемо тако сама права боль разумети моћи, а и у самимъ историчнимъ дѣлима добытићемо ясность, коя исторіи нашой све єднако оскудѣва.

Сва права, коя владатељима, *као таковима*, припадаю, и коя се права маєстатычна — владатељска — називаю, уживали су и сербски владатељи, и за сва ова права мы довольно историчны и законны доказа налазимо. Између овы права найпре ћу споменути право *законодатне власти* (jus leges praescribendi) коє су владатељи сербски уживали, али не неограничено, него у равной — рекао бы — мери са сербскимъ духовнимъ и светскимъ властелима. Владатељи сербски имали су право ово одъ найстаріи времена, и — по момъ увѣреню — и онда, докъ су Срби са осталимъ

ло бы то, кадъ бы се све дипломе, коє се на многимъ мѣстима разсеяне налазе, покупити, и штампомъ на светъ издати могле. Многа правна одношеня постала бы намъ онда яснія, млога бы правна одношеня изнова познали, и уобште небы се у томъ неповольномъ, и жалостномъ налазили станю, да на найважнія пытаня, као што є н. п. кадъ се Душанъ прогласіо за цара и императора? и т. д. точно опредѣленъ одговоръ дати неможемо.

Славенима у заєднини живили. Увѣренъ ово моє нієсамо гола мисао, оно нієосновано, истина, на необоренимъ доказима, али основъ свой у томе има, што є, по доказима историскимъ Силвестеръ краль Далмаціє, іошъ око половине 10-гъ столѣтія заповѣдіо устроити законикъ; [34]) и тако, као што се види, употребіо є власть законодатву, коя му є, као владателю припадала. Да су владатељи српски лозе Неманьине законодатну власть у српской држави упражнявали, сасвимъ є извѣстно, почемъ у уводу законика Душановогъ ясно се каже, да є законикъ поставлѣнъ у договору съ црквенимъ и светскимъ властелима одъ цара Стефана. Но и пре Душана донашани су у српской држави закони, єръ — осимъ тога, што се у 130 закону Душановомъ споминю закони краля Милутина, — изъ историє дознаємо, да є већъ краль Радославъ поставіо законъ, *да се престолонаслѣдници називаю Стефани*; [35]) а за Уроша великогъ краля вели преосвештеный Архіепископъ Данило, да є было: „*ревнитель отеческихъ законовъ и преданый*“ [36]) было є зато онда већъ писины зако-

[34]) Спомињанѣ закона Силвестровы има зато и за насъ важность, што се ововремени кралѣви обично сматраю и за суверене народа српскогъ. Изъ спомињања овы закона увѣравамо се, да се наука права кодъ српскогъ народа почела врло рано развіяти, кадъ се у 10 столѣтію већъ „*књига законовъ*“ могла саставити. Законици се составляю и постаю онда само, кадъ є право дуговременимъ обдѣлаванѣмъ некій степенъ образованости већъ задобыло. Види Ранѣъ II. стр. 280.

[35]) Ранѣъ II. стр. 463.

[36]) Истый II. стр. 477. Исто тако вели Архіепископъ Данило, да у време владања *Драгуткиновогъ*, сина Уроша великогъ, у држави српской ніе было *неправде* и *лихоимства*, о чему є онъ пуно у-

на у сербской држави; єръ иначе како бы могао Архіепископъ Данило назвати *Уроша ревнителѣмъ закона*? А да су закони ови са сагласіємъ и уплывомъ властела донашани были, осимъ доказа изъ законика црнѣногъ, навести можемо многе дипломе, и родословіе Архіепископа Данила, гди се често споминѣ, да краль у сагласію съ саборомъ ово или оно чини, ово или оно установлява за знакъ, да є онъ съ властелима заєдно законодатну власть деліо. Законодатна власть српски владателя ніе се односила само на донашанѣ новы закона, него и на допуняванѣ, поправлянѣ, укиданѣ и т. д. оны закона, кои су то потребовали [37])

У тесной свези са законодатномъ власти стои: *право* или *власть управляня* (jus regiminis). Да є вла-

---

вѣренъ быо, єръ є быо самовидацъ. Неправда веће предпоставля *законе*, кои опредѣляваю, шта є право и неправо; а речь *лихоимство* іошъ више и ясніе доказуе, да є у време ово већъ морало быти у српской држави о овомъ — а сигурно, и о другимъ предметима, писаны закона.

[37]) Већъ у време Неманѣ I. морали су постояти у држави српской *писани закони*. У дипломи, кою є *Немања* I. већъ онда *Симеонъ мнихъ* дао Хилендару (год. 1198—1199) налазе се многа правна опредѣленя, коя насъ са извѣстности увѣраваю, да є у држави српской морало онда већъ быти писаны закона. *У животопису Св. Стефана* одъ *Св. Саве* спомнѣ се, да є *Немања* I. ступаюћи у чинъ монашескій, разпродао, и разпокланяо сва добра своя; што насъ такође упућуе, да верујемо, да смо онда већъ писаны закона имали. Напоследку уговори владателя српски съ Дубровачкомъ републикомъ, разправляюћи већинномъ правна одношеня, могусе такође сматрати за писане законе. (Гореспоменута диплома Неманѣ I. налазисе у Pamatky Drevniho Pisemnictvi; и у: Описанію древностій српски у Св. Гори. стр. 16).

датель србскій морао имати органе, средствомъ кои є управляо државомъ србскомъ, то є извѣстно, али кои су све ти органи были, и какавъ су строй имали, мы то у пуной обширности досадъ незнамо. Владатель србскій бьо є найвиший управитель државе србске, нѣму су подчинѣни были сви чиновници, и сва надлежателства. и свакій онай, кои се нѣму противіо, називао се *преступникъ царевъ*, и бывао є казнѣнъ. Само онда, кадъ є наредба царева противна была државнимъ законима, могле су дотичне власти неиспунити цареву заповѣсть, али у томъ случаю моралесу извѣстити цара о изданой противзаконой наредби. — Чиновнике є царъ поставляо, а да ли є у томъ неограниченъ бьо, или ограниченъ, са извѣстности у свакомъ погледу неможе се опредѣлити. *Управитель градова и провинція* — земаля — поставляо є царъ на сабору можда или зато, што є на сабору лакше промотрити и избрати могао найспособніега и найдостойніега за ово високо званіе, или зато, да властели при бираню овы чиновника уплива имаю, почемъ су званія ова висока и одъ найвеће важности была и за сама властелска права [38])

У законику Душановомъ споминѣ се на гдикоимъ местима царица и краль, и то не као лица приватна, него као нека надлежателства. Ово се найясніе увиђа изъ 116 закона, коимъ, налагаюћи царъ, да се кньиге (т. є. заповеди) нѣгове не преслушаю, споминѣ царицу, и краля, коима су — дакле — такође кньиге цареве долазиле, да ій испуне. Царица и краль неспоминю се овде као лица приватна, почемъ оно, што є владатель србскій у кругу приватны свои дѣла уређивао, неспа-

---

[38]) Види: *152. зак. Душановогъ законика.*

да у законикъ; у закону овомъ царица и краль споминю се као надлежателства, коима є царъ књиге — заповеди — своє извршиваня ради шиљо. Но неизвѣстно є, какво су — царица и краль — у државномъ правленію место заузимали? Неће можда сасвимъ неосновано быти мнѣніе, да су у одсуству цара, царица и краль нѣгови мѣстозаступници были тако, да су они редовне државне послове одправляли, и то или у заєдничкомъ договору, или и одвоєно, свакій за себе у извѣстнимъ струкама, или узаямно заступаюћи се у свима струкама државногъ управляня. [39]) Ово є истина предпоставлянѣ само, али оно се не само непротиви постоећимъ законима, него се чрезъ ове одъ части потврђава, а уедно слаже се и са народнимъ увѣренѣмъ, ако ћемо за ово узети и сматрати наше народне песме, коє такође владатељку србску као мѣстозаступницу владателя представляю. Знатна є у овомъ погледу народна песма о *смрти Душановой*; єръ се изъ нѣ увиђа, да є по мнѣнію народногъ стихотворца царица имала уплива у државнимъ пословима; почемъ, представляюћи на смрти болестногъ *цара Душана*, ово вели за *царицу*:

„Кадъ то виђе царица Роксанда,
Перомъ пише, како мушка страна,
Она пише три, четири књиге,
Пошилѣ ихъ на четири стране
По свой *њиной* редомъ царевини,
Сву господу по реду позива:

---

[39]) У дипломи првовенчаногъ краля манастиру Жичи даной назива онъ сина свога, „по милости божїой намѣстьникомъ ми“ Ово краль о сину своме за живота свога говори, па зато и ово мнѣніе мое потврђава. Сравни прим. 29.

„Чуєте ли сва *наша* господо!
Тешко боланъ српскій царъ Стѣпане,
Боланъ єсте, умрieти хоће;
Но хайдете у Призрена града,
Не бы л' цара у животу нашли,
Да чуєте, шта ће наручити,
И на комъ ће царство останути". [40])

Ово, што се у песми говори, єсу измишлѣности, али се опетъ зато за малый доказъ сматрати могу. Можда и сама та околность, што є после Косовске битке *царица Милица* са синомъ своимъ *Стефаномъ* примила управлянѣ землѣ, може се сматрати за доказъ горе изявлѣногъ мнѣнія. При свемъ томъ у осталомъ несмемъ казати, да є мнѣніе ово о положаю царичиномъ и кралѣвомъ у погледу државне управе на необоримимъ доказима, па зато радо ћу одступити одъ мнѣнія, ако се докаже, да є погрешно, и неистинито.

Овде ми се чини найзгоднiе место, да спомeнемъ да є Душанъ, прогласивши се за цара, и почевши престроявати српску државу, ванъ новозаведены многи дворски званія, установіо и єданъ *орденъ Св. Стефана*; и тимъ є умножіо начине заслужне државляне свое награђивати. *Раикъ* вели, да є ово воєный орденъ бio, што се съ околностима ондашньи времена врло добро слаже; али опетъ зато орденъ овай нису само они добыяли, кои су се храбрости своіомъ у боєвима одликовали, него су га могли добыти и други; као што є самъ *Душанъ* на сабору, у комъ є орденъ овай установіо, подаріо истый орденъ не само властелима своимъ и войводама, кои су заиста веєны заслуга морали имати, него и *посланицима Дубровачке репу-*

[40]) Српске Народне песме, кн. 2. стр. 186.

блихе, кои су се томъ приликомъ у царевомъ двору десили. Ніе дакле строго опредѣлѣно было, ко ће моћи орденъ овай добити, али — я мислимъ — са извѣстности сѐ може рећи, да су у границама србске државе само люди реда властелско-га, и то изключиво, могли постати кавалѣрима о-вога ордена, и неверуемъ, да ће се икадъ и єданъ примѣръ моћи наћи, да є или кои себръ, или духовникъ — и саме архіереє овамо ставляюћи, — орденъ овай добіо. — Каква су, и єсу ли каква права и преимућства уживали они, кои су орденъ Св. Стефана заслужили, непознато є; но, почемъ є орденъ овай установлѣнъ био за награду заслужны лица, поуздано се рећи може, да су одарени овимъ орденомъ морали имати нека особита права; съ коима су се одъ други, већъ по стању свомъ привилегираны людій, т. є. властела, одликовали.

Измећу права владательски єдно одъ найзнатніи єсте право *држања и употребльиванія вовне силе*. Познато є, одъ колике є важности была воєна сила у средњемъ веку, у оно доба, кадъ се свако право, свакій односъ, свакій уговоръ само на *физичной сили* оснивао, и само *силомъ* у важности одржавао; кадъ є свакій старіи био слабіему законодавацъ, кадъ су се своєвольно — а опетъ околностима приморани, — одрицали поєдини люди, кои нису довольно силе за свою обрану имали, свои собствени права, одрицали своє слободе, кадъ су се подвргавали туђой власти, туђемъ покровителству зато, да подъ закрилѣмъ силніега — ма и мало стешњена права, — али са некомъ сигурности уживати могу. У ово време постало є *право силніега* (jus fortioris) по комъ онай є био правъ, кои є силнін био; у ово време *сила* ніе се

сматрала, као што се сматрати мора по нужди, за *средство* одбране права, него є была *основъ*, на комъ су се правни односи развіяли; у ово време познато є постало *право песнице* (Das Faustrecht) кое є свуди скоро владало. Свакій човекъ зато морао се старати, да што већу силу има, єръ є само тако могао съ некомъ сигурности уживати своя права; у толико више морале су се старати државе, да што већу силу развію, єръ донде су само биле самосталне и независне, докъ су снажне и силне биле; а чимъ су се силе ньіове сманявати почеле, почеле су оне и свою пређашню важность губити, светлоћа ньіова тавнила є, докъ се напоследку подъ закрилѣмъ веће и снажніе држане ніе сасвимъ угасила. Изъ овы неколико редака лако є увидити можно дакле ону важность, коју є воєна сила за сваку државу имала, а исто тако и іошъ већу важность имала є воєна сила за државу србску зато, єръ ванъ обште околности за све ондашнѣ државе, за србску државу постаяла є и та неповоьна околность, што се съ паданѣмъ грчке имперіе приближавао србской земльи опакій непріятель, кога є побѣдити или баремъ у започетомъ завоєваваню зауставити, и одъ србски граница одбити требало.

У оно време, кадъ су *Немањићи* србскомъ државомъ владали, као што є познато, ніе было сталне редовне войске, него су властели и властеличићи у свима земляма войску сачињавали. Овако є было и у *србской држави*, као што самъ у VI. част. Гласника споменуо. Ово є зато нуждно было споменути, да болѣ и ясніе поняти можемо она права, коя є владатель србскій у овомъ погледу, — односно на воєну земальску силу — имао. У *Душановомъ законику* мы неналазимо закона, изъ

кои бы каквоћу владательскогъ права у овомъ погледу извести могли. Исторіє се зато и што се овогъ тиче морамо придржавати, и казиваня исторіє на правнимъ досадъ већъ изведенимъ и разяснѣнимъ одношеняма развити, и разяснити. *Архіепископъ Данилъ у Родословію* свомъ споминюћи боєве подъ разнимъ кралѣвима, изражава се свакій путъ, да є краль заповедао да се войска изъ све нѣгове државе скупи, и да спремна буде за воєванѣ. Ово вели онъ за Милутина, тако се изражава и за Дечанскогъ и Душана на више мѣста. Изъ Данилове повѣсти мого бы ко извести, да су владательи србски имали самосталну свою войску, и да су съ овомъ по своіой вольи располагали. Но ово нестои. Владательи србски имали су свои приватны войника, али єзгру войске државне сачинявали су властели, кои су были обвезани воєвати, кои су у дѣлу воєномъ подчинѣни истина были владательской власти, али су опетъ зато при рѣшаваню воєны, као врло важны, за државу дѣла, имали уплива. Право оглашаваня рата ніє зато исключиво припадало владателю, него є овай у споразумлѣню съ властелима, и само съ ньіовомъ помоћи ратъ огласити, и водити могао у толико више, што є свакій властелинъ у своіой земльи имао и свою войску, што се — осимъ други примѣра — већъ и одтуда увиђа, што су се властели кадкадъ противили самимъ владательима, и што су престолонаслѣдници, подпомагани властелима, противу владателя войске подизали, што зацело небы могли чинити, да властели нису свою войску, т. є. своє оружане люде имали. Ако су пакъ — као што су — властели саставляли єзгру србске войске, то є наравно слѣдство, да владательи србски съ овомъ войскомъ по своіой вольи неограничено нису могли располагати, познато намъ будући, да су вла-

стели србски у сва дѣла државна уплива имаюћи, морали имати уплива и у дѣлима ратнимъ. Тако Архіепископъ Данило преповеда, да се Душанъ — желећи по предлозима грчкимъ — миръ съ Андроникомъ грчкимъ императоромъ учинити, найпре савѣтовао са своимъ властелима, кое Данило „*Силныма отечества*“ назива; а и Раићъ, говорећи о сабору, кои се на данъ *Св. Аранђела Михаила* држао, вели, да е Душанъ скуплѣне око себе властеле, *пытао; на кою страну у будуће да воюю.* Обадва ова примѣра показую, да владатель србскій ніе военомъ државномъ силомъ неограничено располагао, него да е у овомъ погледу одъ државны властела ограниченъ быо. [41])

О военой земальской сили говорећи, нуждно е да споменемъ, да е у ово време у свимъ државама уобичаено было: осимъ редовне обичне, земальске войске држати и наемну войску изъ странны држава. Овакову войску мы налазимо и у србской држави, еръ, као што грчкій списатель Грегорасъ сведочи, у бою краля Дечанскогъ са Бугарскимъ царемъ Михаиломъ, было е на србской страни *1300. французски коняника*, кои су подъ заповести младога Душана стояли, и кои су зацело войску наемну сачинявали. Исто е тако и Михаилъ, ванъ свое земальске войске, имао 3000 наемны Скита, съ коима е у србску државу упао. Войска е ова едина

---

[41]) Да у време Неманића ніе имала србска држава сталне войске, него да су войску државни властеля сачинявали, па тако, да су властели морали имати и уплива у свима важніимъ пытаняма рата, осимъ осталога увиђа се изъ речій Даниловы, кое Раићъ у II. св. стр. 680. овако наводи „Ожидаше бо краль совокупленїѧ койски своеѧ, нѣкоторымъ властелемъ укоснѣвшымъ на работѣ его“.

была, съ коіомъ су — као съ неограничено себи подчинѣиомъ, по свой прилици, и неограничено дотични владательи располагати могли.

Ограниченѣ владателя србски у погледу воєне силе односило се само на пытанѣ: *Да ли ће се ратъ водити, или не?* У случаю, ако є у сабору закључено было, да се ратъ води, владатель є србскій имао право заказати време, кадъ ће се властели съ своимъ войскама скупити, и скупљѣной войски опредѣлити мѣсто становања. *Владатель* србскій быо є *врховный войвода*; али зато ніе нуждно было, да башъ онъ самъ лично войску у рату предводи, него є могао управлянѣ войске поверити и другомъ комъ властелу. Исторія намъ представля више ратны примѣра, изъ кои увиђамо, да су владательи сами собомъ предводили войску свою; али напротивъ имамо и таквы примѣра, кои показую, да су владательи войску свою подъ управомъ свои войвода у бой шиляли. Помоћи исторіе поуздано се може рећи, да су свакадъ, кадъ се само маня воєна сила изводила у бой, управляли войскомъ одъ владателя поставлѣне и наименоване войводе. Ако ли є бой за државу важніе послѣдице имати могао, ако се већа воєна сила у бой водила, и ако є ратъ пресудногъ карактера быо, онда су и сами владательи лично одлазили у бой, и сами су лично предводили войску, подпомагани — наравно — одъ войвода и властела, кои су сви подъ ньіовомъ управомъ стояли.

Да су и *престолонаслѣдници* — ако су способни были, *одлазили у ратъ*, то є изъ историе извѣстно; али есу ли башъ као *такви морали* у ратъ одлазити, и есу ли у рату имали *особитый какавъ положай*, са сигурности рећи се неможе. Одтудъ што су одрастни престолонаслѣдници, као што є рече-

но, имали подъ своіомъ управомъ гдикоє части државе, може се изводити, да су они и у рату учасвовати *морали* као и други властели, кои су такође подъ теретомъ воєваня имали извѣстне землѣ у своіой власти. Да є престолонаслѣдникъ, *као такавъ* и неко достоинство у войски заузимао, лако се може веровати.

Съ правомъ владателя србскогъ у погледу држаня и употребленя воєне силе было є скопчано и друго по послѣдицама своимъ врло важно право. Као што є познато, властели србски морали су освомъ трошку воєвати сами, и іошъ и люде своє — по свой прилици — у ратъ водити, а осимъ тога, као што є познато, морали су давати конѣ за войску цареву нуждне, а и некій порезъ — као цареви доходакъ — плаћали су. Властели су морали имати средства, да великимъ овимъ своимъ обвезаностима задоста учинити могу. Средства су ова властелима дана тимъ, што су они добіяли землю — коя се *бащиномъ* зове — одъ коє су они независно и безъ икаквогъ ограниченя приходе узимали, подъ условіємъ, да назначене терете воєваня на себе приме, и подносе. *Бащине давати* было є *право владательско* основано много пре, него што є законикъ заведенъ; а законикомъ є право ово владательима изнова признато, и потврђено. Поредъ осталы доказа, кои се у овомъ погледу у законику налазе, я ћу да наведемъ речи само *39. закона*, изъ кои се сасвимъ ясно увиђа, да су и пређашньи владательи пре Душана имали право давати бащине, да є право ово и Душанъ упражнявао, и да є исто право по законику и за будуће владателю оставлѣно, и уступлѣно. Речи истога закона єсу: „И вьси хрисовȣли и простагме, що єсть — комȣ сьтворило царьство ми, и что вьсхощеть комȣ сьтворити, и тези ващинѣ

да сѣ тврьде акоже и прьвїихъ правовѣрныхъ царь.“ Ясніегъ одъ овогъ доказа зацело нетребамо за то, да се увѣримо, да су заиста владатељи имали право бащине дѣлити, и да су право ово и пре и после издатогъ законика упражнявали. [42])

Узъ право давати бащинѣ имали су владатељи српски, већъ изъ идее владаня и управляня произтичуће *право награђивати добра и заслужна дѣла, и право привилегіе давати поединимъ лицама* (jus gratias faciendi et privilegia donandi). Хрисовули — дипломе, коѥ су цареви давали, споминю се на више мѣста у закону; христовули нису давани само на землю, него се съ хрисовуляма подаривала и многа друга права, и то не само поединимъ лицама, него и тѣлима моралнимъ, као што су цркве, монастири, вароши, и градови. Тако — опетъ само єданъ примѣръ да наведемъ, остале неспоминюћи — *у 173-мъ закону* вели се, *да сва права, коя су градови имали подъ прећашњимъ владатељима, остану неповређена и у будуће време*, за знакъ, да су у прећашня времена владатељи градовима давали права, што ѥ и Душанъ чиніо, и чинити права имао. *У више горе* наведеномъ 39 закону споминю се ванъ хрисовуля „προστάγμε“ подъ коіомъ речи, я мислимъ разумева се „*ослобођенѣ одъ обштгы, или извѣстны каквы терета*“ па тако и о-

---

[42]) Овде ѥе могу навести *114, 117, 118, закони* Душанови, изъ кои се ясно увиђа, да су владатељи српски имали право давати баштине. Свакій онай, кои ѥ добіо баштину, био ѥ дужанъ воєвати, али незна се извѣстно, да ли су сви сталежи држављана баштине могли добити? Овде се може и то примѣтити, да су и сами властели могли давати своју землю другоме у баштину, што се изъ више већъ и досадъ печатаны диплома са извѣстности зна; али властели овакве своѥ дипломе неназиваю *хрисовуломъ*, него обично само *писаніемъ*.

ве „простагме“ ништа друго нису биле, него видъ привилегія, кое су пре Душана српски владатељи давали, кое є законикъ потврдіо, и тиме оставіо у своіой пуной важности съ томъ примѣтбомъ, да ій и после законика други владатељи давати и чинити могу.

Државно управлянѣ мора имати нуждна средства за набављянѣ свега онога, што се у државной управи, као *потребно* появи. Оваквы средства морало є быти и у српской држави, али ніє намъ са свимъ подпуно познато, у чему су се средства ова састаяла. Монополи у старой држави српской — изузимаюћи можда єдино кованѣ новаца — нису были познати; па зато државни приходи морали су се састаяти одъ части у *државномъ имању*, (лежећимъ добрама) а одъ части у *порезима*. Оба ова извора стояла су *подъ управомъ* српскогъ *владатеља*, кои є съ истимъ приходима по нужди и потребама државнимъ располагао. Промотримо оба ова извора.

У Државномъ Законику на више мѣста спомиње се „*царева земля*“, кое речи немаю свуди єдно и исто значенѣ. По смислу многи закона подъ именомъ „*цареве земле*“ разумева се уобште *државный просторъ*, па зато по истимъ законима „*земле цареве*“ и нетреба за друго шта сматрати, него за државный просторъ. Истину ову я бы изъ више Душановы закона могао доказати, овде ћу ипакъ само єдикое навести. *У 173. зак.* говори се о правицама градскимъ, и вели се: „*Градови вьси по земльи царевой* и т. д.“ зацело, сумняти се неможе, да се овде подъ *земльомъ царевомъ* о *државномъ простору* говори зато, єръ градови заиста нису се налазили само у *царевимъ*, т. є. *опимъ* земляма, кое су непосредно државно, или приватно владатељско имањѣ сачинавали, него су были разсеяни по своимъ

државномъ проетору на свимъ мѣстима, гди ій є нужда зактевала. Говорь є у истомъ закону о градскимъ правицама убите, дакле о свима градовима, кои су се у србской држави налазили. Исто тако и у *119 закону* вели се „*Неропхомъ въ земли царевѣ*“ а земля царева и овде се употребльое мѣсто државногъ простора, єръ, као што є изъ мои разсматраня у VI-ой части Гласника познато, у овомъ закону говори се о правицама меропха према властелима, дакле о меропсима у обште, кои се годь налазе у србской држави, а не само о онимъ, кои су настанѣни на државномъ иманю у строгомъ смислу узетомъ, или на *земльи царевой*, као *иманю нѣговомъ приватномъ*.

Но подъ речма. „*землѣ цареве*“ кадкадъ „*села царева*“ или „*планинѣ царевѣ*“ разумева се такође и царево иманѣ, овако називаюћи и државна добра, и приватно владательско иманѣ. Да се државно иманѣ гореназначенимъ речма звало, я на томъ основу изводимъ, што се и савъ државный просторь, дакле землѣ, коима ніе државна власть непосредно располагала, као што се изъ горе наведены увиђа, звао у законима „*земля царева*“ а кадъ є државный просторъ было *земля цараца*, у толико пре морала се именомъ овимъ звати она земля, съ коіомъ є државна власть, дакле владатель самъ, непосредно управляо, и съ коіомъ є одъ части и располагао. А да є овакве землѣ цареве, оваквогъ државногъ имања у србской држави было, довольно намъ є ясно одтуда, што знамо, да є владатель србскій *землѣ у баштине* давао. Землѣ ове докде, докъ ій владатель ніе никомъ дао у баштину, быле су *државно иманѣ*, и као овакво називале су се „*землѣ цареве*“ „*села царева*“ и т. д. У овомъ смислу постое такође више закона у Душано-

вомъ законику, између кои я ћу само гдикоє да наведемъ. У *64. закону* изрично се прави разлика између села у жупама, и нека се називаю „*села царства ни*“, друга су „*црьковна*“ а друга опеть *властелска*, или као што є у закону написано „*властеличика*“; исто тако и у *158. закону* назива се село царево „*земля царева*“ или „*меропшина*“ а у *159. закону* опетъ се споминю изрично *села царева*, и разликую се одъ *црквены* и *властелски* села. У *законима 74. 187.* прави се разлика између планина *царевы црьковны* и *властелски*. У свимъ овимъ законима подъ „*земльомъ царевомъ*“ неразумева се више државный просторъ, него се разумева државно иманѣ, съ коимъ є царъ непосредно управляо па се зато и зове земля ова „*земля царева*.“

У *Законику Душановомъ* ненаилазимо ни на єданъ законъ, у комъ бы се ясно говорило о приватномъ царевомъ иманю; али да су владательи србски осимъ државногъ иманя имали и своя приватна добра, землѣ *своє приватне*, то се за извѣстно сматрати може. У *119. закону* Душановогъ законика избраяю се сви они, кои су землю имали, и на земляма своима меропхе; па између овы налазимо: *цара, царицу, краля, цркву,* и *властеле*. Зацело, кадъ су *краль* и *царица*, могли имати приватны свои добара, а у овомъ закону заиста се само као приватни господари споминю, у толико пре допустити морамо, да є и *самъ владаталь* приватногъ иманя могао имати. Мы имамо и доказа за то, да су владательи србски имали свои приватны добара; тако н. п. *првовѣнчаный краль* у животопису отца свога споминѣ: *да є онъ, Стефанъ I. Неманя, одъ Мануила грчкогъ императора діобо землю као приватно иманѣ*, коє є после нѣга оставіо свима своимъ наслѣдницима; на другомъ месту вели *да є онъ самь, пр-*

вовѣнчаный краль, на поискаванѣ атца му, онда векъ Мниха Симеона, дао зидаюћемъ сеу Светой Гори манастиру не само дарове, него и свов землѣ в одлучіо на рачунъ истога монастира. И св. Сава у животопису истога 1-гъ Неманѣ вели, *да в сво имане свов дао сиротиньи у заямъ*; а опетъ на другомъ месту вели: *да в дао села съ правицама монастиру*, а опетъ на другомъ месту вели: *да в продао све, што в имао.* Ово су ясни докази тога, да су владательи српски имали свои приватны имања, съ коима су они не као владательи, него као приватни господари располагали. Да се приватно ово иманѣ и на землѣ простирало, подпуно ясны доказа немамо, но я неналазимъ узрока у овомъ погледу противногъ мнѣнія быти. [43])

Осимъ државны имања, приходи државни састояли су се у *порезима.* Порези у ово време нису ни у єдной држави научно систематизирани были, и сведени на основе, по коима су се разписивали, и прикуплявали; па зато порези нису ни у српской држави по начелима устроени, и опредѣлени были; али опетъ зато, да в разны пореза у држави

---

[43]) Ко се жели о истини мои речій већма увѣрити, нека сравни *100. 102. 103. 104. и 115. законъ* Душановъ, у коима се *земля царева* єдино као *државный просторъ* спомиње, напротивъ у *70. 205.* и *187. зак.* споминю се *землѣ цареве*, рекао бы као *иманѣ државно.* А *120. законъ*, кои налаже, да нико къ себи несме безъ книге цареве примити туђега човека, т. є. допустити му, да се на нѣговой земльи насели, побегавши одъ свога прећашнѣгъ господара, као да насъ упућує веровати, да су заиста и сами владательи имали *свов приватне землѣ*, па зато закони у овомъ погледу обшти морали су се и на самогъ цара, царицу, и краля, као приватне господаре земаля, односити, па и за ньи имати подпуну свою важность.

србской было, увидити се може довольно изъ оногъ веħъ, што самь у погледу овомъ у VI. части Гласника навео. Државляни србски подносили су разне терете, кои се кадкадъ у виду државны обшты терета, и тако као неки намети появлюю; они су морали путуюħимъ властелима конакъ давати, поклисарима, т. є. странимъ посланицима, на услуги быти; пролазеħу войску съ нужднима снабдѣвати, и т. д. Но, као што се види, одъ свію овы терета државна власть ніє имала никаквы прихода, па зато терете ове и неможемо назвати порезомъ.

Порези, коє я за државне приходе сматрамъ, називаю се у законику и то у *195. закону* „Доходькь царьскыи". Порези ови ту имаю у себи важность, што се односе на *све* државляне, неизузимаюħи ни *саме властеле*; єръ законъ изрично вели, да порезе ове „дава бьсакъ чловѣкь". Име пореза овы у законику єсте: *сокіє наметъ, арачъ*, измеħу кои речій, по моимъ мислима прва она речь означава *каквоħу* пореза, а ону треħу речь т. є. *арачъ*, текъ у касніє доба, кадъ су се турци меħъ Србима настанили, уметао є некій преписъ, желеħи тиме речь наметъ толковати; и тако само средня речь: *наметь* има свою подпуну важность, и означава порезъ. Порези ови зато су се, можда, називали у законику *наметима*, што ій є самь царъ опредѣлявао, и тако на некій начинъ наметао ій. Порези ови састоялису се у даваню извѣстны плодова земны, или у опредѣленой коликоħи новаца. Кои су плодови подъ порезъ спадали, опредѣлява законъ, изъ когъ уєдно дознаємо, да *сокія* ништа друго ніє значила, него жито у обште. Свакій државлянинъ србскій по томъ закону, быо є обвезанъ дати: „кьбьль жита, половина чиста, а половина прѣпроста". Колико є то

было, мы незнамо. Жито се ово држави давало или о Митрову дну, или о Рождеству Христовомъ. Изъ овогъ закона можемо и то извести, да є држава имала *явне своє житнице*, у коє се, као што се и законъ изражава, жито, „*усипало*“. [44])

Друга часть државногъ *пореза* у царству србскомъ давала се *у новцу*. Сумму ону новаца, кою є свакій државлянинъ, ни властеле неизузимаюћи, давати морао у име пореза, или „*доходька царскогъ*“ непознаємо. Законъ вели „кола перьперь динарьми“ одкудъ бы се изводити могло, да є порезъ овай сасвимъ неопредѣленъ быо. Но я немогу да веруємъ, да бы законодавацъ овако знатный изворъ државны прихода овако неопредѣлѣнъ оставіо; немогу у толико више допустити, што смо видили, да є при да-

[44]) У колико є мени познато, речь ова „*сокія, сокя, сокь*“ првый путъ се споминѣ у Душановой дипломи, даной 1348 год. монастиру Хилендару. Несећамъ се, да самь у раніимъ дипломама спазіо ову речь. Узрокъ тога тай ће быти, што се у раніимъ, одъ ове, дипломама, уобште само споминю „работе“ а у споменутой Душановой дипломи работе су ове поименце изчислѣне. Неће сувишно быти навести саме речи изъ дипломе, гди се вели „ѡсвободиє црс҃тво ми ѿ сока, ѿ позоба, и ѿ приселице, ѿ войске, ѿ псара, и ѿ поклисара, ѿ гра, ѿ виногра, ѿ сѣнокоше, ѿ глобе, и поданка, просто рещи ѿ всѣхь работь велихь, и малихь“. Изъ исте те дипломе дознаємо осимъ осталы важны стварій и то, да є владатель порезъ, у сокіи састоєћи се, могао поклонити монастиру, а по свой прилици и приватнимъ лицама, єръ се вели у истой дипломи „щобиху сокь давали цртвуми, този да даю кели ст҃аго Савы“ Напоследку іошъ ћу и то овде да примѣтимъ да се у дипломи овой споминѣ и *царица*, као ктиторка, коя є съ царемъ заєдно исту диплому дала. Описаніє древностій србски у Св. Гори стр. 46.

ваню жита у име пореза и мера опредѣлѣна была, колико, и време, кадъ се жито то дати морало; а кадъ є порезъ у житу овако опредѣлѣнъ быо, како бы могао законодаваць знатніо часть пореза, т. є. новце, онако неопредѣлително у законима означити? Я се неусуђуємъ рећи, да є новчаный порезъ строго опредѣленъ быо, еръ зато никаквогъ доказа навести немогу; али за извѣстно држимъ, да є морала постояти извѣстна мера при опредѣляваню овога пореза. Као што є у VI. ч. Гл. речено, меропси, стануюћи на проніярской земльи, осимъ работа, коє су подносили, морали су плаћати и нешто новаца своме властелину, и новци ови називаю се у закону „перпера царева“. У овоме плаћаню меропха, я мислимъ, налази се основъ новчаногъ пореза; па є свакій властелинъ по брою нѣму платежны меропха давао већу или маню суму новаца у државну казну (кассу), или у цареве доходке. Брой платежны меропха ніє могао тврдо сталанъ быти, зато ніє была стална ни сумма, коју су властели у име пореза цару давали; па само због ове неизвѣстности, вальда, речено є у законику, да се у новцу давати мора „вола перьперь динарьми“. Мнѣніє ово моє о плаћаню новчанога пореза можда є погрѣшно, па ћу зато я свакомъ основаніємъ мнѣнію попустити, а докъ другій ко новчаный порезъ ясніє не разложи, я остаємъ при своме мнѣнію зато, еръ се оно са законима Душановимъ слаже. [45])

---

[45]) Свога оправданя ради за гореизложено мнѣніє наводимъ овде саме речи истогъ тога *закона 200*, кои овако гласи „Доходькъ царьскыи, сокїе и наметъ и орачь, да дава вьсакъ человѣкъ: кьвьлъ жита, полсвина чиста, а половина прѣпроста, вола перьперь динарьми, а рокь тому житу, да се усипа, на митровь дьнь, а други рокъ на рождьство Христ. Ако ли сокїа властелинъ неда на те рокове (ніе ли ово ясно, да є сокія

Међу државне приходе можемо ставити и *копань руда*, и *ковань новаца*. Исторія споминѣ краля *Владислава* као првогъ владателя србскогъ, кои є печео руде у држави своіой копати, дозвавши за то люде изъ Германіе. Но онъ ніе првый было, кои є и новце србске ковати почео, єръ као што насъ утврђаваю истраживаня научены у овомъ погледу людій, налази се новаца већъ одъ Стефана првовѣнчаногъ краля. Тако између осталы, Луцембахеръ у дѣлу своме: „Новци србски Жупана, Кралѣва и Царева“ (Будимъ, 1843) *наводи новце: Стефана првовѣнчаногъ*, съ латинскимъ надписомъ „Stefan Rex“ новце брата му *Вука*, кои се съ првовѣнчанимъ кралѣмъ за престоль отимао, съ надписомъ „*Влькъ*“

жито?) властелинь ть да се свеже на царскомь двору, и да се дрьжи: докле плати двоиномь“ Изъ речи вола“ могло бы се изводити, да є на волю свакоме стояло *или* жита да да, или да место жита да новаца, єръ у истомъ законику *воля* значи *или*; и на овай начинъ постояо бы само єданъ порезъ, кои се или у житу давао, или у новцима. Я бы готовъ было и одобрити ово мнѣніе, да ме у сумню недоводи то, што су по *58. зак.* Душановомъ, као што самь о томе у VI. *части Гласника* обширніе говоріо, обвезани были меропси давати проніяру ѵ годицу т. є. сваке године: перьперѵ царевѵ. Кадъ државна власть ніе узимала, као што се по овомъ другомъ смислу горнѣга закона (200) мислити може, новчаный порезъ одъ свои државляна, како бы овакве намете могли узимати одъ свои людій властели, кои нису требовали толико новаца, као државна власть? Зато, ако се допусти, да су државляни, а особито властели могли порезъ или у житу платити, или у новцу, онда се и то мора допустити, да су и меропси свое обвезаности или дѣломъ испуњавали, или новцемъ одкупљивали. Докъ се снажніи докази за єдно и друго мнѣніе непронађу, пытанѣ ово неможе се са пуномъ извѣстности рѣшити.

новце краля *Радослава* съ надписомъ кирилскимъ „Рабъ Бжи Стефанъ“. Но сви ови краљеви српски ковали су своє новце одъ метала изъ страны држава донесеногъ, и већиномъ у Млѣтцима; краль *Владиславъ* обдѣлаваюћи руде прьый є почео *ковати српске новце одъ српскогъ сребра и злата*. На њговимъ новцима чита се српскій надписъ *Стефанъ Владиславъ*“ За време Душаново кованѣ новаца већъ є развіено было, шта више, већъ су се и злоупотребльня у овомъ погледу морала догађати, кадъ у законику налазимо законе, кои су златаре у радньи њіовой ограничавали, и строге су казни опредѣлѣне быле за оне, кои су законъ преступили, и штогодъ противъ законика учинили. Златари-кујунџіє — само су у варошима, и градовима могли становати, а нигдѣ на другомъ месту. Ковнице царске постояле су у царскимъ градовима, и златари су онда само могли новце ковати, кадъ є царъ заповѣдіо, а иначе не, па зато, ако є кои и безъ волѣ цареве „*ковао динаре*“, быо є спальиванъ. [46])

Говорећи о царскимъ приходима, іошъ њу да споменомъ гдикое особите цареве приходе, кои су ванредни были. Међу ове спада *по 136. зак. Душановомъ право*, по комъ є царъ *наслѣђивао доброгъ коня, и оружіе умрлогъ властелина*. Мени є непознато, одкудъ є, и како є обичай овай кодъ Србаля

[46]) Ево и рѣчій оны закона, кои се односи на златаре „*Зак. 180.* Златара у Жупи, и у земльи цареви нигде да нѣсть, разьве у вароши, где есть поставио царь динаре ковати, у градовихъ цареви. да стою златари, и да кову и ине потребѣ“. *Зак. 181.* Ако ли се обрѣте златарь, шсвимь града, и вароши царевои, у коемь селу, да се то село распе, и златарь сьжеже шгнїемь“ „*Зак. 181.* Ако се наге (нађе) златарь у граду кове динаре безь воле цареве, да се златарь иждеже, а градь да плати главу, что рече царь“.

постао, я мислимъ, да у овомъ обичаю знакъ — символъ — властелске према владателю подчинѣности сматрати валя. Я мислимь, да владатељи нису право ово своє подпуно ни упражнявали, него да су и коня, и оружіе натрагъ давали синовима умрлога властелина, и само онда можда за себе ствари ове задржавали, ако властелинъ мушке деце по себи оставіо ніе. [47])

Друго особито овамо спадаюће владатељско право налазимо назначено у *149 закону Душановогъ законика.* По овомъ закону имао є царъ право *потраживати помоћь одъ свію држављана онда, када є сина свога женіо, и крстіо.* Добитакъ овай царскій, кои се овде сасвимъ у форми обштегъ државногъ терета појавлюе, ніе ни мало опредѣлѣнъ закономъ, нити се зато зна, у чему се састояла она помоћь, коюу су држављани овомъ приликомъ цару давали. Одтуда, што се у закону вели: *„и буде ему дворь чинити куке“* и т. д. могли бы изводити, да се ова помоћь састаяла у новцима, и у другимъ при зиданю потребнимъ услугама, али како се ова помоћь на држављяне разрећивала, и по коіой є мери ко помоћь свою владателю подносіо, изъ закона неувиђамо. Помоћь се ова можда обраћала и на издржаванѣ двора кралѣвогъ сина, ако се онъ изъ одређене му за нѣгово издржаванѣ землѣ, ніе могао сану своме сходно издржавати. [48])

Напоследку овде іошъ споменути валя, да су сви држављяни были обвезани *пратити цара* свакадъ, кадъ се онъ на путу налазіо, а съ пратньомъ о-

[47]) Сравни 33. примѣтбу мои разсматраня у VI. ч. Гласника. стр. 118.

[48]) Ово су речи 149. закона „Господинь царь кьде има сына женити, или крьстити, и бѫде ему дворь чинити куке, вьсакы да поможе, маль и великь“.

вомъ по свой прилици была є скопчана *обвезаность цара, и нѣгову свиту на путу на конакъ примити, и угостити.* У закону се вели, да цара пратити мора свакій градъ до жупе, и жупа свака до града, дакле на путу лежећа места наизменце, а властели се и неспоминю; но я ипакъ мислимъ, да се слободно рећи може, да су терете ове морали подносити и властели, особито они, кои су или градовима управляли, или су своя лежећа добра, своя села, на ономъ путу, куда є царъ пролазіо, имали [49])

Међу права владательска ставити ваља право упражняваня вр'овне судейске власти тако, да се власть судейска у свимъ судовима, и по свимъ србскимъ областима упражнявала у име царево. Право се ово ясніе разложити може онда, кадъ ће се о судовима уобште говорити; па зато овомъ приликомъ и нећу о праву овомъ обширніе да говоримъ.

Досадъ наведена права єсу сва такова, коя є владатель србскій као такавъ према држављанима уживао. Но србска држава заузимала є у своє време као независна држава достойно место међу осталимъ европскимъ државама, съ коима є разна одношеня имала. Владатель србскій имао є дакле и у овомъ погледу своя владательска права, коя є у свакой прилици упражнявао. Сусѣдне држави србской землѣ биле су: царство грчко, и бугарско, Влашка, Угарія, дубровачка и млѣтачка република; съ свима овимъ државама србски владателъи живили су садъ у пріятельскимъ и мирнимъ одношеняма, садъ су се пакъ заплетали у ратове, па у оба случая расправляли су своя одношеня

---

[49]) Ево и тогъ закона речій: „*150* цара вьсакы да прати, куде камо поиде, градь вьсакы до жупе, и жупа до жупе, и пакы жупа до града“.

међусобнимъ уговорима. Нама су изъ исторіе познати разни уговори између српски владателя и други држава, али су у овомъ погледу найзнатніи они писмени споменици, коє намъ є већиномъ Далмація, а управо Дубровникъ сачувао. У дубровничкой архиви, нашло се много изворны уговора дубровачке републике са српскимъ краљвима; па изъ уговора овы увиђамо, да є право уговоре са страннимъ државама правити припадало српскимъ владательима, и зато су они право ово и упражнявали доста неограничено. Да є српска држава у теснимъ сношеняма стояла са млѣтачкомъ републикомъ, ванъ други доказа довольно є ту єдину околность споменути, да є млѣтачкій сенатъ српскогъ цара Душана у брой свои благородника приміо, и име нѣгово у златну књигу записао. Млѣчиђи су у ово доба врло снажни были, они су се сматраля скоро за изключивогъ господара ядранскога мора, и сву морску трговину држали су у своимъ рукама. Горди на свое богатсво и силу Млѣчиђи ипакъ примаю владателя српскогъ у свой кругъ, и даю му сва права єдногамлѣтачкогъ племића што се за ясный знакъ оногъ уваженя сматрати мора, коє є царъ Душанъ, а съ њиме и сва држава српска кодъ страны држава имала.

Овде се може и то примѣтити, да нису само владателъи српски правили уговоре са дубровачкомъ републикомъ, него су то право уживали и властели српске државе, а особито после боя косовскога, кадъ су се поєдини властели осилили. Право ово властела оснива се у онимъ односима, коє су према држави српской имали. Властели су држали своє собствене войнике, и у земльи своіой власти подчинѣной были су после цара први заповѣдници. Увређени зато одъ Дубровника са-

ми су се за увреду светили, ратъ су съ њиме водили, и тако и уговоре сами су заключавали. *У*говори ови нису могли управљни быти противу државины интересса, и налазимо примѣра, да ій є владатель потврђивао. [50])

Напоследку пре, него што ћу разглаголство ово мое заключити, морамъ напоменути іошъ єдну околность, коя се за часть обичайногъ старосрбскогъ права сматрати може. Околность се ова у томе састояла, да су се владателъи српски, започиняюћи владати, на престолъ вѣнчавали, коіомъ є приликомъ свакадъ сазиванъ бывао народный саборъ. При овомъ вѣнчаваню, као што исторія сведочи, чинодѣйствовао є као главно лице: *српскій Архіепископъ*, а после у време српскогъ царства, и касніе *српскій Патріярхъ*; на торжеству овомъ присутствовали су сви архіереи, и властели, кои су права политична упражнявали. Раиħъ у II. тому на стр. **733. 734.** обширно наводи речи Архіепископа Данила, односеће се на венчанъ Душаново на кралѣвскій престолъ. Обичай овай, да се свакій владатель венча на престолъ, заостао є одъ првовенчаногъ Стефана Краля, па се после кодъ евію поєдины владателя српски понавляо. Првовѣнчаный Краль установіо є, да се сви кралѣви у монастиру Жичи поставляю, єръ ево речи самога истога Краля, налазеће се у дипломи нѣговой реченомъ манастиру даной „въ семь же (т. є. у Жичи) храмъ спаса нашего здѣ да поставлаютъ се вьси крьлие, хотеще быти дрьжавѣ сеи“ и т. д. али овай законъ

[50]) *Кнезъ Воислављ* и градъ *Которъ* завадили су се съ *Дубровникомъ*, па ій є *Царъ Урошъ 1362. год.* измиріо. Миръ између кнеза *Воислава* — града *Котора* и *Дубровника* царъ є евонимъ аукторитетомъ утврдіо. Види Српске Споменике, стр. 69. 71. И у исторіи босанской таки у почетку 15. века налазимо на овакве примѣре.

првовѣнчаногъ Краля ніе се одржао у свимъ временима, єръ Архіепископъ Данило вели, да се *Душанъ вѣнчао* „въ цареградскомъ дворѣ Свѣрчинѣ“ на самъ праздникъ рождества пресвятія Богородицы. Вѣнчанѣ ово сматрати можемо за потврђенѣ владательски права. Да є вѣнчанѣ на престолъ владателскій дѣйствовати морало на србскій народъ, о томъ се основано неможе сумняти, теже є одговорити на пытанѣ: да ли су невѣнчани владатељи сматрани были и за незаконите? Я бы рекао, да є вѣнчаню овомъ у србской држави заиста и давана овако велика важность, єръ се Душанъ, освоивши одъ отца престолъ, при свемъ томъ, што є єдномъ вѣкъ съ отцемъ заєдно на кралѣвскій престолъ вѣнчанъ био, боєћи се, да є ово прво венчанѣ изгубило важность, дао по другій путъ на *кралѣвскій* престолъ вѣнчати, по свой прилици зато само, да се владанѣ нѣгово у очима народа и властела као са свимъ законито, правама и обичаима народнимъ сходно, представи.

И съ овимъ довршивамъ ово моє разглаголство о праву државногъ владаня и управляня у србской држави. Изъ овогъ разглаголства увидити се може, да є стара србска држава савршено устроєна была; да є у ньой по начелима ондашньи времена найвища власть раздѣлѣна была између владателя, и властела, кои су на некій начинъ обште интересссе представляли. — Предметъ овай трудіо самъ се, колико су ми околности допустиле, и колико самъ извора при руци имао, што точніе изцрпити; али опетъ зато намѣру мою нисамъ са свимъ постигао, єръ се нестидимъ признати, да увиђамъ, да ће се о предмету овомъ іошъ много, и основаніе рећи моћи, кадъ се пронађу и познаду сви извори стары права єрбски, и кадъ се ови извори брижльивіе, и точніе изпытивати буду.

У Београду 7. Февруара 1855.

ОДГОВОРИ НА НЕКОЛИКО ПЫТАНЯ ИЗЪ СРБСКЕ ИСТОРІЄ.

Одъ редовногъ члена Друштва Србске Словесности и Лицейскогъ Професора, Др. Николе Крстића.

Познато є зацело свакоме, кои се досадъ са србскомъ исторіомъ, па ма и површно само занимао, како велика неизвѣстность у повѣстници нашой влада одъ стары па до данашньи времена. У целомъ свеколикомъ временомъ простору србске повѣстнице неможемо ни неколико десетина година наћи, коє су довольно исторички осветлѣне, и разяснѣне. При свакомъ кораку нашемъ у повѣстницу наилазимо на велике сумнѣ, коє се по брою умножаваю, и све веће постаю, што се већма у испытиванѣ старіи догађая србскогъ народа упуштамо.

Ћутећи прећићу време негдашнѣгъ заєдничкогъ живота србскогъ народа са осталимъ Славенима. Већину догађая овы времена покрива густа тама, крозъ кою се ни назирати неможе, а и оне поєдине догађає, кои су превеликимъ трудомъ гдикои славенски наученика осветлѣни, можемо само крозъ покривало неизвѣстности сматрати; єръ при свакомъ изпытиваню овы догађая наилазимо на неопредѣлености, коє насъ доводе у сумню, да

се еами пытати морамо: кадъ су се, гди, и како дотични догађаи случили, и на кои се народъ исти ти догађаи односе. Други зато нека изпытую негдашня седишта стары Славена, нека у обштимъ овимъ седиштама поставе границе поединимъ славенскимъ народима; нека изпытаю догађае, кои су у ово прастаро време имали уплива на животъ свію Славена; и нека строго опредѣле оне поедине догађае, кои су особено за поедине народе одъ веће или манѣ важности были. Я неосећамъ у себи довольно силе, да се у овай тежакъ и огроманъ посао съ успѣхомъ упустити могу.

Но я ћу ћутећи прећи и животъ србскогъ народа одъ последнѣ сеобе па до времена Немањића зато, што и у овомъ періоду србске повѣстнице іошъ превелика тама влада, и што ће дуго времена проћи, докъ ће се ововремени србсконародни догађаи толико разсветлити, да се съ некомъ извѣстности изпытивати и строжіе опредѣлити могу. Србскій народъ у овомъ времену мени се представля као дете, коє нема своє строго опредѣлене цѣли, нема свести о своимъ желяма, нема нуждне за постигъ свои намѣра рѣшителности, и коє незна избрати средства, коима бы найзгодніе своє намѣре постићи могло. Србскій народъ у овомъ времену, неимаюћи довольно самосвести о своіой сили и важности, подлѣгао є навалююћимъ на нѣга околностима, и пристаяо є садъ на єдну, садъ на другу међусобно противну страну по величини силе, коя га є тамо или амо привлачила; и тако ниє имао пуне своє народне независности, па ниє могао имати ни свои народны тежня, а тако ни собомъ произведены народны дѣла; а безъ свега овога народна исторія у строгомъ смислу ни поняти се неможе.

Исторична моя пытаня односе се на србску исторію неманићевы времена. Я мислимь, да се съ доста основаности може рећи, да се знатнія, и извѣстнія исторія србскогъ народа започинѣ съ Неманићима. У ово врѣме основана є независна србска држава, и тако съ Неманићима започинѣ се политично биће србскогъ народа. Подъ Неманићима є найвећма србскій народъ развіо своѳ умне и матеріялне силе; подъ Неманићима добіо є србскій народъ важность кодъ тадашньи европски држава; задобивену важность србскій народъ одъ дана на дань увећавао є, и тиме заузео заслужно место на югоистоку Европе; подъ Неманићима є доспео србскій народъ до найвеће своѳ силе; подъ Неманићима є србскій народъ цветао и славіо се; а уѳдно подъ Неманићима почео є србскій народъ слабити; почео є губити ону важность, коіомъ се мало пре поносіо; сяй нѣговогъ живота почео є тавнити, и после неколико десетина година одъ смрти последнѣгъ Неманића са свимъ є изчезнуо. Време Неманића зато понайзнатніе є за србскій народъ; исторію овогъ времена дакле треба, колико є могуће, да разсветлимо; ововремене догађаѳ треба, што є могуће строжіе, да опредѣлимо; и да ій доведемо до извѣстности, каква є само могућа у исторіи.

Познато ће быти свакоме: да и у србской исторіи времена Неманића такође има много неизвѣстности, и неопредѣлености. Да є у свакой исторіи нуждна извѣстность, то є истина; коюмъ, мислимъ, нико неће доводити у сумню; єръ исторія онда има, и имати може важность, кадъ су истинити они догађаи, коѳ намъ представля, и кои се у ньой описую. Исторія србскогъ народа подъ Неманићима, као што є горе споменуто, има найве-

ћу важность; ову исторію дакле морамо највећимъ трудомъ обдѣлати, највећомъ строгости испытати, и колико є могуће у свима поєдиностима толико, колико се може, разсветлити, и разясити. Ова часть србске исторіе єсте, и мора быти за Србе најзанимљивія; у њој се, и само и єдино у њој представля србсконародный животъ у пуномъ своме развитку; у њој се, по моме мнѣнію, сви и добри и зли значаи србскогъ народа најяснів и најболѣ представляю; у овой части србске исторіе читамо описъ — могу рећи — постанка србсконародногъ живота, србскогъ постепеногъ и непрекидногъ развитка, и напредка; описъ цветања србсконародне славе и величине, а уєдно и почетакъ нашегъ паданя и пропасти. Заслужує зато ова часть србске исторіе, да є, што больма, разсветлѣна, и разяснѣна, да тако што лакше знатну прошлость србсконародногъ живота овы времена поняти можемо.

Нико ми неће одрећи, кои є србску исторію читао, а особито, кои се съ испытиванѣмъ србске исторіе занимао, да га є у нѣговомъ дѣланю лако збуњивала хронологична неизвѣстность; т. є. збуњивало га то, што ніе са извѣстности знао, кадъ се кои, особито знатніи, у исторіи описаный догађай, сбыо. Изъ собственогъ искуства знамъ, да самъ у оваквимъ приликама при читаню уєданпутъ застао; и превртао самъ листове народны списателя, и србски извора, па самъ се или смућавао, или веселіо, како самъ по околностима или дошао до извѣстности, разбивши сваку сумню, или остао при оной неопредѣлености, у коіой самъ и пре започетогъ испытиваня быо.

Забављаюћи се кадшто съ србскомъ исторіомъ, и читаюћи старе србске писмене спомени-

ке, на велику радость мою нашао самь у србскимъ изворима одговоре на гдикоя пытаня, коя у печатанимъ србскимъ исторіяма нмсу съ довольно опредѣлености рѣшена была. Неколико оваквы пытаня я самь забележіо, и ево садъ явно на иста пытаня одговарамъ, срдачно желећи, да ови мои одговори буду почетакъ озбилніи истраживаня и испытиваня стары писмены србски извора, и да овомъ послу приону люди, кои су се особито посветили исторіи, — кои дакле позива, а уједно и нуждны способностій имаю за ово дѣланѣ. Я се нестрашимъ позоръ србски наученика обратити на старе србске досадъ печатане писмене епоменике, єръ самь се увѣріо, да ови споменици нису досадъ явно ни оценѣни довольно, а камо ли да су уважени, изпытани, и употребльни.

Нећу да кажемъ, да су пытаня, на коя ћу се потрудити опредѣлено, и съ извѣстности одговорити, тако важна, да ће у досадашньой повѣстници какву промену учинити, али опетъ зато я ій сматрамъ за заслужна, да се строжіе изпытаю, и да се на ньи опредѣлено и извѣстно одговори, єръ самь уьѣренъ, да ће исторія наша онда само довольно осветлѣна, и разяснѣна быти, кадъ ћемо на све важніе поєдиности извѣстанъ, и опредѣленъ одгэворъ дати моћи.

Слѣдующа су пытаня, на коя самь намѣранъ одговарати: *Кое є године умрео краль Милутинъ? Кое є године и дана венчанъ на престолъ Стефанъ Дечански? Коегъ се дана догодіо бой између Србa и Бугара подъ Дечанскимъ год. 1330? Кое се године и дана Душанъ прогласіо за србскогъ цара, т. е. кое є године венчанъ быо на царскій престолъ?* Сва ова пытаня, као што се таки на првый погледъ увидити може, не-

стоє у међусобной свези, она се односе само на поєдине догађає, но догађає ове я за толико важне сматрамъ, да заслужую пажню свакогъ србскогъ историка, и да є вредно изпытати изворе, по коима на иста поставлѣна пытаня одговорити можемо.

Ни србски ни страни историци неодговараю єдногласно на прво пытанѣ: *ков є године умрео краль Милутинъ? Раићъ* наводи четири разне године Милутинове смрти, и то: 1320 год. по *Дыфрену*; (Du Fresne) 1322 по *Фрешоту*; 1321 по *Михаилу Мади*; и 1317 по нѣкимъ србскимъ лѣтописцима. Раићъ различна ова мнѣнія међусобно сравнивши мисли, да є краль Милутинъ умрео 1321; [1]) а *Видаковићъ*, безъ да є какавъ доказъ за своє мнѣніє навео, поставля год. Милутинове смрти 1322; [2]) *Медаковићъ* [3]) пакъ, као найновіи србскій исторіописацъ, по свой прилици строжіє пытанѣ ово не изпытиваюћи, такође вели: да є Милутинъ год. 1322 умрео. Сва ова мнѣнія немогу быти истинита; разсмотримо зато пытанѣ ово изближе, промотримо србске изворе, по овима ћемо за цело до найопредѣлителніегъ одговора доћи.

---

[1]) Види: Раића: *Иторія Слав. народовъ*, Будимъ, томъ II. стр. 619—620. *Давидовићъ*, незнамъ на комъ основу, вели, да є Милутинъ умрео 1321 год. 5. Новембра, и да є Дечанскій исте те год. іошъ венчанъ на србскій престолъ. *Дѣла Д. Давид.* Београдъ 1846. стр. 84—85.

[2]) Види: *Исторія Слав. Србскогъ народа.* Београдъ 1854. Видаковићъ самъ себи противослови, єръ у ч. I. на стр. 141. вели да се Милутинъ преставіо 29. Окт. 1322; а на 154 стр. вели, да є Дечански на престолъ венчанъ 1321. год.

[3]) „*Повѣсница Срб. народа* кн. I. стр. 207. Нови Садъ 1851. год.

Између домаћи списателя, кои су се забављали са србскомъ исторіомъ, найвећу за ово време има важность Архіепископъ *Данило*. Онъ є савременикъ, а осимъ тога као лице у високомъ духовномъ сану, имаюће у државна дѣла уплива, познавао є найболѣ све околности ондашнѣ србске државе. Речи су нѣгове свете за србску исторію; све оно зато, што се у нѣму налази, морамо безъ сваке сумнѣ признати као истину; онъ є знао, а као мужъ редкимъ добродѣтельима украшенъ, онъ є и ктео истину казати. Али то є незгодно кодъ овогъ србскогъ историографа, што онъ неставля свуди годину, кадъ се што догодило, па зато оскудицу ову морамо допунити изъ други — али опетъ основаны и вѣродостойны извора. Архіепископъ Данило о смрти краля Милутина говорећи вели: „*Скончашеся житіе богоугодное о Господѣ сего христолюбиваго краля Уроша, и бысть память преставленія мѣсеца Октоврія 29. день*“ [4]) Као што се одовудъ увиђа, Архіепископъ Данило неказуе намъ год. Милутинове смрти, онъ насъ у томъ погледу оставля у сумньи; ову бы сумню на некій начинъ онъ разагнао, да намъ є назначіо годину, коє є синъ Милутиновъ Стефанъ Дечански ступіо на престолъ, али у Данилу ни на ово друго питанѣ неналазимо одговора, онъ вели само, да є Дечански после смрти Милутинове заузео отеческій престолъ; неизвѣштаваюћи насъ, кадъ є онъ то учиніо.

Ни у другимъ изворима неналази се — я баръ нисамъ могао наћи — строго опредѣлена година Милутинове смрти; али место тога налази се назначенъ данъ и година, кадъ є Дечанскій венчанъ био на престолъ, па одтуда са извѣстности може-

[4]) Ранѣ, томъ II. стр. 619.

мо опредѣлити и потраживану годину Милутинове смрти. Дечански є венчанъ на србскій престолъ одъ Архіепископа *Никодима: 6 Іануаріа 1321 год:* па кадъ ову годину и данъ венчаня Дечанскогъ на престолъ сравнимо са горенаведенимъ казиванѣмъ Архіепископа Данила, да є краль Милутинъ умрео 29. Октобера, онда само одъ себе слѣдує, *да в Милутинъ реченогъ дана, год. 1320. умрео*; єръ се другчіе никако данъ Милутинове смрти са даномъ и годиномъ Дечанскогъ венчаня на престолъ сагласити неможе, познато намъ будући, да се Дечански за живота отца свога Милутина ніе на престолъ венчао; шта више ни првимъ гласовима о смрти свога отца ніе смео онда веровати, него текъ касніе, кадъ се о ньіовой истини сасвимъ увѣріо; и ове околности зато, сравнѣне са временомъ, коє є између 29. Октобера 1320 и 6. Януара 1321. протекло, увѣраваю насъ, *да в краль Милутинъ безсумнѣно умрео: 29. Октобера 1320. год.*

А да є Дечански заиста *5. Января 1321 године* венчанъ на србскій престолъ, најяснієе се увиђа изъ дипломе, коюе самъ *Дечански* даровао манастиру *Високимъ Дечанима*, коє є побожный овай краль сазидао, па се зато и зове Дечански. У овой дипломи, [5]) коя є за србску исторію, и за старо србско право одъ превелике важности, єръ насъ обавешћуе о гдиконмъ предметима, кои се у другимъ историјама съ толикомъ ясности неразлажу, између осталога ово говори самъ краль Дечанеки: „И Богомъ даронанимъ вѣнцемъ кралѣвства србскаго вѣн-

[5]) Дечанскова ова диплома печатана є: 1840 у Београду у дѣлу „Србски Споменицы“ и у дѣлу: „Дечанскій Првенацъ“ одъ г. І. Јуришића, Дечанскогъ єромонака, у Н.-Саду 1852. стр. 47—67.

чань быхъ на кралѣвство вь єдинь день сь Синомь моимь. Вь лѣто ѕѿкд. (6829 одъ створеня света; а одъ рођеня Христова 1321) месеца Генара ѕ (6) день, индикта є. въ праздникь Богоявлениѧ, благословениємь и рукою прѣѡсвѧщеннаго Архиепископа Никодима, и всѣхь епископъ и вьсего сьбора срьбскаго, ѧко звати се Стефань Богомь помиловани, и Богомь просвѣщени краль Урошъ трети" Кадъ є дакле Дечански, као што наведене речи дипломе найясніє сведоче, 1321 год. 6. Януара венчанъ на србскій престолъ, и кадъ є Милутинъ 29. Октобера умрео, зацело съ найвећомъ основаности може се рећи, да є Милутинъ 1320 год. умрео. А не ни пре, ни после.

Наведене речи ове исте Дечанскове дипломе обавешћую насъ іошъ о єдномъ предмету, кои такође у Данилу ніє строго опредѣленъ. Познато намъ є, да є Дечански іошъ за свога живота венчао сина свога Душана на србскій престолъ, наименовавши га „*младый краль*"; али намъ доякошнѣ исторіє неназначую данъ, кадъ є Дечански дао Душана на србскій престолъ венчати. Архиепископъ Данило вели: (види Раића кн. VII, Гл. XI, § 43) „Въ лѣто бо, въ неже пріѧтъ сей превысокій краль Урошъ III. престолъ отца своего, ѧкоже въ началѣ житіѧ его указахомъ, въ то времѧ такожде сына своего возлюбленаго вѣнча на кралѣвство, нарекій его Стефанъ младый краль", и т. д. По овомъ, одъ Раића, наведеномъ казиваню Архієпископа Данила могло бы се мислити, да Дечански и Душанъ нису заєдно, но у разне дане на србскій престолъ венчани; и србски историци овако су и схваћали досадъ речи ове Архієпископа Данила; али є ово схваћанѣ погрешно, као што се изъ наведене дипломе Дечанскога увиђа, єръ є Душанъ съ оцемъ своимъ Дечанскимъ не само єдне и исте године, као што Арх.

Данило вели, него и едногъ и истогъ дана на србскій престолъ *венчанъ* быо.

Знаюћи са извѣстности данъ и годину Дечанскогъ венчања на краљевскій престолъ, основателніе можемо изразити мнѣніе о надпису, кои се налази у некой цркви у граду *Бару*, гди моштн *Св. Николе* почиваю, и кои овако гласи „Къ л. г. **1319** месеца Іуніа Урошъ краль Рассійскій и Дїоклейскій, и Албанїи, Болгарїи и всего поморїа отъ голфа Адрїи, и мора, даже до рѣки великаго Дунава, сїе олтарное дѣло, великую икону сребрану, кандила же, и свѣщники великїа отъ сребра сътворити повелѣ, къ славу божїу и блаженнаго Нїколаа [6]) Даръ овай, кои се у надпису спомиње, а мислимъ ніе дао цркви барской Дечански, и то І-вс зато, што се у надпису овомъ спомиње краль Урошъ, а овай подписъ приличи пре кралю Милутину, него ли Дечанскомъ, кои се свуди скоро подписивао „Стефанъ Урошъ III.ый“ 2-го имена областій, коє се у наведеномъ надпису споминю, Дечански ніе употребляваo у своимъ насловима, єръ се онъ и у самой наведеной дипломи, а и на другимъ мѣстима подписує „Стефанъ Урошъ Р. по божиєй милости (овай се изразъ и другимъ изразомъ заменює) краль всѣхъ сръбскихъ и поморьскихъ земль“ о Албаніи, Діокліи, и т. д. нема у овимъ насловима ни спомена, 3-ће Год. 1319, кадъ є по наведеномъ надпису даръ истый барской цркви учињенъ, ніе у Србіи іошъ владао Дечански, него є, као што смо видили, кралѣвао њговъ отацъ Милутинъ. Но да

[6]) Видаковића исторія: ч. I. стр. 156. Истый овай надписъ Du Fresne приписуе Милутину; онъ га наводи латинскимъ речма; а при краю надписа споминю се и майстори, конма є дѣло ово поверено было. Види: Du Fresne Illiricum vetus et novum, Posonii, 1746. § LVII. pag. 58.

и допустимо, да є Дечански у речи стоећій даръ поклоніо барской цркви, опетъ зато изъ надписа неможемо изводити, да є онъ 1319 год. већъ на србскій престолъ венчанъ бio, него речи надписа онда овако валя разумети: Дечански є више пути споменутый даръ поклоніо можда барской цркви 1319 године, али є наведеный надписъ писанъ касніе, после 1321. године, кадъ є Дечански већъ венчанъ бio на србскій престолъ, єръ 1319 године онъ ніе могао іошъ имати насловъ „краль рассискій“ и т. д. єръ онда іошъ ніе бio *краль*.

Србско-бугарска война, догодивша се за времена Дечанскогъ владаня, знатно мѣсто заузима не само у новѣствици Дечанскове владе, него и у целой исторіи србской, па опетъ зато изъ досадашньи исторія незнамо: *у кои се данъ битка ова између Срба и Бугара догодила.* — Раићъ [7]) вели: да є бугарскій царъ Михаилъ 1330 год. месеца Іунія прешао у србску землю, а у раковачкомъ рукопису Душановогъ законика при концу налази се примѣтба, у коіой се вели, да се Србско-Бугарска война започела: 6838—1330 године Іюніа 19, [8]) овай данъ дакле, кои се и казиванѣмъ Раића слаже, можемо узети и сматрати, као данъ започеты између Срба и Бугара непріятельства, у овай данъ є дакле и Михаилъ съ своіомъ войскомъ у србску землю ступіо. Поводъ и развитакъ разпре између Михаила и Стефана Дечанскогъ преповеда Раићъ по казиваню Архіепископа Данила, па и касніи србски историци придржавали су се овогъ казиваня, и врло умѣстно, єръ є овако важне догађае само Архіепископъ Данило

---

[7]) Т. II. стр. 674.

[8]) Србскій Лѣтописъ одъ год. 1828. ч. IV. стр. 50.

као такавъ, и као савременикъ могао и умео точно и обширно описати. Али нашъ преосвештеный исторіографъ ни за овай догађай неназначує данъ ни годину; па премда су други списательи овай недостатакъ попунили тиме, што су по лѣтопису Хилендарскомъ умѣстно опредѣлили, да се овай бой између Срба и Бугара догодіо 1330 године, опетъ зато оставили су насъ у сумньи, у кои се данъ истый овай бой догодіо; [9]) па и ако є ово нека маленкость, опетъ зато при овако важномъ догађаю и ова маленкость єсте и мора быти за насъ занимльива. Архієпископъ Данило вели: *„дневи суботѣ свитающи“* кадъ се бой догодіо; а по овомъ казиваню ни други србски исторіописци нису се потрудили опредѣлити, коя є то субота была. — И на ово пытанѣ налазимо одговоръ у наведеной дипломи Дечанскога, гди онъ самъ овако говори: „и сь помощїю божиєю и молитвами свѧтихь родитель и прародитель кралѣвства ми цара Михаила убихъ и отѣхь поношенїє єго и иниє царє побѣдихь, и разбихъ и вьзєхь достоѧниѧ ихь на мѣстѣ хомѣмь вельблуждъ вь лѣто ѕѡлн= 6838=1330 мѣсєца Юлѧ вь кн. (28.) день“ и т. д. Изъ речій овы Дечанскове дипломе ясно дознаємо дакле, да се у Суботу, и то 28 Юлія 1330 године догодіо бой мзмеђу Срба и Бугара. И у примѣтби къ Душановомъ законику по Раковачкомъ рукопису налазимо на поставлѣно пытанѣ: когъ се дана догодіо бой између Срба и Бугара? одговоръ но овай є у толико погрешанъ, што се тамо не 28. него 27. Юлій означава као суботный данъ, кадъ се бой догодіо. Малу ову погрешку речима наведене дипломе поправити треба.

---

[9]) Давидовиѣъ на стр. 86. вели, да се овай бой догодіо 16. Юлія 1330 год. али погрешно, єръ є 16. Юлія те године быо понеделякъ, а бой се догодіо у Суботу, као што Арх. Данило вели.

Неимаюћи намѣру, као што самъ већъ горе рекао, системно описати догађає србскогъ народа, ћутећи прелазимъ све оно, што се у србской држави подъ владомъ Стефана Уроша 3. т. є. Дечанскогъ збывало, али опетъ зато немогу да пропустимъ, а да неучинимъ неке примѣтбе, односеће се на данъ и годину смрти краля Дечанскогъ; єръ ми се чини, да ніє довольно основано мнѣніє већине списателя, да є Дечански 1336 године умрео. Ниєдно мнѣніє о смрти Дечанскога ніє основано на достовѣрномъ явномъ писменомъ споменику, сва су мнѣнія само нагађаня, а између овы нагађаня она морамо сматрати за најоснованія, коя ће се подударати съ већиномъ нама познаты извора, и кои ће најбольма одговарати ондашњемъ станю србске државе.

Мнѣніє, да є Дечански 1336 год. умрео, оснивасе єдино на надпису, кои се у Дечанской цркви „на попречномъ довратку надъ вратима“ [10]) съ южне стране цркве налази, и кои надписъ наводи Раићъ у своіой исторіи кн. VII, Гл. XI. § 40. Надписъ є овай србскимъ историцима довольно познатъ, я ћу га овде по Раићу зато само навести, да могу у толико точніе примѣтбе моє на истый надписъ учинити, основано на овомъ надпису мнѣніе оборити, па онда прећи на друго мнѣніе, и основаность, или баремъ вѣровавность другогъ овогъ мнѣнія доказати. Реченый надписъ овако гласи: „Фрадъ Кита малый братъ Протомайстера, изъ Котора града Кралева, созида ову си церковь, сватаго Пантократора Господину краллю Стефанъ Урошу трећїему, и своему сыну свѣтлому и превеликому, и преславному Господину краллю Стефану. Созыдасе за й (8) годицъ, и доспеласе со всѣмь цер-

[10]) Дечанскій Првенацъ стр. 13.

ковь въ лѣто ҂ѕѡмг —6843—1335. єдинымъ лѣтомъ предъ смертїю своєю".

Изъ текста овога надписа ніє тешко увидити, да є надписъ истый изрезанъ истомъ после Дечанскове смрти; само се незна кадъ. А да є после смрти Дечанскове изрезанъ. сведочи: 1-во што се у надпису овомъ Дечански споминѣ просто само: „*Господинъ краль Стефанъ Урошъ трети*" на противъ сину нѣговомъ Душану придаю се епитета: „*Свѣтли, превелики,* и *преславни, Господинъ*" Да є Дечански живіо, зацело онда бы онъ овимь епитетима означенъ быо, а Душанъ бы быо споменутъ само овимъ речма одъ прилике: „*возлюблѣный кралѣвства ми сынъ младый краль Стефанъ*" єръ се Душанъ, за очиногъ времена, нигди ни у єдномъ извору неспоминѣ само просто као краль, него се свуди назива: *младый краль*, па бы и у овомъ надпису морао имати овай насловъ, а не какавъ другій. 2-го Да є надписъ овай после Дечанскове смрти изрезанъ, увиђа се и изъ наведены последньи речій надписа „*єдинымъ лѣтомъ предъ смертію своєю*" коє речи за живота Дечанскогъ нису могле изрезане быти. Пытанѣ є дакле: кадъ є овай надписъ изрезанъ? па почемъ нама време то ніє познато, надписъ тимъ истимъ губи свою подпуну вѣроватность, па зато и мнѣніє на речима овогъ надписа основано, ніє сасвимъ вѣроватно, и то у толико манѣ, што су речи оне „*єдинимъ лѣтомъ*" и т. д. истомъ овомъ надпису *придате*, а у самомъ надпису и нису изречене, єръ є истый овай надписъ печатанъ и у „*Дечанскомъ Првенцу*" али се у нѣму последнѣ оне речи неналазе, него се надписъ заключує съ год. 1335 ѕѡм҃г. као годиномъ, кадъ є зиданѣ манастира Дечана довршено [11]) Почемъ

[11]) Дечанскомъ првенцу я више веруємъ, него Раиѣу зато, што се списатель првенца самь лично

се дакле последнѣ оне речи „єдинымъ лѣтомъ предъ смертію своєю“ у надпису неналазе, зато су те речи измишлѣне, почемъ є далѣ мнѣніе, да є Дечански 1336 умрео, основано єдино на речима наведеногъ надписа, слѣдує само одъ себе, де се овимъ измишлѣнимъ речма веровати неможе, да є зато мнѣніе о години Дечанскове смрти, на измишлѣнимъ онимъ речима основано, безтемељно, и да као таково обстати неможе.

По другомъ мнѣнію основаномъ на казиваню Дыфреновомъ, [12]) (Du Fresne) и Хиландарскогъ лѣтописа, [13]) умрео є Дечански 1333 године, а по казиваню гдикои други српски лѣтописа умрео є 1332 год. Мени се чини, да є ово последнѣ мнѣніе најоснованіе, т. є. да се оно најболѣ слаже са изворима српске историе, да є зато највѣроватніе, па да заслужує, да се уобште прими и усвои. Слѣдующи су узроци, због кои я речено мнѣніе за најосноване сматрамъ и почитуемъ:

I-во Познато є, да є Архіепископъ Данило іошъ у животу био, кадъ є после смрти Дечанскогъ нѣговъ синъ Душанъ ступіо на српскій престолъ; єръ є истый хвалѣный Архіепископъ у своме Родословію српски кралѣва обширно описао породившу се између Дечанскогъ и Душана распру, свршетакъ ове распре, и само венчанѣ Душаново на српскій престолъ, при комъ є онъ самъ, као српскій Архіепископъ, лично чинодѣйствовао. 1336 године пакъ Архіепископъ Данило ніе више био у животу, те зато, да є Дечански до ове 1336 год.

дуже времена у манастиру Дечанима задржавао, па є, зато, најболѣ могао надписъ истый преписати.

[12]) Illiricum vetus, §. LIX, pag. 60.

[13]) Ранѣ кн. VII. Гл. XI. §. 49.

живіо, небы быо могао Данило последнѣ догађае нѣговогъ живота описати. А да 1336 год. ніе више Архіепископъ Данило живіо, дознаемо изъ „*сказанія о житіи преосвященихъ Архіепископовъ*“ и т. д. коя є покойный Епископъ Мушицки написао, и коя се у ч. VI. Гласника стр. 25—87. налазе печатана. Изъ овы *сказанія* стр. 42 увиђамо, да є првый српскій Патріярхъ *Іоаникій* поживіо *во святителствѣ на престолѣ святаго Саввы* 16 година, и 8 месецій, и да є истый Патріярхъ умрео Септембера 3. у 6 сатій у вече. Іоаникій у осталомъ ніе крозъ свы 16 година патріярховао у српской цркви, него є онъ, поставлѣнъ одъ Душана по смрти Архіепископа Данила за Архіепископа, као таковый на столици архіепископской седіо пуны 8 година, па є после овогъ времена текъ, кадъ є Душанъ српску хіерархіюодъ цариградске независномъ учинивши у Ипеку српску патріяршію оставіо, постао патріярхъ, и као таковый управляо є іошъ 8 год. и 8. месецій српску цркву. Казиванѣ ово владике Мушицкогъ врло се слаже са другимъ доказима, и ово казиванѣ сравнивши са другимъ нама познатимъ изворима, увѣрава насъ, да є Іоаникій 1833 год. 3. Января постао Архіепископъ; и тако, да є Дечански текъ 1336 год. умрео, небы быо могао Данило, кои є концемъ 1332 год. морао умрети, описати Дечанскову смрть, и Душаново венчанѣ на српскій краљевскій престолъ; почемъ є пакъ Архіеписк. Данило све то, као што знамо описао, слѣдуе, *да є Дечански морао у почетку или найвише у среди* 1332 *год. починути.*

Изъ досадъ речены у осталомъ неувиђа се, да є Іоаникій — бывши прѣже Душановъ Логотетъ — секретаръ — заиста 1333 године постао Архіепископъ; али се то изъ други извора лако дає доказати. Са пуномъ извѣстности знамо да є Душа-

новъ законикъ донесенъ 1349 године, 21-гъ Маія, єръ се ова година налази написана у свима рукописима Душановогъ законика, а у уводу истогъ законика изрично се споминѣ, да є на сабору, на комъ є истый законикъ потврђенъ, было и Патріярхъ Іоаникій. У дипломи, кою є Душанъ даровао Архилѣвской цркви такође 1349 год. неспоминѣ се више Патріярхъ Іоаникій, него „прѣосвѣщенный Патрїархъ Кѵръ Савва“ за знакъ. да є Патріярхъ Іоаникій те исте 1349 год. и као што Мушицки вели Септембера 3. умрео. Време Іоаникіеве смрти сравнивши са годинама нѣговогъ „во *святителствѣ на престолѣ святаго Савви*“ живота, увѣрићемо се, да є Іоаникій 1333 године Іануара 3. ступіо на србско-архіепископскій престолъ; и да се тако Арх. Данило 1332 год. већъ у царство небесно преселіо.

Кронологія ова врло се добро слаже съ Родословіемъ Архіепископа Данила, и тако ово родословіе осветлява. Као што є изъ Раића (кн. VII. Гл. XII. §. 2) познато, Архіепископъ Данило, описуюћи по смрти Дечанскогъ Душаново венчанѣ на кралѣвскій престолъ, коє се у царскомъ двору „Сверчинѣ“ догодило, ненаводи годину венчаня, но само вели; „сущу уво празднику рождества пресватыа Богородицы“ држана су у очи праздника бденія, а на самъ праздникъ Архіепископъ Данило венчао є Душана на србскій престолъ у цркви Св. Предтече, Праздникъ рождества Богородице, као што є познато, слави православна црква 8. Септембера; Душаново венчанѣ на престолъ догодило се дакле 1332 год. 8. Септембера, а Архіепископъ Данило морао є мало касніе после ове велике свечаности умрети, єръ као што видисмо, 1333 год. Января. 3. было є већъ Іоаникій србскій Архіепископъ.

2-го Изъ надписа, налазећи се на разномъ предметима у Дечанской цркви, такођеръ се съ о-

снованости може изводити, да є Дечански 1332 год. и то на свакій начинъ пре месеца Септембера умрео. Тако на стопи у кивоту хранѣногъ честногъ крста читаю се ове речи [14]) „҂ѕѿм҃. (6840—1332) Мы Стефанъ Уррошь г҃ Немана є҃. милостїю божїею царь всесрьбкихь и поморскихь земль сей кресть честное древо, на немже распетсе Господь нашь Ісусь Христось приложихь дому пандскраторову зобомь Дечани не стета во будущый векь. акоже вь рѹсовѹли завѣщано есть“ а на другомъ крсту налазећемъ се такође у манастиру Дечанима стои кратакъ надписъ „ст҃ыи Стефань краль Дечанскїй ҂ѕѿм. [15]) Изъ ова два надписа ніє тешко увидити, да є првый надписъ написанъ іошъ за живота кралѣвогъ; а другій по нѣговой смрти, єръ за живота небыму зацело написали „*святый краль*“. Дечански є дакле 1332 год. іошъ живъ быо, али є *исте* те године умрео. Преданіє Дечански калуђера, да є овай другій съ краткимъ надписомъ крстъ лежао у кивоту на прсима светогъ краля Дечанскогъ, такође одъ части потврђує, да є онъ 1332 год. умрео.

3-ће Осимъ списателя Du Fresne-а и Лѣтописа Хилендарскогъ, у коима се такођеръ друга, а не 1336 год. поставля за годину Дечанскове смрти, у лѣтопису Копривничкомъ одъ 1453 год. кои є Г. Шафарикъ у свомъ „*Избору Югославянскихъ Достопамятностій*“ у Прагу 1851. печатао, вели се, да є Дечански умрео 1332 године „постизаеть же кончину ѡтъ сына своего сьмртїю мѹченичьскою вь лѣто ѕѡм. (6840—1332), дакле исте оне године, коя се, као што реко, са свима околностима найболѣ слаже.

4-то Овде ћу да наведемъ іошъ єданъ доказъ, изъ когъ се неувиђа истина, да є Дечански 1332

[14]) Дечанскій Првенацъ стр. 33.

[15]) Дечанскій Првенацъ стр. 68.

год. умрео, али се ясно доказуе, да є Душанъ вељъ 1335 године седіо на србскомъ престолу. На кули старогъ манастира Рилскогъ, налази се слѣдующій одъ циглѣ изведеный надписъ „При дьржави Гдйна превисокаго Степана Душана краля созьда сей пиргъ господинь протосевастатосъ хрела, с трудомъ великимъ и єходомъ, стомъ шцу Іѡлнну Рилскому, и матери Бжіей нарицаємѣй Осеновица к' лѣто ,ѕѡмг. 6843—1335. Ноємврій ѳ.“. Кадъ є дакле 1335 године Душанъ вељъ краль т. є. владатель бьо, морао є Дечански пре ове године умрети, па зато се и може за годину нѣгове смрти поставити 1332 год. — Душанъ се овде неспоминѣ као синъ Дечанскога, као „*младый краль*“, него као владатель, па зато и носи епитетъ *превисокій.* [16])

Напоследку башъ ако сви ови наводи и недоказую савршено и безсумнѣно, да є Дечански заиста 1332 године умрео, опетъ зато, почемъ се за исту годину наведени, по момъ мнѣнію доста снажни докази навести могу, а за мнѣніе оно, да є Дечански 1336 умрео, осимъ оногъ у Дечанской цркви надписа — одъ когъ оне последнѣ речи „*вдиномъ лѣтомъ* и т. д.“ одбацити треба, и осимъ гдикои новіи србски лѣтописа, никаквы оновремены писмены доказа навести неможемо; я мислимъ мора се пре1332 сматрати за годину Дечанскове смрти него 1336. или икоя друга година.

Да се савршеніе може предметъ овай разумети, неће сувишно быти и о зиданю Дечанскогъ монастира неколико речій проговорити. Као што

---

[16]) Наведеный овай надписъ извадіо самъ изъ писаногъ извѣстія, кое є Г. Верковићъ своме путованю по Бугарской и старой Србіи послао. Налази се надписъ истый печатанъ у житію Св. Іоанна Рилскогъ, кое є отацъ Неофитъ на светъ издао, као што Г. Верковићъ примѣчава.

є познато, наведено одъ Раића казиванѣ Архіепископа Данила о овомъ предмету ниє сасвимъ ясно; у истомъ казиваню ниє опредѣлена година, кадъ се монастиръ почео зидати, те зато у овомъ погледу и поредъ Даниловогъ Родословія остаємо у сумньи. Посмотримо диплому кою є Дечански манастиру високимъ Дечанима даровао, она ће насъ — сравнѣна са надписомъ, налазећимъ се у цркви Дечанской, о зиданю овогъ монастира найболѣ извѣстити. У истой Дипломи између осталога вели самъ краль Дечаиски: да є іошъ св. Савва пронашао мѣсто Дечане као згодно за будућій манастиръ, и да є онъ самъ ктео на истомъ мѣсту манастиръ зидати, али у намѣри овой неуспѣвши, умрео є; говоръ свой овако наставля: „Мнѣ же грѣшному и недостойному рабу сего свѧтаго Стефану Богомъ помилованому кралю всѣхъ срьбскихъ и поморскихъ земль Урошу третиему молитвами его Ѿкрисе ськровище сие скрьвеное на сиемь селѣ симь свѧтимъ господиномъ моимъ, и за толико време много пощедѣно мнѣ и моему сыну младому кралю, начехъ зьдати домь господеви Богу моему пандократору, и сьздакь украсихъ вьсѣми красотами вьнутрьними и вьнѣшними, и нарекохъ его игумениѧ обьще мѣсто чрьнцемь сь благословениемъ господина ми отца Данила и всѣхъ епископь и вьсего сьбора срьбскаго“ [17]) и т. д. као што се одовудъ види, Дечански є іошъ пре, него што є и была србско бугарска война, предузео и рѣшіо зиданѣ монастира, дакле ниє била побѣда надъ Бугарима и Грцима поводъ овоме зиданю, єръ се іошъ пре войне зидати почео, али о войни самой іошъ ниє быо доготовлѣнъ. єръ на другомъ месту у истой овой дипломи ово стои: „Храму сему жиждему, и сиему хрисовулу записиваемому въ дому кральевства ми у породимаи вь незапу побѣди се царъ

[17]) Дечанскій Првенацъ стр. 52. Србски Споменици стр. 325.

вльгарьскыи Михаилъ шишманикъ сьринѣми силними д ми цари и сриноплеменими єзики [18]) и т. д. Речи ове и єдне и друге слажу се са надписомъ налазећимъ се у Дечанскомъ манастиру, у комъ се вели, да є зиданѣ цркве траяло 8 година, а да се доготовило 1335 год. те тако почела се црква Дечанска 1327 год, т. є. три године пре србско-бугарске войне зидати. О войни бугарской іошъ ниє са свимъ готова была, али є зиданѣ толико успѣло дасе могле припреме чинити къ унутрашнѣмъ украшаваню цркве, те зато и споминѣ Дечански у своіой дипломи, да є поклоніо цркви кньиге, и частне крстове оковане, и позлаћене, а украшене бисеромъ и каменѣмъ, иконе красне оковане златомъ, и т. д. као предмете, кои су нуждни были у цркви таки, чимъ се црква сасвимъ доготови, и освети; ништа манѣ црква подъ Дечанскимъ ниє сасвимъ доготовлѣна была; па зато речи Данилове „И сей сватый храмъ славы Господни украси всякими почестми и потребами церковными доволно" односе се само на припреме, коє є Дечански за украсъ црквене унутрашньости учиніо. Истомъ є подъ Душаномъ была црква споляшнѣ и унутрашнѣ доготовлѣна, што се увидити може изъ надписа налазећегъ се у истой цркви, одъ год. 1348, кои є и у Раићу [19]) печатанъ. и изъ другогъ надписа одъ 1350 године [20]) Дечански є зато текъ почео зидати овай монастиръ, али є онъ пре умрео, него што є црква сасвимъ довршена была; и тако смрть Дечанскогъ догодивша се год. 1332, добро се слаже са годинама, кадъ є зиданѣ монастира довршено.

---

[18]) Дечанскій Првенацъ стр. 66. Србск. Споменици стр. 336.

[19]) Кн. 7. Гл. XI. §. 40. Дечан. Првенацъ стр. 25.

[20]) Дечан. Првенацъ стр. 19.

Остає ми іошъ да одговоримъ на последнѣ пытанѣ: *кадъ се Душанъ зацаріо*, т. є. *кое се године започео називати: царъ и императоръ?* Ово є понайтеже пытанѣ између свію досадъ поставлѣны, на нѣга се съ найманьомъ опредѣлености може одговорити, єръ су противгласећа она извѣстія, коя о овомъ предмету имамо, а досадъ непознаємо ниєдногъ оновременогъ вѣродостойногъ писменогъ споменика, кои се на ово пытанѣ односи, и по комъ бы на ово пытанѣ извѣстно и опредѣлено одговорити могли. Усредъ ове неизвѣстности, и недостатка дотичны нуждны извора и мой одговоръ неће быти тако ясанъ, да се противъ нѣга никакве сумнѣ неће моћи подићи, али ће опеть зато, по момъ мнѣнію, основаніи быти одъ свію други, коє досадъ познаємо.

Као што є познато, Раићъ у своіой Исторіи 1340. годину назначава као годину, у коіой се Душанъ за србскогъ цара венчао у граду Скоплю. Онъ вели, да су у сабору у Скоплѣ сазваномъ, єдногласно прогласили ондашнѣгъ србскогъ Архіепископа Іоаникія за Патріарха „По томъ Стефана крала перваго Царя Сербленъ, Грекомъ, и Болгаромъ, самъ патріархъ диадиму царскую возложи на главу его, вѣнчаютъ. Быша же сія якоже упомянуто: есть въ Скопю л. г. 1340.“ За доказъ тога, да є Душанъ заиста за цара венчанъ быо, наводи Раићъ Исторіописце: Бранковића Мавроурбина, Диѳрена, и Фрешота, шта више споминѣ и неку диплому у Рагузи 1546 год. издану, у коіой се овай надписъ чита: „*Стефанъ Божівю милостію Романіи, Славоніи и Албаніи Императоръ,*“ али ненаводи ниєданъ доказъ за то, да се Душаново венчанѣ на царскій престолъ догодило *башъ* 1340. године, па зато ова одъ Раића наведена година и нема подпуне вѣроватности.

Србски досадашньи историци у осталомъ нису се трудили увѣрити се о истинитости, или баремъ вѣроватности Раиħевы казиваня; сви су, можемо реħи, безъ разлике пошли за Раиħемъ, па су по нѣму годину Душановогъ венчаня на царство опредѣлявали. Само є, колико се сеħамъ, Давидовиħъ быо самосталніи одъ други србски историка, онъ вели, да се Душанъ оцаріо онда истомъ, кадъ є освоіо Серезъ, а то се догодило 1346. У србскимъ лѣтописцима пакъ налазимо найвеħе у овомъ погледу противречіє, а неможемо се поуздати ни у странне списателѣ, єръ они ненаводе вѣроватне за своє мнѣніє изворе, а осимъ тога нису измеħу себе сагласни. У овой неизвѣстности дакле неостає намъ ништа друго, но потражити у србскимъ изворима тврħе основе за строго означенѣ године Душановогъ оцареня, него што имаю: Раиħъ, гдикои србски лѣтописци, и страни историографи.

Пре, него што ħу се упустити у доказиванѣ, коє є године венчанъ Душанъ на царскій престолъ, морамъ примѣтити, да Душанъ 1340 године іошъ ниє быо царъ, єръ касніє дипломе доказую, да се онъ и после 1340 године подписивао само као краль. Тако у дипломи, кою є Душанъ сн҃ъ и наслѣдникъ превысокаго крал҃ Уроша третиега даровао Іоанну Иконому цркве ст҃аго Николи Мрачскаго 1342 год. читамо овай подписъ: Ст҃фнъ въ х҃са Б҃га вѣрни крал҃ всѣх срьпских и поморских земль. [21]) Заиста, да є Душанъ 1340 венчанъ быо за србскогъ цара, онъ се 1342 год. на овако явномъ писменомъ споменику небы быо

[21]) „Описаніє Древностій Србски у Св. Гори." Београдъ 1847. стр. 42 43.

подписао као *краль*, него бы употребіо наслов *цара* и *императора*. [22])

Но неможе стояти ни мнѣніе гдикои грчки списателя, кои веле, да се Душанъ зацаріо 1345 године, єръ такође имамо печатаны касніи писме-ны споменика, у коима се Душанъ такође само као краль подписує. Тако у *записанію*, коимъ є Душанъ по тужби *Дубровачкій поклисара* наредіо, да на *Трѣбини* небуде *трьеа*, и да слуга царевъ *Добижцивъ* неузима на овомъ месту одъ никога *царину* стои простый подписъ: *Стефанъ краль*, а у тексту самогъ записанія више путій споминѣ се: *кралѣвство ми*; ова є пакъ диплома издата sund. (6854) 1346 године: [23]) те зато неможе стаяти казиванѣ грчки историописаца, да се Душанъ оцаріо 1345 године. Г. Исидоръ Николићъ у своимъ „Споменима народа сербскогъ“ примѣчава, да се Душанъ у многимъ граматама одъ 1346 подписує „*Стефанъ божіею милостію Романів* и т. д. *Императоръ*“ али извѣштаваюћи насъ, гди су те грамате печатане, и гди ій є онъ видіо и читао, оставля насъ, да сумнямо, да ли оваквы грамата одъ 1346 год. заиста и има.

У славенской библіотеки Г. Миклошића [24]) наведено є више грчкимъ єзикомъ писаны диплома Душановы одъ год. 1346, 1347, и 1348 (6854, 6855, и 6856 одъ створеня света:) али се изъ исты неможе увидити; какавъ є у овимъ дипломама Ду-

---

[22]) Спомени народа сербскогъ у византинскимъ списательима одъ Исидора Николића, Будимъ 1843, стр. 149 150.

[23]) „Сербски Споменици“ стр. 50.

[24]) Slavische Bibliotek von Fr. Miklosich, Wien 1851 pag. 159, 160.

шанъ употребіо насловъ при подписиваню, да ли є т. є. подписанъ као краль или као царъ. Одтудъ што су у библіотеки наведене дипломе одъ 1346 године, издате у месецима: Іануару, Априлу, Маю, и Августу, можемо изводити, да є на истима Душанъ подписанъ као *краль*; єръ є и у ономъ више горе споменутомъ писменомъ споменику, одъ 1346. године, као што видимо, Душанъ само као краль подписанъ, а тай є споменикъ издатъ „подь сєрωм м҃ца ωхтєбра кѕ. (26) въ лѣто ѕωнд. (6854—1346). За нуждно налазимъ примѣтити овде, да се у споменутомъ дѣлу Г. Миклошића наводи єдна хрисовуля одъ год. 1345, (6853) за кою се вели, да ю є Душанъ *ербскій царъ* даровао монастиру Хилендару, кадъ є са своіомъ супругомъ посѣтіо светогорске монастире. По наведеномъ у библіотеки почетку: „Достолѣпно, и добродѣтелно и бг҃оразумно всегда славу“ судећи, ова є диплома печатана у „Описанію древностій србски у Светой Гори“ [25])по препису, кои є изъ свете горе у Београдъ покойный живописацъ Димитріє Аврамовићъ донео. Али између оне у библіотеки, и ове Аврамовићеве дипломе та є разлика: што се у библіотеки вели, да є хрисовуля издата: *1345* (6853) *године, индикта 13*; а у „Описанію древностій“ печатана диплома написана є: „стоєщу г҃ну прѣвисскому цр҃ю въ велико славнѣмъ граду прилѣпѣ. Въ л҃ѣто ѕωнѕ 6856—1348 *индикта а*;“ дакле после 1346 године; па почемъ є Аврамовићъ, као што се и самъ изражава, све дипломе своимъ очима видіо, и преписао, я мислимъ, да є у славенской библіотеки погрешно ставлѣна год. дипломе 1345—6853; него да треба место ове ставити годину 6856—1348, као што се у Аврамовићевомъ препису налази,

На основу досадъ речены, я мислимъ доста се поуздано може рећи; да се Душанъ до год. и у

[25]) стр. 44—47.

1346 іошъ ниє быо зацаріо, и тако годину нѣговогъ венчаня на царскій престолъ морамо тражити у идућимъ после 1346. год. годинама. Я мислимъ да се Душанъ текъ 1348 године венчао на царскій престолъ, и за доказъ овогъ мнѣнія навешћу нека, мени позната, дата, коя, ако и не увере свакога, да се заиста 1348 године Душанъ оцаріо, опетъ ће зацело потрести кодъ свакога доякошнѣ уверенѣ, основано на Раићевомъ казиваню, да се Душанъ на царскій престолъ венчао 1340 године; тиме пакъ довешће га у сумню и неизвѣстность о овомъ предмету, и гдикоме ће можда дати волю; да предметъ овай дублѣ и основніє испыта, и тако иста ова дата моћиће быти поводъ новіимъ истраживаняма, коя ће предметъ овай осветлити, и извести насъ изъ неизвѣстности, коя намъ єданъ одъ найзнатніи, и найсяйніи момента нашегъ народногъ живота окружава.

Ово су докази, коима мнѣніє моє могу потврдити:

1-во У лѣтопису Копривничкомъ, кои самъ већъ єданпутъ споменуо, између осталога стои и ово: „превысокы же и благочьстикы Стефань царь прьвы роди се вь лѣто ҂ѕѡк, (6820—1312) и бывь кралемь, таже достигь грьчьскыє земле и сїю повинꙋвь, поставлѧетъ се вь ней царемь вь лѣта ѕѡнѕ. (6856—1348)“ одкудъ се ясно увиђа, коє є године венчанъ Душанъ на србскій престолъ.

2-го У напредъ већъ споменутой примѣтби на Душановъ законикъ по рукопису Раковачкомъ наводе се речи самога Душана, коима онъ свой животъ описує. И у овомъ животопису између осталога и ово стои: „и поставиме господина и сьдрьжителѧ вьсои земли ѿчьства моего и цр҃ьстова лѣть ѕі. и по-

томь болшею чтїю ѿ вишнаго вьсехдрьжителя десницею укрѣплень быхь тѣмже ѡбразомь по тога милости и мене преложа ѿ кралевства на право царство славное и вьсех дастми вь рѹцѣ якоже и великому Константину цр҃у землѣ и вьсех страни и поморїа и велике градове царства грьчкаго, якоже и прежде рѣхомь и богомь дарованимь вѣнцемь цр҃скимь вѣнчань быхь на царство вь лѣт. ѕѡнд м҃ца Априла д҃. д҃нь вь велики и много свѣтли и радостныи праздникь вьскресенїа Христова". По речма овогъ животописа Душановогъ, онъ є дакле найпре 16 година кралѣвао у србской држави, па се текъ после оцаріо. Казиванѣ ово сравнивши са напредъ изложенокъ годиномъ Дечанскове смрти, и Душановогъ венчаня на кралѣвскій престолъ 1332-омъ, увидиħемо, да се Душанъ, као што се у Копривничкомъ лѣтопису вели, оцаріо 1348 године. По овоме лако се увиħа, да є погрешкомъ преписчика ставлѣна ѕѡнд. година за годину, у коіой се Душанъ оцаріо, єръ место ове треба ставити: ѕѡнѕ. (6856—1348); исто тако и праздникъ воскресенія Христова ніє быо 14, него 20. Априла.

3-ħе Мени є непознато, да є игди икакавъ писменый споменикъ пре 1348 год. написаный, печатанъ, у комъ є Душанъ подписанъ као *Царъ* и *Императоръ*, а у наведенимъ одъ 1342, и 1346 год. дипломама, онъ є само као краль подписанъ; напротивъ у дипломама одъ 1348 године, и касніима свуди є подписанъ као царъ и императоръ. Заиста, да се Душанъ іошъ 1340 оцаріо быо, онъ се небы быо подписао у год. 1342, и 1346 као краль; а ако є 1346 год. іошъ краль быо, онда неимаюħи никаквогъ противдоказа, немамо узрока наведенимъ речима Копривничкогъ лѣтописа, подкреплѣнимъ другимъ доказима, неверовати. Донде баръ, докъ се предметъ овай строжіє неиспыта, и веħма не-

разясни, я мислимъ, съ далеко већомъ основаности моћиће се у србской исторіи 1348 година сматрати за годину Душановогъ венчаваня на царскій престолъ, него ли година 1340, кою Раићъ наводи, а за кою се ниєданъ оновременый, и вѣроватный доказъ неможе навести.

Ово су одговори на пытаня, коя самь напредъ самъ себи поставіо. Као што самь рекао, повторавамъ и опетъ, да ни я самъ несматрамъ сва ова пытаня за найважнія у србской исторіи, али ми, мислимъ, нико неће замерити, што самь иста пытаня сматрао за довольно важна, и заслужна, да дублѣ испытана, больма разяснѣна, и строжіє опредѣлена буду. На сва пытаня я самь категорички одговоріо, гдикоє самь одговоре, я мислимъ, необоримимъ доказима и наводима потврдіо; неки пакъ одговори нису, можда, сасвимъ необорими, али зацело на тврђимъ постоє основима, него остали, коє у досадашньимъ србскимъ исторіяма налазимо. Надамъ се, да ми нико неће одрећи право, да овде написане одговоре моє за умѣстне сматрати могу све донде, докъ ми се ньіова неумѣстность основаніимъ противнаводима недокаже.

У Бѣограду, мѣсеца Априла 1855.

О ЦРКВЕНО-СЛОВЕНСКОМЪ ЄЗИКУ,

нѣговомъ почетку,

Ображательима и исторійскимъ судбинама.

(съ рускогъ)

Одъ редовногъ члена Друштва Србске Словесности

Господ. Саве Сретеновића.

Овай се саставакъ печата зато, да бы они, кои воле свою народность, могли се упознати колико є могуће пуніє и разговѣтніє о сувременимъ испитиваньима различны питаня односећи се до єзика, кои мы у цркви употреблявамо, а такође и нѣгове судбине одъ IX столѣћа па до нашегъ времена. Да бы ову намѣру достигао, сачинитель є скупляо и сводио одѣлита мнѣнія учены людій, кои су о овомъ предмету писали, и гдѣ є было потребно и могућно, самъ є правио изводе, кои су се нѣму чинили да су найистинитіи. —

Црквено-словенскій єзикъ єсте єдно одъ найзнатніи появлѣня у исторіи ображаваня и развіяня єзика. Онъ є сво быће своє добио одъ превода св. Писма и други црквены кньига на єданъ одъ словенски говора юго-источне гране. Па зато првоначелно у єзику овогъ превода быле су живе народнѣ рѣчи. У кньижевномъ пакъ прерађиваню фраза и израженя много є грчки рѣчій и

формій у нѣга унешено. Божественость садржа-
я ове двѣ различне стихіе єзика слила є у єдно
цѣло, коє се найопредѣлѣніе зове обично црквено-
словенскій єзикъ. Ни єданъ народъ одъ словен-
ски племена, не говори сада овимъ єзикомъ; него
кодъ свію православны, онъ є само црквеный є-
зикъ. Овай єзикъ православія, никадъ ніе было мр-
тавъ, као што є латинскій на западу. Но, као што
є найпріе узетъ изъ живогъ народнѣгъ говора, та-
ко исто и послѣ никадъ се съ њиме ніе растаяо.
Па зато премда є у Бугарской, Србіи и Русіи цр-
квеный єзикъ свагда єданъ и истый было, што до-
казую руске печатане црквене књиге, коє су се
у найновіе време по овима земляма распростра-
ле и може ій свакъ лако разумѣти; — али опетъ
свуда у овима земляма црквеный єзикъ имао є у-
пливъ на народный єзикъ и съ њиме се у непре-
кидной живой свези налазио. Найясније свѣдочан-
ство тога єсте рускій єзикъ, кои є у продуженю
времена много рѣчій примио одъ єзика црквеногъ.
Далѣ — у свима овимъ земляма црквеный єзикъ
такође подвргавао се є упливу народнѣгъ єзика.
Онъ се є употребляваo кодъ свію источны Сло-
вена међу свештенствомъ и књижевнима людима.
Њиме су само они и писали. Изъ књига, коє су
тимъ єзикомъ писане, црпили су они сва она изра-
женя, коима су у обичномъ разговору хтѣли осо-
биту силу придати. Свештенство несамо у про-
повѣдима и поученьима, него и у свагдашнѣмъ
разговору съ людима употреблявало є израженя
изъ црквены књига, и тиме є важность и досто-
янство своме говору давало. Тимъ начиномъ
црквеный єзикъ приближавао се є народнѣмъ
и отклонявала се є свака могућность да се
први држи за такавъ єзикъ, кои є непознатъ на-
роду и сматрао бы се, као да є туђъ єзикъ. На-

родъ є свагда овай єзикъ држао да є нѣговъ, но само што є за употребляванѣ у цркви одређено, па зато предъ нѣговимъ очима и био є нешто свето и особито лѣпо. Све ово потврђую рѣчи, коє смо мы малопріє рекли, да црквеный єзикъ, нигда ніє био мртавъ, као што су неки некада мислили. Кодъ свію словенски племена, коя су га употребљавала, онъ се є у непрекидной свези съ народнимъ єзикомъ налазио; подвргавао га є своме упливу, и супротъ самъ є у нечему уступао и нѣму сѳ приближавао. Но ова уступаня и приближаваня съ нѣгове стране была су маня него съ противне. Съ тога, премда є у найновія времена и произишла разлика између црквено-словено-рускогъ, црквено-словено-србскогъ и црквено-словено-бугарскогъ єзика; али ова разлика врло є мала, тако, да као што смо већъ казали, са црквенимъ књигама руске редакціє и печатнѣ, — могли су се врло лако у Бугарской и Србіи служити. Маловажность ове разлике изяснява се тиме, што є првоначелный изворъ њинъ єданъ и истый био. Они, кои нашъ црквеный єзикъ називаю мртвимъ, не могу показати на време, кадъ се є онъ одъ живогъ у мртавъ претворио. Кирилъ и Методіє нису могли нѣга начинити, но они су само простый народный єзикъ за књижевно-црквеный узели, и преведши са грчкогъ єзика књиге св. Писма положили му основъ.

Црквеный єзикъ има свою књижевность, коя се и данъ данашньій у духовнимъ сачинѣніима православны црквены учителя развія. Одличность ове књижевности одъ сваке друге єсте нѣна светиня, божествена чистота мислій и узвишеность слога. За насъ є изучаванѣ црквено-словенскогъ єзика, нѣгове историє, књижевности и судбине одъ

свега найважніє и найкористніє. Да се само опоменемо: да є ово єзикъ наше цркве и наши предака; да є онъ много времена имао великій упливъ на сво наше народно образованѣ; и да є много помагао, те се є наша књижевность ослободила одъ туђы уплива.

Садъ пріє свега мы ћемо говорити о питаню, гдѣ є и ко є најпріє превео књиге св. Писма на словенскій єзикъ, и ово ћемо критички прегледати.

ПРВА ГЛАВА.

Мнѣніе о томе, ко є и кадъ є најпріє превео књиге св. Писма на словенскій єзикъ, и када є пронађена кириловска азбука.

Међу западно-словенскимъ свештенствомъ дуго є постояло мнѣніе, коє се мало и сада подржава, да є књиге св. Писма на словенскій єзикъ превео іошъ у IV вѣку блаженый Іеронимъ, родомъ далматинацъ, кои є и словенску азбуку пронашао. [1]) За потврђенѣ тога, они наводе рѣчи истогъ Іеронима, коє є онъ у писму къ некомъ Софронію написао: „колико є годъ было могуће старао самъ се преводъ св. Писма поправити, и по-

[1]) У књизи г. професора Новицкогъ: „о первоначальномъ переводѣ св. Писанія на Славянскій языкъ,“ — одѣлѣнѣ о томе, да бл. Іеронимъ ніє тай преводъ направио написано є съ врло великомъ вѣштиномъ и ученошћу. Нама само остає, да изводе изъ нѣга узмемо.

правивши га, я већъ одавно предао самъ га людма мога єзика". Ове готово исте рѣчи блаженый Іеронимъ и на другимъ мѣстима у своима сачинѣнiима повторава. У овимъ рѣчима израженѣ: „людма тогъ єзика". — доиста врло є важно. Кога туна списатель разумѣва? Онъ є было родомъ изъ Далмаціе; но у то време, т. є. у IV вѣку, у той земльи iошъ нiе было ни єдногъ словенскогъ племена, коє є текъ, као што є познато, изъ своiй првоначелны обиталишта велике Србiе и Бугарске преселило се тамо у време царованя императора Ираклiя, између 610 и 641 године. Осимъ тога изъ поузданы извора, а наиме изъ Єразма ротердамскогъ, мы знамо, да є бл. Іеронимъ было родомъ римлянинъ, и народный єзикъ нѣговъ было є латинскiй. У своима сачинѣнiима онъ нигдѣ не говори, да онъ зна словенскiй єзикъ, а тимъ више, да є онъ на нѣга какве црквене књиге преводио. Но супротъ изъ сачинѣнiя нѣговы врло ясно можемо видѣти, да є онъ само три єзика знао: еврейскiй, грчкiй и латинскiй. На овай послѣдньiй превео є онъ св. Писмо, кои се преводъ зове Вулгата. Па зато така мѣста у сачинѣнiима бл. Іеронима, по правомъ смислу треба односити не словенскомъ, него латинскомъ єзику. Найзадъ и изъ животоописанiя бл. Іеронима може се видѣти, да є онъ єднако живио или у Риму, или на истоку; а подъ старость нiе бывао по словенскимъ земляма, него є заузетъ было єкзегетичкимъ трудовима надъ св. Писмомъ, коє є на владаюћи тада латинскiй єзикъ превео. Изъ свега види се, да ако се є онъ и родио у Далмацiи, но мало є марио за Словене.

Нiє истина такође ни оно, што су бл. Іерониму приписивали, — да є онъ пронашао, тако названу глаголско-словенску азбуку, коя є ду-

го нѣгово име носила, и коя є и сада предметъ дубокомислены испитиваня многи словенофила. Мы ћемо о њој ниже говорити.

Да прећутимо о осталимъ околностима, кое су быле навођене за потврђенѣ тога, да су књиге св. Писма на словеискій єзикъ у западньой цркви преведене. Тако є на прилику преданіе о распространењю христіянске вѣре у V столѣћу међу Скитима, за кое се є мислило, да су Словени; но то преданіе неопредѣљно є, и ни найманѣ не говори на користъ іеронимовогъ превода. Тако є іошъ казиванѣ неки бохемски списателя XVI вѣка, и између осталы Дубровскогъ и Велеславина, да су Бохемци одъ старина држали, да є бл. Іероним превео књиге св. Писма на словенскій єзикъ и да є томе знатный покровитель бохемскій императоръ Карлъ IV вѣровао. Ово казиванѣ, тако исто, као и вѣрованѣ императора никако историйски-истинитогъ основа собомъ не представля.

Прієнего што ћемо прећи къ доказательствима, да є преводъ књига св. Писма заслуга преподобногъ Кирила и Методія, мы ћемо навести іошъ нека мнѣнія о томе, да пронађенѣ словенске азбуке и почетакъ превода, премда и не припада бл. Іерониму, но опетъ односи се временима прѣе Кирила и направлѣнъ є было у источной цркви.

Нагађаня о прво бытной азбуци была су іошъ одъ давняшньи времена. Тако іошъ Странскій мислио є, да су нека особита старо-руска (ruthenische) слова была у употребленю кодъ стары Бохемаца. Кодъ насъ (т. є. Руса) у почетку саданѣгъ столѣћа многи говоре о тако названой руной азбуци, као, да є она првобытна словенска азбука; говорећи, да су њоме была написана нека предсказаня новгородски незнабожачки жрече-

ва; и утврђујући, да су Кирилъ и Методіе свою азбуку саставили изъ овы руна, само што су прибавили нека слова изъ грчке и други азбука, по ономъ начину, као што є епископъ Улфила особиту готску азбуку изъ сѣверны руна, — грчки и латински слова саставио. Но мы прелазимо къ мнѣнiима, коя су важнія и научнія.

Раковецкій, кадъ є издавао Руску Правду, изрекао є своє мнѣніе, да образованость Словена ньина слова, па и преводъ књига св. Писма на ньинъ єзикъ односи се много раніемъ времену, него што су пр. Кирилъ и Методіе живили. „До насъ ніе дошло, вели Раковецкій у првой части своґъ сачинѣнія [2]) писмены остатака словеноскоґъ незнабоштва. [3]) Кадъ су Словени христіянство примили, библійске и црквене књиге већъ су биле съ грчкоґъ на ньинъ єзикъ преведене. Овай преводъ есте єдиный остатакъ, по коме можемо судити о томе, кака су била свойства словенскоґъ єзика пріе него што су Словени христіянство примили. Ко основно изучи старый црквено-словенскій єзикъ, и сличи са ньиме друге єдноплемене говоре, тай ће убѣдити, да у овомъ єзику има неисцрпный изворъ за обогаћаванѣ свію ньи. Поредъ тога знања о старимъ Словенима мы имамо не одъ свои списателя, него одъ туђинаца, кои Словене називаю грубимъ народомъ и само имъ нека свойства, као юнаштво, правду, гостопримањ и др. припитую. Словенскій єзикъ они управо

---

[2]) i. B. Rakowiecki Prawda Russka. Warch 1820—22. ч. I. стр. 57.

[3]) Кадъ се є прва часть овоґъ сачинѣнія печатала iошъ ни су тада били познати остатци бохемске књижесности односећи се незнабожачкимъ временима. — Ове є остатке доцніе Ханка пронашао.

linqua barbara називаю. Чацкій, Ломоносовъ и др. говоре, да словенскій єзикъ, само є тада поузданый основъ добио, кадъ се є преводомъ књигъ св. Писма обогатио. Саглашаваюћи се са тимъ, питамъ: є ли могуће. да є св. Писмо, у коме се врло много високи мислій налази, и има читаве књиге, коє су високимъ поетичкимъ слогомъ написане, могло быти преведено на єзикъ, кои є до тогъ времена дивљій быо, и іошъ тако лако съ таковомъ силомъ и красотомъ преведено? [4]). Є ли быо могућанъ тай преводъ безъ напріедъ приготовљены рѣчій и израженя? Познато є, да се єзикъ полако, заедно съ напреткомъ образованости дотѣруе; а Словени одликовали су се образованошћу іошъ одъ найстаріи времена. Много пређе него што су христіянство примили, они су имали вароши, села, водили су трговину и радили занате, и ако су и были незнабошци, но не варвари. То дає намъ право мислити, да є и єзикъ ньинъ быо образованъ. Ово се може правимъ доказима посвѣдочити. Одъ незнабожачки Словена дошло є до насъ много рѣчій и изражаня, коя се грађанскомъ и приватномъ животу односе, а то показує, да є ньинъ єзикъ остатке свога првобытногъ происхођеня очевидно сачувао. Да помислимо на названия мѣсецій, коя су они за дуго іошъ до роћења христова употреблявали; на мношство силны рѣчій, обртая и израженя; на високе и изредне епитете найвишегъ бића, кои се у библіи налазе. Є ли могао грубый варварскій народъ имати тако много свои израженя, да одмахъ къ преводу св. књига приступи?

---

[4]) Потребно є да напоменемо, да є у наше време св. Писмо на многе необразоване и грубе єзике преведено. Но є ли добро? ево шта є питанѣ.

„Може се такође мислити, наставља Раковецкій, да су Словени іошъ пріе, него што су христіянство примили, несамо слова, него и многе књижевне производе имали. Није могуће, да словенски жречеви нису имали књига, које су основъ најдоцніемъ грађанскомъ праву тога народа биле? Є ли могуће, да самъ народъ своя юначка предања потомству непреда? Ако се код Американаца остатци слова налазе, то зашто небы држали, да су и Словени, кои су такође у старо доба били образовани ни су имали своя слова? [5])

„Изъ свега овогъ, говори нашъ списатель, могуће є мислити, да су Словени іошъ до Кирила и Методія имали своя слова. Доиста противъ овога има право устати строгій и требователный критикъ и запитати: гдѣ су те књиге? Зашто нису дошле до насъ, као еврейске, грчке, латинске, арапске и друге“ Далѣ Раковецкій пространо излаже, какимъ начиномъ несамо остатци словенскогъ незнабоштва, него и многи найдоцніи црквени рукописи истребљени су ватромъ, кою су завоєватељи по словенскимъ земляма распространявали. Послѣ тога онъ наставља:

„Исторія свѣдочи, да су се многи Словени іошъ изодавна у двору византійскомъ налазили; на прилику у VIII вѣку Никита константинопольскій патріярхъ био є словенъ. То намъ даје право мислити, да одъ VIII вѣка и многи Словени већъ су были христіяни. Осимъ тога, задуго до

---

[5]) Одъ стары Амеркканаца дошли су до насъ остатци таки слова, изъ кои се може извести, да није могуће, да су они безъ икакве књижевности были. Ова слова, као што є познато, јесу облично-символичка.

Кирила и Методія Словено-Срби живили су у Македонiи, гдѣ се и досада налази варошъ Сербица, близу Солуна, и у томъ мѣсту имали су своє манастире, у коима могуће є, да су калуђери литурђію на своме народномъ єзику служили. Одъ тій калуђера, по свой прилици, были су изабрани Кирилъ и Методіє. Они су са собомъ узели, вели Раковецкій, већъ готове црквене књиге, и само су ій текъ потпунили, преписали и распространили по западу. Предъ овимъ напоменули смо, да су Словени iошъ до Кирила и Методія имали слова, садъ иде редъ, да кажемо iошъ и то, да ніє могуће држати, да су Кирилъ и Методіє могли безъ бывши напріедъ покушаванія и опита словенску азбуку и нѣнъ правописъ установити, у такомъ виду, у какомъ она и досада постои". Шта да рекнемо о свима овимъ досеткама Раковецкогъ? Очевидно, да є сво нѣгово мнѣніє основано на єдномъ само нагађаню, коє никакогъ исторійскогъ, потврђуюћегъ основа нема. То є хипотеза и ништа више.

Венелинъ, кои є познатъ због свои оригиналны досетљивостій, у другомъ тому свогъ сачинѣнія: „Древніе и нынѣшніе Болгаре" доказує, „да св. Писмо првый путъ, нису Кирилъ и Методіє на словенскій єзикъ превели, него да є много пређе њи оно преведено." Признаваюћи Готе за словенско племе, и налазећи iошъ у IV вѣку епископе готске и држане саборе у Панонiи, онъ мисли, да є христіянство у IV вѣку Словенима већъ было познато. Преводъ библіє, кои є готскій епископъ Улфила направио, онъ є готовъ за словенскій признати. „Кирилъ и Методіє, вели онъ [6]), заслоняваю собомъ несамо исторію сло-

[6]) Отечеств. записки. 1839. томъ II. отдѣл. 2. стр. 1.

венски слова, но и право време, кадъ су се они крстили. Не право такође неки одъ найдоцніи списателя приписую св. Методію, да є онъ обратио Панонце у христіянску вѣру и словенско богослуженѣ кодь ньи увео; исто тако, као и то, што пронађенѣ грчкогъ устава и неколко глаголски слова, коима є напуњена грчка азбука приписує се св. Кирилу.“ Приводећи различне списателѣ, као Прокопія, Іорнанда, Кесарія, — брата св. Григорія Назіянзина, Аміяна Марцелина и друге, онъ се стара доказати, да є словенско богослуженѣ и азбука прије Кирила постояла. Но кодъ овы списателя, нигдѣ се управо и изрично о томъ предмету не говори. Венелинъ то изводи изъ различны саображеня, коя онъ съ великимъ натезанѣмъ прави. Тако на прилику, да су се Словени іошъ за дуго до Кирила и Методія морали крстити, — онъ оснива на томъ, што є народъ овай іошъ у IV и V столѣћу живио у Панонііи и Ретіи, и зато, да ніе могуће, кадъ су Латини христіянску вѣру примали, да и онъ заедно са ньима ніе примао; далѣ на томе, што су кодъ Панонаца (Словена) были ньини епископи, одъ кои су два на сабору сирмійскомъ држаномъ 357 године засѣдавали; — такође и на томе, што іошъ Кесаріе, братъ Григорія Назіянзина, говорећи о Словенима и Физонима, — чини међу ньима разлику, што су едни за єло употребльвали месо и груди одъ животинѣ, а други опетъ то нису радили, дакле држали су пость; и на послѣтку на другимъ околностима, коє такође немаю документске силе и важности.

Мнѣніе професора Бодянскогъ, коє є онъ прie петъ година казао, [7]) такође той категорііи припада.

[7]) Жур. Мин. нар. просвѣщенія, 1839. за мѣсецъ Августъ. (Ово є сачинѣніе штампано 1846 г.)

У 1839 год. онъ є био у манастиру св. Венедикта у Райграду близу вароши Бруна. Овдѣ є онъ имао прилику прегледати рукописъ Martyrologium Odonis, кон є латинскимъ єзикомъ, за време царованя Карла великогъ био написанъ, и измѣу други дописа, кои су се на корицама налазили, — онъ є нашао грчку рѣчь λατρια, коя є нашимъ старословенскимъ словима была написана. У овой рѣчи сва слова, по свойству и произлазеню своимъ наличе на грчка, осимъ послѣднѣгъ ѧ, кое се у грчкой азбуци не налази, и управо словенской припада. То показуе, да є рѣчь ова са словенскимъ словима написана. Но као што є овай рукописъ прѣже неколико година до Кирила и Методія био написанъ, то рѣчь ова вели г. Бодянскій, — „єсте найстаріи, колико намъ є познато остатакъ кирилице; а уєдно и свѣдочанство, да предци наши Словени іошъ до Кирила и Методія имали су азбуку, коя є послѣ тога кириловска или кирилица прозвана“. У осталомъ треба примѣтити, да на старомъ рукопису, рѣчь єдна могла є быти и у доцніе време написана.

„Ради обясненя тога, наставля г. Бодянскій, друго ништа не остае, него допуштити то мнѣніе, да солунска браћа, нису први изнашли и употребили нашу азбуку, него да є она іошъ прѣ ньи била у употребляваню кодъ грчки Словена, кои живлећи наблизу съ Грцима, и имаући єднако са ньима посла, ніе могуће, да они грчку азбуку нису употреблявали ради изражаваня свои мислій на материнъмъ єзику; стараюћи се врло мало о правопису, но по своме знаню и усматраню писали су. Ова азбука испочетка была є врло не дотѣрана, и више є на грчку наличила, него на неку одѣлиту самосталну; па послѣ Кирилъ и Методіе одважив-

ши се да буду просвѣтители Словена у христіянской вѣри, нису нову азбуку измишлявали, него узели су ону, коя є већъ уповреблявана кодъ њи, или баръ неколико њима позната была, и само су є допунили и усавршенствовали".

Говорећи даљ о томе, г. Бодянскій наводи рѣчи черноризца Храбра, кои є, као што се обично мисли, живио и писао у X или XI вѣку. Онъ пише ово: „Прежде убо Словѣне не имяху книгъ, но чрътами „и рѣзями чьтяху и гадаху погани суще; кръстивше „же ся рымьскими и гръчьскими писмены нуждахуся „писати, Словѣньска рѣчь бѣ не устроена. И та„ко быша многа лѣта; потомъ же человѣколюбецъ „Богъ посла св. Константина философа, нарицае„маго Кирилла, мужа праведна и истина и сотвори „имъ письмена, ова же по Словѣньстей рѣчи". Изъ овога се види, да наши праоци нису вѣровали, да су Константинъ и Методіе првый путъ словенска слова пронашли, но іошъ до овы людій, да су се кодъ њи употреблявале *чрьте* и *рѣзи*, а послѣ кодъ неки римска, а кодъ неки грчка слова, и то, недотѣрана, ков — како, и на послѣтку текъ была су добро обрађена и за њинъ говоръ удешена" —

Наставляюћи о томе, г. Бодянскій, ради потврђеня свога мнѣнія показує на єданъ новацъ, кои се кодъ професора Бочека налази, на коме є словенска рѣчь са грчкимъ словима написана.

Треба признати, да одъ свію нагађаня о словенскимъ словима до Кирила, нагађаня г. Бодянскогъ најправеднія су одъ њи, и осимъ тога изведена су естествено, безъ теоріјскогъ натезаня: у чему по невољи морамо Венелина укорити. Околности, ков є г. Бодянскій, а особито изъ черноризца Храбра навео, врло су важне и єсу якій

доказъ нѣговогъ мнѣнія. Не треба двоумити о томе, да Словени до Кирила и Методія нису могли са грчкимъ словима рѣчи своегъ народнѣгъ єзика писати, као што у томе може насъ увѣрити примѣръ данашньи Бугара, кои са грчкимъ словима найновіегъ правописа єданъ другоме на своме народнѣмъ єзику пишу. Уобште наведена више свѣдочанства врло су важна, но она ни какимъ изводима не приводе; єръ по свима свѣдочанствима прошли времена, и по свима документскимъ актама, кои су до нашы времена сачувани, мы не можемо да не признамо, да Кирилъ у Методіє нису образовательи црквенословенски слова, установительи црквеногъ єзика и преводительи св. Писма. Дата на ньину користъ у томъ одношеню врло су многа и различна. На то и г. Бодянскій пристає, говорећи доцніе на другомъ мѣсту [8]) о Кирилу и Методію, као о првоучительима словенскимъ, кои су св. Писмо на свой народный єзикъ превели. Ево овы дата.

1) Свѣдочанство папе Іована VIII, кои є бы-о сувременикъ овы првоучителя словенски. У своима булама къ Методію одъ 879 године, и къ бохемскомъ кралю Светославу одъ 880 го. [9]), онъ ясно говори „о словенсвимъ словима, коя є некій Философъ константинъ пронашао, и о литурѣіи, светомъ Євангелію и божественимъ изреченьима старогъ и новогъ завѣта на словенскомъ єзику“ [10]).

---

[8]) Жур. Ми. нар. про. 1843. Юній мѣсецъ. стр. 11 и стр. 134.

[9]) Ви. Шлец. Нестора, по преводу Языкова. ч. II. стр. 502—509.

[10]) Literas denique Slavonicas a Constantin oquodam Philosopho repertas, quibus Deo laudes debitae resonant, jure laudamus et in ea lingna Christi domini nostri praeconia et opera, ut enarrentur, jubemus.

Све ово, као што се изъ обштегъ смисла овы була види, добило є свой почетавъ текъ подъ Светополкомъ. Изъ овы була іошъ се и то види, да є питанѣ о словенскомъ богослуженю сасвимъ тада ново было, па зато є и было предметъ, за кои су Методія нѣгови непріятельи предъ папскимъ престоломъ окривлявали. Да кажемо и то, да неки о истинитости овы була, а међу ињма и Венелинъ двоуме.

2) Друго є сувремено свѣдочанство непознатогъ сачинителя одломка De conversione Bojoariorum [11]). Овай одломакъ по рѣчима Добровскогъ односи се одъ прилике 873 години. Непознатый сачинитель овога одломка држи, да со тимъ, што се у Панонiи богослуженѣ на словенскомъ єзику уводи, дираю се права салцбуршки архіепископа, и томъ догађаю приписує, зашто се є изъ Панонiє протопресвитаръ Рихбалдъ удалио. Томъ приликомъ онъ упоминѣ о Методію и словенскимъ словима, коя є онъ изнова пронашао (noviter inventis Slavinis literis).

3) У старой легенди о бохемской кнегиньи Людмили пронађенѣ словенски слова и преводъ кньиги св. Писма на словенскій єзикъ Кирилу се приписує [12]).

4) Свѣдочанство Нестора, кои о браћи солунской говори овако: „Сима же пришедшима (у Моравію) начаста составляти письмена азбуковная, Словенски, и преложиста Апостолъ и Євангеліе; и ради быша Словене, яко слышаша великіе Божіе своимъ языкомъ“. [13])

---

[11]) Кирилъ и Методіє. стр. 34.
[12]) ibid. страна 29.
[13]) Кенигсб. спи. лѣто. стр. 21.

5) Свештеникъ диоклійскій, кои є око 1161 г. писао, такође доста важно свѣдочанство на нашу користъ дає. Рѣчи овогъ свештеника налазеће се у нѣговомъ сачинѣнію: Historia regni Slavorum, єсу ове: „Светый мужъ Константинъ поставио є свештенослужителѣ и саставивши словенску азбуку, превео є съ грчкогъ на словенскій єзикъ благовѣстіе христово, Псалтиръ и све књиге старогъ и новогъ завѣта, и установивши службу по обичаю грчкомъ, утврђавао ій є у вѣри христовой. Опростивши се са свима, коє є оиъ у вѣру христову обратио, похита по апостолскомъ благослову у Римъ“ [14]).

6) Свѣдочанство чернорисца Храбра, о комъ смо мало више споменули, и кои управо говори: „Святый Константинъ Философъ тъ намъ писмена сотвори и книгы преложи и Меѳодие братъ его“ [15]).

7) Легенда, нађена у бывшемъ венедиктинскомъ блаубайернскомъ манастиру (у Виртенбергу), кою Доборвскій XIV вѣку односи, и кою є Шлецеръ у своемъ „Нестору“ напечатао. У њой налази се доста подробно извѣстіе о животу и дѣли ма Кирила и Методія и управо каже, да су они св. књиге на словенскій єзикъ превели.

8) Рѣчи четегъ-Минея у животоописанію Кирила и Методія (11 Маія): (Кирилъ и Методіе пронашли су) „азбуку Словенскую имущую въ себѣ 38 письменъ, во єже бы преложити книги Греческія на языкъ Словенскій“.

Мы смо овдѣ навели само така свѣдочанства, коя непрекословно потврђую ту истину, да

[14]) Добровскогъ: Кирилъ и Методіе. стр. 28.
[15]) Іоа. єкзархъ Болгарскій. из. К. Калайдовића. стр. 191.

су Кирилъ и Методіє были први проналазитељи словенске азбуке и преводитељи књига св. Писма, и коя се найчешће у испитиваньима Добровскогъ, Шлецера, Шафарика и други словенофила налазе. Оваки свѣдочанства мы бы много више могли навести. Тако є, на прилику, животоописаніє на грчкомъ єзику бугарскогъ архіепископа Климента, коє є до насъ одъ врло стары времена дошло, и коє Добровскій у сачинѣнію своме „Кирилъ и Методіє“ наводи, такође и многи други споменици. Мы не налазимо потребу распространявати се о такомъ предмету, о коме и безъ тога не треба двоумити.

На основу свію горе показаны свѣдочанства не може се, да се законито не призна, да су препод. Кирилъ и Методіє были првоначелни саставителъи саданьи словенски слова и преводитељи св. књига на словенскій єзикъ. Истина ова оснива се не на тамномъ и неопредѣлѣномъ какомъ преданію; него на документима у правомъ смислу историйскима, на сувременимъ свѣдочанствима и актама. Люди, као што є био Добровскій, отацъ свію саданьи словенофила, и Шлецеръ, врло дубоко и основно разабравши у своме сачинѣнію „Несторъ“ питанѣ о преводу књига св. Писма на словенскій єзикъ, сасвимъ су признали, да су словенской књижевности Кирилъ и Методіє поставили основъ, и да до овы првоучителя „свѣтилниковъ міру“ као што чети-Миней вели, кодъ ньи ніє ништа у томъ одношеню было. Поредъ тога свѣдочанства, коя смо горе навели, врло ясно показую, да ако бы башъ до солунске браће словенска слова и нека покушаваня у преводима и была; но Кирилъ и Методіє, обративши на себе обшту пажню, безъ двоумлѣня врло су великій и

знатанъ коракъ у дѣлу томъ учинили, тако, да по правди названѣ словенски првоучителя њима припада.

ДРУГА ГЛАВА.

Кирилъ и Методіе. Њина младостъ и шалянѣ ка Хазарима и у моравску землю. Дѣла њина съ Римомъ. Каке су књиге св. Писма они превели.

Најстаріи описивательи живота преподобногъ Кирила и Методія єсу: Пешинъ [1]), родомъ изъ Прага, ученый списатель XVII вѣка; Стредовскій [2]), моравскій свештеникъ, кои є у почетку прошлогъ столѣћа писао; Теофанъ Прокоповићъ [3]), знатный іерархъ руске цркве; Колъ [4]), првый професоръ исторіе словесности у петробуршской академіи наука; Асеманіе [5]), префектъ ватиканске библиотеке, кои є велике заслуге учинио за изучаванѣ сирскогъ єзика и литературе; Добнеръ [6]), свештсникъ, кои є у половини прошлогъ столѣћа живио и Улманъ [7]), премонстранскій

[1]) Mars Moravicus. Praga. 1677. 958 pg. in fol.
[2]) Sacra Moraviae Historia sive vita Cyrilli et Methudii. Solisbaci. 1710. 528 pg. in 4.
[3]) Разсмотрѣніе повѣсти о Кириллѣ и Меѳодіѣ. Спб. 1722.
[4]) Introductio in historiam et rem litterariam Slavorum. 1728.
[5]) Calendaria Ecclesiae, etc. Roma. 1755-57. in 4.
[6]) Annales Bohemorum. Praga. 1765.
[7]) Alt-Mähren. Olm. 1762.

калуђеръ, кои є такође тада живио. Усталомъ сви су они познати само, као сабиратељи матеріяла [8]) и то понегда врло неистиниты. Найистинитіи су одъ ньи Теофанъ Прокоповићъ, Асеманіє и Добнеръ. Сачинѣнія овогъ послѣдньегъ, по рѣчима Шлецера, была су основъ свію ньговы испитиваня о озомъ предмету. Но критичкомъ расматраню животоописанія првоучителя словенски почетакъ а уєдно и основный каменъ метнули су управо Добровскій [9]) и Шлецеръ [10]). За ньима послѣ иде редъ осталы одъ кои неки су више, а неки манѣ о томе писали. Но найглавніи извори о животу преподобногъ Кирила и Методія, єсу нашъ четн-Миней и Acta Sanctorum западнѣ цркве.

Кирилъ и Методіє [11]), кои су у бохемскимъ актовима Цердотъ и Страхомъ названи, живили су

---

[8]) Сачинѣнія Пешина, Стредовскогъ и Улмана, Шлецеръ у своме сачинѣнію „Несторъ“ осуђує, доказуюћи, да она ништа неваляю. Особито онъ осуђує Стредовскогъ, за кога се у осталомъ заузима Добровскій, и супротъ осуђує сачинѣнія Кола, коя Шлецеръ похвалюе. —

[9]) Абатъ Іос. Добровскій, когъ є живоописаніє Палацкій написао, о овомъ нашемъ предмету написао є: Cyrill und Method, der Slaven Apostel. Praga. 1823. (на рускій єзикъову є књигу превео про. Погодинъ); Slavin, Botschaft aus Böhmen an alle Slavische Völker. Prag. 1806-30; Glagolitica, als Anhang zu Slavin. Prag. 1832. издан. 2 —

[10]) Испитиваня Шлецера о животу и дѣлима пр. Кирила и Методія смѣштена су у 2-ой части нѣговогъ сачинѣнія „Несторъ“ (по преводу Языкова: гл. 10 стр. 406 до 582). Ова є глава израђена съ примѣрномъ вѣштиномъ и знанѣмъ дѣла. Она є заслужила одобренѣ и одъ самогъ сачинителя.

[11]) У четемъ-Минею житіє ньино описано є подъ 11 Маія; а у Acta Sanctorum подъ 9 Марта. —

око половине IX вѣка и произлазили одъ знатне, и по свой прилици, словенске породице изъ вароши Солуна (Тесалоникъ), као што о томе најстарије легенде свѣдоче. По рѣчима четегъ-Минея, они су были дѣца сотника Лва и нѣгове жене Марије, кои су при византійскимъ императорима Лву Ермењину, Михаилу Травлу и сину нѣговомъ Теофилу живили. Старіи одъ њи Методіе, подъ императоромъ Михаиломъ Травломъ, было е войвода, и управляо е надъ сусѣднима словенскимъ земљама. Послѣ десетъ година подъ иконоборнимъ императоромъ Теофиломъ на олимпійскомъ брієгу онъ се закалуђери. Премда онъ није было тако ученъ, као нѣговъ братъ; али опетъ онъ се у различнимъ знањима одликовао. Константинъ, кои е предъ смрть у Риму заедно са св. схимомъ име Кирила добио, — „еще отъ пеленъ показоваше въ себѣ нѣчто дивно“. Іошъ првы дана своегъ живота, онъ није хтѣо да дои сису доилѣ, него е потребовао материну. Послѣ седамъ година, кадъ е онъ запечео было учити књигу, усни овакавъ санъ: као да некій войвода скупивши све дѣвойке изъ те вароши, гдѣ е онъ живио, заповѣдио е нѣму, да избере єдну одъ њи себи за невѣсту, и да е као онъ неку Софію изабрао. Родителъи нѣгови истолкую овай санъ, као знакъ будуће нѣгове мудрости, па зато ништа нису штедили, само да добро своє дѣте изуче. У младости блаженый Константинъ, особито е радо читао сачинѣнія св. Григоріи богослова. По смрти Теофила, кадъ на константинопольскій прієсто ступи синъ нѣговъ Михаилъ, кои е іошъ дѣте было, и налазио се подъ управомъ майке своє Теодоре и три великаша, — єданъ одъ овы великаша логотетъ Дроми, а по другима Теоктистъ, знавши константинове родителѣ, а и самогъ нѣга, дозове га, да се онъ зає-

дно съ царемъ Михаиломъ учи. Овдѣ є Константинъ прошао савъ курсъ тадашнѣ мудрости: Граматику и „омирово стихотвореніе“, Риторику, Философію, Аритметику, Астрономію и „Муссикію“ као што вели чети-Миней. Константинъ, кои є философъ прозванъ [12]) особито се одликавао, као што вели Шафарикъ знанѣмъ различны єзика. Грчкій єзикъ безъ двоумлѣня онъ є іошъ у дѣтинству знао; а словенскій, по свой прилици, изучио є такође дома у Солуну, гдѣ су се, као и по свой Македонiи, за неколико столѣћа предъ тимъ словенска племена населила [13]). Хазарскій и єрменскій онъ є послiе изучио. Поредъ тога мудрость и добродѣтель Константина были су узрокъ, те се є онъ на велико званiе кодъ цара подигао и био є првый доместикъ логотета. Овай логотетъ хтѣо му є свою рањѣницу дати за жену, но онъ потайно утекне на „уско“ море и тамо се закалуђери, и текъ послiе шестъ мѣсецій нашли су га и довели натрагъ у Константинополь, „да не будетъ свѣтилникъ подъ спудомъ но на свѣщницѣ“. Тада онъ као iєромонахъ постане библиотекаръ у саборной софiйской цркви у Константинополю и осимъ тога учитель Философiє.

Треба знати, да свима овимъ ситницима, коє смо мы изъ легенда и четегъ-Минея узели, Добровскій невѣрує. О њима прећутує и Шафарикъ у своiой „Исторiи словенскогъ єзика и књижевности по свима говорима“, но ситнице ове зато

[12]) Диоклiйскій свештеникъ, кои є око 1161 го. писао, вели о нѣму vir sanctissimus atque in divinis seriptoribus profundissime a pueritia edoctus.

[13]) Iошъ до сада незна се, є су ли то были Бугари или Срби. У садашнѣ време около Солуна живе Бугари.

су важне, єръ носе на себи прави одблескъ тогъ вѣка, и придаю особито украшанѣ животу овы „свѣтияка свѣту“. —

Прво путованѣ Константинъ учинио є по заповѣсти императора Михаила ка Сарацинима, поредъ рѣке Єфрата, у њину варошъ Самару, за време цара њиногъ Амирнумна ради бранѣня христіянске вѣре, као што о томе чети-Миней свѣдочи. Шта є одъ овогъ путованя изишло ніє намъ познато. Да напоменемо, да Добровскій и Шафарикъ о нѣму прећутую, по свой прилици зато, што су држали, да то ніє истина; но о нѣму упоминѣ митрополитъ Євгеніє у свомъ сачинѣнію, коє се зове „Словарь писателей духовнаго чина“. Послѣ некогъ времена, кадъ при истомъ императору Хазари пошлю своє посланике, да моле за учителѣ христіянске; тада є опетъ одређенъ био Константинъ, кои є и брата свога Методія у ову мисію са собомъ повео. На путу идући у Хазарію, Константинъ застане на неко време у вароши Херсону, коя се є близу Хазаріє налазила и овдѣ изучи хазарскій єзикъ. „Тамо же и Жидовскому языку навикоша“ вели чети-Миней. Осимъ тога, овдѣ є нѣму послужила срећа, те є нашао у мору тѣло свештеномученика Климента папе римскогъ [14]), коє є, као што преданіє гласи, само изъ

---

[14]) Примамльиво є о овоме преданіє. Оно каже, да є Климентъ подъ императоромъ Трояномъ био изъ Рима посланъ у заточеніє у Херсонъ, гдѣ обративши многе у христіянство, на послѣтку по заповѣсти императора некій Автидионъ баци га у море. Послѣ тога чуднимъ начиномъ направи се на мору кућа, у коіой є почивало тѣло свештеномученика и таласи за седамъ стотина година сваке године узмицали су се одъ брієга, и тако побожнима људима правили путъ, да могу нѣи на

воде предъ нѣга изишло. Неку часть одъ нѣга онъ са собомъ узме. Послѣ тога, као што казую, онъ є готово сву Хазарію обратио у христіянство. Добровскій и Шафарикъ мисле, да кадъ су се Константинъ и Методіє изъ хазарске мнсіє повратили, то, до одласка њиногъ у Моравію, обраћали су Бугаре, по жељи њини кнежева. Тада є вели Добровскій — Константинъ, да бы имао већи напредакъ, пронашао словенска слова и превео Євангеліє и друге књиге на словенскій єзикъ. Говорећи о крштеню Бугара, мы морамо напоменути о преданію, коє причаю многи Византійци. Ево тогъ преданія: бугарскій царъ Борисъ или Богорисъ, желио є намалати свой домъ иза вароши, и зато заповѣди дозвати єдногъ римскогъ (ромејскогъ) молера инока Методія. Овай молеръ, коме є было речено, да изобрази нешто онако, што бы уображенѣ могло застрашити, изобрази страшный судъ. Ово изображенѣ то є учинило, те се є царъ одмахъ послѣ тога крстио. Овай догађај, по мишлѣню учены людій, случио се є послѣ 860 године. Многи мисле, да є овай калуђеръ Методіє быо братъ константиновъ. Шафарикъ осниваюћи се на хронологійскимъ изводима, доказуе, да Методіє тада іошъ ніе быо калуђеръ, и родомъ ніе быо изъ Рима, него изъ Солуна. Добровскій основно устае противъ тога, говорећи, да различне околности, као: суврименость ова два Методія (молера и првоучителя словенскогъ), немогућность сасвимъ одрицати, да Методіє ніе у то време быо калуђеръ, а найзадъ и то, да ове рѣчи *μοναχος*

поклонѣнѣ тѣлу божіегъ угодника. Тако є све бывало до императора Никифора, а тада за људске грѣхове море се є насвагда саставило. На педесетъ година послѣ тога, тѣло є само предъ Константина изишло. —

Ρωμαῖος могу значити не римлянинъ, него ромеанъ, грчко-римскогъ закона калуђеръ, — допуштаю Методія молера и Методія првоучителя за єдно лице признати. Време боравлѣня у бугарской Константина и Методія у легендама ніе ясно означено; а у четемъ-Минею сасвимъ и не упоминѣ се. Али опетъ никако не може се мислити, да су се првоучитељи словенски изъ Моравіе враћали у Бугарску; єръ се то ни изъ каки важны извора не види, и онай, кои бы то потврђивао, противорѣчио бы ходу свію догађая, о коима у насъ говоръ иде. Константинъ и Методіе ни су никакогъ путованя изъ Моравіе на истокъ предузимали, а само су отуда ишли у Римъ. Найєстественіе є мислити, да су они были у той земьи мимогредъ, кадъ су ишли у Хазарію, или кадъ су се изъ нѣ враћали. Найпосліе ямачно можемо рећи, да се є то узъ путъ догодило. Око тога времена, кадъ су были у Бугарской, по свой прилици, они су започели преводъ кньига св. Писма и богослуженя на словенскій єзикъ. У томе насъ убѣђуе 1) та околность, што, кадъ су моравски кнежеви требовали изъ Константинополя словенске учителѣ, на то ій е, по рѣчма Добровскогъ [15]) склонило угледанѣ на дунавске Словене; а 2) што за лексичкій основъ црквено-словенскогъ говора, као што є то у наше време готово доказано, узетъ є бугарскій говоръ. Дакле боравлѣнѣ и проповѣданѣ Константина и Методія у Бугарской, управо се односи къ времену пошиляня ньиногъ у Хазарію.

Позивъ Константина у Хазарію и обраћанѣ у то исто време Бугара, дає широко полѣ за критичка истраживаня. — Главный задатакъ у томе є, когъ є было племена хазарскій народъ, како су у

[15]) Добровскогъ: Кирилъ и Методіе. стр. 49.

цѣломъ овомъ догађаю имали одношенѣ Хазари према Бугарима, и да се нису у устима преданія и у мислима лѣтописаца ова два народа слили у єданъ?

Грчки и други источни списатељи о Хазарима врло неопредѣлѣно говоре [16]); па зато и даю поводъ, те се о њима различно мисли. Ако будемо мислили, да су Хазари неко словенско племе, као што држе неки сувремени нама списатељи, тада питанѣ о позиву Константина у Хазарію и бывшемъ у то време обраћаню Бугара у христіянство само собомъ изаснява се: изиђе ли, да су Хазари єдно што и Бугари, или да су ова два народа была у сусѣдству и у блискомъ међу со-

---

[16]) Што се єзика и споляшнѣгъ изгледа Хазара тиче, имамо два найболя свѣдочанства, по коима ій мы томъ или другомъ племену прибраямо. Ибнъ-Фоцланъ, жививши у њиной земльи, вели: „хазарскій єзикъ ніе ни турскій ни персискій, и не наличи ни на какви другій на свѣту єзикъ. По споляшньости, Хазари, такође не наличе на Турке; они су црнокоси и поредъ тога има ій два реда: єдни називаю се Кара-Хазари и смугли су у лицу; но ова смуглоћа наличи много на црноћу, тако, да човѣкъ може мислити, да су они Индіянци. Други су пакъ бѣли, и одликую се лѣпотомъ и стасомъ.“

Ибнъ-Хаукалъ, кои є такође лично знао Хазаре, говори о њима ово: „саданьи Хазари имаю свой єзикъ, кои нитъ є турскій ни персискій, а онакавъ, као у Бугара. У Биртаса такође има свой єзикъ; исто тако, као што и Руси говоре такимъ єзикомъ, кои не наличи ни на хазарскій ни на бугарскій єзикъ“. Bn. De Chasaris. Excerpta ex scriptoribus Arabicis. Interprete fraehnio. Petropoli. 1822. 4° p. 9 a 21.

бомъ родству: то у томъ и у другомъ случаю обраћанѣ єдны было є сковчано съ обраћанѣмъ други.

Но већина учены мнѣнія на той є страни, да Хазари нису Словени, него да є то источный народъ. У такомъ случаю очевидно є, да обраћанѣ Хазара постає дѣло особито одъ крштеня Бугара. Што се овы послѣдньи тиче, то премда се историци не слажу у томе, да ли є то некій источный народъ, кои се пословенио, или су то чисти Словени, но мы не можемо не примити њн за словенско племе у то време, кадъ су се они крштавали. Но како му драго, неопредѣлѣность знаня нашы о Хазарима и увѣренѣ у томе, да су Бугаре евангелскомъ наукомъ Констаитинѣ и Методіе просвѣтили, а наиме у то време, кадъ су они у Хазарію были позивани, — принуђаваю насъ држати, или да се у приповѣданю о константиновомъ пошиљяню къ Хазарима, тимъ именомъ назива словенско племе Бугара, — но тако є предположенѣ врло слободно; или, да є преданіе ова два народа: словенскій и источный у єдно смѣшало, и именомъ другогъ називало првый, ако су заиста Хазари были источный, а не словенскій народъ. Мы мислимо, да ово послѣднѣ мнѣніе много є више праведніе и истинитіе. Но могуће є да су Хазари были особитый народъ, а не словено-Бугари (не говорећи о томе, да є могло и сасвимъ супротъ быти); па опетъ то ніе могло сметати преданію ова два народа смѣшати уєдно, и именомъ єдногъ називати другій.

Поредъ тога многи одъ найновіи списателя допушћаю, да су Бугари у старо доба имали неку свезу съ єднимъ народомъ турско-татарскогъ племена. Ніе ништа чудно послѣ тога, ако при неопредѣлѣности казиваня источны и грчки спи-

сателя о Хазарима, што се дає мислити, да су Хазари у старо доба звала управо она смѣса Бугара съ турско-татарскимъ племеномъ, одъ коє су смѣсе, као што неки списатељи мисле и данашњи Бугари произишли.

За потврђенѣ тога, да є преданіє Хазаре (є ли то истинито или ніє, то є друго питанѣ) називало Бугаре или уобште Словене, могу быти рѣчи четегъ-Минея: „Хазари .... бяше народъ Скиѳскій, языка Славенскаго или Россійскаго“. Овдѣ се у четемъ-Минею ясно говори, ко се именомъ Хазара зове. Дакле залуду послѣ тога Добровскій противъ нѣга устає; єръ ако су Хазари и живѣли на бреговима црногъ мора, као народъ источный, а не словенскій, то са стране преданія само є у имену погрѣшка. Овиме се обяснява оно, зашто чети-Миней, говорећи о позиву Константина ка Хазарима, прећутує о бывшемъ у то време обраћаню Бугара; єръ о єдномъ и истомъ ніє могуће двапутъ говорити. Далѣ у истомъ Минею казує се о томе, како є хазарскій каганъ скупио учителѣ єврейске, сарацинске и Константина христіянскогъ, како су се они међу собомъ препирали, и како є найпослѣ Константинъ посрамивши своє супарнике обратио кагана у христіянство. Ніє ли то исто преданіє дошло до насъ, са некимъ измѣнама и о рускомъ Владимиру, о комъ се то исто говори: а то є већъ познато, да су Руси у стара времена были у тѣсной свези са Бугарима. Преданіє о бугарскомъ цару, могло є быти приписано Владимиру. Но троба знати, да овдѣ историкъ има дѣло съ преданіима, съ казиванѣмъ лѣтописаца, кои су своє легенде могли писати по казиваню народа, кои често догађає предругоячує. Но треба и то знати, да у томъ предру-

гоячиваню свагда се на..ази зрно истине; а прона-ћи ту истину, то є задатакъ историка.

Предположенѣ наше зато є добро, єръ оно слаже казиванѣ легенда и четегъ Минея съ изводима найновіи испитивателя на користь тогъ мнѣмія, да є св. Писмо испочетка на старо-бугарскій говоръ было пребедено, коє мнѣніе, чимъ далѣ, тимъ све више основа и силе придобія.

На путу, кадъ се є изъ Хазаріе враћао, преподобный Константинъ силомъ молитве претворио є слану воду у неслану, и водећи са собомъ роблѣ, коє су Хазари отпуштили доће у Константинополь. Но овдѣ є преподобну браћу новый позивъ очекивао. Измећу 861 и 863 године моравски кнежеви Ростиславъ, Светополкъ и Коцелъ [17]) послали су были императору Михаилу посланике, и молили га, да имъ пошлѣ учителя. кои бы њинъ народъ научио читати божіе књиге на народнѣмъ њиномъ єзику; а уєдно, да бы га и закону христіянскомъ научио. Године 863 Константинъ и Методіе доћу у Моравію, гдѣ ій є народъ радо дочекао. Да примѣтимо, да неке ситнице, коє су се предъ њиним одласком догодиле, — сачуване су и налазе се у преданію и четемъ-Минею источне цркве. Одъ овогъ догађая главный изворъ за ово наше казиванѣ єсу западнѣ легенде.

Многи западньи списатељи пристаюћи на то, да су Кирилъ и Методіе были првоначелни преводитељи књига св. Писма, утврђую, да они у словенске земљ нису были послани одъ константино-

[17]) Западнѣ хронике, а и самъ Шафарикъ у своіой исторіи само о єдномъ Ростиславу споминѣ; у четемъ-Минею прибавлѣнъ є іошъ Светополкъ; а Несторъ упоминѣ о свима троици.

польскогъ патріярха; него изъ Рима одъ папе [18]). И заиста на првый погледъ чудно се види, како су моравски кнежеви, кои су што се вѣре тиче одъ Рима зависѣли, — могли искати одъ Грка учителѣ, и зашто є самъ папа ове учителѣ подъ свою заштиту примио [19]). Шлецеръ є све ово објаснио, као што треба. Моравци (називаюћи тіемъ именомъ подайнике великогъ кратковременогъ моравскогъ царства, коє є у IX столѣћу было) желећи имати таке учителѣ, кои бы њима св. Писмо на њиномъ народнѣмъ єзику преподавали, нису могли съ молбомъ о томе обраћати се папи, одъ кога су само латинске учителѣ добіяли. Они су за словенске учителѣ морали само константинопольскомъ императору и патріярху обратити се. Овомъ новомъ свезомъ са Грцима, моравски кнежеви могли су се надати, да ће добити помоћь противъ нѣмачки владателя, съ коима су они тада у свађи живили. Съ друге пакъ стране, Кирилъ и Методіє морали су се обратити римскомъ прієстолу зато, што власть константинопольскогъ патріярха ніє се простирала на Моравію, него она є римскомъ папи припадала. Найзадъ свему томе ніє могло сметати и раздѣлѣнѣ црквій, коє у то време іошъ ніє свеобште было, и само є међу вишима лицима іерархіе было [20]). Садъ да пођемо далѣ за нашимъ првоучительима

Четири године и по Константинѣ и Методіє сѣдили су у Моравіи, — проповѣдали и свршава-

---

[18]) Добнерт. Annales Bohemorum. Асеманіс. Calendaria Ecclesiae universae.

[19]) Новицк. О перво. пе. св. Пи. на Слав. языкъ. Кіевъ. 1837.

[20]) Несторъ по Шлецеру, — на Рус. ч. 2 Гл. 10. Новицкій стр. 15.

ли свету службу на словенскомъ єзику. Године 867 папа Никола I потребує њи у Римъ. Браћа одмахъ пођу тамо, но папу Николу у животу не затекну. Онъ є био 13 Новембрія 867 године умръо. У то само време прієсто његовъ заузме папа Адріянъ II. Онъ узнавши, да Константинъ носи са собомъ мошти св. Климента, изиђе њему на сусретъ са свештенствомъ и народомъ [21]). Обадва брата, вели Добровскій, као изъ благодарности за тако скупоцѣный прилогъ, были су посвећени за єпископе; а ученици њини, коє су они са собомъ повели, за свештенике и ђаконе. Тада є папа словенско богослуженѣ и преводъ књига св. Писма одобрио. Поредъ свега тога, Константинъ ніє се примио своє паствe, може быти зато, што є осѣћао, да ће скоро умрієти. По дозволѣню папе, онъ прими св. схиму, а съ њомъ заєдно и име Кирила добіе; па послѣ четресъ дана 13 Февруарія 868 године у Риму умре. Тѣло његово свечано є было саранѣно у цркви св. Климента у Риму, а црква га и до данасъ почитує као свеца.

Методіе, кои є поставлѣнъ сада за єпископа, одмахъ исте 868 године вратио се у Моравію. Онъ є био єпископъ надъ цѣломъ томъ земльомъ (Episcopus regionarius), зато и ніе могао постояно на єдномъ мѣсту боравити, премда найдоцніе легенде и говоре, да є онъ обично у Велеграду живио, зато и признаю, да є онъ главно мѣсто и и цѣлогъ кралѣвства было. Но као што найстаріе легенде о томе преѣутую, зато мы и не можемо за истинито признати, да су Велеградъ у земльи Ростислава, нити пакъ Морава у Панониі, были мѣсто єпископске столице Методія. Мы само можемо називати њега єпископъ моравскій и панон-

[21]) Добро. Кирилъ и Методіе. стр. 51 и 52.

скій, као што га є папа Іованъ VIII у своимъ писмима називао [22]).

На годину послѣ повратка Методія у Моравію, овдѣ се велике свађе започну. 869 године Карломанъ нападне на моравскогъ Ростислава и побѣди га. Светополкъ синовацъ ростислављевъ изневѣри га тада, и са своимъ своіомъ земльомъ прећe на страну Германаца нѣговы противника и непріятеля. Мало послѣ тога Светополкъ яко се озлоби противъ свога стрица и 870 године побіе се съ ньиме, зароби га и пошлѣ Карломану. Жалосный Ростиславъ буде у оковима у Регенбургъ одведенъ, и тамо га на смрть осуде. Но императорь Лудовикъ поклони му животъ, а само заповѣди ослѣпити га и затворити у манастиръ, гдѣ є на послѣтку и умрѣо. Послѣ тога и самъ Светополкъ падши у подозрѣніе кодъ нѣмачкога двора буде затворенъ. Међутіемъ Моравци оставши безъ цара, нагнаю найближегъ свойту Светополка — Славомира те прими управлянѣ, кои се залуду старао, да изагна Нѣмце изъ оны мѣста, коя є онъ завоевао. Нѣмци омрзну зато на Славомира, отпуште Светополка, тимъ више, што га нико ніе у невѣрности могао изобличити. Предводећи надъ Баварцима, Светополкъ нападне на Моравію, као одъ оца оставши му дио; но при обсѣди єдногъ утврђеногъ мѣста, онъ прећe на страну свои земляка, разагна Брварце и учини се владаоцъ Моравіе [23]).

У то немирно време Методіе, по свой прилици, сѣдио є у држави Коцела [24]) у Паноніи. Ов-

---

[22]) Geschichte der Slavischen Sprache und literatur nach allen Mundarten. von Schaffarik Ofen. 1826. стр. 87.

[23]) Ges. der Sla. Spr. und lit. nach allen Mun. von Scha. 1826.

[24]) Нехи га називаю: Hezilo; а Ранкъ: Кочулъ.

дѣ є онъ нанао нѣмачке свештенике, кое є салцбуршкій архіепископъ био поставио, и кои су врло не довольни были тиме, што є народъ примио словенску литурѣію, кою є Методіе увео. Салцбуршки архіепископи не могуѣи равнодушно гледати на упадакъ власти латинскогъ свештенства свакоякo су се старали, да Методія у подозрѣніе доведу кодъ папе. Они га почну окривлявати у томе, да онъ одъ ученя римске цркве одступа и народъ наводи на неправа мишлѣня, и уобште не учи онако, као што се є усно и писмено предъ апостолскимъ пріестоломъ обѣћао. Папе пакъ гледале су на Методія и на уведено њиме словенско богослуженѣ съ друге точке. Стараюћи се да задрже своє одъ старина право надъ Панониомъ, коя є свагда римскомъ пређстолу припадала, они су због тога Методія бранили; єръ су се надали, да ће тиме панонску єпархію у своіой власти задржати. Съ томъ истомъ намѣромъ папа Адріянъ 868 године и поставио є Методія за єпископа моравскогъ и панонскогъ. Подъ пріємникомъ нѣговимъ Іованомъ VIII салцбуршки єпископи обрате се, но не управо нѣму, него императору Лудвику и сину нѣговомъ Карломану, доказиваюћи своє право на Панонію, коима є папа двома писмима своимъ на то одговорио. У њима онъ требує, да бы єпископу Методію дозволѣно было у Панонiи прилично званію нѣговомъ службу, — слободно и безъ сметнѣ свршавати. Но кадъ су се тужбе, као што смо горе рекли іошъ више, умножиле, папа ніе ій могао безъ немарности оставити. Онъ напише єдно писмо одъ 14 Іунія 879 године князу моравскомъ Тувентару, у комъ га убѣђава, да се држи ученя римске цркве; єръ вели, да є онъ дознао одъ свештеника Іована, кога є овай князъ было у Римъ послао, да и самъ Тувентаръ у исти-

нитой вѣри не стои тврдо. А ако бы пакъ наставля папа, єпископъ моравскій или какій другій свештеникъ почео друкчіе учити, онда они изъ любави и усрдія према Богу, треба тако лажно ученѣ єднодушно да одбаце и вѣрни преданіима апостолскогъ пріестола да остану. Добровскій у примѣдби своіой на сачињеніе „Кирилъ и Методіе“ праведно каже, да се овдѣ никои другій єпископъ не може разумѣвати, него Гораздъ, кога є, као што преданіе говори, Методіе поставио; и потоме є Гораздъ морао или Гркъ или Бугаринъ быти, и ніе у свему онако, као Латини учио; зато су њега подозрѣваюћи га у єреси и изагнали изъ те землѣ. Неограничаваюћи се савѣтомъ Тувентара, Іованъ VIII собственимъ своимъ писмомъ одъ истогъ дана и године на име Методія писаногъ, позивлѣ њега у Римъ на правданѣ, представляюћи притомъ другій предметъ тужбе: словенскій єзикъ при богослуженю. Съ тога Методіе отиде у Римъ заєдно са Земижизномъ, кога є, као своіъ повѣреника, Светополкъ съ њиме послао био. Изъ личногъ и ясногъ доказательства методіевогъ папа узна, да онъ држи и чита символъ сугласно съ євангелскимъ и апостолскимъ ученѣмъ, као што римска црква учи, и као што су свети оци предали; такође и то узна, да є Светополкъ и савъ народъ искрено преданъ апостолскомъ пріестолу. Зато Методіе и ніе се дуго у Риму, него само пола године бавио, а послѣ био є натрагъ посланъ, да порученомъ њему пастѣомъ управля: народу пакъ было є писано, да га съ приличнимъ поштованѣмъ, као своіъ пастира прими, когъ є достоянство одъ апостолске власти потврђено. Тада є такође папа свештеника Вихинга, кога є Светополкъ послао у Римъ, за никтрскогъ єпископа посветио, и заповѣдио му, да у свему архіепископу своимъ послушанъ

буде. У то исто време папа є пожелио, да Све. тополкъ са сугласіемъ Методія, пошлѣ у Римъ још једногъ свештеника или ђакона, кога бы имъ онъ поставио за епископа надъ другомъ црквомъ, гдѣ епископскій прієсто потребанъ буде. То є онъ съ томъ намѣромъ урадио, да бы унапріедъ архіепископъ са два епископа посвећена одъ папе, могао самъ на друга мѣста епископе поставляти. На послѣтку папа є заповѣдио, да свештеници, ђакони и друга свештена лица буду у свему покорни архіепископу своме Методію и да ништа безъ нѣговогъ знања не раде. Што се тиче другогъ предмета тужбе, т. є. словенскогъ богослуженя, папа Іованъ VIII пристао є на предложенѣ Методія о томъ предмету, похвалио є словенска слова, која є Философъ Констатинъ пронашао и заповѣдио є, да се дѣла христова и слава господня и на словенскомъ єзику проповѣда. Изъ овогъ дозволѣня види се, да є папа желио: *прво*, да удржи подъ собомъ Словене, кои бы могли у случаю, кадъ бы имъ се богослуженѣ на народнѣмъ єзику забранило, одъ западнѣ цркве одступити; а *друго*, да сачува єдинство цркве, кое се є у опасности налазило, због раздѣлѣня, кое є започео и подржавао Фотіе. Найзадъ Іованъ VIII са овомъ трпимошћу може быти надао се є, да ће опетъ западнѣмъ патріярху моћи Бугарску присаединити, изъ кое су 870 године сви латински свештенници изагнати были. У осталомъ не гледаюћи на то, папа ніе хтио латинскій єзикъ сасвимъ понизити, па зато у писму своме ка Светополку, онъ заповѣда, да се по свима црквама у држави нѣговой, ради веће важности, Євангеліе чита найпріе на латинскомъ, а послѣ поради народа на словенскомъ єзику. —

Око истогъ времена (Добровскій мисли, да є то између 874 и 880 г. было) Методіє крстио є бохемскогъ єрцега Боривоя, као што о томе лѣтописацъ Козма свѣдочи, кои є на 230 година послѣ овога догађая писао. Дошавъ 880 године у Моравію, архіепископъ Методіє, не гледаюћи на одобренѣ и препоручна писма Іована VIII, рђаво є био примљенъ. Докъ є онъ у Риму био, латински свештеници овладали су Светополкомъ, па зато онъ тада и ніє првоучителю словенскомъ прилично уваженѣ одавао. О незгодама, коє є тада Методіє у Моравіи претрпио доста се неопредѣљѣно говори; неки мисле, да є све те сплетке противъ Методія правио подчинѣный нѣму єпископъ Вихингъ, кога є самъ кнезъ Светополкъ подржавао. Само є познато, вели Добровскій, да послѣ седамъ мѣсецій, по доласку свомъ изъ Рима, Методіє тужио се є папи, кои му є врло поволянъ одговоръ послао. При свемъ томъ сплетке, нападаня па и гонѣня све су єднако траяла. Вихингъ є до тога стваръ довео, да є словенсвій єпископъ Гораздъ са свима приврженицима изъ те землѣ био истѣранъ. Методію, кои се тада бояо, да у Моравіи са словенскимъ свештеносдужительима не поступе онако, као што є у 870 години было урађено съ латинскимъ свештенствомъ у Бугарской, ніє о стаяло ни о чему више мислити, осимъ о томе, да ради поправлѣня те ствари, са дозволѣнѣмъ папе, иде Римъ. Папа є обѣћавао само тада прекратити свађу, кадъ се увређеный лично нѣму яви. Такимъ начиномъ Методіє безъ одлаганя оде у Италію. Овдѣ є, као што Добровскій мисли, одмахъ послѣ доласка у Римъ преподобный Методіє свой мучный и испуњѣный грчине животъ свршио. Послѣ 881 године нигдѣ се више о нѣму не спомиње. Архіепископствованѣ Методія траяло є дакле не

више него 13 година. Шлецеръ мисли, да се є Методіе тада изъ Рима опетъ вратио у Панонію, и живлѣћи намиру іошъ 20 година радио є надъ започетимъ дѣломъ; но мнѣніе ово ніе истинито: єръ тада о Методію сачувало бы се како годъ извѣстіе. —

Остає намъ іошъ єдно важно питанѣ, што се тиче преподобне солунске браће, а то є: — каке су наиме књиге св. Писма они на словенскій єзикъ превели? Главна сметня при одговараню на ово питанѣ у томе є, што извѣстія, коя су дошла до насъ, што се тога тиче, нису опредѣлѣна и ясна. Извѣстія ова припадаю кіевскомъ лѣтописцу Нестору, єкзарху бугарскомъ Іовану, дноклійскомъ свештенику и најпослѣ сачинителю старе легенде о бохемской кнегиньи Людмили [25]).

Несторъ о томе овако говори: „преложиста Апостолъ и Євангеліе . . . . . посемъ же преложиста Псалтырь и Октоихъ и прочія книги . . . . . Меѳодій же посади два попа скорописца зело и преложи вся книги исполнь отъ Гречьска языка на Словѣнескъ въ шесть мѣсяць . . . . “ [26]). Изъ овога се види, да се на краю не говори о томе, да су скорописци попови преводили св. Писмо, него о томе, да су они сасвимъ већъ преведене књиге — преписивали. Не гледаюћи на то, Шлецеръ и Калайдовићъ осниваюћи се на израженю: „вся книги исполнь“ утврђую, да су Кирилъ и Методіе све св. књиге превели. Но ово израженѣ врло є неопредѣлѣно и лако се може на оне св. књиге

---

[25]) Новиц. „О пер. пер. св. Писанія на Сл. язы. Кіевъ. 1837.

[26]) види: лѣто. несторовъ по списку мниха Лаврентія. Москва. 1824. —

односити, ков су послѣ преписивали попови скорописци, или „борзописци“ као што су у кенигсбершкомъ списку названи.

Іованъ ѳкзархъ бугарскій, списатель жививши при свршетку IX и у почетку X столѣћа у своме предговору на прієводъ сачинѣнія Іована Дамаскина, по имену „Небеса“ — пише ово: „а великый Божии архіепископъ Меѳодии, братъ іего прѣложи вся уставныя книгы 60 отъ Єлиньска языка, іеже іесть Грьчьскъ въ Словѣньскъ“. — Овдѣ є питанѣ, каке се књиге уставне зову? Познато є, да у различна времена и у различнимъ црквама брой уставны или канонички књига бьо є различанъ. Зато, што се тиче ситница и распространяваня о томе, овдѣ се опетъ даѥ поводъ ка различнимъ толкованьима, несугласіима и неопредѣлѣностима. Познато є такође и то, да неки одъ найновіи списателья двоуме о томе, кадъ є Іованъ ѥкзархъ живио, и не односе га X, но XII столѣћу.

Западньи списатељи, диоклійскій свештеникъ, кои є у половини XII столѣћа живио, а такође и сачиннтель стары легенда о бохемской кнегиньи Людмили говоре, да є „Константинъ словенску азбуку саставио, и съ грчкогъ ѳзика на словенскій: благовѣстіе христово, Псалтиръ и све књиге старогъ и новогъ завѣта превео“. Овдѣ є сасвимъ опредѣлѣно речено; но можемо ли се мы опетъ сасвимъ на рѣчи диоклійскогъ свештеника и сачинителя легенда ослонити? Право є на ово питанѣ одговорио г. Новицкій: [27]) „Обадва они зато, што нису знали грчкій подлинникъ, а може быти ни словенскій ѳзикъ, нису могли не признавати, да є сва библія на словенскій ѳзикъ была преведена, прем-

[27]) О пер. пере. св. Пи. на Сл. языкъ. —

да є и недостаяло неколико књига, особито пакъ што они нису критичка испитиваня о томъ предмету правили, а само су по єдномъ голомъ чувеню писали?“

На послѣтку у четемъ-Минею, гдѣ є уобште животъ Кирила и Методія пространо описанъ, о њиномъ прієводу врло є неопредѣлѣно казато. Тамо се говори, да по смрти кириловой, — Методіє „еще книгъ множество съ греческа языка на славенскій преведе.“ —

Шта можемо мы изъ свію овы преданія извести? О томе, да су она у основу своимъ истинита, мы не можемо двоумити; па зато имамо право и изводъ направити. Не треба двоумити у томе, да мы сасвимъ истинито нисмо у стању подробно изброяти какве су наиме књиге Кирилъ и Методіє превели; но опрѣдѣлѣно можемо казати, да првый, а особито другій одъ њи превео є већину књига старогъ и новогъ завѣта съ грчкогъ на словенскій єзикъ, и осимъ тога они су превели многе књиге и послѣдованя, коя су при литурѓіи и другимъ свештеносложењима была потребна. На послѣтку мы іошъ єданпутъ морамо првоучителѣ словенске за образователѣ свештеносложеня на словенскомъ єзику и родоначелнике црквено-словенске књижевности признати.

ТРЕЋА ГЛАВА.

На кои су словенскій говоръ преведене биле књиге св. Писма? — различна мнѣнія учены людій што се тога предмета тиче.

На питанѣ: кои є одъ различны словенски говора узетъ за основъ прієвода књига св. Писма кои су Кирилъ и Методіє направили? учени испитивательи различно одговараю.

Мы ћемо изложити њина инћнія, и на краю казаћемо оно, кое се у наше време држи, да є најистинитіє. Напріедъ да кажемо, да ни єданъ одъ саданьи словенски говора у постоећемъ своемъ виду не може изявльивати своя права на ову честь, зато, єръ ни єданъ ніе до нашы времена у своима првобытнимъ формама сачувао се. Узроци те измѣне єсу 1) у томе, што є свакій одъ њи свое собствене основе у граматици и рѣчнику потпуніе развио, а 2) у туѣимъ упливима, коима су се готово сви ови говори подвргавали.

Шафарикъ, сва мнѣнія о томъ предмету дѣли на двіе главне гране. Првой одъ њи онъ односи сва она предположеня, коя се къ томе клоне, да су св. књиге биле преведене на коренитый обштый словенскій єзикъ; а другой — мнѣнія, да су оне биле преведене на некій одѣлитый словенскій говоръ.

Раковецкій, Карамзинъ и Калайдовиѣъ, придржавали су се тогъ мнѣнія, да су Кирилъ и Методіе књиге св. Писма на обште-словенскій єзикъ

превели, кои су сва словенска племена разумѣвала. Ови учени, као и многи други, кои су тако мислили, обично осланяли су се на рѣчи Нестора, кои изрикомъ говори, да су књиге св. Писма на словенскій єзикъ быле преведене. Што се Карамзина тиче, треба напоменути, да изъ „исторіи Россійскаго Государства“ [1]), не може се ясно видѣти, да се нѣнъ сачинитель тогъ мнѣнія држи, премда са умозаключаванѣмъ, то є могуће изъ нѣговы рѣчій извести. А што се тиче Калайдовића, онъ є само тако мислио у своме расужденю „о древнемъ Славянскомъ языкѣ“. А послѣ, у другомъ своме сачинѣнію „Іоаннъ єкзархъ Болгарскій,“ онъ се у томъ одношеню склонява у користъ моравскогъ говора. Доказательства Раковецкогъ, као што смо у првой глави овога сачинѣнія видѣли, већиномъ су априористичка, и осниваю се на томъ, да є прієводъ овай іощъ задуго до солунске браће было започетъ, а они су по нѣговомъ мнѣнію само продужители тогъ дѣла были. Истина, ово нѣгово мнѣніе може потврђенъ у различнимъ околностима налазити. На прилику, ніе могуће одрицати, да у IX столѣћу различны словенски говори нису међу собомъ были ближіи него сада. Треба такође обратити пажню на рѣчи Нестора [2]), Диоклійца, четегъ-Минея [3]) и сачинителя легенде о Людмили, — кое све свѣдоче, да су књиге св. Писма на „словенскій єзикъ“ быле преведене; но само

---

[1]) Исторія Государства Россійскаго. томъ I. стр. 140 и 141.

[2]) Кои о томъ овако говори: „сямъ бо первое переложены книгы въ Моравѣ, яже прозвася грамота Словеньска, яже грамота есть въ Руси и въ Болгарѣхъ Дунайскихъ“.

[3]) „И всѣкъ церковному правилу потребныя криги съ Греческаго на Славянское чтеніе преведоша“.

не упоминю, ка кои управо словенскій говоръ. Найзадъ важанъ є и овай догађай, што се є тай пріеводъ тако лако распространио међу Моравцима, Бугарима, Србима и Русима.

При свемъ томъ, све ове околности, нису снажне, да могу потпуно предположенѣ Раковецкогъ потврдити. Знамо далѣ, да у IX столѣћу словенска племена већъ су была започела одѣлите независѣне државе правити, а то є морало разлику у єзику и у другимъ одношеньима народности приузроковати. А да су се словенски говори у та времена доста међу собомъ разликовали, то посвѣдочаваю и найстаріи споменици словенске књижевности, кои су іошъ одъ тій времена до насъ сачувани. Да се само опоменемо оне разлике, коя се у єзику између кральодворскогъ рукописа и старогъ польскогъ пріевода молитве свете Богородице налази; тако исто, као и између єзика, коимъ є Іованъ єкзархъ бугарскій писао, одъ оногъ єзика, коимъ су сачинѣніе Нестора, „слово о полку игоревомъ“ и други споменици старе словенске књижевности писани. Врло є естествено и ясно такође и то, зашто Несторъ и други списательи, нису точно означили, на кои су управо говоръ быле преведене књиге св. Писма. *Прво*, — ово питанѣ ніе тада имало таку особиту важность; *друго*, — и у време Нестора, да бы се о томъ говорило, ніе се могло обићи безъ испитиваня, коя, као што се може мислити, онъ ніе чинио; *треће*, — црквеный єзикъ, зато што є много быо позаймио одъ грчкогъ, ніе ни тада буквално быо сугласанъ ни съ єднимъ одъ словенски говора, него имао є корене, свимъ њима припадаюће. Због овы узрока, Несторъ и нѣгови сувременици, нису могли у томе случаю друго израженѣ употребити, осимъ

„словенскій єзикъ“. Ова рѣчь потпуно є изражавала єзикь пріевода, и по узвишености значеня потпуно є одговарала узвишености цркве и нѣны рѣчій.

Да су тай пріеводъ сва словенска племена разумѣвала, врло се лако доказати може: *прво*, — пріеводъ овай быо є у употреблѣню веħиномъ кодъ источны Словена, т. є. Срба, Бугара и Руса. Бохемци и Поляци, као што су се понайвише одъ осталы Словена своимъ єзикомъ разликовали, па зато и нису га употреблявали. Моравци пакъ, наскоро су се обратили римской цркви и примили су латинску литурħію, па зато нису га дуго употреблявали. При томъ Моравія, коя є была велико царство Светополка моравскогъ, у IX столѣħу заузимала є много веħіи просторъ, него сада, а у томъ простору живили су и други Словени. *Друго*, свакій бугаринъ, русъ и србинъ, морао є несамо читати, но у некой мѣри учити се и разумѣвати кньиге св. Писма, зато, єръ є оно буквално превоħено и сачувало є многе грчке рѣчи, тако, да основный говоръ пріевода, ніє се у свой чистоти у нѣму налазио. При изучаваню, коє є свагда помоħу свештены лица бывало, више или манѣ образованы, онай, кои є учио читати, по коренима и обштемъ смислу рѣчій, обяснявао є себи оно, што се ніє налазило у нѣговомъ говору, као што то и садъ мы видимо у примѣру кодъ нашы просты людій.

Іошъ очевидніє доказательство тога, да єзикъ црквены кньига, ако є и быо говоръ, когъ му драго словенскогъ племена, могли су га сви Словени разумѣти, може быти тай догаħай, што су се лако по Србіи и уобште по словенскимъ при-дунавскимъ земляма црквене кньиге руске ре-

дакціе, кіевске и московске печатнѣ распространиле. Ове књиге различне су измѣне у редакціяма XVI и XVII столѣћа претрплѣле, и безъ двоумлѣня морале су се одликовати одъ првоначелны кириловски црквены књига; а међутіемъ опетъ су остале разговѣтне за Русе, као и за при-дунавске Словене. Такимъ начиномъ супротъ мнѣнію Раковецкогъ, мы видимо, да су књиге св. Писма, по свой прилици, на єданъ коимуд драго одѣлитый словенскій говоръ быле преведене, и уєдно да су њи могла и друга имемена разумѣвати.

Да пређемо къ мнѣнима, по коима єзикъ пріевода приписує се одѣлито томе или другомъ словенскомъ говору.

Колъ, првый професоръ црквене историе и словесности у императорской петробурщкой академіи наука мислио є, да су књиге св. Писма на южно — руски єзикъ быле преведене. Ово своє мнѣніе, по рѣчима Шафарика, онъ є основао на свѣдочанству два Руса, одъ коій єданъ га є увѣравао, да у Славоніи између Саве и Драве, говоре съ врло маломъ разликомъ — тимъ истимъ єзикомъ, кои се у књигама св. Писма налази; а другій утврђавао є, да є кіево-украинскій говоръ найближи старомъ црквеномъ єзику. Очевидно є, да ово нѣгово мнѣніе са такимъ основима никакогъ уваженя не заслужує, премда разбираюћи историйски, мы не налазимо сувишно и о њему напоменути.

Стефанъ Роза, родомъ изъ Рагузе, по рѣчима Добровскогъ [4]) и Шафарика [5]), држи, да ки-

[4]) Кирилъ и Методіе. стр. 100.
[5]) Geschichte der slavischen Sprache und literatur etc. стр. 99.

риловъ прієводъ ніє быо чисто словенскій, зато, што є много тракійски рѣчій у њега унешено. Г. Новицкій [6]) дає неку важность томъ мнѣнію, премда, као што мы мислимо, прѣже свега требало бы точно опредѣлити, шта треба разумѣти у тима тракійскимъ рѣчима.

Митрополитъ Євгеніє и Колайдовићъ, доцніе у своме „Іовану екзарху Бугарскомъ“, држе, да є за основъ црквеногъ єзика узетъ моравскій говоръ. Ево рѣчій митрополита Євгенія [7]): „По„знато є, да су Константинъ и Методіє были учи„тельи управо Моравцима и Бугарима. Па зато „найприличніє є и мислити, да су они морали на „њиномъ и за њи познатомъ говору писати ..... „Па кадъ бы и допуштили, да су Константинъ и „Методіє имали случай изучити найпріе србскій го„воръ; — но дошавши у Моравію морали су, а и „могли су лако изучити и моравскій, єръ се тада „нису много словенски говори разликовали, — а не Моравце учити србскомъ.“ Са овимъ се мнѣніємъ Добровскій не слаже. Онъ налази, да се моравскій говоръ, по лексичкомъ и граматичкомъ производству, ка другой грани словенски говора односи, а не ка той, на коіой су писате наше црквене књиге, и да є тай єзикъ много на рускій, бугарскій и србскій наликъ, и много се одъ бохемскогъ, моравскогъ и польскогъ говора разликуе. Добровскій и то каже, да єзикъ кириловски књига, Моравци нису сасвимъ разумѣти могли. „Словенске црквене књиге, вели онъ, нису прешле изъ Моравіе къ Бугарима, но супротъ Кирилъ и Методіе изъ Бугарске преніелису ій у Моравію, а по-

---

[6]) О первоначальномъ переводѣ св. Писанія. стр. 38.

[7]) Историческій Словарь о бывшихъ въ Россіи писателяхъ духовнаго чина. Часть 2. стр. 66-67.

сліє већъ изъ Бугарске и Србіе распространиле су се по Русіи". Треба напоменути, да по тимъ самимъ узроцима, коє смо мы мало више изложили, и Моравци могли су лако кириловъ и методіевъ єзикъ разумѣти. У послѣднѣ време своегъ живота, преосвештеный Євгеніе, види се, да є одъ своегъ мнѣнія отступао, и давао є гласъ о томъ предмету на користъ бугарскогъ говора. Калайдовићъ [8]) држи, да є за основъ црквено-словенскогъ говора узетъ онай єзикъ, кои се є у IX столѣћу кодъ Моравача употребљавао, и кои є био обштый єзикъ Бугара, Срба и Руса, а по свой прилици и многи други племена. Но у вишеозначеним положењима Добровскогъ налази се и опроврганѣ те мисли.

I. Хр. Іорданъ [9]), свештеникъ Далимилъ [10]) и Чапловићъ [11]) мислили су, да є црквеный єзикъ

---

[8]) Іоаннъ єкзархъ Болгарскій. стр. 8.

[9]) У своме сачиненію: De origine Slavorum на страни 127 вели: Hungaro Slavonicam seu Hungariae Slovaconum dialectum inter omnes ad Slavonicam accedentes proximam linguae matri esse. Уосталомъ на другомъ мѣсту, у томъ истомъ сачинѣнію, онъ се склонява на користъ бугарскогъ говора.

[10]) Далимилъ одзива се о томъ предмету овако: His Hungariae incolis merito adhaesit nomen Slowak, quum praecipue hi linguam Slavonicam videantur retinuisse.

[11]) Slavonien und Kroatien. Theil I. S. 219-220. Чапловићъ осниваюћи се, као што говори Шафарикъ, на своимъ дуголѣтнимъ испитиваньима надъ садањимъ србскимъ говоромъ, пише: „садашньій србскій єзикъ, коимъ они у Славонiи и Хрватской говоре, исто се тако одъ њиногъ црквеногъ єзика разликуе, као италіянскій одъ латинскогъ. Цр-

добио своє начело одъ словенскогъ говора, коимъ говоре Словаци живлѣи у Мацарской. За основъ тогъ мнѣнія єсу ова дата: 1) Моравія, кратковремена, а уєдно и велика држава Светополка, заузимала є готово сву землю саданьи Словака, а знамо да се є Методіє найвише бавио у држави тогъ господара. 2) Свѣдочанство Нестора, коє и други лѣтописци потврђую, да су дунавски Словени праоци сѣверны преселѣника своегъ племена. 3) Граматичка и лелксичка слика саданѣгъ народногъ [12]) словачкогъ говора са црквенимъ єзикомъ. По мнѣнію Шафарика [13]) ова слика особито се види у правомъ словачкомъ говору, т. є. у томе, коимъ говоре у войводству: Турошу, Арви, Липтау, Солу, Барси, Неограду, Песту, Борсоду и Хемеру. Уобште Шафарикъ дає мнѣнію Чапловића велику важностъ, и као што многи мисле, ніє безъ основа. Штета є само, што ово питанѣ ніє ни ко пространо разабрао.

Копитаръ и Гримъ, као найзнатніи словенисти нашега времена мисле, да є краино-виндскій говоръ найвише употребляванъ при образованю црквено-словенскогъ єзика.

Првый одъ ньи испочетка є мислио, да є прворначелный србскій єзикъ узетъ за основъ црквеногъ єзика; но у 1822 години разбираюћи Добровскогъ „Граматику словенскогъ єзика по старомъ говору“

квеномъ єзику много є ближе словачкій говоръ. Словакъ болѣ разумѣва Евангеліе, него србинъ, кои ніе црквеный єзикъ учио.“

12) Словаци у кньижевности употребляваю бохемскій єзикъ.

13) Geschichte der slavischen Sprache. u. l. n. a. m. p. 377.

промѣнио є ово мнѣніе на горе означено. Ево основны положеня тогъ мнѣнія. Карантани или Краинци пріе одъ свію словенски племена населили су се више, а Бугари ниже ньи поредъ Дунава, у мѣстима, коя той рѣци припадаю. Послѣ два столѣча око ньи населили су се Хрвати и Срби. Ови южни Словени добили су христіянство изъ Аквилеє и Салцбурга; а потомъ око 863 године дошли су къ ньима преподобный Константиинъ и Методіе, распространили су међу ньима богослуженѣ на словенскомъ єзику. Ово богослуженѣ, коє у Русіи, коє у Мацарской, Бугарской, Србіи, Босни, Црнойгори, а неколико у Далмаціи, Хрватской и Славоніи слуша више одъ тридесетъ и шестъ милиона Словена. Но у правой єпархіи методіевой, кодъ панонски, или говорећи израженѣмъ средньи вѣкова — кодъ карантански Словена, оно єизишло изъ употребльня. „Ніе ништа чудно, вели Копитаръ и Гриммъ, што учени люди нашега времена, траже свуда начело црквено-словенскогъ єзика, осимъ кодъ правогъ нѣговогъ извора, заборављући сиромашну карантано-виндску књижевность. Најближа супарници овогъ послѣдньегъ говора у прієводу књига св. Писма, єсте бугарскій и србско-илирскій говоръ; но кадъ мы помислимо на неке околности, онда ће првенство, наставляю они — остати не за бугарскимъ и не за србскимъ, а за карантано-виндскимъ говоромъ“. Ево те околности: а) Поредъ рѣке Саве, Драве, Мура и Рабе на югъ одъ Дунава, у старой Панонiи, гдѣ се є Методіе найвише бавио, живи милионъ и по найстаріи Словена, и ньинъ є єзикъ много ближіи црквеномъ, него єзикъ илирски Словена. У овой се истини може свакъ лако убѣдити, само кадъ сличи кон му драго текстъ на илирскомъ и кра-

инскомъ говору са црквенимъ єзикомъ. б) Кирилъ и Методіє нису никадъ живлѣли у Србіи, а крозъ Бугарску само су пролазили. в) Лѣтописи и легенде говоре само о обраћаню Хазара, Панонаца и Моравача, а о Србима ништа не говоре. Ако Срби тако мало, као и Хазари могу на то имати право, да Методія своимъ првоучителѣмъ назову; то онда то право остає само за Бугарима и панонскимъ Словенима; но ни Бугари не могу то задржати за себе, као што се то изъ послѣдњегъ доказательства копитаровогъ види. д) То се потврђава сличношћу црквено-словенскогъ єзика съ карантано-виндскимъ [14]), а исто тако и германизмима, кои се у обадва ова єзика налазе. Ови германизми, по рѣчима копитаровимъ, могли су се само употреблявати кодъ Словена, кои су у Панонiи боравили, а не кодъ оны, кои су у Мизіи живили, и то изузима Бугаре изъ тогъ права. Мнѣніє Копитарово примио є Гримъ у своимъ предговору на србску граматику Вука Стефановића (Лайпцигъ. 1824). Мы пакъ мислимо, да оно потпуногъ одобреня не заслужує.

Првы петъ вишепоменуты основа врло су неопредѣлѣни, и немаю, ако є могуће тако се изразити основногъ основа, и осимъ тога врло су одѣлити и о њима се може двоумити. Послѣдньій пакъ и притомъ найглавніи очевидно ништа не важи. Є ли іошъ ко до Копитара или послiє нѣга у нашемъ црквеномъ єзику налазио германизме? И заръ су ово германизми? — олтаръ, крестъ, крестити, оцетъ. псалтыръ, монахъ, церковь, постъ,

[14]) Єданъ одъ учены наши земляка (Руса), кои є скоро по западно-словенскимъ земляма путовао, потврђавао є ову слику, наводећи рѣчи: „гряди сѣмо“, кое є онъ у Крайни чуо.

столъ, уповати (као да є одъ offen?), пѣнязь, плугъ. Коренъ одъ прве четири рѣчи налази се у латинскомъ єзику, одъ три за њима долазеће у грчкомъ, а коренъ осталы рѣчій ніє ли обштый како германскомъ, тако и словенскомъ єзику? Очевидно є, да є то прадѣдовско наслѣдство свію. Найзадъ, ако є рѣчь „попъ“ и узета одъ запада, то шта може собомъ єдна рѣчь доказати? Притомъ, она се у св. Писму и неналази.

Знатный абатъ Добровскій стои у зачелю тогъ мнѣнія, да су књиге св. Писма быле преведене на србскій говоръ, премда є онъ доцніє порекао ово своє мнѣніє о томъ предмету. Тогъ мнѣнія преће и послѣ Добровскогъ придржавали су се: Соларићъ, Матей Мѣховита, Долчи, Єнгелъ, Бекъ, Луціе, Шенлебенъ, а испочетка Каченовскій, Полевой, Гречъ и други. Добровскій приступио є ка одговору на то питанѣ као ученый критикъ. Расмотрѣвъ унутрашнѣ основе словенски говора, онъ ій є подѣлио на двіе гране: на юго-источну, коіой є однио: рускій, србскій, бугарскій, далматинскій и виндскій говоръ, — и на сѣверо-западну, коіой є однио говоръ: польскій, бохемскій, словачкій и србо-виндскій у Лузаціи. Далѣ онъ є увидио, да Словени прве гране много лакше разумѣваю црквеный єзикъ, него Словеии друге гране. Црквеный єзикъ по нѣговомъ мнѣнію односи се према руснома, србскомъ, бугарскомъ и другима, не као родъ према своимъ видовима, но подѣлява се съ њима и истый є такавъ видъ, премда є постао одъ старо-србскогъ єзика. Србскій єзикъ наставля онъ, употребляваo се є у IX столѣћу съ десне стране Дунава одъ Биограда па на истокъ до црнога мора, на западъ до ядранскога, а на югъ одъ Дунава па до Тесалоника, гдѣ су Кирилъ и Мето-

діе іошъ у младости могли изучити га [15]). Тако є мислио Добровскій іошъ 1808 године. Но послѣ петнаесъ година, кадъ є издавао свое сачинѣніе „Кирилъ и Методіе“, онъ є готово то исто потврђавао, али є већъ нешто био измѣнио. „Пишући словенску граматику, я самъ се старао сличити, вели онъ, нове редакціе са старимъ рукописима, и тимъ сличаванѣмъ іошъ самъ се више убѣдио, да є єзикъ Кирила и Методія био старый сербско-бугарско-македонскій говоръ, кои се тада іошъ ніе было подѣлио, и са туђимъ рѣчима искварио, и у томъ убѣђењу остаємъ, негледаюћи на ново испитиванѣ Калайдовића“ и т. д. Уступка ова доста є важна и клони се на користъ бугарскогъ говора, као што се то види изъ послѣдньи рѣчій те исте главе у „Кирилу и Методію“, гдѣ Добровскій говори, да су словенске црквене кньиге прешле изъ Бугарске у Моравію, а послѣ текъ изъ Бугарске и Србіе у Русію [16]). Соларићъ съ патриотичкимъ жаромъ писао є на користъ првогъ мнѣнія Добровскогъ, и съ тога врло є пристрастно [17]). При томъ, іошъ кодъ њега є явный недостатакъ у положнимъ датама и фактама. Уобште треба примѣтити, да єдно одъ найобичны доказательства тога, да су кньиге св. Писма быле преведене на првоначелный србскій говоръ єсте та околность, што су Кирилъ и Методіе были родомъ изъ вароши Солуна (саданѣгъ Тесалоника), у коіой су у то време Срби живили, па зато они жививши међу Србима, преће свега морали су њинъ говоръ изучити. Мѣстороћенѣ Кирила и Методія ніе тако важна

[15]) Slawin — v. S. Dobrowsky. Prag. 1808. in 12 стат: Ueber Die Altslawische Sprache nach Schlözer.

[16]) Кирилъ и Методіе на нѣмач. ст. 136, а на рус. стр. 100 и 101.

[17]) Rimliani Slawenstwowawsi. 1818 in 8.

стварь, што се тиче пріевода, кои су они напрали; зато єръ су они сво своє образованѣ у Константинополю добити и текъ доцніє сасвимъ су изучили словенскій єзикъ. При томъ, као што г. Априловъ [18]) увѣрава, у Солуну сада живе потомци Словена, кои су одъ старина овдѣ живлѣли, и то Бугари, а не Срби. На послѣтку што се тиче филологійске слике србскога говора са црквенимъ, — она не важи много, єръ бугарскій говоръ има много веће право на то, као што ћемо ниже видѣти.

У наше време, што се тиче овогъ предмета, кои мы расматрамо, већина наученика даю своє гласове на користь бугарскогъ говора. Тіи наученици єсу: Шлецеръ [19]), кои є родоначелникъ тогъ мнѣнія быо, и гг. Востоковъ, Максимовићъ, Шевиревъ, Венелинъ, Новицкій, Погодинъ, Априловъ, Бодянскій и Шафарикъ, кои є пређе у своіой „исторіи словенскогъ єзика и литературе по свима говорима“ [20]) држао, као и Добровскій, да є основъ нашегъ црквеногъ єзика быо онай говоръ, коимъ су у старо доба Словени говорили у Тракіи, Македоніи и Илиріи; но посліє у своимъ „словенскимъ старинама“ (§30), онъ се є на користь бугарскогъ говора склонио. Одъ своє стране мы ћемо такође у томе придржавати се Шлецера; зато, єръ по свима саображеньима, ни єдно одъ осталы мнѣнія нема на своіой страни толико различны и яки доказательства.

Ова доказательства су трояка: 1) исторійска, 2) филологійска и 3) доказательства стары свѣдочанства.

---

[18]) „Болгарскіе книжники“ или коме сло. племену припада кириловска азбука? В. А. Одеса. 1841. —

[19]) Види: Nordische Geschichte.

[20]) страна 118.

Историйска доказательства. 1. *У* 858 години дошло є одъ Хазара посланство у Константинополь императору Михаилу и молило га, да имъ кога годъ пошлѣ, да ій вѣри христіянской научи. Дѣло ово было є поручено Константину солунцу. Пространо извѣстіе о томе, кое є у предньой глави изложено, налази се у четемъ-Минею, изъ кога између осталогъ дознаємо іошъ и то, да Константинъ и Методіе „достигше до Херсона града Хазаромь „сопредѣлнаго, умедлиша тамо время довольно, „дондеже изучишася добрѣ языку Хазарскому, бе„сѣдоваху бо Хазари языкомъ Славенскимъ“. Познато є пакъ, да су Бугари живили у мѣстима, коя се близу Хазаріе налазе, а ученый Френь говори, да є и єзикъ ньинь наличио на бугарскій, премда се є одъ рускогъ и одликовао. Осниваюћи се на томъ, г. Новицкій [21]) изводи, да су Кирилъ и Методіе морали св. Писмо преводити на онакавъ говоръ, кои су они „добрѣ“ изучили, т. е. хазарскій, или као што є онъ имао велику слику съ бугарскимъ — на бугарскій. По нашемъ пакъ мнѣнію тако пресудно ніе могуће правити изводъ; зато, єръ савршена слика хазарскогъ говора са бугарснимъ, ніе іошъ у ученомъ свѣту доказана, а горенаведена дата за то врло су слаба. Засадъ є доста и то, што изъ рѣчій четегъ-Минея и преданія о крштеню Хазара, мы дознаємо, да су Кирилъ и Методіе прѣже кодъ Бугара или уобште какогъ му драго словенскогъ народа источне гране были, него кодъ Мораваца и Панонаца, и да су они овдѣ управо словенскій єзикъ изучили. Далѣ и то, да чети-Миней Хазаре назива Словене. Є ли то истина, или ніе, незна се; но свакоякo изъ нѣговы рѣчій дае се извести, као што є у

[21]) О первона. переводѣ св. Писанія. Кіевъ 1837. стр. 35.

предньой глави речено, да позиванѣ Кирила и Методія у Хазарію, треба разумѣвати, да су они били позивани у неку словенску землю, и по свой прлици, у Бугарску. При томъ ако узмемо у саображенѣ крштенѣ цара бугарскогъ Богориса, кое се є по преданію готово у то исто време догодило, кадъ су Кирилъ и Методіє у Хазарію были позивани, онда наша предположеня добыће нову силу. 2. Но много є важніе доказательство, кое Шафарикъ наводи, и кое є Бодянскій навео и Максимовићъ повторио. Ево тогъ доказательства: у VII и послѣ долазећимъ столѣћима Мизія или сѣверный дио старе Македоніе двояко се є звала: *прво*, своимъ старимъ именомъ — Словинія, због тога, што су одавно Словени у ньой живлѣли; а *друго* — Бугарія, због урало-чудски Бугара, кои су є у VII столѣћу покорили. Ове рѣчи: „бугарскін и словенскій“ доцніи списатељи писали су єдну мѣсто друге. Послѣ тога ништа ніе чудно, зашто Несторъ и други списатељи, кои су о преводу књига св. Писма на словенскій єзикъ писали, ове рѣчи: бугарскій и словенскій (црквено-словенскій) єдну мѣсто друге употребляваю [22]).

Филологійска доказательства. 1. Сличаванѣ старо-бугарски текстова са одговараюћима ньима мѣ-

[22]) Такимъ начиномъ у „рукописиомъ рѣчнику“ Кирила александрійскогъ, мы читамо ово: „Словинія, т. є. Булгарія“; а Абулфараджъ Симеуна (888-927) назива кнезомъ бугарскимъ и словенскимъ; сачинитель пакъ житія св. Климента, памтећи преношай туђегъ имена — Бугара, — на Словене, неколико пута употреблява израженя: народъ словенскій и бугарскій; єзикъ бугарскій; словенска слова; а тиме ясно наговѣшћуе на старобытность и првенство Словена у Мизіи, што се доцніе замѣнило именомъ Бугара“. — Шаф. сл. стар. § 30 по пр. Б—ъ.

стима у старима црквено-словенскимъ књигама, коє су г. Калайдовићъ и Новицкій у своима испитиваньима чинили, убѣђаваю насъ, да є бугарскій єзикъ врло наликъ на словенскій, што потврђую іошъ и бугарски рукописи, коє є г. Шевиревъ у ватиканской библиотеци нашао и описао. 2. Слово *юсъ*, коє се у старимъ црквено-словенскимъ рукописима налази, и коє се сада ни кодъ єдногъ словенскогъ племена не употреблява, осимъ кодъ Бугара. Они га изговараю, не као польско ą и ę, но као нешто среднѣ између звука *о* и *у*, — придаюћи му носный одекъ. Зато су са овимъ писменима и замѣнѣни были стари *юси* у нашимъ найновіимъ редакціяма књига св. Писма, па зато и найновіи Бугари, кои су у изговараню — *юсъ* до садашнѣгъ времена сачували, кадъ говоре другимъ коимъ словенскимъ говоромъ, они *о* и *у* мѣшаю. 3. На послѣтку, ако обратимо пажню на граматику саданѣгъ бугарскогъ єзика, у њой ћемо наћи много слике са црквено-словенскимъ формама, не гледаюћи на то, што се є бугарскій єзикъ одъ дотицаня съ турскимъ и одъ други различны узрока (особито своимъ чланомъ кодъ самоставны рѣчій) одъ обште-словенске граматичке норме явно удалио [23]). За потврђенѣ тога, може быти: „Болгарска грамматика сега перво сочинена отъ Неофита. Крагуєваць. 1835 in 8°.“—

Саданьи Бугари и сада говоре: „градъ, злато, „животъ мѣсто жизнь, знаменіе, єстество, вре„тище, человѣце, домове, сынове, троица, четво„рица, пятина, единадесятый, дванадесятый, азъ, „мене, ты, оиъ, себѣ, самъ, кой, некой, оный, есмь, „еси, есть, есмы, есте, сутъ, бѣхъ, былъ, будемь, „будете, будетъ, яко самъ былъ“ и т. д.

[23]) Добро. „Кирилъ и Методіе“.

Доказатељства одъ *стары свѣдочанства.* 1. грчкій животоописатель бугарскогъ архіепископа Климента опредѣлѣно говори, да су Кирилъ и Методіе одъ Бога дароване книиге превели съ грчкогъ єзика на бугарскій [24]). 2. Градиштанскій монахъ (изъ Моравіе у XII стол.) гововећи о позиву солунске браће у Моравію, слова, коя су они пронашли, каже, да су бугарска [25])- 3. Рѣчи Нестора, кои говори овако: „Симъ бо первое преложены книги Моравѣ, яже прозвася грамота Словенская, яже грамота есть въ Руси и въ Болгарѣхъ Дунайскихъ“. На ове заслужуюће примѣдбу рѣчи іошъ є Шлецеръ обратио пажню. „Не може быти, велионъ [26]), да се є у несторово време словенскій єзикъ само кодъ Руса и Бугара употребљавао? . . . могуће є надати се, да у бугарскимъ манастирима налази се рукописа, кои су старимъ кириловскимъ словима писани“. У горе приведенимъ несторовимъ рѣчима ясно се показуе на то, да су црквена слова првоначелна была бугарска, одъ куда су књиге св. Писма, као што є познато, прешле и къ Русима. 4. Доста важно свѣдочанство на користъ тогъ владаюћегъ сада мнѣнія єсу и пронаћеня г. Бодянскогъ. Прво пронаћенѣ онъ є учинио 1828 године у библиотеци полтавске Семинаріе у Переяславу, среской вароши полтавске губерніе, кадъ є крозъ Малорусію хтио за границу да проће. Овдѣ є онъ нашао четворо — Евангеліе, кое є на южно-рускій (малорускій) говоръ протоєрей Саноцкій 1595 године превео, и у комъ се говори, да є овай прієводъ направлѣнъ са бугарскогъ поддлиника [27]). Овдѣ є рѣчь „бугарскій“ употребљ-

[24]) у истомъ сачиѣнію. стр. 37.
[25]) Шлецер. Несторъ. то 2. гл. 10.
[26]) у истомъ сачинѣнію т. 2. гл. 10.
[27]) Журналъ мини. нар. просвѣщ. 1838. Май.

на, као право названѣ црквено-словенскогъ єзика. Друго много важніє проиаѣенѣ онъ є учинио 1842 г. у Бреславу. У тамошньой гимназійской библиотеци, кодъ цркве св. Магдалине, онъ є нашао єданъ Молитвеникъ или Служебникъ, у коме измѣу осталогъ стои записано: „въ царство сего Михаила царя крещенъ бысть Словенскыи языкъ Моравѣ. и дан быст им епископь Мефеди и поиде съ ним братъ его Кирилъ оба философа суща сына Леонова Селоуньнина. Сіа ж прѣложиста въсе Божественное писаніе Греческихъ книг на Словенскы языкъ на блъгарскы [28])". О єзику тогъ Служебника г. Бодянскій вели, да „ако є онъ и писанъ рукомъ найпослѣє у половини XVI столѣѣа (1546); али судеѣи по унутрашньимъ и споляшньимъ свойствима нѣговимъ, онъ є много старіи одъ поменутогъ времена, найпослѣє са три, ако не више столѣѣа". Г. Бодянскій доказує то сличаванѣмъ текста тогъ єзика, съ єзикомъ, кои се у рукопису черноризца Храбра, на истомъ мѣсту, находи. Но како му драго, али ово послѣднѣ пронаѣенѣ врло є важно; зато єръ оно єсте ясно положно потврѣенѣ тогъ мнѣнія, на користъ кога многа различна дата говоре.

Такимъ начиномъ већина доказателства на користъ тога клони се, да є основъ црквено-словенскогъ єзика у лексичкомъ одношеню био старо-бугарскій говоръ. У синтактичкомъ одношеню за нѣговъ основъ, као што се само собомъ разумѣва био є грчкій єзикъ. При свемъ томъ, да будемо искрени и непристрастни. Питанѣ о лексичкой основи црквено-словенскогъ єзика остає іошъ засадъ проблема. Кадъ ће се та проблема раздрієшити? Тада, кадъ съ єдне стране буде пронаѣено више стары споменика црквено-словенске книжевности; а съ друге — кадъ се основно и при томъ сличаваюће изучаванѣ словенски говора међу ученимъ словенофилима распространи.

(свршиће се)

[28]) Журналъ министерства народнаго просвѣщенія. 1843. за Юліи мѣсецъ. страна 137.

ГРАЂА ЗА СРБСКУ ИСТОРИЮ.

Прилози къ исторіи српске в бугарске епархів.

Слѣдующе прилоге, печата Друштво као податке, кои могу принети къ осветленю неизслѣђены пытаня.

Прилози подъ 1, 2, 3, исписани су изъ кодекса — протокола — велике цркве у Цариграду. Оригиналъ є грчкій, а прилози су у преводу.

Некадашнѣ српске патріяршіє у Ипеку тичесе само актъ подъ 3. — Да є Хаци Калиникъ было последньій Ипекскій Патріярхъ, то се зна и изъ исторіе цркве, школске кньиге, печатане у Београду съ благословомъ Нѣговогъ Високопреосвештенства, нашегъ Митрополита, Господина Петра; но незнамо, зашто се реченый Калиникъ назива у Цариграду „бугарскій Архіерей“? — Далѣ изъ истогъ протоколарногъ извода види се, да є Патріярхъ Калиникъ лишенъ тогъ достоинства, а у поменутой Исторіи стои, да є до смрти остао у томъ достоинству, па текъ после нѣгове смрти укинута є српска патріяршія.

Штета, што овако важанъ догађай ніе подробніе изложенъ у наведеномъ оригиналномъ протоколу. Па кадъ узмемо за сушту истину, да се у архиви цариградске патріяршіе неналази никакавъ старинскій документъ, тичућій се српске и бугарске ерархіе до 1765-те године, онда се само со-

бомъ каже, да се тако и хтело, да небуде ни трага о некадашньой независности ерархіе међу Славенима, живећима у Турской. Тако дакле наведена три записа само се зато хране у кодексима ћенћрске патріяршіе, да служе као правни документи истой патріяршіи, на основу кои она држи подъ собомъ Пећску и Охридску патріяршію.

Следующій случай казаће намъ, на кои су начинъ цариградски патріярси одкупили Пећску патріяршію. — Последньій Пећскій патріярхъ био є — као што рекосмо — Калиникъ. По народности онъ є био Гркъ, и то изъ Цариграда родомъ? Да є онъ законнимъ начиномъ сео на тай престолъ, може се як о сумняти. Нћгови дугови, учинћни томъ приликомъ, укреплюю насъ у той сумньи. Као грчкій прелатъ, и по обичаю фанаріотскомъ, обећао е онъ некомъ Архонду изъ Цариграда знамениту суму новаца, и то своє обећанћ дао є написмено. Вероватно, да є ово био путъ, коимъ е дошао до Пећске патріяршіе. Порта є већъ одъ некогъ времена подозревала на реченогъ Архоида именомъ Георгаћа Спатари, и нашавши га крива, осуди га на смрть и погуби, као политичногъ преступника. Сва нћгова добра припадну држави. Међу писмама нћговимъ наће се и споменута обвезаница Калиникова. Порта садъ захте, да іой Цариградскій патріярхъ исплати ту обвезаницу. Цариградскій патріярхъ буде готовъ на то и исплати дугъ драговольно, али подъ тимъ условіемъ, да му Порта допусти освоити Пећску патріяршію у име накнаде и награде. Што є искао, то є и добіо. Све ово врло є наликъ на истину, и можемо узети да є башъ овако укинута србска патріяршія. Но пре коначне пресуде добро бы было разгледати турске документе, єръ се међу бератима царнград-

ски патріярха споминѣ некій Каидъ, законъ и Хатишарифъ царскій, тичућій се укинућа србске патріяршіє. — Кадъ бы се прилѣжно прегледала архива Карловачке патріяршіє, можда бы се ту нашли берати Пећски патріярха, коє су добіяли одъ Порте, приликомъ, када су узведени на то достоинство. —

Одъ не мале важности є и онай актъ о установленю бугарске патріяршіє. Мы немамо подобногъ акта, коимъ є светый Сава постао самосталнимъ Архієпископомъ, или, коимъ є подъ царемъ Душаномъ установлѣна србска патріяршія. —

Бы ће погрешка у преписки Стефана войводе са Доротеомъ Архієпископомъ, гди се каже, да є Доротей не само бугарскій него и србскій Архієпископъ; єръ године 1456. престолъ србске патріяршіє ніє быо упразднѣнъ; дакле неће быти были Срби подъ бугарскомъ духовномъ управомъ, коя є и онако вальда іоштъ исте године укинута.

1.

Будући є святѣйша Митрополія Могиенска и Катанска, подчинѣна святѣйшой Архієпископіи Охридской, остала безъ пастира, по преставленію Архієреа Іоакима, — то є господаръ митрополіє ове и Патріярхъ бугарскій Г. Кирилъ, донда овде у престолномъ граду бавећій се, начиніо гласованѣ законо, и захтевао, да буде предложенъ по светомъ црквеномъ реду; и тако побуђенѣмъ и дозволенѣмъ нѣгове Светости, сабрали смо се мы у храму Св. Свештеномученика Фоке кодъ Ортакіє и учинили смо гласованѣ законо — — — —

ᾳψξβ΄ (1762) Декемвра.

2.

Настоећомъ своєвольномъ оставкомъ изявлюємъ я долеподписаный, да збогъ тога, што ми є немогуће одправляти дужности архієпископіє Охридске, єръ смо мы за време наше не малый поводъ дали, да се злоставля име архієпископіє, да се гоне и оштећиваю митрополіє, подчинѣне архієпископіи, и у ньима живећа рая, што є немогуће ослободити паству и цео хрістіянскій родъ изъ руку ньіовы, развѣ укинућемъ архієпископіє, — даємъ оставку на архієпископію Охрида, а не и на пређашню мою єпархію Пелагонію, кою задржавамъ за живота мога ради препитанія и потреба нуждны.

1767. ᾳψξζ Януарія 15.

Охридскій Арсеніє обећавасе. 1767. ᾳψξζ Юнія 24. дао є оставку Арсеніє на Пелагонію, на ползу Могленскогъ киръ Натаила. Ноємврія ὲ даде оставку и Ћустендискій.

За време Султана Мустафе саюжене су Архієпископіє Охрадска и Ипекска, са подчинѣнимъ ньима епархіяма, са вселенскимъ цариградскимъ престоломъ.

3.

У години спасителной 1765. осуђенъ є бѣдный Георгаћи Спатари на жалостну смрть, а иманѣ му є узапћено, и тако приміо є достойну казнь за дѣла, коя є починіо — — — — — скоро на годину дана затимъ, появе се нека облигаціона потраживаня одъ Архієпископіє Ипекске, коя є дуговала реченомъ Георгаћу Спатари; ово є дало не малый поводъ високой држави, а нама доста посла, поради неизбѣжногъ испуненя ньіовогь

. . . . . И за награду трудова наши удостоени смо високомъ државомъ соединенія и подчинѣнія паству Ипекске нашему светому вселенскому престолу, имаюћи уступанѣ Нишкогъ Киръ Гаврила, кой є о томъ имао исто мнѣніє Єреміє, Ужичкогъ Митрофана, Скоплянскогъ Константія. Єнипазарскогъ — — — — Босанскогъ киръ Серафима, Самоковскогъ Неофита, Ћустендискогъ Гаврійла, Ерцеговачкогъ Антима, и Призренскогъ Гаврійла.

За време Самуила Патріярха лишенъ є званія Ипекскій Калиникъ, последньій Архієрей, кои є быо независимъ, и на нѣгово место поставлѣнъ є бывшій Амасискій Гаврійлъ, и у кодексу написано є: *У напредакъ є избрисано име Ипекске Архієпископіє са таблица царски, и сматра се као да никадъ ніє ни было.*

1766 *ᾳψξς* Индиктіона *ί є*. Септемвра *ιά*.

О основаню Блъгарскогъ Патріяршества.

Извађено изъ єдногъ старогъ рукописногъ „*Зборника*“.

Їωаннъ Асѣнь царь великыи и благоуьстивый сынъ старагω Асѣнѣ царѣ, иже многа любовь имѣа къ Богоу прослави и просвѣти блъгарское царство паче всѣхъ царей блъгарскыхъ бывшїйхъ прежде его, иже монастира създа и украсивъ велми златωмъ и бисерωмъ и каменїемъ многоцѣннымь и вьса сватыа и божественыа церквы многими дарми одаривь и свобода чнема на нихъ обьїавихъ и вьсѣхъ сващеническыи чинъ архїереа їереа и дїаконы и многыми чьстми поутивь паче же и вьзискавь сь многымь желанїемь обновивь патрїаршество бльгарскаго царства. Тѣмже оубо обновленїе сице бы . . . .

„Прѣосвѧщенный въселенскыи патрїархъ Германъ благоволенїемъ Божїемь и многимъ поспѣшенїемь Христолюбиваго Їѡанна Асѣнѣ великаго царѣ Сына стараго Асѣнѣ съ прочїими патрїархы братїѧ своѧ — Аѳанасїе въсеосвѧщенный Патрїархъ Їерусалиму Христовѣхъ страстей и въскресенїѧ его церкве свѧтаѧ Сїѡнъ. Матере всѣмь црквамь всеѧ палестины. Сѵмеѡнъ въсеосвѧщенный патрїархъ Антїохїѧ Божїѧ града и всеѧ Сѵрїѧ. Николае въсеосвѧщенный патрїархъ Александрїѧ и вьсего Єгѵпта.

Симь оубо въсеосвѧщеннымь патрїархѡмъ писанїѧ прїемшимь, посланнаа къ нихъ отъ благочестиваго царѣ грьчьскаго кало Їѡнна Доукы сице писано:

Самодържавное Царство наше молѧ и бѣдѧ отчьство ваше да бы сте не праздно сътворили нашего прошенїа къ вамь: на рѫкописанїе ваше положивше и послали моему царству на освѧщенїе намь и вашему съвѣщанїи — еже нарещи и даровати равнаго вамь степене патрїаршьскаго тръновa града цр́кви възнесенїа Христова, матере црьквамь блъгарскаго царства; зане и Христолюбивый царь блъгарскый Їѡаннь Асѣнь, Брать царства ми и сватъ отъ нашегоже царства и вашего отчьства свѧтаго то желаемь белми дароватисѧ царству еговоу.

Тѣмь оубо преосвѧщеннымь патрїархомь та писанїа прочьтшимь ꙗко добръ съвѣтъ могу быти изволимъ, и къждо ихъ свое рѫкописанїе въдашѫ посланнымь емь царѣ къ нимь, такождеже и Герману въселенскому патрїарху, брату нашему радоватисѧ: прїѧхомь тобоѫ намь посланнаа, ꙗко добръ съвѣтъ то прїемше, даемь рѫкописанїе свъдѣтельства нашего твоей любви. твориже ꙗко годѣ бысть намь и вашему отчьству. ꙗко власть имы вѧсувшаго съданїѧ.

Сїаже въспрїемь царь гръческый съ патрїархомь събравь вьсего царства своего митрополити же и архїепис.

копый, епископы и въсе чьстныѫ минхы, архимандритыже и игумены: такожде же и христолюбивый Їѡаннь Асѣнь царь Блъгаромь въсего царства своего митрополитыже и архїепископы, епископыже и въсе честныѧ симихы свѧтыѫ горы събрався съ источнымъ царемь кало Їѡанномь на понтъстѣмъ мори мѫжа благоговѣйна и свѧта дньлы и житїемь постмическимь въсїавша Їѡакима прежде освѧщеннаго архїепископа нарекоша его патрїарха, не тъкмо словомь мѫ и рѫкописанїемъ Германа патрїарха и въсыхь епископъ въсточныхъ — рѫкописанїе свое положивше въ сиггели печатньвше и датѫ благочестивому цару и патрїарху новосвѧщенному тогда Їѡакими въ вѣьчное поминанїе неотамлемо. Сего ради убо въсемъ православи въ писахомъ сїа на увѣдѣнїе послушающихъ и въ памѧть блъгарскому роду . . . . . .“

После Іоакима были су слѣдуюћи Патріарси у Трнову, као што више споменутый рукописъ означава: Василїй, Їѡакимъ II., Игнатїй, Макарїй, Їѡакимъ III., Доротей, Романъ, Їоаникїй, Симеонъ, Теодосїй, Їоаникїй II., Евтимїй (во время Цара Шишмана).

Отъ наши болгарски Патріарха споминю се у томъ рукопису и слѣдуюћи: Леонтїй, Димитрїй, Сергїй, и Григорїй.

Осимъ Патріарха такођеръ се споминю и наши Болгарски Архіепископи: Прѣславскїй, Чрьвенѣстїй, Ловечѣстїй, Сробелѣстїй, Овечьстїй и Дръстерстїй.

Во времена царя Асѣна I. зависили су отъ Трнавске Болгарске Патріяршіе слѣдуюћи Митрополити и Епископи: Сѣрстїй, Велбъждьстїй, (Епископъ) Охридстїй (Архіепископъ) Браничевстїй (Епископъ) Бѣлградскїй (Епископъ) Нишевстїй (Епископъ) Бдинстїй (Митрополитъ) Филипопейскїй (Митрополитъ) Мисембристїй (Митрополитъ).

Охридъ, кои се изпрва звао Юстиніанїа, быо є такође знаменито место болгарски царева и архіепископа съ патріархическомъ консисторіомъ. Охридскій Архіепископъ имао є власть надъ десетъ митрополита и седамъ епископа. —

Ти *митрополити* были су: Касторіїнскїй, Китольскїй (Монастиръ) Єдескїй, Корнуна, Белградскїй, Гребенскїй и др. — а *епископи:* Шатишкїй, Могленскїй, Дебрски, Кичевскїй, Мокренскїй, и Молишкїй. —

Но године 1453. византійско-римско царство престане, а Турци утврде свою властъ у Цариграду, а православно Христіянство остане са патріярхомъ цариградскимъ вселенскимъ, когъ є Султанъ признао; и болгарска самостална црква задржала є свое трновске и оридске патріярхе, али ови нису се могли одржати, лишени заштите, противъ интрига Фанаріота, кои су успѣли кодъ турака клеватама обдрити болгарску патріяршію.

У Скоплю д. 23. Януара 1854.

Іорданъ Хаџи Константиновъ.

Дописиванѣ између Стефана воеводе, великогъ Молдавскогъ Господара, и Доротеа Архіепископа прве Юстиніанѣ, лѣта 1456-тогъ

(Преводъ србскій по бугарскомъ са влашкога преведеномъ).

По милости Божіой Іоаннъ, воевода, Господаръ целе землѣ Молдовлахійске.

Блаженому Архіепископу прве Юстиніанѣ, Обладателю целе Болгарске, Србске и Молдовлахійске землѣ, радуйтеся у Бога! — Обаче да Вамъ буде познато, да се нашъ Митрополитъ Киръ Ви-

серіонъ преставіо, и неможемо довести тамо другога, да га посветите, због удаљности и дугогъ пута, и због страа и притесненія отъ Мусулмана; зашто смо обладани одъ страа, чувши то да вою тамо по западнимъ странама. Зато молимо Ваше Блаженство, да намъ пратите благословеніе и люде, кои ће намъ учредити Митрополита; и іоште се молимо да непрезрете нашу молитву и да будете здрави у времену на много година. Аминъ.

Въ лѣто 6964 мѣтеца Априля.

Индикта 4-гъ.

Одговоръ:

Доротей по милости Божіой, Архіепископъ прве Юстиніяніе, и свію Бугара, Срба и сѣверны страна и пр. — Благочестивому и Богодаровано-му Христолюбивому Господару Іоанну Стефану Воєводи целе Молдовлахійске земљ, даръ и милость и миръ одъ Господа Вседржавнаго, и Господъ нашъ Христосъ да буде съ Вама, Аминъ. У слѣдъ овога да буде извѣстно Благочестивому Вашему Господарству, да ми є дошло Ваше писмо, и разумео самъ што ми писасте заради представљнія Вашегъ Митрополита; и я бы желіо да дођемъ тамо, или моє люде да пратимъ; али добру завистливый ђаволъ и препона христіанскога рода отъ начала побуди некій расколъ између грађански наши Бугара и између духовны. А царъ Султанъ Мохамедъ кадъ се враћао изъ Арнаутске земљ повелѣо є, да се преселимо у Коистантиновъ градъ са нѣкоима одъ Бугара и одъ наши духовника. Тога ради пратимъ Вашему Благочестивому Господству писмо нашега смиренія, да си изберете Митрополита по законима правилама и по учрежденію светы отаца, и да га посветите съ та-

мошньими єпископи, и да призовете къ Вама и Унгровлахійскогъ Митрополита нашега брата и єдинослужителя Кѵръ Макарія, зашто є и онъ одъ наше Єпархіє, докъ необрати Господъ нашу скорбъ въ радостъ. Въ прочемъ да умножи Господъ Богъ Ваше Благочестіє у времену на много година. Аминъ.

Въ лѣто 6965 месеца Октомврія, Индикта 5-гъ.

Єѵстра́тїй Божїєю милостїю п҃: Архїєрей и Митрополитъ Рашкїй — п҃: б: и проча́ѧ.

Понѣже и во ветсѣмъ за́вѣте ѹ҆стрѡїшасѧ ѿ Бога потомже и въ новой благодатїй Господь нашь Їи́сѵсъ Христосъ ѵстрои чи́ны цркьвнїѧ вѡ служенїє емѹ пасти словеснѡє егѡ ста́дѡ, еже искѹпи́ своєю честною его кровїю, и полѡжи перве́є Архиерей потомь Їерей во служенїє и слѹжители таїнамь егѡ, елма ѵбѡ и нась по дарованней ви́сочаишей власти ѿ Бога подобаєть и свѧкое та҃ща́нїє носити и свещенїѧ слѹжебнїѧ ѵреждивати и чести достоинимъ раздавати. Сего ради и на покорное доношенїє прошенїє мѣста и предела Белградскїѧ людѣй и предложенїѧ, и ѡсвидѣтелствована дѹховническою грамотою сегѡ благоговеїнагѡ иереѧ Марка во цркви светоархаггелскаго хра́ма, по степенахъ правилне поставихомь свещеникомь їа́кѡ да властїю е́мѹ ѿ Бога, возложеннемь рѹкѹ архиерейскихь даннагѡ свещенства и иерейства, и сегѡ нашего благословенїѧ всемь собирающи́мъ сѧ храмѣ и живѹщимь во ѹреченѡмь емѹ мѣсте или пределехь нашего восточнаго апостолскаго исповѣданїѧ, свещеннїи таїни преподаеть и свеще́но дѣиствѹетъ пра́вила црьковнаѧ по

ѹставѹ во свое время точно исполняетъ и ѡслѹжѹетъ, и словомь в҆ся званию егѡ презвитеръскѡмъ приличествѹющаїа҃ идолжная да дѣйствѹетъ неленѡстно боддро ва подвизе вь бѣде смѣртнои сѹщи́а да вразѹмляетъ ко исповеданихь согрешенихь своихь да наставляетъ причастїя светыхь божїхъ танъ да сподѡбляетъ здравна да поѹчаеть тѣмъ їаже ко спасенїю и́хъ прислѹшають исполня́я́ слово апостолское, занѣже емѹ подобаетъ биты непорѡчнѹ кроткѹ смотреливѹ трезвенѹ нелѣнивѹ воздержникѹ и прочая ѡбразъ себѣ показѹя в҆семь Християнѡмъ и прочая. Дато во храмѣ свето архаггелскѡмъ кѹжи́чкой.

Рашкїй Єѵстра́тїй своерѹчнѡ. 1773. Їе́нѹарїа 28.

Изъ оригинала вѣрно преписао
Дръ Я. Шафарикъ.

ПИСМЕНИ СПОМЕНИЦИ

србски и бугарски.

Слѣдуюће овде споменике скупіо є на свомъ овогодишнѣмъ путованю по србскимъ и бугарскимъ предѣлима ради истраживаня исторички споменика и старина предузетомъ Г. Стефанъ Верковићъ, и саобштіо ій є подписаномъ у обширномъ извѣстію о успѣху свогъ путованя, изъ коега извађене и са краткимъ обясненіяма спроведене доставлямо ій по заключенію Друштва Србске Словесности до знаня нашегъ обштества.

а) *Надписъ изъ црквв Светы Апостола кодъ села Рила.*

Село *Рило* лежи у Родопскимъ или Деспотодагскимъ горама у тесной долини на рѣки Рилчици,

има 200 кућа са 3000 душа самы бугарски жителя православне вѣре, удалѣно є петъ сати хода одъ славногъ монастира Рилскогъ, кои има у нѣму свой метохъ ньиве, винограде и шуме. Монастиру иде се єдномъ ускомъ долиномъ, између две велике планине, све край рѣке Рилчице и крозъ предѣлъ величествене дивлѣ красоте; четвртъ сата одъ села има єдна висока црна пећина са пештеромъ у коіой є Светый Іованъ Риллскій найпре каятельскій животъ проводіо, и где и садъ за споменъ нѣговъ крстъ подигнутъ стои, а по сата одтудъ налази се монастирскій чифликъ съ єдномъ стародревномъ црквицомъ, коя є сва изнутра прекрасно измалана и старо живописанѣ іошъ се лепо види; изнутра надъ вратима цркве на зиду стои слѣдуюћій надписъ.

† Изволенїемь оца и поспешенїемь сина и сьвръшенїемь светаго дꙋха сьздасе пречьсни храмь сї светихь апостоль тогда бившимь игꙋменꙋ їеромонахꙋ кїр Давїдꙋ и вьсеми братїамї. последи же писа се їеѯодомь епїскопа кїр ꙗкова. и при игꙋменомь кур. Ѳеѡктїстꙋ и вьсеми вратнами манастирскими: вь лѣто ҂ѕцоо: Іидикта с҃. темелне к҃. крꙋгь сльнцꙋ: кз. крꙋгь лꙋне: з҃. месеца Юлїꙗ. і.

(Дакле године света 6900, а одъ рожд. Христ. 1392).

б) *Надписъ са куле Хрельине у монастиру Рилскомъ.*

Усредъ авліє монастира Рилскогъ одржала се єдна стародревна камена кула, кадъ су пре 20 година монастирска зданія заєдно съ црквомъ до основа изгорела; ову кулу зове народъ Рельинъ пиргъ, и на ньой налази се између камена одъ црвене циглѣ саставлѣнъ и узиданъ слѣдую-

ћій овде, важанъ за србску исторію и хронологію надписъ, кои є дакле исто тако израђенъ одъ циглѣ, као и знаменитый онай надписъ Деспота Ђорђа на великой кули у маломъ граду у Смедереву.

При держави господина превысокаго Степана Дꙋшана крала созда сей пиргь господинь протосевастатось хрель с трꙋдомь великим и езодом светомꙋ ѡцꙋ Іѡаннꙋ рылскомꙋ и матери Божїей нарицаемѣй осеновица. в лѣто ҂ѕ ѿ м҃ г҃. Ноемврїи: є҃.

(Дакле године света 6843 и одъ рожд. Христ. 1334).

в) *Надписъ са надгробне плоче Хрелѣ Охмућевића у монастиру Рилскомъ.*

Шетаюћи се око пирга Рельиногъ случайно нашао є Г. Верковићъ иза цркве у єдномъ углу камену плочу съ надписомъ коя є на две поле пребієна, и тако окрнѣна, да се никако више неможе надписъ подпуно прочитати и преписати; одъ отца Давида старогъ єромонаха и учителя богословія у истомъ монастиру дозна, да є то надгробна плоча истогъ оногъ Релѣ, кои є кулу зидао, и да є она была у дувару старе цркве узидана, па кадъ є црква изгорела и дуваръ пао, онда се иста плоча пребила, и кадъ є у развалинама нађена, склонили су є у тай буџакъ; а како є онъ онай надписъ често читао, кадъ є плоча іошъ цела была, то да ће му га на изустъ казати колико іошъ памти; али Г. Верковићъ препише найпре съ великимъ трудомъ ово што овде слѣдує, па текъ после прими и одъ отца Давида, оно што є овай запамтіо и што ниже слѣдує:

. . . . . ꙋмрьшвена кесароу. їже вч҃ера с нами ѣсно гл҃ющꙋ: ѿчю̑стра . . . .

. . . . . и великоимените. ꙗкон . . . ое слнце д҃блесть
внь м҃жь іавивы се ва . . . . ле . . . ,
. . . . . гл҃ань . . . . . ва сила . . . . кесарица твоꙗ
Сꙋпрꙋжница . . . . . .
сїа . . . . . братїе . . . . . .
во ѡбразѣ . . . . . хрела драговола.
мнішескымь ѡбразомь . . . . . .
харитонь . . . . . .
. . . . . .
. . . ҂ѕѿн҃а . еидикть . . . . . .
. . . . . .

Одъ отца Давида нешто изъ главе допунѣнъ є надписъ истый овако:

гробь ти сьдрьжить ꙋмрьщвена кесароу: їже вчера
сь нами ѣсногл҃ющꙋ ѡ чюдо страшно
. . . ти великоимените ꙗко некое сл҃нце доблест-
веныи мꙋжь ꙗвивы се вь добротах лежи
ши безьгласань пребиваеши и безь ѡвразень безь
видинїа безь дꙋха. васила страждить ѡвоюдꙋ
кесарица твоꙗ
сꙋпрꙋжница ридающи и двостранідꙋщи плачꙋщи гор-
ко печалю прп҃ собою . . . . . .
сїꙗ зрꙗща Братїе . . . . . .
во ѡбразѣ . . . . . хрела драговола
мнышескымь ѡбразомь
харитонь . . . . . .
. . . . . .
. . . . ҂ѕѿн҃а. ендикть. . . . . .
. . . . . .

Изъ овогъ остатка надписа може се заключити да є истый бывшій пре протосевастатосъ, а доцніє Кесаръ Хрела преминуо године одъ створеня

света 7851-ве или после Христа 1343-ће и то ненадно, примившій пре смрти іошъ монашескій чинъ подъ именомъ Харитона. Овде се назива Хреля Драговола, може быти по отцу Драговолу, єръ се иначе по презимену обично назива Охмућевићъ, коє породице грбъ имао є орлова крила, разширена у штиту и на шлему; одтудъ є Реля, по украшенію свогъ шлема, кодъ народа добіо презиме крилатый, исто тако као што є Бранковићъ Вукъ Деспотъ, добіо презиме Змай, по златной аждаи или змаю, коя є на грбу Бранковића шлемъ украшавала, докъ є у штиту њіовомъ корачаћій на десно лавъ међу два биволова рога быо.

г) *Хрисовуля цара бугарскогъ Іоанна Шишмана монастиру Рилскомъ дарована год. 1379.*

+ Благочестивно что и sѣло пріятно и похвално всѣмъ христолюбивимъ царемъ, еже любити и желаніе тепло имѣти къ свѣтимъ и божественымъ црквáмъ, въ нихже образъ Бога и человѣкъ и свѣтыхъ его написаетъ сѧ; оукрашаетъ бо сѧ царь дїадимою и каменїемъ и бисеромъ многоцѣннымъ, но и еже къ Богѹ благочестїемъ и вѣрою и къ свѣтымъ его церквамъ честїю. Тѣмже и царствоми помазаніемъ ѿ Бога и аггеловомъ преданїемъ благочестивна христїанства стола свѣтопочившихъ царей, и любовь теплаа къ Богѹ, и честь къ свѣтымъ его, но и паче ради обновленїа и спомена и за дѹши свѣтопочившихъ царей и первопрестолнихъ стола Болгарскаго, тога ради и царствоми ономѹ законѹ и преданїю навикъ и благоизволи царствоми даровати благообразное и всенастоящее сїе златопечатлѣнное слово царствами монастирю царствами - свѣтомѹ ст-

цꙋ Іѡаннꙋ Рылскомꙋ, иже есть вь мѣсте рекомемь Рыла. за всѣ егова села и за всѣ его метохи. и за всѣ его стаси и правини рекже новаꙗ и ветхаꙗ. Сїаже сꙋть села свꙗтаго отца Іѡанна Рылскаго: селища Варвара. Чертовь Доль. Кьрчина. Болгарино. Бадино. Дриска и Гагань. еже есть дѣль. Орлица, метохь монастирски. до брꙋждима. та на обращь брꙋждима. и на обращь лохотицы. йнїз лохотица. вь Рыла, и презъ рыла возь дѣль на марешица. та на бꙋдꙋрица. та на каменица. и ись каменица вь рыла. и возь рыла ꙋ брꙋждимь. кь семꙋже еще и о деснїꙗ страни царева вїра сꙋщаꙗ на богородичина церковь. та на свꙗтаго Прокопїꙗ на камень. и низь рыла до варвара. та на свꙗтаго илїꙗ. та на габровець. и , . . . брѣжїи на свꙗтаго геоѡргїꙗ. и на свꙗтаго архангела. та на дриска. и до града паки више царева вїра. нивїꙗ и лозїꙗ монастирскаꙗ сꙋть. но и ломница къ семꙋ. со крꙋшевецомь и арменицомъ. ꙗже сꙋть више села пастири возь рылꙋ нївїе сꙋщъ й то монастиркое все есть.

Таже село бозово. село дебарь. абланово. пастра. село нидобарско и разлошки попове. село селище. село дреновдоль. и градище церово. село долене. село градечница сь людми. по имено: попь ѳеѡдорь сь детми своими и сь родомь своимь и петарь ѳеодосїевь. са братїꙗми своимь. и всїꙗ правини мѣста того. и планина среднаꙗ ѿ гдѣ рыла истичеть на зланꙋ. та на лепшорь. тако и сь рекомь илїиномь до гдѣ се сь рыломь состаеть. и ѿ лепшора на комаревски верхь та на камень верхь. та на царевь

верхь та на шипочень на метохь монастирски. и ѿ деснаꙗ страна града стоба вь рыла.. и низъ рыла стрꙋма и возь стрꙋма до германчица. и возь германщица до болгарина и возь болгарина та на песїи прескокь. и на агꙋпꙋви клеть. и на шаꙗкь. и на рибно езеро. и на прекꙋкꙋвицꙋ. та на оброщь рыла паки. И надь тѣмь всѣмь да имать власть неѿемлемаꙗ тои пꙋстиножитель Іѡаннь рылскїи, ꙗвленїемь таковаго златопечатлѣннаго слова царствами. И ещеже кь симь, и гдѣже се находїꙗть селища или сенокоси или жрьнки или мѣста жрьнчана или ловища или виногради или ниви или стаси, какови либо, иже сꙋть тѣхь селищь и тѣхь людїи и дѣже все находꙗть подь областїю того монастирѣ царствами. надь всемь тѣмь да имать власть неѿемлема той монастирь царствами свꙗтый Іѡаннь. и пращаеть и освобождаеть царствоми люди все, и села все, того монастирѣ царствами. чистїимь и свѣтлимь прощенїемь. да имь несмѣеть забавлети иже сꙋть севасти и прахтори. и примикюри. налагатори и сꙋдїе. потомь ни перпираке, ни житаре, ни винаре, ни десеткаре пчелнїи и свиннїи и овчїи. ни аподохатори ни сїи ни страторъ. ни сенари, ни митати, ни крагꙋарꙗ же. ни песаацы. ни градаре, ни варничїе, ни побирчїе и находнїцы, ни инь никто ѿ всѣхь болꙗрь и работникь царствами, великихь и малихь иже сꙋть на всѣ времена посилами о всꙗческихь данехь и работахь царствами. никто ѿ таковихь да несмѣеть забавити тѣмь людемь свꙗтаго оца. ни нивїꙗхь иже имать на поле, ниже вь горахь. ни человѣка его поꙗти на работꙋ, ни работ-

ники ихъ ни имь зевгаре енгареѱати. то ни кони ни скотиню. Такожде и еще кь симь да никто ѿ таковихь да нисмееть насилїомь влести вь села и вь люди того монастирѣ царствами свꙗтаго Оца. насилїомь хлѣба взѧти, ни кꙋрета обити. ни ногїꙗ бьхма стати на дворѣ ихь. но вси да ѿгоними бивають и да ѿстоꙗть далече ꙗвленїемь сего златопечатленнаго царствами. Такожде и градь стобь никакоже да неимать области надь человѣкомь монастирскимь ни надь стасїе ихь, ни до единаго власа. И еще кь симь, аще кто начнеть ѿ людей монастирскихь ходити сь кꙋпїꙗ сь добиткомь своимь по всеи державе и области царства моего. да кꙋпꙋвають и да продавають свободно и ничимь забавлѧеми ꙗвленїемь таковаго златопечатленнаго слова царствами и да имь се невзимать кꙋмеркь ни дїавато, то ни ино ничто. И ещеже кь симь. аще каковаꙗ рикось дѣетсꙗ во области монастирской, той монастирь царствами свꙗтыи отець все со исправленїемь да взимаеть. а и инь никто ѿ таковихь да неимать области. и еже твари ко взѧтїю. И тако да пребиваеть тои монастирь царствами свꙗтыи Іѡаннь пꙋстини житель, со всѣмь своимь достоꙗнїемь, елико више рѣхомь, свогодно и ничимь заблвлѧеми, дондеже солнце на земльи сїѧеть. и до живота царствами. понеже царствоми видевь таковою оустроенїю красотꙋ и свободꙋ чистꙋ томꙋ монастирю царствами и всего емꙋ достоꙗнїю, ѿ предѣдовь. и дѣдовь и родителей царствами, свꙗтопочившаго царе асѣне и калимана царѣ. ѿ всѣхь цареи болгарскихь прадѣдовь и дѣдовь и родителеи царствами. и такꙋвꙋю сво-

водꙋ видевь царствоми. и вдахь томꙋ монастирю царствами благообразное и всенастоꙗщее сїе златопечатленное слово. ꙗкоже прїидоша людїе монастирꙗ того вь землꙗ царствами вь Средець. да имь никто неимать посилити ни о единомь власе. токмо да сꙋ свободни по оризномꙋ царствами за всꙗ емꙋ правини. и за свꙗко его достоꙗнїе рекше новаꙗ и ветхаꙗ. со всѣмь своимь достоꙗнїемь, да пребиваетъ свободнѣ и ничимь забавлаемь. Обачеже и по смерти царствами кого изволить Господь Богь царь вѣчнїи и посадить на престоле моемь. или превозлюблѣнїи синь царствами. или ѿ братїи и сродникь царствами. то да непооучить сꙗ ѿꙗти что или порꙋшити и попрати таково дарованїе царствами. но паче да подновлꙗеть и подтверждаеть и придаваеть, ꙗкоже есть лѣпо православнимь царемь творити. Кто ли сꙗ покꙋсить ѿ таковихь и порꙋшить и пометнеть сїе златопечатленное слово царствами. и ѿиметь что ѿ здѣ вьписаннихь и начнеть забавлꙗти людемь того пꙋстиннаго отца Іѡанна рылскаго. то и таковаго да искꙋсить Господь Богь праведнимь своимь сꙋдомь. и причастїе да имать со Іꙋдою предателемь Господнимь. и проказа Гїезїева да наслѣдить. и сꙋпостата да имать свꙗтаго отца здѣ и вь бꙋдꙋщимь вѣце аминь. Того бо ради даровасꙗ томꙋ монастирю царствами благообразное и всенастоꙗщее сїе златопечатленное слово царствами на всꙗкое ꙋтвержденіе извѣстно и свободꙋ чистꙋ.

Писахь и подписахь Царствоми обичнимь и царскимь знаменїемь. вь лѣто ҂ѕ ѿ п҃ з҃. Индикта. в҃. месець Септемврїи. аі. дн҃ь.

Іѡванъ Шишманъ въ Христа Бога благовѣрный царь и самодержець Болгаромь и Грекомь

Ову хрисовулю потврђуюћу сва добра и права дарована монастиру светога Іоанна Рылскогъ одъ пређашньи царева бугарски, даровао є истоме монастиру последньій царъ бугарскій Іоаннъ Шишманъ, зетъ цара Лазара србскогъ, владавшій одъ год. 1353. до 1392., коє є и убієнъ; она є писана у Средецу, садашньой Софіи, д. 11-тогъ Септембра 1379те године; и премда є она већъ по свой прилици напечатана у дѣлу Архимандрита бугарскогъ отца Неофита: Житіє и служба Светога Іоанна Рылскога, пре више године на светъ издатомъ, и описаніє монастира Рылскогъ садржаваюћемъ, опетъ смо зато држали за добро напечатати є и овде по исправномъ препису, збогъ важности нѣне како у смотреню старе Географіє, будући се толика имена места река, и гора у ньой наводе, тако и у смотреню правлѣнія и устроєня бугарске државе, єръ се ту избраяю многа и разна званія и достоинства, и разни родови данка, дужности поданика према правительству, одъ кои се поданици монастира Рылскогъ сасвимъ ослобођаваю.

д) *Надписъ у цркви Боянской кодъ Софіє.*

Єданъ сатъ хода отъ Софіє у селу Бояни, коє подъ самомъ горомъ Витошомъ лежи, налази се єдна стародревна мала црква, изнутра прекрасно живописана, и премда є више пута одъ разбойника была похарана и запальивана, опетъ се зато старо живописанѣ добро сачувало и изображенія се ясно познаю. Съ леве стране на зиду у цркви налази се слѣдуюћій надписъ:

† Взьдвиже сѧ ѿ земѧ. и сьздасѧ прѣчисты. храмь. свꙗтаго иерарха Христова. Николы. и свꙗ-

таго и великшславнаго мѫченика Христова Пантелеимшна. течениемь. и троудомь. и любовнѧ. многаѧѫ Калшѣнѣ севастократора. Братꙋчѧда царева. внꙋкь свѩтаго Стефана кралѣ србскаго. написаже сѧ при царство блгарское. при благовѣрнѣмь и благочьстивѣмь. и христолюбивѣмь цари. Костандинѣ асѣни :: едикто з҃. вь лѣто: ҂ѕ.ѱ.ѯ҃.з҃.

Овай надписъ спада у годину 6767 одъ створеня света, дакле 1255-ту после Христа, у време владаня цара бугарскогъ Константина Теха, подъ коимъ є црква Боянска по сведочби овогъ надписа само измалана или живописана была, а зидана могла є она іошъ пре тога времена быти. У родословію бугарски владателя у то време неналази се никакавъ Калоянъ, али мало пре была су два Калимана владателя бугарска, коє име може быти да є изопачено одъ Калиянъ. По овомъ надпису морала є непозната у родословію Неманића ћерка краля србскогъ Стефана Неманѣ быти удата за каквогъ бугарскогъ владаталя или члана владаюће породице, по коіой є истый ктиторъ ове цркве Боянске Калоянъ могао быти нѣговъ унукъ; а да є и онъ быо членъ владаюћегъ дома Асѣновића то посведочаваю речи оне, коє кажу да є быо братучедъ цара бугарскогъ и Севастократоръ.

До надписа овогъ измаланъ є истый ктиторъ са своіомъ супругомъ; оба су представлѣни у найбольимъ годинама; мужъ има малу црну браду и црну до колѣна доламу, а црвена капа метута є до нѣговы ногу на землю; надъ нѣговомъ главомъ стои слѣдуюћій надписъ:

Калоѣнь Севастократорь. Ктитори.

Жена нѣгова има неку капу на глави и богато украшену дугу доламу на себи, а опасана є

некомъ лепомъ марамомъ, као што и данасъ іошъ у Софіи жене носе, надъ нѣномъ главомъ чита се надписъ:

дес . . . . севастократорица. Ктитори.

Спрамъ овогъ изображеня и надписа, на десной страни цркве на зиду види се овай надписъ:

† Прѣстави сѧ рабь Божї аллимиръ воеводинь витомировь синь мѣсеца маѣ день. а҃. вь лѣто ҂ѕ. ѿ. н҃. д҃. Індикто и҃. (дакле године 6854 света или 1346-те после Христа:)

е) *Надписъ изъ монастира Светога Ђорђа близу Софіе.*

Око Софіє у Витошу планини съ оне стране рѣке Искре има до 12 монастира, кои су іошъ пре краткогъ времена сви имали старе рукописне кньиге, али су ове све немарливосћу и незнанѣмъ ньіовы настойника упропашћене. Кажу да є найвише кньига было у монастиру Светогъ Архангела у Витошу, кои є последньій бугарскій царъ Іоаннъ Шишманъ сазидао, али и оне су све коє разнешене, коє одъ самы калуђера спалѣне быле. Тако исто и у монастиру Светога Ђорђа было є пре краткогъ времена славенски рукописа, али данасъ ни тамо ништа више нема. Овай монастиръ быо є негда богатъ и лепъ, садъ є тако осиромашіо, да єдва єдногъ калуђера издржавати може; зыдао га є по казиваню игумана єданъ одъ србски владателя, али кои, то ніє умео казати, а неда се то ни изъ надписа дознати, єръ главный стародревный надписъ више црквены врата тако є излизанъ, да се неможе никако прочитати. Црква є изнутра прекрасно измалана, и на левой страни на зиду изображени су ктитори, кои су ову цркву зидали. Два мушка лица стоєћа држе

међу собомъ на рукама исту ову цркву, и подносе ю Светому Ђорђу, кои се између ньи и надъ ньима види, а св. Ђорђе гледи у Христа Спасителя горе на облаку седећегъ и прстомъ десне руке показує му цркву. Єдно одъ она два мушка лица, коя цркву држе, єсте старацъ съ дугомъ беломъ брадомъ, има затворену златну круну на глави, и драгоцѣнно украшену дугачку альину; друго пакъ лице представлѣно є у найбольимъ годинама, у драгоцѣномъ одѣлу гологлаво са разбарушеномъ косомъ на глави, и са црвеникасто плавомъ куждравомъ брадомъ, има врло невесео, као очаяваюћій погледъ, а до овога стои млада и врло лепа жена, у скерлетнимъ альинама, преко кои є драгоцѣнимъ шаломъ опасана, и на глави има белый клобукъ, као што га жене у мачви носе. До ногу оногъ младогъ мужа клечи мужко дете одъ 10 до 13 година, у драгоцѣнномъ одѣлу, гологлаво, а капа црвена лежи му до нѣга на земльи, надъ главомъ пакъ нѣговомъ стои овай надписъ:

Прѣстави се рабь божїй тодшръ синь радивоевь въ лѣто ҂з҃а. мѣсеца авгꙋста.

До ногу оне младе жене исто тако клечи єдна мала девойчица, на коє главу метула є иста госпоя свою руку, а више главе детета стои написано:

Прѣстави се рака божїѧ драгана дьщи радивоева. мѣсеца авгꙋста.

Види се ясно да су млада госпоя, и онай млађій мужъ родительи оне деце. Но кои ово има быти владатель србскій, (єръ да є и надписъ србскій може се заключити изъ форме прѣстави се, коє

є србизамъ у место: ѕи) то се само по години нагађати може. Али надписъ є одъ године света: 7001, дакле после Христа 1493, а онда већъ ни Бранковићи нису у Србіи владали, и тако є овай надписъ сасвимъ неразумителанъ за насъ. Но могло бы се судећи по изображенію краля са круномъ на глави іошъ предпоставити, да є или надписъ много доцніе обновлѣнъ, и тако да є ова година онда ставлѣна, или да є погрешно преписанъ, ако є неясанъ, а найпосле и то да онай краль са црквомъ илити посветна (вотивна) икона ніе єдна са овомъ породицомъ овде представлѣномъ, него да су то два изображенія, свако за себе постоеће; и тада бы овай Радивой могао быти какавъ у турско време знатанъ потомакъ неке одъ владавши породица србски или бугарски; а кои є оно краль, то ћемо можда на другомъ путу моћи дознати, ако нађемо, ко є монастиръ светога Ђорђа у Витошу основао.

Дръ Янко Шафарикъ.

ДОДАТАКЪ

КЪ ОПИСАНІЮ СТАРЫ СРБСКИ НОВАЦА

(*одъ Дра Янка Шафарика.*)

(Види: Гласника Друштва Србске Словесности свезку III-ћу одъ стр. 189 до 261; свезку V-ту одъ стр. 212 до 223; и свезку VI-ту одъ стр. 190 до 208).

По обећаню нашемъ, ево опетъ подносимо любительима српски старина знатанъ брой новы, по нашемъ знаню досадъ непознаты и нигде іошъ неописаны стары српски новаца, међу коима се многи такови налазе, кои ће не само новошћу и лепотомъ своє форме, читателѣ наше задовольити, него и важношћу своіомъ за исторію обрадовати ій и до удивленя довести, єръ су међу њима неки тако необични и неочекивани, да на исторію свога времена сасвимъ нову светлость изливаю и неке преважна слѣдства за судбину Србства имаюће догађае у новомъ виду намъ представляю, о чему ће се свакій, кадъ наше описаніе прочита, а и самъ чертежъ исты новаца внимателно разсмотри и оцени, подпуно уверити моћи,

Скоро за све ове нове споменике славне прошлости српске, и велику важность имаюће изворе и доказе наше народне историе, обвезани смо ревностномъ истраживателю наши старина

Г. Стефану Верковићу, кои є нѣи на свомъ іошъ траюћемъ путованю по старосрбскимъ предѣлима нарочито тога ради предузетомъ, изнашао, покупіо и нама послао; а посредствено имамо за нѣи благодарити високомъ нашемъ правителству, коє єистогъ путника великодушно снабдѣло знатнимъ новча нимъ средствама, безъ кои онъ ово своє заслужно дѣло никако небы быо могао продужити. Благодарећи овде явно високославномъ правителству нашемъ за посведочено тымъ дѣломъ усрдіє и уважаваћ према истраживаню и скупляню важны споменика славне србске прошлости, и припознаваюћи не малу заслугу истогъ Г. Верковића, съ толикимъ тегобама и трудомъ стечену, неможемо прећутати нашу топлу желю, да се овоза науку важно предузиманѣ са штедромъ подпоромъ високославногъ правителства нашегъ и далѣ продужи, повтораваюћи оно што смо на страни 187-мой и 191-вой VI-те свезке нашегъ друштвеногъ органа Гласника у овомъ смотреню рекли, да се то єстъ у старосрбскимъ предѣлима зацело налазе іошъ многи важни спомениці славне прошлости срске, кои у тами развалина или незнаня очекую прилѣжногъ и ревностногъ родолюба, да ій наће, дигне, и опетъ свету преда! — А да се слободно можемо надати, да ће нашъ путникъ осимъ србски новаца, и писане споменике, надписе, и рукописе изнаћи, то намъ посведочаваю они надписи, коє є на овомъ своме путу нашао, и коє овде пре овогъ описанія нашимъ читателѣима саобштавамо, и то, да є нашао и єдну србску рукописну кньигу, садржаваюћу колико изъ нѣговогъ извѣстія видимо, житія разны светителя, кою ће намъ првомъ поузданомъ приликомъ послати. Осимъ овде описаны досадъ непознаты новаца, нашао и послао є Верковићъ за нашъ народный Музеумъ и знатанъ брой већь познаты србски

новаца, понайвише у лепо сачуванимъ екземпларима, свега 36 разны комада, и до 165 комада врло лепы и понайвише редки старо-грчки, македонски, и римски новаца.

Све овде описане новце снимiо самъ я вѣрно са самы оригинала, кои се садъ понайвише у народномъ Музеуму и кодъ Друштва Србске Словесности чуваю, а само неки налазе се у приватнимъ рукама.

НОВАЦЪ СТЕФАНА ПРВОВЕНЧАНОГЪ.

Краля одъ год. 1195 до 1228.

Таб. VI. бр. 33. Новацъ сребрнъ, добро сачуванъ, тежакъ 17 грана.

На лицу: Христосъ Спаситель на престолу седећи, до главе І҃С. Х҃С. десно до престола слово Р а лево глава некогъ светителя, имаюћа око врата кругъ одъ точки.

На наличiю: Краль са отвореномъ круномъ на глави стоећи, у дугой до землѣ долами прiйма у десницу руку дугiй двострукiй крстъ, кои му подає светый Стефанъ првомученикъ, стоећи лево до краля, са кругомъ славе око главе у дугой свештеничкой одежди и држећи у левой руци кньигу; доле до края мотке одъ баряка съ обе стране по єдно Р, надписъ латинскiй око края новца десно до краля . STEPAN ⁝ , између главе краля и крста: REX то єстъ: Стефанъ краль; а лево до светителя ⁝ STEPAN ⁝ то єсть Стефанъ:

Ово є нова фела новаца Стефана првовѣнчаногъ, коя се одъ описаны у Гласнику (св. III

подъ бр. 3, 4 и 5) новаца нѣговы разликуе целимъ значаемъ, но найвише ономъ светительскомъ главомъ до леве стране престола Христовогъ на лицу, и надписомъ на наличію, у комъ стои у оба имена Р у место F. Глава она появлюе се доцніе опетъ на некимъ новцима Душановимъ и Урошевимъ, описанимъ у нашемъ Гласнику св. VI. подъ бр. 1. и св. VII подъ бр. 36 и 37; но каква є то глава, шта ли она има значити то неумемо казати. Овай новацъ послао є Верковићъ за нашъ музеумъ.

НОВАЦЪ СТЕФАНА РАДОСЛАВА.

Краля одъ год. 1228 до 1234.

Таб. VI. бр. 34. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, тежакъ 28 грана.

На лицу. Ісусъ Христосъ седећи на престолу, до главе десно І҃С. лево Х҃С. као обично.

На наличію: Краль стоећи, съ круномъ отвореномъ на глави, брадатъ и дуге косе, у дугомъ и пространомъ одѣлу, у десной руци држи скиптаръ, са крстомъ на вр'у; а леву руку метуо є на прси, око края новца у кругу надписъ: РАБЬ ХѸ и СТЄФАН; то єсть рабъ Христу Стефанъ; десно до краля види се слово А, а лево: М.

Овай врло лепъ новацъ, найвећма наличи на описанъ у Гласника св. III подъ бр. 6 новацъ истога краля, одъ когъ се опетъ сасвимъ разликуе словима А и М до лика кралѣвогъ, на кои месту на ономъ стоє звезде, дакле є ово нова фела онога рода новца, и мы смо га вѣрно начертали по ори-

гиналу налазећемъ се у нашемъ народномъ Музеуму, а онай є само изъ Луценбахеровогъ дѣла пренешенъ.

НОВЦИ СТЕФАНА УРОША I. ВЕЛИКОГЪ.

Краля одъ год. 1241 до 1272.

Таб. I. Ч. 1. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, тежакъ 16 грана.

На лицу: Iсусъ Христосъ на престолу седећи, до главе I͠С. X͠С.; а до престола съ десне стране В, а съ леве А.

На наличію. Светый Стефанъ првомученикъ предає кралю гологлавомъ стоєћемъ у богато украшеной дугой долами, єднострукій крстъ; надписъ око края новца, десно: VROSIVS, између главе кралѣве и крста отвѣсно REX; лево: S. STEFNS. доле до края мотке одъ крста десно L, а лово V.

Овай новацъ наличи на описане у Гласника св. III подъ ч. 18 и 19, али се вештествено одъ ньи разликує: словама на лицу до престола, и тимъ што на нѣму нема оны звезда, коє се на овима налазе, далѣ самимъ надписомъ, єръ на овомъ има S. STEFNS; а найпосле словима L. V. до долнѣгъ края баряка, дакле є ово новъ новацъ; осимъ тога она два извађена су изъ Луценбахера и нису добро сачувана, нити довольно точно начертана, а овай є снимлѣнъ са оригинала, нађеногъ у Штипту у Македоніи, и одъ Верковкћа у нашъ Музеумъ прешавшегъ.

Таб. I. *ч.* 2 *Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, тежакъ* $23^1/_2$ *грана.*

На лицу. Као обично Исусъ Христосъ на престолу седећи, са словима до главе $\overline{\text{IC}}$. $\overline{\text{XC}}$. , а до престола десно T. а лево V.

На наличію. Св. Стефанъ предає кралю гологлавомъ стоећемъ у богатой долами *двострукій* крстъ; иадписъ око краи новца десно VROSIVS , између краля и крста са словима у отвћстномъ реду стављнимъ REX, а лево: S. STEFAN. доле до краи мотке одъ крста десно слово N а лево O.

И ово є сасвимъ иова фела новаца Великога Уроша, єръ описани у Гласника св. III подъ ч. 15 и 16 новци истога краля, на коє овай найвише наличи, показую краля са круномъ на глави, и сасвимъ друга слова на лицу до престола, и на наличію до долнћгъ краи крста; и овога оригиналъ налази се у нашемъ народномъ Музеуму.

СТЕФАНА ДРАГУТИНА, СРЕМСКОГЪ.

Краля одъ год. 1272 до 1275; † г. 1317.

Таб. I. ч. 3. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, тежакъ 25 грана.

На лицу. Исусъ Христосъ седећи на престолу, као обично.

На наличію. Св. Стефанъ предає кралю гологлавомъ, стоећемъ у дугой долами, барякъ; надписъ око краи новца десно: STEFAN. између главе краля и баряка, у отвћсномъ реду REX; лево: STEFAN. на прсима светогъ Стефана до евангелія съ обе стране по єданъ крстићъ, а доле до краи мотке одъ баряка опетъ съ обадве стране по єданъ крстићъ.

Нова фела новаца овога краля, подобна истина описанима у Гласника св. III подъ ч. 23 до 26, али одъ свію овы различна, и по надпису, и особито због она четири крстића на наличію; чува се такођеръ у народномъ Музеуму.

СТЕФАНА УРОША II. МИЛУТИНА.

Краля одъ год. 1275 до 1321.

Таб. I. ч. 4. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, има 23 грана.

На лицу. Исусъ Христосъ седећи на престолу, као обично.

На наличію. Краль гологлавъ съ дугачкомъ косомъ у обичномъ дугомъ одѣлу седи на столици безъ наслона, држи у десници скиптаръ са крстомъ на вр'у украшенъ, а у левой руци великій мачъ, кои є преко крила своегъ положіо; надписъ око краја новца: MONETA REGIS STEFAN.

Овай врло лепъ и изредно сачуванъ новацъ наликъ є на новацъ истога краля, описанъ у Гласника св. III подъ ч. 32, но разликує се одъ нѣга савршено тимъ, што на овомъ на вр'у скиптра има крстъ, а на ономъ цветъ одъ крина; овай є вѣрно снимљенъ са оригинала у народный Музеумъ одъ мене прешавшегъ, а онай смо само по Луценбахеру нашимъ читательима саобштили.

Таб. I ч. 5. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, тежакъ 26 грана.

На лицу. Исусъ Христосъ на престолу седећи, као обично, само што є много лепше израђенъ, и више украшенъ, нарочито око главе венацъ сла-

ве и крстъ показує у свакомъ краю по єданъ кружићъ; до главе обичный надписъ ĪC. X̄C; а до престола съ обе стране по єданъ великій цветъ одъ крина.

На наличію: краль са круномъ на глави у дугой альини седи на украшеной столици безъ наслона; у десной руци држи скиптаръ, кон има на вру цветъ одъ крина; а у левой руци држи царску ябуку, надъ коіомъ є узвишенъ двострукій крстъ; надписъ око края новца: **MONETA REGIS VROSI.**

Овай новацъ принадлежи међу найлепше досадъ познате српске новце, и важанъ є особито по онимъ криновима или лиліяма, кое су на нѣму до престола Спасителѣвогъ тако ясно изражене, и кое се одъ разны историка разно толкую; єръ неки мисле да су ій српски владѣтельи пріймили у свой грбъ, као знакъ признаваня врховногъ господарства кралѣва Угарски одъ дома Анжу надъ Србіомъ, на пр. Карла Роберта и Лудвика великогъ; други мисле да они посведочаваю сродство Уроша Великогъ по жени, и приятельскій союзъ нѣговъ са домомъ францускимъ. [1]) Владаюћимъ онда у Цариграду у Неаполю, па и у адріатійскомъ приморю у горньой Албаніи, а доцніе и у Угаріи и Польской; іошъ други потврђую, да су ови кринови, съ обе стране белогъ двоглавогъ орла по єданъ, были већъ у грбу Неманѣ I-вогъ; а мы ово последнѣ држимо за найвѣроятніе, ако и неумемо казати зашто є Неманя употреблявао грбъ царства римскогъ двоглавогъ орла и ове кринове. Овай є новацъ подобанъ новцима овогъ славногъ српскогъ владѣтеля описанимъ у Гласника

[1]) Урошъ Великій имао є жену францускиню *Ану* кћерь Балдуина II латинскогъ цара у Цариграду, кои є быо францускій Династа и Маркграфъ Фландріе.

св. III. подъ Ч. 35 и 36-тимъ, али є опетъ особитогъ калупа, и овде є начертанъ по врло добро сачуваномъ оригиналу прешавшемъ одъ Верковића у нашъ народный Музеумъ, а онде є само изъ Лѣтописа и Луценбахера снимљиъ.

СТЕФАНА ДУШАНА СИЛНОГЪ.

Краля одъ г. 1336, цара одъ 1347 до 1356.

Таб. I. ч. 6. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ тежакъ 25 грана.

На лицу: Светый Трифунъ, патронъ обштине Которске, стоећи съ венцемъ славе око главе, савъ окруженъ чертомъ одъ точки сложеномъ, држи у десной руци грану палмову, а у левой крстъ; подъ ногама нѣговимъ види се слово О, а съ обе стране по єдно Ф. око края новца надписъ слѣдующій: . S . TRIPHON . CATHAREN . то єстъ: Светый Трнфунъ Которскій.

На наличію: Царъ са круномъ отвореномъ на глави, у дугой обичной альини седи на столици, коя є украшена на обадве стране главама лавова, држи у десной руци скиптаръ са криномъ на вру а у левой царску ябуку, са єднострукимъ крстомъ, око края новца надпнсъ: STEPHANVS IMPERATOR.

Овай лепъ новацъ, ясно сведочећій о врховномъ господарству Цара Стефана надъ источнимъ приморѣмъ адріятискогъ мора, а нарочито надъ градомъ и предѣломъ Которскимъ, подобанъ є оному у Гласника св. V на стр. 213 подъ бр. 2. описаному, али се савршено одъ нѣга разликує над-

писомъ и на лицу и на наличію, тако да є ово опетъ сасвимъ новъ новацъ овогъ великогъ србскогъ владателя, коєга слава и моћь дає се добро познати и изъ Нумизматике србске почемъ смо већъ мы са овде слѣдующима досадъ издали његови 36 разны новаца, а то є толико богатство, да ће у овомъ смотреню тежко кои савременый владатель нашега Душана надвисити. — Оригиналъ новца овога чува се у народ. Музеуму.

Таб II. ч. 7. Новацъ сребрнъ, добро сачуеанъ, има 16 грана тежине.

На лицу. Спаситель на прєстолу седећи као обично, до престола слова съ десне стране N а съ леве O.

На наличію. У целомъ полю у петъ редака разположенъ є слѣдующій надписъ: + СТЄФАНЬ ВЬ ХА БА БЛАГОВЄРНИ ЦРЬ Ь є то есть: Стефанъ въ Христа Бога благоверный царъ.

Овай новацъ по роду подобанъ Душановимъ новцима већъ описанимъ у Гласника св. III подь бр. 55 и 56, и св. V подь бр. 1. савршено се одъ њи разликує словима на лицу до престола стоећимъ, и надписомъ на наличію сасвимъ другчіе разположенимъ, тако да є ово нова фела тога рода Душановы новаца; но особито є важанъ и любопытанъ новацъ овай због правописа у истомъ надпису употребљногъ, єръ у речи благовѣрный место Ѣ коє на свима другима досадъ познатима новцима овогъ рода налазимо овай има Є, дакле: благоверный. Оригиналъ нађенъ одъ Верковића у Скоплю, садъ є у нашемъ народ. Музеуму.

Таб. II. ч. 8. Новацъ сребрнъ; добро сачуванъ, тежакъ 16 грана.

На лицу. Као обично Христосъ Спаситель на престолу седећи, до главе ĪC XC, а до престола слова, десно N а лево б.

На наличію. Царъ и царица стоећи држе међу собомъ дугачакъ двострукій крстъ; обадвоє имаю круне на главама, царъ затворену а царица отворену, а на себи дуге богато украшене царске одежде и појасе; царъ држи у десной а царица у левой руци скиптаръ на вр'у крстомъ украшенъ; надписъ на краю новца десно до цара: СФЬ, т. єсть: Стефанъ, а лево до царице: ЦР то єсть: царъ.

Овай врло лепъ новацъ подобанъ є описаномъ у Гласнику св. III подъ бр. 59 новцу истогъ цара, но како се разликує одъ њега по словима до престола Христовогъ на наличію, и по круни на глави царичиной, мора се као нова фела овогъ рода Душановы новаца сматрати, а оригиналъ є одъ Верковића прешао у нашъ Музеумъ. —

Таб. II. ч. 9. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, 17 грана тежакъ.

На лицу. Исусъ Христосъ стоећи, окруженъ чертомъ одъ точки, десницомъ дає благословъ, а у левой руци држи евангеліе; изванъ оногъ круга обичный надписъ: ĪC XC.

На наличію. Царъ и царица, исто тако као и на предидућемъ новцу, подъ крунама стоећи држе у средини међу собомъ дугій двострукій крстъ, а у другой руци скиптарь; око края новца погрешный латинскій надписъ: десно до цара скраћено: IPOR SIT. коє я читамъ: IMPERATOR STEPNANVS.

то єстъ: Царъ Стефаиъ; а лево до царице: ELL IPRE, исто тако скраћено место: ELENA IMPERATRIX, то єсть: Єлена царица.

Овай новъ и досадъ сасвимъ непознатогъ рода новацъ Душановъ, заедно са слѣдующима посведочава, да є Душанъ свою супругу Єлену држао у великой важности и чести као царицу и савладательницу; нашао га є Верковићъ у Приштини, а садъ се чува у народномъ Музеуму; наличи по надпису на Душановъ новацъ описанъ у Гласника св. VI. подъ бр. 3, али є иначе по свему осталомъ сасвимъ другогъ рода.

Таб. II. ч. 10. Новацъ сребрнъ, добро сачуванъ, 14 грана тежакъ.

На лицу. Исусъ Христосъ као на предидућемъ стоећи, десницомъ дає благословъ, а у левой држи евангеліе; око главе има кругъ славе, до овогъ надписъ: $\overline{\text{ІС}}$. $\overline{\text{ХС}}$; до лика снасителѣвогъ исподъ десне руке до ногу виде се четири звезде, а на левой страни три звезде єдна подъ другомъ, а све ово ограђено є кругомъ одъ точки, изванъ когъ налазе се слова десно : L а лево : б; и горе и доле до свакогъ овогъ слова види се по єданъ цветъ·

На наличію. Царъ и царица стоећи подъ крунама држе међу њима налазећій се дугій *тростручій* крстъ, а свакій осимъ тога свой скиптаръ, свршуюћій се у крстъ; надписъ латинскій, десно до цара на краю новца гласи : .STP . IP = скраћено у место : STEPHANVS IMPERATOR то єсть: Стефанъ царъ; а лево до царице : · ELL · IPAT. скраћено место : ELLENA IMPERATRIX, то єсть: Єлена царица.

Овай лепъ новацъ уобште наличи на предидућій, али є сасвимъ особитый и новъ новацъ, непознатъ іошъ досадъ, по трострукомъ крсту, и по надпису наличія, а и по целомъ украшенію лица. Нашъ Музеумъ добіо га є одъ Верковића.

Таб. II. ч. 11. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, тежакъ 13 грана.

На лицу. Ликъ Христа Спасителя стоећегъ, као и на предидућемъ, съ томъ само разликомъ, да у место звезда на овомъ има петъ онаки Фигура, ⁂, и то две съ десне стране, а три съ леве до лика, све єдна подъ другомъ, а изванъ круга десно слово : Т, а лево велика звезда.

На наличію. Опетъ царъ и царица подъ крунама стоећи држе међу собомъ дугачкій двострукій крстъ; царъ има у десной руци скиптаръ са крстомъ на вр'у, а царица држи у левой руци књигу; до царице на левой страни стои звезда, а доле до края мотке одъ крста десно слово: R. Надписъ око края новца латинскій лево: STPS IM . а десно . PERAT . коє є скраћено одъ : STEPHANVS IMPERATOR.

По надпису на наличію, и по Форми лица разликує се овай новацъ одъ свію подобны Душанови новаца, толико, да се мора сматрати, као сасвимъ особитый и досадъ непознатый родъ. Налази се у збирки Стеф. Верковића.

Таб. II. ч. 12. Новацъ сребрнъ, доста добро сачуванъ, има 14 грана.

На лицу. Исусъ Христосъ стоећи, као и на предидућима, безъ обичны слова до главе, окруженъ найпре звездама, одъ кои се три на десной а че-

тири на левой страни лика Спасителѣвогъ налазе, а потомъ кругомъ одъ точки; изванъ овогъ десно види се звезда између двѣ водоравне черте, а лево ⋋ исто тако међу двема чертама.

На наличію. Царъ и царица држе єднострукій крстъ у средини међу њима наодећи се; имаю круне на главима и скиптрове крстомъ окончане у рукама; но круне и одѣла овы ликова врло су особито и несавршено израђена, а и надписъ є поремећенъ овако : STEFAN + ROTSO кое бы имало значити: STEFAN IMPERATOR ; єдномъ речи, савъ новацъ показуе, да га є некакавъ невештъ майсторъ правіо; али се управо тымъ разликуе одъ свію други новаца, а дошао є у Музеумъ одъ Верковића.

Таб. III. ч. 13. Новацъ сребрнъ, прилично сачуванъ, има 11 грана тежине.

На лицу. Исусъ Христосъ као обично на престолу седећи; до престола съ десне стране R, съ леве . V , а до главе Христове обичный надписъ погрешно изрезанъ.

На наличію. Царъ и царица подъ крунама стоећи држе међу њима наодећи се дугій двострукій крстъ; а у другой руци скиптрове са крстовима на краю; но овде царъ има отворену круну, а царица затворену, или вальда само неку капу? надписъ є погрешно изрезань, а имао є быти по момъ мнѣнію онай кои на новцу овде подъ бр. 8 описаномъ видимо; и овай новацъ целимъ своимъ изгледомъ показуе на невештогъ майстора, кои є само слепо подражавао старіе образце; али є различанъ одъ свію други новаца сербски; а садъ є у Музеуму, узетъ одъ Верковића.

Таб. III ч. 14. Новацъ сребрнъ, добро сачуванъ, тежакъ 14 грана.

На лицу; Ликъ Христа Спасителя само до пояса безъ руку начертанъ, до главе съ обичнымъ надписомъ ІС ХС; до нѣга съ обадве стране по єданъ анђелъ у целомъ стасу са спуштенимъ крилама, а исподъ нѣга између две звезде слова: ІЭ али изврнута.

На наличію: Царъ са круномъ на глави яши на коню, и држи у десной руци скиптаръ са крстомъ окончанъ, до нѣга надписъ десно: СФЬ т. є. Стефанъ, а лево ЦР то єсть Царъ; предъ конѣмъ єдна звезда.

Овай сасвимъ новогъ рода лепъ новацъ Душановъ налази се у збирки Г. Стеф. Верковића.

СТЕФАНА УРОША МЛАДОГЪ.

Цара одъ г. 1356 до 1367.

Таб. III ч. 15. Новацъ сребрнъ, добро сачуванъ, 13 грана тежакъ.

На лицу: Царъ са круномъ на глави, у одѣлу богато украшеномъ седи на престолу безъ наслона, ноге метуо є на ястукъ: у десной руци држи скиптаръ украшенъ на краю крстомъ одъ четири кружчића саставлѣнимъ, а леву руку наслоніо є на прси: надписъ съ обе стране до нѣга водоравно положенъ є србскій, десно, ѹШ, коє є скраћено ѹРОШЬ, а лево ЦРЬ, скраћено ЦАРЬ.

На наличію: Шлемъ украшенъ острагъ са перѣмъ доле спуштенимъ; надъ шлемомъ стои кру-

на несавршено начертана, надъ овомъ звезда са шестъ зракова, а изъ ове подиже се перяница; око края новца надпись, на коега почетку стои цветъ одъкрина овако: VROSIVS IMPERATOR, то єстъ: Урошъ царъ, дакле оно исто латинскій, што є на другой страни србскій написано.

Овай новацъ наличи уобште на описаный у Гласника св. III подъ бр. 63-ћимъ новацъ истога цара Уроша, али є сасвимъ особитогъ рода и по фигурама и по надписима; нашао га є Верковићъ у Призрену и уступіо га нашемъ Музеуму, где се садъ чува.

Таб. III ч. 16. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, тежакъ 14 грана.

На лицу: Царъ подъ круномъ затвореномъ, у врло богато украшеномъ одѣлу седи на столици безъ наслона, држи у десной руци скиптаръ са крстомъ окончанъ, а леву метнуо є на крило; надпись є: ꙋШЬ ЦРЬ; то єстъ: УРОШЬ ЦАРЬ, све као и на предидућемъ, съ томъ разликомъ, да на левой страни исподъ слова ЦРЬ стои латинско слово б и да царъ нема подъ ногама ястукъ;

На наличію, исто є тако, као и на предидућемъ новцу ритерскій шлемъ, украшенъ остраг са марамомъ, а горе са круномъ, звездомъ и перяницомъ, а унаокало стои надпись латинскій VROSIVS IMPERATOR.

Па є ипакъ и ово по целомъ изгледу сасвимъ другій новацъ, савршеніе израђенъ, а осимъ тога по надпису одъ пређашнѣгъ различанъ, коє се лако видити може, кадъ се ова два новца међу собомъ сравне; има га одъ Верковића Друштво Србске Словесности.

Таб. III ч. 17. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, 14 грана тежакъ.

На лицу є и ту све као на предидућемъ, али съ томъ важномъ разликомъ, да овде Царъ Урошъ нема круну, него капу, а око главе има кругъ славе, као што га обично само светитељи изображени имаю, и што овде нема латинскогъ оногъ слова б .

На наличію осимъ неки ситница, коє показую да є ово другій калупъ, све є онако као и на пређашнѣмъ, и сама слова у надпису тако су исто расположена S є изврнуто и т. д.

Овай лепъ новацъ чини намъ се быти особито важанъ по ономъ светитељскомъ кругу славе око цареве главе на лицу, и мислимо да се одтудъ дає, не безъ вѣроватности, заключити, да є овай новацъ већъ после смрти Урошеве подъ нѣговимъ именомъ кованъ было, онда кадъ іошъ другогъ обште признатогъ цара у србской држави было ніе; єръ се то неда помислити, да бы за живота свога царъ Урошъ дао себе на новцима онако представити, као што се свагда само блажени светитељи изображаваю. Періодъ србске исторіе после смрти цара Уроша уобште принадлежи међу оне, кои су найманѣ обяснѣни, и зато и овай, и неки ниже слѣдующи новци, на ово жалостно време безцарствія и многи господара могу неку светлостъ бацити. Вальда су они србски властници овакове новце подъ именомъ Урошевимъ ковали, кои Вукашина нису хтели за своегъ старієгъ и за србскогъ господара припознати. И овай новацъ нашао є Верковићъ и дао га нашемъ народномъ Музеуму.

Таб. III ч. 18. Новацъ сребрнъ, добро сачуванъ, има 15 грана.

На лицу: Царъ на престолу безъ наслона седећи, у богатомъ одѣлу, подъ капомъ и са кругомъ славе као на предидућемъ новцу, надписъ тако исто: ѹ҃шь ц҃рь, то єстъ: Урошъ Царъ, али є сасвимъ другій калупъ, кои се у многимъ ситницама разликує одъ пређашнѣгъ, на примеръ, столица є другачія са четири ноге, царево одѣло већма є украшено, титле надъ словама другчіє су окренуте и т. д.

На наличію: Шлемъ са круномъ, ябукомъ на коіой є звезда, и перяницомъ, као и на предидућимъ новцима Урошевимъ, само што є на овомъ шлемъ на лево окренутъ, а на свима онима на десно, и што є неясно израђенъ; и надписъ є онай истый латинскій: VROSIVS IMPERATOR = то єсгъ, Урошъ царъ, само што є невештый майсторъ, кои є калупъ резао, овде свуда место R погрешно метуо: A.

Ово є дакле само нова фела оногъ подъ броємъ 17 описаногъ знаменитогъ новца Урошевогъ; оригиналъ налази се у Музеуму нашемъ, куда є одъ Верковића дошао.

Таб. III ч. 19. Новацъ сребрнъ, добро сачуванъ, тежакъ 15 грана.

На лицу: Царъ Урошъ, са затвореномъ круномъ на глави, коя є горе крстомъ, а на странама ланчићима украшена, у богатомъ одѣлу, држећи у десной руци крстомъ окончаный скиптаръ, яши на коню, подъ коимъ види се звезда, међу предньимъ и стражньимъ ногама, а до главе цареве надписъ: ѹрѡш҃ .

На наличію: Ритерскій шлемъ, круномъ, ябукомъ, на коіой є звезда, и перяницомъ украшенъ, око края новца на десной страни надписъ: + ОУРѠ ⁊ а на левой: ѠШЬ Ц҃ * то єстъ Урошъ Царь; найпре стои крстъ, после слова Р слѣдує титла и кринъ, Ѡ є изврнуто, а на краю надписа є звезда.

Овай досадъ непознатый новацъ Цара Уроша єдномъ страномъ т. є. лицемъ наличи на новце отца нѣговогъ Цара Стефана Душана, описане у Гласника св. III подъ ч.50 до 62, и у овой свезки подъ ч. 14, а другомъ страномъ т. є. наличіємъ, на предъ ньимъ описане новце Урошеве и многе Душанове, съ томъ разликомъ, да є на овомъ надписъ србскій; нашао га є Верковиħъ у Серезу' и дао га є нашемъ Музеуму.

Таб. VI. бр 35. Новацъ сребрнъ, добро сачуванъ, 14 грана тежакъ.

На лицу: Царъ са царскомъ затвореномъ круномъ на глави, у богато украшеной альини, са скиптромъ, кои є на вр'у крстомъ украшенъ, у десной руци, яши на коню на лево корачаюħемъ, подъ коимъ меħу предньимъ и стражньимъ ногама види се цветъ или фигура ова ⁘ надпнсъ съ обе стране до цара србскій овай: десно СФЬ҃, то єстъ Стефанъ, а лево ЦР҃Ь = Царъ.

На наличію, као и на предидуħима, шлемъ, съ круномъ, ябукомъ, и перяницомъ украшенъ и чертомъ окруженъ, измеħу коє и края новца у кругу латинскій надписъ: VROIVS IMPERATOR. то єстъ Урошъ царъ, са погрешно изоставлѣнимъ S у имену VROSIVS.

Овай новога рода новацъ тежко є сасвимъ опредѣлително изяснити, єръ како се слаже над-

писъ на лицу: Стефанъ царъ, са надписомъ на наличію: Урошъ Царъ? Кадъ бы было: Урошъ краль, онда бы смо могли помислити, да є за живота Душановогъ кованъ овай новацъ; но овако мора быти после смрти нѣгове кованъ, єръ є текъ онда постао Урошъ царемъ; дакле или се и оно: Стефанъ относи на Цара Уроша, кои є пре већъ Урошъ званъ био, зато вальда при венчаню на царство име Стефана приміо и звао се Стефанъ Урошъ, или є та страна новчаногъ калупа іошъ одъ цара Стефана заостала, па задржана была на нѣгову честъ и за нѣговъ споменъ. Овай новацъ има нашъ Музеумъ одъ Верковића.

Таб, VI, бр. 36 Новацъ сребрнъ, добро сачуванъ, тежакъ 14 грана.

На лицу: Царъ яшећи на коню са круномъ на глави и крстомъ у руци; са малимъ разликама, све као на предидућемъ, надписъ є: С҃ФЬ Ц҃Р, то єстъ: Стефанъ Царъ.

На наличію: Шлемъ са круномъ, као и на предидућнма новцима истога цара, али у место ябуке и перянице, надъ шлемомъ изъ круне подиже се човечія глава са некимъ украшеніемъ око врата и у ушима, и некомъ штакомъ съ леве стране, као на Душановомъ новцу, саобштеномъ у Гласника св. VI подъ бр. 1. Надписъ у кругу око края новца са латинскимъ словима погрешно изрезанъ слѣдующій: VADSV : SVIMPEAATVA. , у овомъ надпису у место R свуда є A , а у место O првый путъ изврашено Є , а другій путъ V. ; требало бы да є: VROSIVS IMPERATOR, то єстъ Урошъ царъ.

Ово є новогъ рода новацъ Цара Уроша или баръ нова фела одъ предидућегъ новца, кою она

глава човечія означава, за кою незнамо наћи значенѣ, єръ намъ ніє познато, да бы се на коємъ годъ грбу србскомъ налазила. И овай новацъ дошао є у нашъ Музеумъ одъ нашегъ ревностногъ Верковића.

Таб. VI. бр. 37. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, 19 грана тежакъ.

На лицу исто онако, као и на предидућемъ, царъ на коню ящећи, съ круномъ паглави и скиптромъ у руци, само што є на овомъ лепше израђенъ и већма украшенъ; али надписъ сасвимъ є различанъ, єръ на овомъ до десногъ рамена царевогъ стои КР̃, то єстъ: краль, а до левогъ рамена: ЛЬ̃, а шта ово значи ніє тако лако опредѣлити, єръ могло бы ово ль принадлежати къ онимъ словима на другой страни: КРА и скупа съ њима чинити КРАЛЬ, али шта ће онда титла и надъ КРА и опетъ надъ ЛЬ, кадъ она прва слова сама са титломъ већъ значе краль, а друго, кога бы смо имали краля овде разумевати безъ имена, кадъ на другой страни стои VROSIVS IMPERATOR, дакле ово краль неможе се отно сити на Цара Уроша; зато бы ово ЛЬ могло значити и скраћено име: ЛАЗАРЬ премда недостаточно изражено, и онда бы овай новацъ могао быти одъ кнеза Лазара іошъ за живота Урошевогъ кованъ.

На наличію. Видимо шлемъ, круну и ябуку, надъ коіомъ є глава човечія у место перянице, но безъ врата; у наоколо латинскій надписъ погрешно изрезанъ VROIVS IMTERATS, коє бы имало значити: VROSIVS IMPERATOR, то єстъ: Урошъ Царъ.

Овай новацъ подобанъ є ономъ, кои смо по Луценбахеру у Гласника Св. III подъ бр. 70 саоб-

штили, и кои ако є само вѣрно снимлѣнъ, одступа одъ овогъ нашегъ у томе, што има много исправніє надписъ на лицу: КР ЛР, зато и єсте тамо кнезу Лазару приписанъ, и потврдіо бы то мнѣніє: да є и овай нашъ истога рода и истога владателя новацъ. Овай є такођеръ садъ на свомъ последнѣмъ путованю нашао Верковићъ, и послао га за нашъ народный Музеумъ.

НОВАЦЪ ЦАРИЦЕ ЄЛЕНЄ,

Душанове удовице, одъ год. 1356 до 1367.

Таб. VI. бр. 38. Новацъ сребрнъ, доста добро сачуванъ тежакъ 15 грана.

На лицу: Царъ на коню яшећи, држи у десной руци у место скиптра двострукій крстъ, надписъ десно до рамена коняниковогъ КР а лево ЛЬ.

На наличію: Шлемъ, са круномъ, ябукомъ и перяницомъ украшенъ, и кружномъ чертомъ ограђенъ, у наоколо око края новца надписъ: . КРАЛИЦА ЄЛѢН . . . то єстъ: кральица Єлена.

Шта онай надписъ на лицу значити може, когъ ли ту краля разумевати валя, то неумемо казати; али по наличію судећи, мислимо, да є овай новацъ кованъ одъ Царице Єлене, матере, а после смрти Душанове вальда и совладательице Урошеве; а можно є да онай краль на коню представля и Цара Уроша мдадогъ. Да є Царица Єлена доброту и слабость сина свога Цара Уроша злоупотреблявала на то, да себе узвиси и свою властъ умножи, па да га є вальда и навела на то, да ю за совла-

дательицу царства призна, или да іой неку частъ државе уступи, то посведочава оно што *Раичъ* у своіой исторіи о ньой преповеда. [2]) А овай новацъ то снажно подупире и потврђує. И нѣга є нашао ове године Верковићъ, и послао га нашемъ народномъ Музеуму.

ВУКАШИНА КРАЛЯ.

Одъ г. 1367 до 1371.

Таб, IV. ч. 20. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, 16 грана тежакъ.

На лицу: Ісусъ Христосъ на престолу седећи, до главе І҃С Х҃С; на десной страни до престола три ружице на подобіє слова Ѳ петелькама сѣдинѣне, а на левой латинско слово б.

На наличію: У целомъ у полю у *петъ* водоравно положены редака слѣдуюћій надписъ: ВЬ ХА ꙮ БА БЛГОВѢРНИИ КРА ВЛЬКАШИ, то єстъ: Въ Христа Бога благовѣрный краль Влкашинъ.

Нова фела Вукашиновы новаца, оногъ истогъ рода, коєга су описани већъ у Гласника св. III. подъ ч. 67, 68 и 69, и у св. VI подъ ч. 9 и 10 новци овога краля; разликує се одъ свію ньи и словама на лицу до престола наодећимъ се, и расположенѣмъ надписа, а и ликомъ Спасителѣвимъ тако, да се као нова фела сматрати мора; и овай се налази кодъ Верковића.

Таб. IV. ч. 21. Новацъ сребрнъ, врло добро сачуванъ, 14 грана тежакъ.

---

[2]) Види *Раичъ* Исторія разн. Славянскихъ племенъ, у части II-гой кньиги VII-мой, Главн XII-той, §. 4. 5. 19. и 21.

На лицу савршено подобанъ предидућемъ овде подъ ч. 20 описаномъ, само што су на овомъ оне три ружиће десно до престола много болѣ и ясніе израђене; али

На наличію надписъ сасвимъ є другчіе расположенъ и много подпуніе написанъ; овде є то єстъ преко целогъ поля у *шестъ* водоравно положены редака ово написано: . КЬ ХА БГА КЛАГОКѢРНИ КРАЛЬ КЛЬКАШИ..НЬ: И овай врло лепъ новацъ нашао є Верковићъ у Призрену и уступіо га нашемъ народномъ Музеуму.

НОВАЦЪ КРАЛЄВИЋА МАРКА.

Краля одъ год. 1371 до 1374?

Таб. IV. числ. 22. Новацъ сребрнъ, добро сачуванъ, тежакъ 15 грана.

На лицу: Исусъ Христосъ стоећи дає благословъ, до главе обичный надпись $\overline{\text{ІС}}$ $\overline{\text{ХС}}$, иза ногу Спасителѣвы види се столица безъ наслона, украшена на краєвима са оваквомъ фигуромъ а съ преда двема звездама; ликъ Спасителѣвъ окруженъ є звездама, одъ кои три налазе се на десной, а три на левой страни; до левогъ рамена Спасителѣвогъ стои крстъ.

На наличію: У целомъ полю у петъ водоравно положены редака стои слѣдующій надпись: КЬ ХА * БА БЛГОВѢРНИ КРАЛЬ МАРКО, то єстъ: Въ Христа Бога благовѣрный краль Марко.

Овай знаменитый и важанъ за исторію србску новацъ подобанъ є по целомъ своемъ значаю и

општемъ изгледу врло многимъ новцима владателя српски оногъ времена, а найвише наличи на новце: краля Вукашина, (опнсанъ у Гласника св. VI-той подъ ч. 9) и Цара Лазара (описанъ у Гласника св. VI-той подъ ч. 14); по предньой страни или лицу подобанъ є осимъ тога новцима Цара Уроша описанимъу Гласника св. VI подъ ч. 6 и 7-мимъ, а по значаю наличія новцима многи српски владателя, а имено: Душана, Вукашина, Лазара, Деспота Стефана, кои наличіе исто є тако цело покривено подобнимъ надписомъ. — Онъ сачинява не само новъ родъ новаца српски, него осимъ тога првый є новацъ таковогъ српскогъ краля, за коєга владателство нисмо досадъ извѣстно знали. Имамо за нѣга благодарити ревностномъ и неуморимомъ труду нашегъ путника и скупителя српски старина Ст. И. Верковића, кои га є на своемъ последнѣмъ путованю у Пироту нашао, и нашемъ Музеуму са іошъ некимъ новимъ важнимъ српскимъ новцима послао.

Колико га є то обрадовало, што є нашао ово важно историйско доказателство, потврђуюће тако рѣшително оно, што смо о владаню Краљевића Марка са великомъ вѣроватносћу казали у Гласника св. VI на стр. 181 и сл. у обясненію, надписа оногъ, кои є истый Верковићъ нашао у монастиру Зерзе кодъ Прилипа, то показую речи извѣстія, у коємъ явля успѣхъ своегъ последнѣгъ путованя и коє овако гласе: „У Пироту послужи ми срећа више драгоцѣны нумизматичны споменика наше прошлости нађи, међу коима има єданъ таковый, кои є одъ найвеће важности за нашу историю, єръ намъ одкрива єдногъ српскогъ владателя, кои є досадъ завѣсомъ таме сакривенъ было, а то є Вукашиновъ синъ Марко, когъ су досадъ

многи и учени люди за некогъ піяницу и делію држали; а ево садъ наконъ толики векова излази на свѣтлостъ необоримый сведокъ, кои доказує да и онъ у редъ србски владателя принадлежи, и да є собствену ковницу и подъ своимъ именомъ коване новце имао".

Кадъ узмемо овай новацъ, посведочаваюћи, да є Марко упражнявао право владательскогъ величества, то єстъ кованѣ новаца, подъ своимъ именомъ са титуломъ краля; далѣ кадъ расмотримо надписъ цркве монастира Зерзе, саобштенъ у Гласника св. VI на стр. 186 и слѣд. у комъ се истый Марко кралѣмъ именує, и у реду владателя србски, наводи; найпосле кадъ уважимо изображеніє истога Марка у цркви св. Архангела Михаила у Прилипу, кою народъ тамошньій зове црквомъ Кралѣвића Марка, и где є онъ са круномъ на глави, скиптромъ у руци, у велнколѣпной царской одежди представлѣнъ, и са надписомъ: Въ Христа Бога благовѣрный кралъ Марко, до главе означенъ, исто као и на овомъ нѣговомъ новцу, и то успоредъ и єднако са отцемъ своимъ Вукашиномъ кралѣмъ, — кадъ велимъ све то скупа узмемо, и сравнимо са речима лѣтописца троношкогъ (печатаногъ у Гласника св. V-той) у Глави VIII § 40 и у Глави IX на стр. 77 и слѣд. о овой ствари изложенимъ, можемо се коначно увѣрити о томъ: да є после смрти Вукашинове Марко быо признатъ за краля у земляма Вукашиновима, и да є у ньима крозъ више година као краль владао, то єстъ дотле, докъ є кнезъ Лазаръ после смрти Вукашинове, одъ 1371-ве године, све кнезове србске оружіємъ побѣђивао и на признаванѣ нѣговогъ господарства натеривао; єръ 1374-те године по-

бѣдіо є текъ жупана Николу Алтомана [3]) после трогодишнѣгъ боя, као што каже нашъ троношкій лѣтописацъ у §. 41, дакле біо се съ њимъ одъ године 1371 до године 1374; после тога покоріо є и друге кнезове, докъ ніе после шестъ година траявшегъ безцарствія, дакле године 1377 у Призрену одъ Архіепископа Ефрема на краљевство рассійско помазанъ био, где су га сви кнезови признали за господара, осимъ Марка, кои є отишао у своє предѣле у Прилипъ, желећи остати краљ. Текъ садъ га є Лазаръ оружіемъ на послушностъ натерао и побѣдіо, коє є дакле могло быти 1378-ме године, или іошъ доцніе; и тако бы онда Марко свакако најманѣ крозъ 6 или 7 година као краљъ у Прилипу владао био, пре него што га є Лазаръ побѣдіо, землѣ и господарства лишіо, и кодъ Султана Амурата заштиту и помоћъ тражити натерао. Садъ слѣдує нѣговъ делійскій животъ, и нѣгова служба кодъ турскога цара, когъ є по речма троношкогъ лѣтописца на ратъ противъ Срба раздражавао и коега већъ године 1381 налазимо у рату противъ Срба, єръ су те год. Турци разбіени были одъ Черепа Витомира на Дубравници; 1386 освоіо є Муратъ Нишъ; 1387 буде Муратъ разбіенъ одъ кнеза Лазара кодъ Плочника на Топлици. [4]) А 1389 по казиваню троношкогъ Лѣтописца у Гл. IX § 44 довели су Марко и Андрія синови Вукашинови Цара Амурата на Косово полѣ, и тада су они свою областъ опетъ повратили, и у њой су као вазали турски вальда и до своє смрти остали, єръ се зна да є Марко воюући са своимъ србскимъ четама у войсци Султана Баязета противъ Мирче войводе Влашкогъ, у ве-

[3]) Види П. І. Шафарика: Изборъ Югославенски Достопамятностій у Прагу 1851, у Лѣтопису господъ Србскихъ на стр. 74.

[4]) Види у П. І. Шафарика наведеномъ дѣлу на стр. 74.

ликой битки кодъ Ровина погинуо 1394-те године, где су Турци крваво разбієни были, и где су осимъ Марка Кралѣвића іошъ и Костадинъ и Драгашъ србски кнезови, а турски вазали, погинули. После смрти Маркове предѣли они, у коима є онъ владао, остали су сигурно у рукама турскимъ, нити се властъ Деспота србски далѣ одъ Косовогъ поля на югъ, у Албанію и Македонію распростирала. *Раичъ у своіой* исторіи у кньиги VII Глави XIV § 12 и 13 у кратко говорећи о судбини потомака Вукашиновы, ништа ненаводи о томъ, да є Марко заиста за неко време краль быо, само вели, да є крозъ неко време съ браћомъ своіомъ држао владѣніе отца своего, али не дуго, єръ су сусѣди Лазаръ Алтоманъ и Баошићи землѣ нѣгове разграбили; а кадъ є къ Турцима пристао, држао є Касторію, Локриду и Морею, као турскій вазалъ; али после косовске битке вальда се опетъ у Прилипъ вратіо.

НОВЦИ КНЕЗА ЛАЗАРА.

Цара одъ год. 1377 до 1389.

Таб. IV. ч. 23. Новацъ сребрнъ, добро сачуванъ, 14 грана тежакъ.

На лицу: Ісусъ Христосъ стоећи, десницомъ дає благословъ, а левомъ рукомъ држи евангеліє; до главе обична слова. І҃С Х҃С. са сваке стране по єдно слово: V и исподъ овогъ єдна звезда, иза ногу Спасителѣвы стои столица безъ наслона, украшена круглицама.

На наличію: У целомъ полю у петъ хоризонтално положены редака надписъ: ВЬ ХА ꙮБА БЛГОВѢРНИИ КНЄЗЬ ЛАЗАР = то єсть: Въ Христа Бога

благовѣрный Кнезъ Лазарь; слово Р є извриуто Овай врло лепъ новацъ найвише є наликъ на описаный у Гласника св. VI подъ бр. 44 новацъ истогъ владателя, али се савршено разликує одъ нѣга целимъ изгледомъ лица, а осимъ тога на наличію изврнутимъ Р и фигуромъ у надпису, єсте дакле опетъ нова фела Лазаровы новаца. Оригиналъ има Верковићъ у своіой збирки.

Таб. IV. бр. 24. Новацъ сребрнъ, добро сачуванъ, тежакъ 10 грана.

На лицу: Ісусъ Христосъ стоећи десномъ рукомъ дає благословъ, у левой држи кньигу; осимъ круга славе око главе, савъ є ликъ іошъ єдномъ овалномъ чертомъ окруженъ, изванъ кое ограде стое обична слова десно $\overline{\text{ІС}}$, а лево $\overline{\text{ХС}}$.

На налічію: Кнезъ Лазаръ у дугой украшеной долами стоећи, гологлавъ држи у десной крстъ, а левомъ се рукомъ подбочіо; надпись латинскій око края новца гласи: CONTE. LASARO, то єсть у таліянской форми, преведено обично име овогъ владателя: Кнезъ Лазаръ; коє на толикимъ нѣговимъ новцима, описанимъ у Гласника св. V подъ бр. 3 и св. VI подъ бр. одъ 13 до 16-тогъ читамо.

Ово є првый познатый намъ новацъ Лазаровъ са латинскнмъ надписомъ, а таліянска форма речи Кнезъ, Conte место Comes, ясно посведочава, да су и за овай новацъ млѣтачки или дубровачки майстори калупъ резали, и да є онъ ради трговине са земляма западнима кованъ био. Оригиналъ овогъ лепогъ новчића нашао є Верковићъ у Нишу, и дао га є у нашъ народный Музеумъ.

Таб. IV. бр. 25. Новацъ сребрнъ, доста добро сачуванъ; тежакъ 6 грана.

На лицу: Ісусъ Христосъ седећи на столици безъ наслона, десницомъ благословъ даѥ, у левой руци ѐвангеліѥ држи, одъ обичногъ надписа само се на левой страни види $\overline{\text{ХС}}$, а на десной су слова излизана.

На наличію: Кнезъ Лазаръ гологлавъ у дугой и широкой альини стоећи, држи у пруженой десници великій крстъ, а у левой на срце метутой руци малый крстићъ; надписъ ѥ латинскій око краја новца: CONTNE ASAR = погрешно место CONTE LASAR, то ѥсть: Кнезъ Лазаръ.

Ово ѥ друга Фела истога са предидућимъ рода новаца Лазаревы; а да ѥ нова Фела, то показую: друго лице, сасвимъ другчій ликъ кнеза на наличію, и погрешанъ надписъ. Нашао га ѥ и има Верковићъ.

Таб. V. бр. 26. Новацъ сребрнъ, доста добро сачуванъ, тежакъ 12 грана.

На лицу: Ісусъ Христосъ стоећи, десницомъ даѥ благословъ, а левомъ рукомъ држи ѐвангеліѥ; око главе има кругъ славе, али обичны слова нема; цео ликъ окруженъ ѥ чертомъ одъ точки, између коѥ и краја новца види се у кругу надписъ латинскій, коѥга нека слова су излизана, а виде се ова: : TO ....ARGE NOVOTON, коѥ по момъ мнѣнію треба читати: MONETA ARGENTEA NOVOMONTIS; а то значи: Новацъ сребрный Новогъ брда.

На наличію: Кнезъ Лазаръ стоећи у дугомъ богато украшеномъ одѣлу, са капомъ на главн, држи у десной руци скиптаръ са крстомъ на врху, а леву руку метуо ѥ на груди; око њега у кругу на краю новца надписъ латинскій :CONTE LASARO, то ѥсть: кнезъ Лазаръ.

Овай знаменитый новацъ кнеза Лазара врло є важанъ исторійскій сведокъ о унутрашньимъ отношеняма србске државе оногъ времена, а нарочито о правама и преимућствама рударски саксонски жителя града Новобрдо. Овай градъ био є едно одъ главны и найважніи рударски места србскога царства, и лежао є на южной страни копаонички планина, но садъ му се и место слабо зна; морао є быти врло утврђенъ, а осимъ тога имао є и особиту тврдиню или баръ замокъ око цркве шашке; жительи нѣгови были су храбри и у оружію вешти рударски граћани, єръ по сведочби србскогъ лѣтописца Турци су на овай градъ безъ успѣха ударали, онда кадъ є већъ савъ оближный предѣлъ у ньіовимъ рукама био.

Лѣтописацъ господъ србскихъ [5]) више пута спомињ Новобрдо; тако каже да є год. 1412, 1-гъ Януара дошао царъ Моусія подъ Новобрдо; 1413 разбивши Деспота Стефана на Врбници истый Мусія разоріо є Крушевацъ, Петрусъ, Сталаћъ, Копіянъ и друге градове, али Ново-брдо ніє узео. Године 1830 д. 1-гъ Януара у Понеделникъ упали се цѣхъ срѣдьни, то єсть окна нека у рудокопньи. Ово место посведочава да су рудокопнѣ оне морале быти врло важне, кадъ лѣтописци овай догађай међу найзнаменитіимъ догађаима отечества наводе. — Год. 1441, 21-вогъ Юнія у Вторникъ освои Хадомъ паша Новобрдо, пошто є већъ 1440 Смедерево узео и подъ Београдъ долазіо; но год. 1444 вратіо є Царъ Муратъ Деспоту Ђурђу Смедерево и Новобрдо; а 1455-те 1 Юнія опетъ освои Царъ Мехметъ Челеби Новобрдо. Г. 1456 быо є великій поморъ у Новомбрду. Год. 1459 15октобра у Понеделникъ падоше ширине у горнѣмъ цеху, и поги-

[5]) Види у дѣлу П. І. Шафарика, Изборъ Югославенски Достопямятностій, на стр. 75 и слѣд.

боше многилюди, а многи нису се ни знали. Год. 1466 узеше Турци цркву Шашку у Новомбрду; а 1467 год. 11-тогъ Априла преселили су Турци Новобрдске рударе у Цариградъ и у поморске предѣле. Год. 1468 опетъ є было великій поморъ у Граду Новомбрду. Све ово сведочи о великой важности овога места кодъ свію Срба, а нарочито о томъ, колико є позорностъ наши лѣтописаца судбина овога града на себе обраћала. Да су рударски населѣници Сакси іошъ одъ краля Владислава у Србію изъ Немачке доведени. [6]) у србскойдржави велика права имали и знатне слободе уживали, то ясно посведочаваю стари споменици; и у самомъ Душановомъ законику єдна глава 88 у два §§. 146 и 147 говори о Сасима. Судећи по овомъ новцу можемо съ великомъ вѣроватносћу заключити, да є обштина рударска у Новомбрду имала то честно право, ковати новце подъ своимъ именомъ, на кои' другой страни было є ликъ и име владѣтелѣво; таково што иначе налазимо само кодъ обштина приморски градова, уживаюћи унутрашню самосталностъ, подъ вровнимъ господарствомъ и заштитомъ владателя, садъ србскогъ, садъ унгарскогъ садъ млетачкогъ, као што имамо примѣръ тога у новцима града Котора, саобштенимъ у Гласника св. III подъ бр. 66 110; св. V. подъ бр. 2 и св. овой VII-мой подъ бр 6. Но и ако се Новобрдо и неможе съ овимъ градовима успоредити, опетъ є нѣгова обштина морала имати велика муниципална права и быти славна и богата іошъ у време кнеза Лазара, кадъ є могла свое име и на новце овога владѣтеля ставити. Оригиналъ овогъ знаменитогъ новца налази се у нашемъ народномъ Музеуму.

[6]) Види *Рашъ* Исторія раз. Слав. народовъ част. II кньиги VII Глави VII §. 5.

ДЕСПОТА СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА.

Одъ год. 1380 до 1427.

Таб. V. бр. 27. Новацъ сребрнъ, доста добро сачуванъ, тежакъ 8 грана.

На лицу: **Исусъ Христосъ стоећи, са кругомъ славе око главе, съ десномъ рукомъ благосиля, а у левой држи евангеліе, око њега петъ звезда', две исподъ десне руке, а три на левой страни, све една подъ другомъ; ово све окружено є овалномъ чертомъ, изванъ ков на десной страни стои ĪC а на левой опетъ ĪC .**

На наличію: **преко целогъ поля у четири врсте надписъ:** ДЄСПОТЬ СТЄФАНЬ .

Овай новацъ твори особитый родъ новаца Деспота Стефана; највише налични на описанъ у Гласн св. VI подъ бр. 17. новацъ овогъ владателя, али се вештествено разликує одъ њега, што у надпису на наличію нема: Господинъ, и што є много маньій Налази се у народномъ Музеуму.

ДЕСПОТА ЂУРЂА БРАНКОВИЋА.

Одъ год. 1427 до 1457.

Таб. V. бр. 28. Новацъ сребрнъ, добро сачуванъ, 12 грана тежакъ.

На лицу: **Лавъ на десно корачаюћій, са горе извіенимъ репомъ; око њега у кругу на краю новца надписъ:** СМЄДЄРЄВО.

На наличію: **У целомъ полю у три хоризонталне врсте надписъ:** ГНЬ ДЄСПОТЬ ГРГЬ , **то есть: Господинъ Деспотъ Ђурђъ.**

Одъ подобногъ новца Деспота Ђурђа, описаногъ у Гласника св. V-той подъ бр. 6. овай се сасвимь разликуе едномъ страномъ, а и на другой на ономъ е Смедерево скраћено исписано; и одъ оны подъ бр. 79. 83 и 84 у св. III-ћой описаны исто се тако разликуе страна са лавомъ, што е на онима свима Смедерево скраћено: СМДРВО безъ Є, и што е на свакомъ одъ њи друга страна сасвимъ другчія, и тако е ово опетъ новогъ рода новацъ Деспота Ђурђа, а налази се у народномъ Музеуму.

Таб. V бр. 29. Новацъ сребрнъ, добро сачуванъ, тежакъ 13 грана.

На лицу: Исусъ Христосъ стоећи благосиля као обично, овалномъ чертомъ окруженъ изванъ коe надписъ десно: $\overset{\sim}{\text{IC}}$ а лево $\overset{\sim}{\text{XC}}$.

На наличію: у средъ поля мушка глава, са дугомъ косомъ на обе стране спуштеномъ, са бр., ковима и брадомъ, око ове главе на четири угла расположена су четири крина, а међу овимъ цветовима разређена су слова скраћеногъ надписа: ГО ГЬРЬ то естъ Господинъ Гюргь = Ђурђъ.

Чія е ово глава на овомъ лепомъ досадъ непознатомъ новцу Деспота Ђурђа, ніе лако извѣстно опредѣлити; найпре бы се могла држати за главу Спасителѣву, да има око нѣ кругъ славе и крсть, као што се обично представля, и као што е на пр. на новцу изображеномъ у Гласника св. III подъ бр. 92. или овде на другой страни истогъ овогъ новца на лику Спасителѣвомъ представлѣна, и зато я мислимъ да ће то быти глава самогъ Деспота Ђурђа. Овай новацъ притяжава Господинъ Предсѣдатель Совѣта Стефанъ Стефановићъ кои е имао доброту саобштити намъ га за Гласникъ.

НОВАЦЪ ДЕСПОТА КОНСТАНТИНА.

Око год. 1350 до 1400.

Таб. V бр. 30 Новацъ сребрнъ, добро сачуванъ, 14 грана тежакъ.

На лицу: **Христосъ Спаситель као обично на престолу седећи, до главе І҃С Х҃С.**

На наличію: **Светитель у свештеничкой одежди са књигомъ у левой руци, предає са десномъ рукомъ дугій двострукій крстъ владателю, стоећемъ у дугомъ украшеномъ одѣлу подъ круномъ, и примаюћемъ крстъ у леву руку, а десну метнувшемъ на прси; цела ова страна наличи на новце србски владателя владавши пре Душана; а и ликъ Спасителѣвъ на лицу сасвимъ є оногъ значая, као на новцима кралѣва србски, али надписъ кои є савъ извраћенъ и у калупу погрешно изрезанъ тако, да су слова на новцу натражке изтиснута гласи: ХДЄСПОТЪ КОСТАДИНЪ, то єстъ Деспотъ Константинъ, коє се найболѣ може видити у огледалу.**

Пытанѣ є, комъ Константину има се овай новацъ приписати? У Генеалогіи дома Неманьиногъ налазимо Константина сина Милутиновогъ одъ Симониде Гркинѣ, а брата Стефана Дечанскогъ и стрица Душановогъ, кои се посветіо, а погребенъ є у Звечану граду; осимъ тога споминѣ Раичъ у књиги VII Глави XIV у §. 8. Константина брата Драгише, а сина Жарка Деяновића, кои є у време Вукашина владао надъ некомъ части Македоніе. Мы за вѣроятніе држимо, да ће быти Милутиновогъ сина, кои є вальда іошъ за живота свога отца быо Деспотъ и добіо неко княжество, и кои є после отчине смрти хтео оружіемъ преотети

престолъ одъ свогъ старієгъ брата Стефана Дечанскогъ, као што преповеда *Рашъ* у књиги VII Глави XI §. 14 — Овай новацъ послао є за народный Музеумъ Ст. Верковићъ, а нашао га є у Скоплю.

НОВЦИ СРБСКИ НЕИЗВѢСТНИ.

Таб. V бр. 31. Новацъ сребрнъ. рђаво сачуванъ, 12 грана тежакъ.

На лицу: Ісусъ Христосъ на престолу седећи, до престола српска слова : ЬЛ . а лево : К̃ .

На наличію: Мушкій ликъ, гологлавъ, стоећи, и у десной руци скиптаръ држећи, око њега на краю новца у кругу надпись са латинскимъ словима: : AI ... PS . AVE.

Я мислимъ, судећи по слову К̃ на лицу, и по словима на наличію, да є ово новацъ Херцега светога Савве, Владка, и да є латинскій надпись скраћенъ могао значити: VLADISLAVS PRINCEPS SANCTI SAVVE , то єсть: Владко Херцогъ светога Савве; али ово мнѣніе моћи ће се текъ онда као извѣстно потврдити, кадъ се нађе овай новацъ у добро сачуваномъ екземплару. Налази се у збирки Друштва Српске Словесности.

Таб. V. бр. 32. Новацъ сребрнъ, доста добро сачуванъ, тежакъ 11 грана.

На лицу: Христосъ Спаситель на престолу седећи као обичио, али нема слова Ї̃с . Х̃с . него до престола стоє слова латиниска десно : R, а лево V.

На наличію: Владатель стоећи у дугомъ одѣлу држи у десной руци скиптаръ, око нѣга у кругу латинска слова, али тако поремећена, да се никако неможе изнаћи надписъ и значенѣ нѣгово, овако . T IV. IVI . V V. IV.

Целимъ своимъ значаемъ найподобніи є овай новацъ новцу кнеза Лазара, у Гласника св. VI подъ бр. 15 описаномъ, а слова на лицу : R. V. обично видимо на новцима Душановимъ; но я бы га найпре приписао єдномъ одъ властника српски после цара Уроша у време безцарствія, или и после смрти Лазарове владавши, кой є калупъ за овай новацъ одъ каквогъ невештогъ майстора по образцу старіи новаца резати дао. Послао га є народномъ Музеуму Верковићъ.

Мислимо да ће свакій нашъ читателъ, прегледавши овай знатанъ редъ толико важны споменика и сведока старе славе српске, заедно съ нама одъ свегъ срца желити, да намъ идућа свезка нашегъ Гласника опетъ донесе подобне овима сведоке давны времена цветаня српскогъ, а мы се съ поверенѣмъ надамо, да ће се ова наша жеља испунити, и да ћемо на годину можда іошъ и важніе старине саобштити моћи, ако само нашъ Верковићъ своє намѣре и планове буде могао удѣйствовати, и заключеный путъ у неиспытане іошъ предѣле Албаніе срећно извршити, коє да Богъ да срдачно желимо.

ГРАЂА ЗА ДЕРЖАВОПИСЪ СЕРБІЄ.

VII.

ЧИСЛО И ПОКРЕТЪ ЉУДСТВА ГЛАВНОГА ГРАДА БЂОГРАДА.

Recensement et mouvement de la population de la ville de Belgrade.

Одъ члена Дружства сербске Словесности

Владиміра Якшића,

Державны наука Професора у кн. серб. Лицею.

par Vladimir Jakschitch, professeur.

На концу минувше године свершенъ є у нашемъ отечеству шестый попись људства пакъ како є и наше мѣсто обытаваня томъ приликомъ пописивано, то за необходно нужно держимъ, да отуда получене податке и нашемъ читаюћемъ свѣту саобштимъ. Бѣоградъ има у многомъ призрѣнію не само помѣстну, но европску важностъ; збогъ землѣписногъ положеня на двѣма рѣкама, у умѣреномъ поднебію и у плоднимъ предѣлима по чему є великомъ терговачкомъ развитку приступанъ; збогъ стратегичне важности кою нѣна твер-

дния спрамъ велике унгарске равнице заузима; због сѣдишта сербскогъ правитељства съ коимъ Европа свакій данъ чешће у додиръ долази; и најпослѣ изъ узрока, што се у њему стиче лѣпота, матеріално богатство и умна просвѣта новорођеногъ єдногъ народа, кои премда само милiонъ душа броєћи ипакъ због грађанске свободе свимъ окружаваюћимъ га народима чувство дивленя и похвале измамлює.

Текъ послѣ осамъ година получилисмо опетъ наново пописъ нашегъ града у онаквой точности, съ коiомъ се наука задовольити може, премда є до савершенства iошт далекій путъ. Ланьскій попись можесе узети да є найточнiи одъ сви петъ досадъ у Бѣограду предузиманы, премда є и онай у години 1846 произведеный доста задовольителанъ. Съ радошћу примѣчавамо да є число нѣговогъ жительства нарастло и ако є 1848 и 1849 године азiятска колера много породица у церно завила, готово є оно годишнѣ са 300 душа растло. Слѣдуюћій прегледъ дав намъ отомъ безпрекословне доказе.

Число жителя, у години 1854.

Nombre d'habitants en 1854.

	Кућа. maisons.	бракова. mariages.	муж. hommes.	жене. femmes.	скупа. total
Кавказске феле . Race de Caucase	1.782	2.519	9.279	5.557	14.836
Еврея. Juifs.	222	336	881	865	1746
Цыгани христ. Bohémiens chrét.		14	29	33	62
Цытани мухам. Bohémiens mahom.		22	50	39	89
Свега total.	2.004	2.891	10.239	6.494	16.733.

У годинн 1846.
en ,,

Кавказске феле Race de Caucase	1569	1958	7923	4685	12,609
Еврея Juifs	151	307	786	776	1652
Цыгана христ. Bohémiens chrét.	—	24	50	39	88
Цыгани мухам. Bohémiens mahom.	—	43	63	49	122
Свега Total.	1.720	2.332	8.822	5.549	14.371

Као што є наравно, са умноженимъ людствомъ нарастіо є и брой кућа и постоећи, бракова пакъ односно ови су се яче намножили него и само жительство будући є, у години 1854 више набројано него у 1846:

Différence en plus entre 1846 et 1854.

Кућа maisons	Бракова mariages	Душа. habitants. мужк. hommes.	женск. femmes.	скупа total
284	559	1.417	945	2.362
		Или годишнѣ на сто више pour cent.		
.188	2·67	1·88	1·96	1·90.

Кућа дакле у равномъ размѣру више има у колико и цѣлогъ народа, само одъ овога опетъ женскогъ пола нѣшто више има него мужкога, а бракови су готово са 50% више множили се него што би односно къ людству изискивало се. Ове појаве изяснити ніе тежко. Што яче людство гдѣ расти съ тимъ ће и кућа више быти, нарочито ако растояніе у времену съ єдне стране велико ніе, а съ друге ако се у народномъ тецыву нѣшто нагле промѣне недогоде, чрезъ коє бы се многе за-

дружне бывше куће дѣлити почеле. Мужкараца саразмѣрно зато є манѣ нарастло што у 1846 години у граду становавши сужници у прошлой ту нађени нису но у Топчидеру, изъ кога є узрока мужкараца у первой години са 200 душа — робіяша — више набројно. Бракова пакъ зато много више има, што є у колеричнымъ годинама таквы много разрѣшено, међу коима є и подоста стары могло быти, пакъ почемъ увећаный поморъ никакавъ убиточный упливъ на народно иманѣ имао ніе, тоє само прилика многимъ момцима подала се, да се окуће, єръ су многа донде свезана бывша добра млађима припала, те су ій ови одма и ужывати зажелили. Одъ године 1844-1848. заключавано є по 109 бракова годишнѣ а одъ 1849-52. већъ по 166, или у пола више и то поглавито изъ горенаведены причина.

Кодъ Цыгана православны набројано є у минувшой години 11 кућа а кодъ Мухамеданаца само єдна, но ове самъ зато изоставіо, што у пописнимъ скрижалима одъ године 1846. ньи никако и нема назначены, пакъ самъ ій сравненя ради и у последньой години изоставити морао. Зачудо намъ є пакъ да мухамеданци више одъєдне куће немаю пакъ почемъ двадесетъ ньини породица тежко у єдиой кући живити могу, то ће мо радо узети, да одъ ти Цыгана многи по турскимъ кућама живе. Болѣ є дакле кодъ Цыгана и сада куће у рачунъ неузимати кадъ све пописане быле нису.

Прошле године нађено є у Вѣограду 2362 душе више него 1846, или готово 2% годишнѣ више; пакъ почемъ се цѣло наше отечество за то време са 1% съ людствомъ множило, то изъ овы дѣла явствує, да наша столица двапутъ яче расти него цѣла земля. И у предидућимъ годинама показаосе подобный размѣръ.

Да се наши сажитељи на природномъ путу намножили нису, показаће друга єдна скрижаль, овдѣ пакъ ставлямъ оне сажителѣ кои се за стал не узети немогу. Одъ овы є было:

Г о д и н е.

Population passagère en	1 8 5 4.	1 8 4 6.	годишнѣ на сто више. augmentation annuelle.
Особа изъ други мѣста Сербіе. de Serbie.	1.344	1.069	3·0%.
„ турски поданика. de Turquie	1.652	1.197	4·0
„ остали европски „ d'autres contrées d'Europe.	1.862	1.271	4·7
Свега Total.	4.858	3.537	4·0

Особе, коѣ се као стране за нашъ градъ узети могу двапутъ су се яче намножиле крозъ послѣдньи осамъ година него цѣло людство, а нарочито овай появь кодъ осталы поданика европски держава у очи пада. Сасвимъ є понятно, да процентъ странаца овако высокъ и спао небы, да се є нѣшто людство уобште природно яче множило, єръ ово є извѣстнимъ природнымъ законима подчинѣно, а досѣляванѣ много є одъ овогъ независніе и остае редовніе. Одъ странаца, нарочито домаѣи, многи су у редъ сталны жителя прешли, тако исто и турски а и европски поданицы, послѣ само мало година, у сербско сажительство ступаю, изъ узрока, што имъ се у слѣдству подобны корака, многа привредна олакшаня подарую.

Сравнивши осмогодишнѣ растенѣ жительства нашегъ града и увѣривши се да оно годишнѣ 1·9% износи, за сходно держимъ, да и друге престолне градове наведемъ, кои су крозъ послѣдньи десетакъ

година у своимъ жительима растли, те тако ћемо любопитно сравненѣ са нашимъ мѣстомъ учинити моћи.

Число жителя.

Градъ. Ville	Године., nombre année.	d'habitants	Годишнѣ множенѣ. augmentation annuelle. Особа, d'habitants;	на сто. pour cent.
Дрезденъ.	1843.	78.995	2.834	3·09
Dresde.	52.	104.500		
Брисељъ.	1842.	114.633	3.735	2·80
Bruxelles.	52.	151.984		
Берлинъ.	1843.	353.149	9.584	2·41
Berlin.	52.	438,958		
Лондонъ.	1841.	1,948.369	41.477	2·11
Londres.	51.	2,363.141		
Бечъ.	1842.	375,834	7.428	1·65
Vienne.	50.	431.147		
Туринъ.	1838.	117.062	1.978	1·56
Turin.	48.	136.849		
Петроградъ.	1830.	455.823	7.642	1·55
St.-Pétersbourg.	50.	532.240		
Флоренцъ.	1844.	104.192	1.148	1·04
Florence.	54.	115.675		
Штокхолмъ.	1840.	84.161	891	1·01
Stockholm.	50.	92.070		
Паризъ.	1841.	955.907	9.736	·97
Paris.	51.	1,053.262		
Римъ.	1841.	158.868	1329	·80
Rome.	50.	170.824		
Копенхагенъ.	1840.	120.819	888	·71
Kopenhague.	50.	129.695		

Између дванаесть као примѣръ наведены градова у коима се жители яко може, Дрезденъ Брисељъ, Берлинъ пакъ и самъ Лондоиъ нашъ Бѣоградъ превазилазе. Са Бечомъ, Туриномъ и Петроградомъ стои подеднако и само што остале градове готово у двапута превазилази. Овдѣ додуше то обстоятельство изъ вида изгубити несмѣмо што є обсолутно число жителя нашегъ мѣста сасвимъ незнатно спрамъ оны овдѣ наведены, и што нашъ Бѣоградъ ни два на сто цѣлогъ людства нашегъ отечества несачинява а други га готово сви градови у овомъ смотреню иза себе оставляю. Притомъ умногимъ овдѣ наведенимъ мѣстима у 1848 и 1849 години догодивше се буне учиниле су, да се многи жители у престолнимъ градовима станили нису, коє бы подъ другимъ обстоятелствама учинили были а съ дриге стране и многе су се породице изъ главны градова, као огньишта немира, поукланяле. Тако є Паризъ 1851 године исто толико жителя брояо као оно и 1846 дакле пре петъ година, коє се само грађанскимъ ратомъ обяснити дає. У сусѣдной пакъ Аустрій догодивши се у поменутимъ годинама немирни покрети имали су сасвимъ противно дѣйство, будући се доста великій брой у войвоству раскућены Серба и у Бѣоградъ добѣгши овдѣ найпослѣ и насѣліо. Отуда є одчасти 1849 године и послѣ великій брой вѣнчаваня наступіо а у послѣдньимъ двѣма опетъ є редованъ постао као и пре, све спрамъ жителя рачунаюћи.

Не мало занимльиво є и подѣленѣ христіянскогъ жительства нашегъ града на праве грађане и правителствене чиновнике. Уредъ овы послѣдньи ушли су додуше и многи кои тамо неспадаю, као: бандисте, слуге и пр. али ипакъ за любопытногъ

державописателя получени податци одъ понѣкогъ поученя быти могу. Између христіяна было є дакле у години 1854:

			Д у ш а. habitants chrétiens.		
	Кућа. maisons.	Бракова. mariages.	муж. hommes	жен. femmes.	скупа. total.
Чиновника employés publics	222	279	990	802	1.792
Грађана bourgeois.	1.560	2.240	8.289	4.755	13.044

Чиновницы живе у исто онолико кућа у колико и Євреи и само су са 46 душа ячіи Одъ мужкогъ пола има међу ньима много више него кодъ Євреја кодъ кои є онъ готово са женскимъ подеднако, напротивъ има много манѣ постоећи бракова. Животне потребе увекъ су кодъ аристократичне класе веће бывале него кодъ грађанске, коя на сполящньій блескъ и романтичный животъ велику важностъ полагала ніе као што се то кодъ они свагда примѣчавало. Са измышлѣнимъ потребама пакъ отешчано є заключаванѣ новы бракова, пакъ зато ій кодъ Бѣоградски чиновника рѣће виђамо, него кодъ осталы сажителя. Безъ Цыгана брояо є Бѣоградъ у три разна времена:

	Жителя habitants sans Bohémiens.				на 100 кућа женски долазило є душа. муж. душа. pour. 100	
Године. année.	кућа. maisons.	мужки. hommes.	женски скупа. femmes.	total. ensemble	maiso.	habit. fem. hom.
1834.	769	4.199	2834	7.033	913	148
46.	1.720	8.709	5.461	14.170	825	159
54.	2.004	10.160	6.422	16.582	827	156

Цѣло людство нашегъ града множило се за време первогъ періода са 5·66%, а крозъ послѣднѣ осмолѣтіе само са 1·90%, дакле крозъ перво време трипута яче, а тако є исто и са цѣлымъ людствомъ нашегъ отечества было, но о овоме ће мо текъ на годину пространо говорити моћи. Задоволни смо далѣ примѣтити, да су се христіани у послѣдњемъ временику са 2·03%, а Єврси само са 1·49% годишнѣ множили, а то се само тыме постићи могло, што су Єврейски жители на само природный прираштай ограничени, кадъ напротивъ христіяни са стране онако великій допливъ добиваю, будући є опетъ кодъ ньи природно множенѣ посве слабо. Спрамъ 1846 год. Цыгани су уштербъ одъ 50 душа претерпили, но овосе появленѣ само времену пописа приписати има єръ в онай Октоврія а послѣдньій Декемврія мѣсеца случіо се, кадъ никаквы скитаюћи се Цыгана у Бѣограду всћъ више было ніе, будући су по Митровидну одма у Шумадію на зимниште отишли. Овогъ рода Цыгани нису међу тимъ у прошлой години никако ни писавани были, изъ чега слѣдуе, да мы іошть до данасъ обштегъ пописа людства нашегъ отечества немамо.

Увѣренъ будући, да є прошле године попись нарочито у томъ смотреню точанъ быо, што є сво тада у ньму нашавше се жительство побѣлѣжено было наумимъ га и по старости подѣлити и то одъ петъ до петъ година, као што є већъ и одъ найверстніи державописателя тай методъ усвоєнъ. Утомъ самь послу доста времена пропустіо, но и пакъ самъ га свершіо, изъ узрока, што ме є занимльивость получаваны резултата све то више на посао побуђавала. Како се пакъ женскій полъ кодъ насъ іошть по узрасту не пописуе, то самь

и я текъ одъ мужкогъ, као далеко важніегъ по привреди и по числу, податке получіо. кое овдѣ ставлямъ.

Число жителя по узрасту одъ петъ до петъ година. Division de la population du sexe masculin par âge de 5 en 5 ans,

Узрасть. âge.	Чиновници. fonctionnaires.	Грађани. bourgeois.	заедно. ensemble.	Евреи. Juifs.	Цыгани. Bohémiens.	Свега. total.
1 -- 5	120	683	803	211	16	1030
6—10	70	512	582	115	7	704
11—15	80	979	1059	122	6	1187
16—20	144	1582	1726	82	7	1815
21—25	105	1119	1224	62	12	1298
26—30	167	1071	1238	78	13	1329
31 - 35	113	682	795	50	3	848
36—40	86	592	678	64	10	752
41—45	38	325	363	24	1	388
46—50	30	277	307	27	1	335
51—55	13	144	157	14	1	172
56—60	13	155	168	18	—	186
61—65	7	69	76	9	—	85
66—70	1	42	43	5	1	49
71—75	3	37	40	—	1	41
76—80	—	12	12	—	—	12
81—85	—	5	5	—	—	5
86—90	—	3	3	—	—	3
Свега tontal.	990	8289	9279	881	79	10.239

Између 1000 душа было є.

parmi 1000 iudividus il y a eu

Узрастъ. âge.	Чиновн. fonctionnaires.	Грађани. bourgeois.	Евреи и Цыгани. Juifs. et Bohémiens.
1—20	420	453	590
21—60	569	527	394
61—90	11	20	16

Између 10.000 жителя брои по узрасту

parmi 10.000 individus compte

Узрастъ	Бѣоградъ.	Сербія.	Паризъ.	Дански градови.
âge.	Belgrade.	Serbie.	Paris.	Villes danoises.
одъ—год.				
1—5.	1.006	1806	682	1220
6—10.	688	1.414	592	960
11—15.	1159	1258	653	930
16—20.	1772	1152	862	980
21—25.	1268	894	1230	880
26—30.	1298	856	1267	990
31—35.	828	620	997	910
36—40.	734	561	960	770
41—45.	379	356	722	570
46—50.	327	385	680	520
51—55.	168	161	510	380
56—60.	182	185	336	310
61—65.	83	97	217	210
66—70.	48	100	155	160
71—75.	40	44	85	90
76—80.	12	53	42	45
81—85.	5	32	13	16
86—90.	3	15	5	6
90—95.	—	3	2	1
96—100.	—	3	—	—

Расположенѣ њино на младежь, мужеве и старце.

1—20.	4.625	5.630	2.789	4.090
21—60.	5.184	4.018	6.692	5.382
61—100.	191	352	519	528

Као што се изъ предстоећи скрижалы види цѣло бѣоградско жительство подѣлѣно є и по старости на четири разреда: на явне чиновнике са своіомъ породицомъ и нѣшто мало явны служителя; на грађане са челядима; на Єврее и стално

живеће Цыгане оба вѣроисповѣданія. Ова два послѣдня разреда дружства могу се безъ погрѣшке, као изъ самосталны жителя састоєћа се узети, єръ међъ ньима у детинскимъ годинама налазећи се жителя найвише има као што се то по природномъ закону и у свима државама и показуе. Кодъ чиновника већъ тако ніе, будући се заньіову личну послугу доста особа изъ млађегъ узраста изискуе, пакъ зато међъ ньима одъ 1-5 год. више одъ 121 на сто нема, а у узрасту одъ 25-30 година има ій већъ 170. Почемъ се наша држава іошть као млада назвати мора, то у овай разредъ старости поредъ послужителя и знатно число званичника, а нарочито спремаюћи се, спада. — Кодъ осталы грађана класа одъ 16-20 година найяча е, дакле са 10 година нижа одъ чиновничке, а ово є зато тако, што грађани не занимаю толико одрастни слугу колико младића, кои поредъ покућарски послова и разне умѣтности ніе учe. Изъ довде наведены података како одъ чиновника тако и одъ грађана происходи, да є служећій разредъ дружства у Бѣограду сасвимъ незрѣо, непунолѣтанъ, текъ између 16 и 20 године. — Чивути и Цыгани стоє у нормалномъ станю и зато се они за стални жителѣ нашегъ мѣста и сматрати мораю.

Іошть поодавна, сачињаваюћи державопись Сербіе, дошао самъ на ту мысао бьо, да людство нѣно и по старости сазнамъ. Ово є додуше огромный посао, за коє се цѣло надлежателство изискує а не єданъ човѣкъ, те тако и резултате изъ цѣле землѣ получити као ствaрь немогућну, признамъ. Да бы пакъ истини приближаваюће се податке ипакъ имао, наумимъ одъ две крайности средину да узмемъ, изберемъ сирѣчъ Баньскій срѣзъ као найберже у Сербіи съ людствомъ множе-

ћій се и Карановачкій, у коме се людство готово никако немножи, поне не посредством природногъ покрета. Саюзивши отуда получене податке увдно, добіемъ драгоцѣный главный резултатъ, кои самъ поредъ процентальогъ размѣра жителя Бѣоградски ставіо. Ти су резултати добивени изъ 15.000 по узрастнымъ годинама подѣлѣны мужкараца. — Све ако средня числа одъ 15.000 душа за цѣлу Сербію и важити немогу, ипакъ яко се истини приближую, као што самъ се о томе и на путу сравненя са податцыма главногъ пописа у 1834. год. произведеногъ, када є людство на нѣколико разреда по старости попнсано, до очевидности увѣрити могао

Ако се неварамъ то є у Паризу жительство текъ у години 1851. первый путъ по старости попнсано было, пакъ зато самъ отуда проистичуће резултате, на 1000 душа сведене ради сравненя овдѣ ставіо. Исто самъ тако поступіо и са свима градскимъ жительима у Данской у години 1850. живившимъ, а то бы и са другимъ градовима радо учиніо быо, кадъ бы само нужне податке имао, али на жалость и данъ данашныій весма мало земаля ма у коима се людство и по разредима узраста пописує и то онако, као што наука и практична користъ изискую. И людство Париза као и Дански градова узето є само изъ мужкогъ пола.

Као што се и у осталымъ, у нормалномъ политичномъ станю налазећимъ се државама показує, исто тако и у Сербіи людство одъ дѣце почевши пакъ до найдублѣ старости све то слабіе числомъ быва, само є у толико између Сербіе и осталє Европе разлика, што кодъ насъ сувише дѣце, манѣ мужева и сасвимъ мало стараца има.

Изъ горе наведене скрижали, у коима є людство по узрасту на 10.000 душа, као основно число, сведено, увидно є, да у Бѣограду 18 % жителя одъ 16—20 године има или исто толико колико у цѣлой Сербіи у первомъ петолѣтію. — У Паризу већъ тако ніе, но управо као кодъ насъ кодъ чиновника, т. є. одъ 26—30 година найвыше се брои и послѣ одъ 21—25, кои се появи само тыме објаснити даю, што є у те разреде и сва посада уверсћена, — коя се у Француской са мѣстнымъ жителима пописуе, — а кодъ насъ не, иначе безъ овога дѣла было бы у Паризу найвыше жителя између 31—35 године због многочислены радника по фабрикама. — У свима данскимъ градовима примѣчаваю се доста на цѣлу землю наличећи резултати, еръ тамо первогъ разреда дѣце найвыше се брои, пакъ текъ између 26 и 35 године нормално се паданѣ поквари опетъ найвише због стоећегъ войнства по градовима.

Као народни привредители дужни смо особито вниманіе на оне разреде людства у єдной держави обратити, кои не само да ништа непроизводе, но кои шта више одъ труда и тецива осталы сграђана издержаваю се. Савершени люди имаю по овомъ изрику дѣцу и старце нѣговати. До своє десете године свако умно створенѣ само родителѣима трошакъ проузрокуе и своє године у невиной забави проводи; до двадесете спрема се по училиштама и радилиштима да себи позніе ухлѣбіе набави до шестдесете у добромъ є стању привређавати и нерадне особе издержавати; одъ ове пакъ године те до смерти може само сакупљна искуства и знаня млађима саобштавати али производити у стању ніе, као што ни дѣца нису. Премда одобрити морамо, да и младића као и стара-

ца гдѣ гдѣ нма кои матеріялно производе, то опетъ съ друге стране признати се мора, да и у мужкомъ узрасту подоста наброяти се може, кои су посве беспослени те одъ труда осталы сограђана живе, пакъ ако и тѣлесне оскудице у призренѣ узмемо, као и време боловања, кое се кодъ многи готово сваке године понавля, то онда одобрити морамо, да є горнѣ економично подѣлѣнѣ на три разреда практично узевши сасвимъ умѣстно.

Спрамъ цѣле Сербіе узевши у Бѣограду 10% манѣ дѣце има а исто толико више людій, дакле сасвимъ повольны условія, само што насъ слабіи брой староца, природны учителя, яко узнемируе, будући ій у Сербіи двапутъ више има него у нашемъ главномъ граду. Паризъ са 64% манѣ дѣце брои одъ Бѣограда, али са 30% више привредителя и готово три путъ више староца. — У данскимъ градовнма такође три путъ више староца има, мужева готово наеднако, а дѣце са толико манѣ, са колико више староца одъ Бѣограда брои се. Изъ овогъ сравненя слѣдуе, да є економично Бѣоградъ и за наведены мѣста, а нарочито му нравствено поученѣ, у особама староца налазеће се, яко оскудѣва, да, у овомъ му є смотреню и цѣла Сербія претежнія коя додуше и више дѣце на добаръ путъ наставляти има.

Ако су у едной земльи роѣеня среднѣ честа, поморъ међъ дѣцомъ слабъ, а међъ одрастнима напротивъ якъ, то є н природно да ће у той земльи много дѣце, мало людій а сасвимъ мало староца быти, — и ово є случай у Сербіи. Ако су пакъ роѣеня многочислена а поморъ међъ свима разредима якъ, то ће и дѣце манѣ него у первомъ

случаю а и много манѣ стараца налазити се, — и овай изрекъ важи за Бѣоградъ. Кадъ су пакъ рођеня сразмѣрно рѣђа, а тако исто и поморъ међъ свима разредима правиланъ, то ће отудъ слѣдовати, да ће и сви разреди дружства у єдномъ мѣсту правилно заступлѣни быти, — и ово се изъ людства дански градова навести дає. — У свима градовима, сматраюћи жительство по старости, требало бы войску изъ рачуна одузети, єръ досѣляваюћи се странцы, у средньимъ годинама обычно налазећи се, и онако нормално станѣ жителства разстрояваю.

Одъ неманѣ занимльивости за наше читателѣ быће разумѣти кои су одъ наши сагрђана найдуговечніи. Прелазећій у пописной кньнги свакогъ жителя поименце увѣріо самъ се да међъ ньима найстаріи су — Цыицари и уобште изъ Маћедоніє доселивши се, а за патріярха по старости важи за нашъ градъ, житарскій терговацъ Г. Тоска, са свои 90 година. Да су несербски сажительи нашега града найпаметніи привредительи о томе никакве препирке было ніє, али да су Цыицари, дакле наймудріи кућницы, и са животомъ найсрећніи о томе нико до сада свѣдѣнія имао ніє, премда се и животъ економично само као матеріялно иманѣ сматрати има, будући намъ се физична и морална снага за далѣ тециво у нѣму найочевидніє представля, пакъ потоме одкривенѣ є, сасвимъ и наукомъ потверђено. — Найкраћетъ су пакъ вѣка жительи у кућама къ Сави окренутимъ живећи. —

Изъ пређе разложеногъ дознамисмо, са колико се годишнѣ жительство нашегъ града у обште множило, сада пакъ одъ ползе ће быти изслѣдити

и по колико є природнимъ покретомъ людства, кое се само као степенъ привреде єдногъ мѣста протолковати дає, крозъ послѣдньи осамъ година, дакле одъ времена послѣднѣгъ пописа, за нашъ градъ жителя добивено. И овомъ приликомъ съ незадовольствомъ исповѣдити морамо, да сви дотични податци одъ еврейске обштине оскудѣваю и тако се само са онымъ на христіяне односећима се задовольити имамо.

Mouvement de la population chrétienne.

Рођени. naissances.			вѣнчани. mariages.			умерли morts.			разлика. différence.		
Год. année.	муж. masc.	женс. fem.	скупа. tot.	муж. masc.	женс. fémin.	скупа. total.	муж. masc.	женс. fémin.	скупа. total.	муж. masc.	женс. fémin.	скупа. total.
1847.	204	203	407	120	349	197	546	-	145	6 -	139	
48.	219	215	434	107	- 462	275	737	-	243	-60-	303	
49.	223	222	445	151	614	333	947	-	391	-111 -	502	
50.	264	253	517	179	305	176	481	-	41	77	36	
51.	197	214	411	160	336	195	501	-	139	40 -	90	
52.	301	243	544	173	391	208	599	-	90	35 -	55	
53.	268	265	533	125	400	222	622	-	132	43 -	89	
54.	203	229	432	119	308	222	530	-	105	7 -	98	
	1.879	1.844	3 723	1134	3165	1798	4963	-	1286	46-	1240	
Скуп. total. годиш. annuel.	235	231	466	142	396	225	621	—	161	6 —	155	

Као што смо већъ и на другомъ мѣсту наговѣстили, поморъ у слѣдству породивше се у год. 1848 и 1849. азіятске колере, причиніо є дає, много више вѣнчавано него у предидућимъ годинама и яче него што є, односно къ жительству нужно было. Текъ у 1853 години наступило є за вѣнчания нормално станѣ а за рођене текъ у ланьской

години. Рођеня су са учестанымъ вѣнчаваняма такође множила сс, изузимаюћи додуше 1851 годину у коіой су магновено пресѣкла се као и у ланьской, єръ ова є далеко исподъ среднѣгъ, за осмолѣтіє важећегъ числа, заостала. Кодъ числа умерлы послѣ реднѣ наступиле су правилне године, шта више у одма слѣдуюћимъ двѣма, у 1850 и 1851 сразмѣрно є манѣ саранѣно него што бы и требало. Тако исто спрамъ смањѣногъ броя новорођены у минувшой години примѣчавамо такође и мало смертны случаєва, коє се међу тымъ слѣдуюћомъ причиномъ обяснити дає. До Априла мѣсеца 1853 године сви су овдѣ саранѣни робіяши у протоколе Бѣоградски церквій уписиваны, но почемъ є оногъ мѣсеца особена парохія у Топчидеру подигнута, то су послѣ и сви смертни случаєви одъ тамошнѣгъ се пароха записивати почели. Тако є у Топчидерской церкви у години 1853 24 муж. душа опояно и ово є чнсло, због равнообразности Бѣоградской додато; у 1854 пакъ вѣнчанъ є тамо єданъ бракъ, крештено двоє дѣце, єдно мужко и єдно женско, а сараиѣно свега 46 душа међу коима троє женскогъ пола. Сужника є было на тристотине мужкогъ и 30 душа женского пола и тако ово людство Бѣоградскомъ причислити треба пакъ текъ онда да се популаціонистични размѣри изнаѣи могу. Додамо ли 1854 години и она у Топчидеру получена числа, то ће мо у мѣсто горнѣгъ главногъ скупа за хрістіяне добити за прошлы осамъ година.

Parmi les chrétiens il y a eu depuis 1847 jusqu'en 1854.

		Рођени. naissances.	умерли. morts.	вишакъ. excédent.	вѣнчани. mariages.
Пола вехе	муж. masc.	1.880	3.208	—1.328	—
	жен. fém.	1.845	1.801	44	—
Скупа total.		3.725	5.009	—1.284	1.135

Или годишнѣ.
ou annuellement.

Пола sexe.	муж. masc.	235	401	—166	—
	жен. fémin.	231	225	6	—
Скупа total.		466	626	—160	142

За средњ число христіянски жителя између 1846 и 1854 годиве имаћемо:

Nombre moyen des chrétiens.

Бракова. mariages.	муж. hommes.	женс. femmes.	скупа. total.
2.257	8.790	5.172	13.962

Раздѣлимо ли средњ число стоећій бракова са числомъ годишнѣ вѣнчаны, то получавамо ту истину, да свакій бракъ у Бѣограду дуже одъ 16 година не траје, дакле са 4 године манѣ него у цѣлой Сербіи. Кадъ брачну новорођену дѣцу са 456 годишнѣ узмемо и исту у стално бракове подѣлимо, то имамо на 495 овы по сто дѣце, изъ чега слѣдує, да су бракови у Бѣограду много плоднія него иначе у цѣлой Сербіи, єръ овдѣ се за исто число дѣце по 550 стални бракова изискую. Женска рођеня спрамъ мужкій стоє као 100: 101·8, разлика є дакле преслаба. — Новорођена женска дѣца у женско жительство раздѣлѣна, подаю намъ 22·4, или на оволико душа быва у Бѣограду по єдно рођенѣ. — Сви смертни случаєви, овдѣ 626, у цѣло жительство раздѣлѣни подаю намъ количникъ одъ 22·3 или одъ оволико душа већъ єдна у Бѣограду умире; — најпослѣ ако за стално жительство са петъ на сто више мужкараца одъ женскиня предпоставимо и оба пола укупно са 142 годишня вѣнчаня раздѣлимо, то имамо за резултатъ 74·3, или на оволико є душа по едно вѣн-

чанѣ годишнѣ долазило. Раздѣлимоли женско жительство одъ 5.172 душе у годишньій женскій прирастъ одъ 6 душа, то имамо за годишнѣ природно множенѣ 11%.

Почемъ по овимъ размѣрима умираня яча одъ рођеня испадаю, то никаквогъ вишка слѣдствено показати се небы могло, али ово дѣло изяснява се отуда, што є мужкій полъ смерти подложніи одъ женскога, а кодъ народоумноженя само овай у рачунъ узимамо. Одъ свои 330 у прошлой години у Топчидеру становавши сужника померло є не манѣ одъ 46 или одъ *седамъ* душа по єдна, и зато одъ части поморъ мужкогъ пола ячій одъ оногъ женскогъ назначити се мора. Наши су сужници дакле самомъ природомъ вечъ строго на смерть осуђени, и нетребаю двадесетогодишню робію почемъ у средню руку крозъ манѣ него полакъ времена сви вечъ изумиру, они су далѣ двапутъ више одъ наши войника, трипутъ више него Бѣограђани а *шестъ* путій више него остали жительи нашегъ отечества смерти подчинѣни. — Изъ узрока што Топчидеръ одсада за себе парохію сачинява, то ће мо и любопитне податке отуда получити а и поморъ, иначе са странимъ елементомъ у Бѣограду увеличаванъ бивши, остаће правилніи као што се већъ и у прошлой години знатно примѣтити дає.

У горнѣмъ числу покрета людства нашегъ града ставлѣна су и католичка вѣнчаваня и рођеня а и протестанска, но само одъ ланьске године. У текућой већъ су одъ свештеника обе ове христіянске секте и у мираня бѣлежити се почела, тако, да ће мо са толико подробніе елементе покрета людства у Бѣограду одъ сада имати моћи.

Кодъ Католика было е

Parmi la population catholique il y a eu:

Рођени.

naissances.

Године. année.	вѣнч. mariages.	муж. masc.	женс. fém.	скупа мећу овима ванбрачни. total.	ванбрачни. naiss. illégitimes.
1847	7	8	10	18	3
48	12	13	6	19	3
49	12	5	21	26	2
50	19	12	14	26	6
51	14	5	11	16	1
52	13	10	20	30	1
53	16	20	14	34	3
54	8	11	15	26	1
Скупа. total.	101	84	111	195	20
годишнѣ. annuellement.	13	10	14	24	3

Кодъ новорођене дѣце православны жителя има 2% мужкогъ пола више него женскогъ а кодъ католика напротивъ по 32% има одъ овогъ више него одъ оногъ. Кодъ католика е и брачна плодностъ весма слаба, почемъ на єдно вѣнчанѣ текъ по два детета долазе а безъ ванбрнчни и манѣ. Што се пакъ последньи тиче, то они тако чести као у первимъ годинама были нису и све више и више изчезаваю. —

Кодъ Протестанта было е 1854 год.

Рођени.

вѣнч.	муж.	женс.	скупа
2	4	3	7

Іошть досада, изузимаюћи Католике, нисмо знали по колико се ванбрачне дѣце у Бѣограду

роди и текъ одъ ланьске године податке имамо. Године 1854 рођено є одъ овы свега 12 дѣце, и то шестъ мужкога и толико женскога пола, пакъ кадъ сва рођеня у ово подѣлимо, то имамо за количникъ 3%, кое є за Бѣоградъ доиста знатно число. —

По ланьскимъ рођеняма судећи и сравнивши ій спрамъ цѣлогъ жительства налазимо да є у Бѣограду по ланьскомъ попису могло живити Христіяна:

population chrétienne.

	en 1854.	%
Православны. orthodoxe.	13.760	92·4
Католика. catholique.	900	6·0
Протестанта. protestante.	250	1·6
скупа total.	14.900	100·0

Первый попись нашегъ града подъ сербскимъ правительствомъ произведеный догодіо се у години 1834, но у истомъ людство по вѣроисповѣданію подѣлѣно ніе, те тако се текъ са пописомъ 1846, године у овомъ смотреню задовольити можемо. Да бы пакъ што више къ истини приближити се могли доводеня чинећи, неће сгорегъ быти ако овдѣ числа вѣнчаня, одъ найстаріи година почевши, ставимо, изъ кои ће мо докучити моћи колико є кадъ Христіяна одприлике у Бѣограду живити могло.

Године année	вѣнчања. mariages.	године. année	вѣнчања. mariages.	године. année	вѣнчања. mariages.
1819.	26	1831.	53	1843.	107
20.	47	32.	65	44.	113
21.	30	33.	80	45.	105
22.	55	34.	77	46.	103
23.	53	35.	73	47.	120
24.	45	36.	47	48.	107
25.	46	37.	64	49.	151
26.	54	38.	79	50.	179
27.	65	39.	84	51.	160
28.	42	40.	100	52.	173
29.	55	41.	90	53.	125
30.	59	42.	97	54.	119

по временицима пакъ годинѣ было є:

одъ — године.	вѣнчани.	одъ — године.	вѣнчани.
1819 — 22.	40.	1839. — 42.	93
23 — 26.	50.	43 — 46.	103
27 — 30.	55.	47 — 50.	139
31 — 34.	70.	51 — 54.	144
35 — 38.	66.	1819 — 54.	85

Изъ овдѣ изложены чисала безъ велике се погрѣшке погодити дае, колико є кадъ Христіяна у Бѣограду живити могло, почемъ є како 1846 тако и 1854 на сто душа у обште по єдно вѣнчанѣ долазило, Христіяна є дакле у Бѣограду могло живити.

Године année.	жителя. popul. chrétienne.	годишнѣ умноженѣ. % accroissment.	
1820.	4.500	=4·0	одъ 1820—52 год. 3·5%
28.	5.500	=2·3	
36.	6.600	=5·8	
44.	10.300	=3·7	
52.	14.400		

Одъ године 1820 пакъ до 1846 множенѣ Христіяна у Бѣограду могло є два путъ яче быти него одъ 1846-54 а исто правило весма вѣроватно и за цѣлу землю важити може.

Испытавши досада растенѣ нашегъ града у обште као и по природномъ покрету само, за дужностъ держимъ да и нѣколико примѣра изъ осталы столичны градова на ведемъ, кои су у неедномъ само смотреню занимльиви за мудруюћегъ державника.

Градъ ville.	Среднѣ Nombre	число moyen	жителя, d'habitants	Рођени naissances.	умерли, morts.	вишакъ. excédent	вѣнчаня mariages.
Берлинъ. Berlin. одъ 1843—52. године. période.	муж. masc.		213.130	7.212	5.689	1.523	—
	женс. fém.		195.372	6.835	4.916	1.919	—
	скупа total.		408.502	14.047	10.605	3.442	—
Бриселъ. Bruxelles. одъ 1844—53. године. période.	муж. masc.		69.000	2.643	2.060	583	—
	женс. fém.		69.200	2.534	2.073	461	—
	скупа total.		138.200	5.177	4.133	1.044	1.225
Бечъ. Vienne. одъ 1840—48. године. période.	муж. masc.		190.665	9.386	8.436	950	—
	женс. fém.		199.946	8.919	7.720	1.199	—
	скупа total.		390.611	18.305	16.156	2.149	3.313
Лондонъ. Londres. одъ 1839—47. године. période.	муж. masc.		1,007.850	31.783	25 049	6.734	—
	женс. fém.		1,146.154	30.509	24.024	6.305	—
	скупа total.		2,154.004	62.292	49.073	13.039	19.711

Флоренцъ. Florence. одъ 1840—49. године. période.	муж. masc.	50.286	2.184	1953	231	—
	женс. fém.	53 906	3.100	1963	137	—
	скупа total.	104. 92	4.284	3.916	368	879
Паризъ. Paris. одъ 1844—53. године. période.	муж. masc.	543.496	17.647	16.597	1.050	—
	женс. fém.	510.401	16.983	16.260	732	—
	свега total.	1,053.897	34.630	32.857	1.782	9.946
Штокхолмъ. Stockholm. одъ 1841—50. године. période.	муж. masc.	40.558	1.507	1.801	294	—
	женс. fém.	48.058	1.370	1.572	202	—
	свега total.	98.616	2.877	3.373	— 496	646

Жительство свію овдѣ наведены градова састои се изъ многи странаца, кои се као путницы текъ за коє време у главноме граду баве, далѣ изъ ученѣе се младежи коя због усредоточены научны средства тамо найкористніе минервине храмове посѣћавати нада се, притомъ изъ яки воєны посада сувоземне и гдѣшто и морске силе коя са своимъ смертнымъ случаєвима у градскимъ списковима забѣлѣжена стою, изузимаюћя единый Бечъ гдѣ се понаособъ ставляю; — сви ови нестални жительи яко поморну цифру свакогъ града увеличаваю, због чега се мужкій полъ, као што смо већъ и за Бѣоградъ чинили, изъ рачуна изузети мора. Тако ћемо за *вѣнчаваня* узети да са 5% мужкогъ пола више имати мора него женскогъ, пакъ ћемо онда сабравши скупъ одъ обадва пола раздѣлити число вѣнчаня у ню и количникъ показаће намъ на колико є душа по еданъ новъ бракъ заключаванъ. *Роѣеня* само женскогъ пола раздѣ-

ли ћемо у число жителя истогъ пола пакъ ће мо онда добити цифру рођеня а тако ће мо исто поступати и са *смертнымъ случаевима* придержаваюћи се непрестано само женскогъ пола као сталнівгъ сачинителя обитателя єдногъ града. И кодъ процента годишнѣгъ *умноженія людства* служиће намъ само женскій полъ за основъ а тай ће мо изнаћи, кадъ вишакъ рођены надъ умерлымъ женскогъ пола са скупнимъ жительима истогъ пола раздѣлимо. На обясньный начинъ поступаюћи получићемо слѣдующе популаціонистичне вредности одъ последньи десетакъ година изъ горенаведены градова.

Долазило е на душа едно:

on a compté parmi individus du sexe feminin un.

Градъ. Ville.	рођенѣ. naissance	умиранѣ. mort.	вышакъ %. excédent.	вѣнчанѣ. mariage.
Берлинъ. Berlin.	28·6	39·7	·98	—
Бриселъ. Bruxelles.	27·3	33·4	·67	115
Вечъ. Vienne.	22·4	25·9	·60	121
Лондонъ. Londres.	37·6	47·2	·55	119
Флоренцъ. Florence	25·7	27·5	25	126
Парнзъ. Paris.	30·1	31·4	·14	105
Штокхолмъ. Stockholm.	35 1	30·6 —	·42	152
Бѣоградъ. Belgrade.	22·4	23·0	·11	75

Овдѣ изведени размѣри, получени изъ више него милїонъ акта грађанскогъ живота, у више него у єдномъ смотреню занимльыви су. — У Штокхолму примѣчавамо два путъ рѣђа вѣнчаванія него кодъ насъ, кое се отуда само изяснити дае,

што су тамо и найнужніе за животъ потребе скуплѣ него у и коемъ одъ овдѣ наведены мѣста, а може быти трипутъ скуплѣ него у Бѣограду. Заслуга као вторый сачинитель народногъ благостаня, высока быти неможе онако као у Лондону пакъ отуда и слѣдуе, да су роѣеня у оба мѣста сасвимъ рѣдка али поморъ ипакъ у Лондону тако якъ ніе као у Скандинавской столицы. Притомъ осимъ ране, одѣло а и потреба огрѣва у Лондону тако велике издатке непричињяваю као у Штокхолму. То е узрокъ, што е у Лондону и природно множенѣ людства задовольително, гдѣ напротивъ у Штокхолму са готово ½% годишнѣ више умире него што се раѣа, дакле ево растенѣ жителъства текъ на путу досѣляваня удѣйствовати се може. — Са народноприврелне точке сматраюћи, Берлинъ у свакомъ смотреню похвалу заслужуе, будући е тамо растенѣ жителя 1% годишнѣ т. е. неуступа у томе ништа цѣлой Пруской. Роѣеня су рѣѣа, а тако исто и смертни случаеви него у истой земльи и многимъ другимъ резиденціяма. — Занимльиво е далѣ видити, како су роѣеня у Бечу тако исто честа као и у Бѣограду. но почемъ е поморъ слабіи, то отуда наравно слѣдовати мора да е и природно умноженѣ людства тамо знатно яче него кодъ насъ. У овоме дае се нашъ Бѣоградъ савершено са Паризомъ у єдну линію ставити, но ово е у толико жалостніе, што е Паризъ шестдесетъ путій людствомъ снажніи него столица Сербіе. — Што веће главно привредитель у рукама има, са толико се маньимъ годишньимъ приплодомъ задовольити може, мы пакъ Бѣограѣани не само да абсолутно маленъ капиталъ на расположеню имамо, но и интересъ одъ нѣга сасвимъ иезнатанъ вучемо, — єръ неумѣмо доноснію прилику уложеня да изнаѣемо! —

Изъ досада претресаны података увѣрили смо се дакле, да є нашъ Бѣоградъ крозъ послѣдньи осамь година са 2362 свега или годишнѣ са 295 душа 1·9% растіо или двапутъ яче него цѣла Сербія; и у овомъ смотреню заузима среднѣ мѣсто између повише европски престолны градова. У слѣдству природногъ покрета людства крозъ прошлы осамъ година мужкараца є више саранѣно него крештено 1286 особа, а женски є прирастло 46, пакъ почемъ є у 1854. години спрамъ 1846 мужкараца ипакъ 1417 а женски 945 душа више наброяно, то изъ овы дѣла слѣдує, да є одъ мужкараца за назначено врема 2,703 а одъ женскогъ пола 899 особа коє изъ осталы котора Сербіє, а коє и изъ пограничны предѣла у Бѣоградъ досѣлити се морало, коє да є тако было, види се већъ и изъ тога, што є небѣограђана овдѣ лане са 1321 душомъ више наброяно него у предпослѣднѣмъ попису. Чиновника у Бѣограду има са послугомъ на 12%, а Еврея 10%, Цыгана пакъ ни цунъ єданъ на сто. У єдной кући живи по 8 душа, на 10 бракова долази по 58 душа и на 100 душа женскогъ пола 156 мужкогъ. Жителя у узрасту одъ 16—20 год. у нѣму найвише има, *шеста часть*, дѣце више него у Паризу, людій пакъ као и стараца са ⅓ манѣ. Између 100 нѣговы жителя осамдесетъ и два су православногъ исповѣданія, десетъ еврейскогъ, 5 католичкогъ, 2 протестантскогъ и єданъ мухамеданскогъ, но безъ Турака. Христіяна є могло быти у години 1820 4000 а сада има и на 15.000 особа. У Бѣограду су вѣнчаваня, рођеня а и умираня много чесћа него у другимъ градовима Европе, пакъ зато и нѣгово природно умноженѣ людства знатно є слабіе него у осталимъ европскимъ градовима, оно є петъ путій слабіе него што є у Лондову, а деветъ путіи манѣ него у Берлину.

Кадъ бы нѣшто нађеный процентъ народоумноженя по природномъ покрету и далѣ продужіо се и досѣљаваня сасвимъ престала, то бы Бѣоградъ по осмолѣтномъ искуству текъ послѣ 606, а Бечъ вечъ послѣ 111 година двогубо число жителя имао! Узевши пакъ прирастъ људства у обште у рачунъ налазимо, да ће Бѣоградъ послѣ 35 а Бечъ послѣ 55 година двапутъ више жителя брояти, но нетреба изъ вида изгубити, да ће у слѣдству тога Бѣоградъ текъ 33,000 а Бечъ вечъ и близу миліонъ становника наброяти моћи.

У Бѣограду мѣсеца Септемврія 1855.

ГРАЂА ЗА ДЕРЖАВОПИСЪ СЕРБІЄ.

VIII.

КЛИМАТИЧНА ОДНОШЕЊА ЗЕМЉЕ У ГОДИНИ 1854.

Klimatische Verhältnisse von Belgrad im Jahre 1854.

Одъ редовноєъ члена Дружства Сербске Словесности.

Владїмира Якшића,

Державны наука Професора у Княж. Себс. Лицею.

von **Wladimir Jakschitsch**, Professor.

Погодописни послови, до пре десетакъ година само исключну часть заниманя звездарски кула сачињаваюћи, добили су у новіе доба шире границе и усавершено њгованћ. Велика средоточія европскогъ образованя: Русія, Пруска, Аустрія и Француска направила су свойствену мрежу по удеснымъ становима свои пространы областій на коима се метеорологична наблюденія, са свима готово надлежнымъ своимъ частима, продужую. Нагло напредованћ разумне польске привреде, коє производи у тесномъ саюзу са атмосферичнымъ појавима стоє, побудило є свуда науколюбителћ да на ову слабо испытану грану єстества своє неутрудно попеченіє обрату.

У течаю минувше године я самь исте оне гране метеорологіе у нашемъ будућности пуномъ граду обдѣлявао, као што самь податке одъ шестогодишньи записавећъ у VI. части дружственогъ Гласника на светъ издао. На жалость податке влажности воздуха и у овой години получіо нисамь, изъ узрока, што ми є, противъ волѣ, нужно физикално орудіе изъ Беча, много позніе послато него кадъ самь га морао имати. За текућу пакъ годину быће и влагомѣръ у число погодописны записа уверсћенъ, тако, да послѣ іоштъ притискъ воздуха и праваць владаюћи вѣтрова изостаю, но ова су появленя природе, поредъ увећаногъ посла, одъ незнатне практичне вредности за објасненѣ у рѣчи стоећегъ воздушногъ уплива на растительность.

Топлотопись съ коимъ самь се лане поради мѣреня воздушне температуре служіо быо є онай истый одъ прошлы шестъ година, а већъ разясћена нужна поправка предузета є и у овой години на свима њиме полученымъ податцыма. *Кишомѣръ* є такође пређашньій и наблюденія чинѣна су са могућомъ само точносћу. Поставъ пакъ оба орудія остао є непомеренъ, као што є и поправлѣный мѣсецословъ за основъ расположеня мѣсецій служіо. Досада пакъ постигнути податци одъ топлоте воздуха и одношеня погоде могу се безъ велике погрѣшке, као *средня числа заключене погодописне епохе нашегъ главногъ града а и землѣ сматрати,* коя као да є изъ *седамъ година* сложена и о коіой ћемо другомъ приликомъ бесѣдити гледати.

Будући да све државописне истине текъ онда пожелателну вредностъ получаваю, кадъ се у

сравнителномъ прегледу са више поудалѣны земаля предъ очи ставляю; то самь се у овомъ извѣстію постарао, да метеорологичне податке у Бѣограду лане получене са онима изъ други градова и за исту годину важеће испоредимъ, те да тако проистичућу отуда за размишљаванѣ прилику нашимъ читательима подамъ. За садъ самъ изабрао слѣдующе градове и державу Француску са свои двадесетъ градова, а познѣе надамъ се да ћу и друге землѣ набројати моћи. Знаюћи пакъ да неєднака географична ширина као и высина надъ огледаломъ мора рѣшителный упливъ на видъ климе равны предѣла имаю, то самъ ова землѣписна условія такође свакомъ одъ овдѣ назначены мѣста додао.

Градъ. Stadt.	степенъ ширине. Breitengrad.		узвышенѣ надъ моремъ. Erhöhung über die Meeresfläche. стопа парискій. pariser Fuß.
Флоренцъ Florenz.	43°	50′	204
Бѣоградъ Belgrad.	44°	50′	250
Милано Mailand.	45°	20′	452
Паризъ Paris.	48°	50′	214
Француска земля Frankreich.	46°	50′	514

Изъ овогъ прегледа дознаемо, да нашъ Бѣоградъ готово у равномъ размѣру, односно географичне ширине и узвишеня надъ моремъ къ Сербіи стои, у коме є Паризъ къ Француской, єръ сва Сербія стои у среднѣмъ числу на 44° ширине, и 400′ паризс. надъ моремъ. Крозъ повише година имао є *Паризъ* преко лѣта топлоту одъ 18·4° а кише 80‴, *Француска* пакъ односно 19·2° и 90‴; изъ прошлы вєћъ година увѣрили смо се да нашъ *Бѣ*-

ерадъ 24·10° лѣтне топлоте и кише 170‴ има кадъ бы дакле нѣшто слѣдствено заключити смѣли, то бы за цѣлу *Сербію*, испало топлоте: 25° а кише 180‴ преко лѣта одсѣкомъ крозъ повише година. Време се приближув кадъ ћемо и ову тайну природе у нашемъ єдинствено украшеномъ отечеству одкрити и сажителѣима ю на даръ дати. —

Пре свега овдѣ слѣдующе скрижали представлю найвышу и найнижу средину температуре показане крозъ мѣсецъ дана, за године: ланьску, прекланьску и шестъ предходећи.

A.

Преко цѣлогъ мѣсеца средина степена:

Monatliches Mittel aus der höchsten und niedrigsten Temperatur

	а.) найвышегъ. höchste.			б.) найнижегъ. niedrigste.		
	Г о д и н е. im Jahre.					
мѣсецъ. Monat	1854.	1853.	1848—53.	1854.	1853.	1848—53.
Январъ Januar	2·00	4·74	·65 —	1·64	·24 —	3.96
Февр. Februar	·20	5·77	5·26 —	3·43 —	·40	·91
Мартъ März	5·03	7·97	8 85 —	·53	1·77	1·13
Априлъ April	14·69	10·42	15·29	6·29	4·61	7·34
Май Mai	24·27	23·38	22·55	15·13	15·65	13·54
Іюній Juni	26 72	26·25	28·30	18·93	19·03	18·94
Іюлій Juli	28·64	29·94	29·29	20·12	21·47	19·58
Августъ August	26·74	28·75	29·14	18·61	20·63	19·55
Септем. September	21·02	25·16	22·72	12·47	15·36	14·40

Октов. Oktober	18·45	19·40	18·86	10·72	11·79	11.34
Ноемв. November	8·78	5 93	9·50	3·68	2·26	4·65
Декемв. Dezember	.505	2·42	1·89	—·65	—5·79	— 2·25
Годишнѣ im Durchschnitt	15·13	15·44	16·03	8·31	8·87	8·60

Б.

Крозъ мѣсецъ дана степенъ абсолутно:

Der absolut höchste und niedrigste Stand im Monat

	а.) найвышій. höchster.			б.) найнижій niedrigster.		
Януаръ Januar	11.6	13·5	9·40 —	15.4 —	5·8 —	13·53
Февр. Februar	8·1	18·5	16·71 —	10 8 —	6·6 —	7·80
Мартъ März	14·0	17·5	21·20 —	6·2 —	3·7 —	6·55
Априлъ April	25·6	18·7	23·37 —	2·6 —	1·9 —	1·38
Май Mai	30·3	31·2	30·93	4·7	12·9	6·85
Іюній Juni	36·4	34·1	36·18	9·8	10·2	12·97
Іюлій Juli	35·5	36·4	37·42	14·7	14·4	12·63
Августъ August	38·3	38·7	37·33	11·5	14·6	14·02
Септем. September	32·1	35·4	31·72	7·2	8·6	7·60
Октов. Oktober	27·5	29·7	27·58	1·5	5·0	4·55
Ноем. November	19·5	15·5	19·77 —	4·0 —	3·4 —	2·45
Декем. Dezember	13·5	6·7	9·65 —	5·0 —	16·4 —	9·53
годишнѣ im Durchschnitt.	24·37	24·67	25·02	·45	2·58	1·45

Изъ овогъ прегледа явствује, да є прошле године средина найвыше температуре као и найниже у нечемъ испод седмогодишнѣ а 1853. заоста-

ла, изъ овы пакъ живаля очевидно слѣдує, да є и ланьска година хладнія одъ пређашньи была као и одъ прекланьске. Мѣсеца *Јануарія* показана користна разлика спрамъ главногъ одсѣка губи се яко у мѣсецу *Фебруару и Марту*. *Априлій* є слабіи одъ среднѣгъ числа но много топліи одъ године **1853**. *Май* є одъ оба времена топліи, а остали мѣсеци сви су хладніи одъ среднѣгъ числа до *Декемврія*, кои є ово, а и **1853**. год. надвисіо.

Подобну подчинѣность топлоте средина мѣсечны крайности примѣчавамо іошть и яче кадъ године на своя времена подѣлимо, узимаюћи увѣкъ за Декемврій мѣсецъ предходеће године. Изъ овдѣ слѣдуюћегъ прегледа подає се, да є спрамъ прошлы година ланьска и у годишньимъ добама подчинѣна остала, изузимаюћи єдино пролѣће, у коме є найвыша средня температура ону **1853** год. у нечемъ надвисила.

къ А.

zu A.

	къ а.) zu a). Г о д и н е. im Jahre.			къ б.) zu b.)		
	1854.	1853.	1848—53.	1854.	1853.	1848—53.
Зима. Winter.	1·54	5·78	2·16 — 3·62	·44	—	2.23
пролѣће. Frühling.	14·66	13·92	15·56	6·96	7·34	7·34
лѣто. Sommer.	27·37	28·31	28·91	19·22	20·37	19·30
єсень Herbst.	16·08	16·83	17·03	8·96	9·80	10·13

Као што смо већь и лане напоменули сдружене мѣсечне средине крайности температуре и напола потомъ раздѣлѣне подаю намъ средню то-

плоту за свакій мѣсецъ, коя є одъ опредѣлителне вредности и коя се за Бѣоградъ испоређена са минувшимъ годинама и напоменутымъ већъ мѣстима овдѣ ставля.

Monatliche Mitteltemperatur.

	Бѣоградъ. Belgrad.			Флоренцъ, Милано, Паризъ, Франц. Florenz. Mailand. Paris Frankreich.			
	Године. im Jahre.						
	1854.	1853.	1848—53		1854.		
Мѣсецъ, Monat							
Јануаръ Januar	18	2·49	—1·65	8·97	·53	4·20	4·15
Февр. Februar	—1·62	2·68	2·17	6·57	2·57	4·20	4 06
Мартъ März	2·25	4·87	4·98	11·95	8·7	8·39	7·93
Априлъ April	10·49	7 51	11·31	15·65	13·04	11·90	11.90
Май Mai	19·70	19·52	18·04	20·69	16·60	12·35	13·89
Јюній Juni	22·83	22·64	23·62	26·05	20·23	14·80	16·43
Јулій Juli	24·38	25·70	24·43	26·27	23·24	18·50	20·14
Августъ August	22.68	24·69	24·35	24·48	21·76	16·80	19·25
Септем. September	16·75	20·26	18·56	20·97	18·12	15·95	17·55
Октов. Oktober	14·58	15·60	15·10	17·55	13 36	11·60	12·62
Ноем. November	6·23	4·10	7·07	9 71	5·15	5·15	5·61
Декем. Dezember	2·20-	4·10—	·17	7·31	3·17	5 10	4.86
годишнѣ im Durchschnitt.	11·72	12·16	12·32	16·35	12·21	10·75	11·53

Зима.	—1·85	3·15	·23	7·44	1·03	2·58	3 04
Winter.							
пролѣће.	10·81	10·63	11·45	16·10	12·74	10·88	11·24
Frühling.							
лѣто. .	23·30	24·34	24·13	25·60	21·74	16·70	18·61
Sommer.							
єсень. .	12·52	13·32	13·57	16·08	12·27	10 90	11·93
Herbst.							

Изъ предстоећи числены вредностій видимо велику разлику у средньой топлоти са прошлымъ годинама између *первогъ* мѣсеца кои є доста топлоте показао и *второгъ* кои є необычно студене природе био. И *Мартъ* и *Априлъ* были су хладніи него обычно, а *Май* є прекрасанъ био као и 1853 год., сви пакъ лѣтни и єсеньи месецы испали су хладніи него обычно, само што *Декемврій* іоштъ одъ правила одступа. Далѣ видимо да є годишня температура исподъ среднѣ, а и оне Флоренца, нарочито причиномъ топле зиме и жаркогъ лѣта као и Милана, опетъ због благе зиме яча одъ наше. У мѣсто пакъ поєдине мѣсеце да сравнявамо цѣлисходніе є поєдина годишня времена прегледати, будући се кодъ ньи уманѣмъ простору већа вредность примѣтити дає.

Одма иза весма за насъ благе *зиме* у години 1853. была є ланьска весма строга, найжешћа одъ свію шестъ предходећій и то због ладноће у своимъ крайньимъ мѣсецима. *Пролѣће* є єднако са предходећомъ годиномъ, но хладніе є одъ среднѣгъ числа, као и *лѣто* што є са 5% хладніе было него обычно а и одъ 1853 год. *Єсен* є пакъ и са 8% манѣ топлоте показала. — Далѣ видимо да одъ наведены мѣста нигдѣ тако яке зиме было ніе као кодъ насъ, но ово ће безъ сумнѣ тако и у напредъ

остати, а и пролѣће є само съ Паризскимъ наєдна-ко и много натрагъ одъ остала два мѣста и цѣле Француске. Нашемъ дражестномъ шакъ лѣту са-мо што Флоренцъ іошть топліє напротивъ ставля, ясто тако, као што є овай градъ као и свагда и много топлію єсень имао.

Све гореизложене абсолутне, т. є. у єдномъ одъ тридесетине дана получене, темпаратурне край-ности топлоте иду паралелно са срединомъ топло-те воздуха крозъ мѣсецъ дана и мѣсечнымъ край-ностима, коє су само сачинители мѣсечны сре-дина. Осимъ осталы мѣсецій овдѣ намъ разлика мѣсеца *Априла* прошле године и шестъ предходе-ћи у очи пада, шакъ како се найвыша топлота А-прила одъ 25° у послѣдной нѣной трећини догоди-ла а потомъ на мало дана топлота ва 3° сишла, то онда ніє могло другчіє ни быти, но да су у цвѣ-ту затечена воћа као и оно 1850 год. прозебсти и издати морала, нарочито на незаклонѣнымъ и уз-нышенымъ мѣстима налазећа се.

Изъ ланьскогъ дотичногъ саставка увѣрили смо се да кодъ насъ последньи *мразеви* обычно до 9. Априла траю и 10. Нов. перви настаю, тако, да одъ єдногъ до другогъ или за лѣто у пространіємъ смыслу 214 дана бронти можемо. Ове 1854 год. быо є последньій мразъ 15. Априла а первый 13. Ноємв. тако, да є дужина лѣта 211 дана износила или управо седамъ мѣсецы.

Слѣдующа скрижаль показує число зимны и лѣтны дана у поєдинымъ мѣсецыма.

	Зимни. лѣтни. зимни. лѣтни. зимни. лѣтни. Winter-Sommertage. Winter-Sommertage. Winter-Sommertage. Године. im Jahre.					
	1854.		1853.		1851—53	
Мѣсецъ. Monat						
Ноем. November	9	—	—	—	23	—
Декем. Dezember	30	—	12	—	18·7	—
Януарій Januar	17	—	11	—	18·7	—
Февруарій Februar	24	—	15	—	18·0	—
Мартъ März	19	—	9	—	14·3	1·0
Априлъ Avril	2	1	1	—	2·7	2·3
Май Mai	—	18	—	13	—	10 7
Юній Juni	—	21	—	24	—	21·7
Юлій Juli	—	28	—	27	—	26·3
Августъ August	—	18	—	24	—	24·7
Септем. September	—	14	—	17	—	13·0
Октоврій Oktober	—	5	—	2	—	3·0
Годишнѣ Jährlich	101	105	48	107	75·0	103·0
Зима Winter	99	—	47	—	72·0	1·0
лѣто Sommer	2	105	1	107	3·0	102·0

Месецы Ноемврій и Декемврій узети су изъ године 1853., у коіой є зима наступила, пакъ са перва три мѣсеца сдружени сачињаваю *велику зиму* противно правой *тримѣсечной зими*, коя само Декемврія, Януарія и Февруарія трає. Сви петъ мѣсеци имаю нижу одъ средњ годишњ температуре.

Изъ предстоећегъ прегледа увидити є, да є у *Декемеру*, само єданъ данъ безъ мраза био, у *Јануарію* половина мѣсеца, у *Марту* єдна трећина, а у *Февруарію* само седма часть; а цѣла година имала є 25% више мразева него обычно а двапутъ више него 1853 године. Лањска є дакле зима и дуга и строга была. — *Лѣто* є особито у *Маю* лѣпы дана имало а преко цѣле године сасвимъ редовно число са прећашньимъ.

Прешавши одношеня воздушне тепературе показане у прошлой години, да се обратимо садъ на вторый дѣо нашегъ сматраня, на одношеня погоде. Овдѣ пре свега *ведре дане*, као наймиліе преброити имамо, заєдно са горесравнѣнимъ мѣстима, ноосимъ Милана.

Klare Tage.
Године.
im Jahre.

Мѣсецъ Monat	Бѣоградъ. Belgrad. 1854.	Бѣоградъ. Belgrad. 1853.	Флор. Florenz. 1848—53	Флор. Florenz.	Паризъ. Paris. 1854.	Француска Frankreich.
Январій Januar	3	2	6·2	8	5	7
Февр. Februar	2	2	6·0	10	5	7
Мартъ März	1	2	4 7	11	14	16
Априлій April	13	3	7·0	11	13	10
Май Mai.	8	10	8·5	3	7	5
Юній Juni	10	11	13·8	1	3	4
Юлій Juli.	13	21	14·0	9	10	11
Августъ August	11	17	16·8	14	19	13
Септем. September	16	20	12·2	19	20	20
Октовр. Oktober	14	10	10·5	6	8	10
Ноем. November	7	2	7·0	6	12	4
Декем. Dezember	16	5	9·3	4	—	3
Годишнъ Jährlich	114	105	116	102	116	110

Зима Winter	10	16	21	21	17	22
пролѣће Frühling	22	15	20	25	34	31
лѣто Sommer	34	49	45	24	32	28
есень Herbst	37	32	30	31	40	34

Лане є дакле готово исто толико ведрине забѣлежено колико и обычно и колико у Паризу, са 4 дана више но у цѣлой Француской и са 12 више но у Флоренцу. Мимогредно овдѣ напоминѣмъ, да смо мы са овакимъ двапутъ богатїи одъ Флоренца и Париза. *Февруарія* и *Марта* было є кодъ насъ таквы мало, на западу пакъ доста; *Мая* и *Юнія* кодъ насъ изобилно, а тамо незнатно.

Ланьска строга *зима* текъ є половину ведры дана брояла одъ многогодишнѣ средине, као што є и кишовито *лѣто* примѣтно одъ нѣ изостало; *пролѣће* было є у правилномъ брою съ истима а *есень* ій є и сувише имала; више и одъ лѣта, коме се подобна година текъ у 1851 налази, кадъ є лѣто іоштъ и кишовитіе испало.

За ведре дане вѣрны података изъ *Милана* неима, изъ узрока, што се тамо често и прозрачны дани за такве усвояваю, єръ многогодишнѣ показано число одъ 180 ведры никако за праву истину узети неможемо, но пре да є у ово число смѣшанъ и брой прозрачны, коє одвоєно ставити треба. За одма слѣдуюће пакъ прозрачне и облачне дане, осимъ Милана неима ни Флоренцъ никаквы података, те тако ћемо се само съ Паризомъ и съ Француском, т. є. производомъ изъ нѣны двадесетъ градова, за сада задовольити морати.

	а.) Прозрачны. heitere Tage				б.) Облачны. Trübe Tage					
	Бѣоградъ Belgrad.	Пар. Paris.	Франц. Frankreich.		Бѣоградъ Belgrad.	Пар. Paris.	Франц. Frankr.			
	Године im Jahre.									
Мѣсецъ Monat.	1854.	1853.	1348—53.	1854.	1854.	1855	1848—53.	1854.		
Јануар Januar	10	13	8·7	10	11	18	16	16·2	16	13
Февруар. Februar	17	17	11·3	16	11	9	9	11·0	7	10
Мартъ März	21	17	15·7	11	11	9	12	10·7	6	4
Апр. April	14	17	15·1	10	6	3	10	7.8	7	14
Май Mäi	21	18	15·5	7	17	2	3	7·0	17	9
Јуній Juni	19	16	13·7	8	14	1	3	2·5	19	12
Јулій Juli	14	8	13·3	15	14	4	2	3·7	6	6
Августъ August	14	10	9·3	8	13	6	4	4·8	4	5
Септем. September	6	9	12·5	5	8	8	1	5·3	5	2
Октов. Oktober	13	14	11·2	11	10	4	7	9·3	12	11
Ноем. November	9	8	8 8	18	9	14	20	13·8	—	17
Декем. Dezember	3	7	6·7	13	12	12	19	15 0	18	16
Годишнѣ Jährlich	161	154	142	132	136	90	106	107	117	119
Зима Winter	34	45	27	33	30	46	29	42	40	37
пролѣће Frühling	56	52	46	28	34	14	55	26	30	27
лѣто Sommer	47	34	36	31	41	11	9	11	29	23
єсень Herbst	28	31	32	34	27	26	28	29	17	30

Прошле године брояно є много више *прозрачны дана* него обычно и само є у томъ смотреню

1852 богатія была. Они су се не толико на користь лѣтны колико на ону облачны дана намножили. *Паризъ* а и *Француска* много су ниже число имали одъ *Бѣограда*; спрамъ 1853. имала є ланѣска година таквы особито много у *лѣто*, као што се и обично у нѣму гомилаю, на западу пакъ доста су подєднако на поєдине годишнѣ одсѣке расположени. — Касателно *облачны дана* примѣчавамо, да є ланѣска година доста сиромашна была, као што є и са годишньимъ метеоричнымъ талогомъ подобный значай задержала, а са тамнымъ данима текъ іой 1852 год. первенство преузима. Западна Европа имала ій є са 25% више, кои размѣръ као сталный за више година усвоити смѣмо. Изъ многогодишньи одсѣка знамо далѣ, да су сасвимъ тамни дани кодъ насъ *лѣти* прерѣдки, а на западу напротивъ чине се да су онда найчешћи, т. є. кадъ найманѣ ведры дана броє, дакле сасвимъ обратный пакъ и непріятніи атмосферскій появъ одъ оногъ у нашемъ отечеству уживаю.

Осимъ *есени* лане є у свима добама године много више *прозрачны дана* наброяно него прѣђе, а са западомъ сравнѣно было ій є у *пролѣће* и у *лѣто* далеко више, а *зими* и у *есень* поготову наєднако. — *Облачны дана* было є у *зиму*, у *лѣто* и у *есень* као и пре а у *пролѣће* текъ половина обычногъ числа. Са Француском сравнѣно имали смо мы прозрачны дана у пролѣће и у лѣто знатно више а у остала доба готово равно, облачны дана пакъ было є кодъ насъ у зиму више, а у пролѣће и лѣто двапутъ манѣ.

О числу *кишны* и *снѣжны* дана имамо примѣра изъ свію наведены мѣста, кое овдѣ ставити непропуштамъ.

Бѣоградъ. Флор. Мил. Паризъ Француска
Belgrad. Florenz. Mailand. Paris. Frankreich.
Regen-und Schneetage.

Године.

Мѣсецъ. Monat.	im Jahre 1854.	1853.	1848—53	1854.			
Януарій. Januar.	13	14	7·7	14	8	15	12
Февруарій. Februar.	13	11	7·3	1	3	15	9
Мартъ. März.	12	14	9·2	1	1	7	4
Априлъ. April.	6	18	10·8	8	9	9	7
Май. Mai.	11	13	12·7	17	19	21	16
Юній. Juni.	9	14	8.2	9	11	22	15
Юлій. Juli.	13	4	10·3	4	8	16	12
Августъ. August.	13	8	9·2	6	7	11	7
Септемврій. September.	8	5	9·3	1	1	5	3
Октоврій. Oktober.	9	6	9·0	18	11	17	13
Ноемврій. November.	8	15	12·0	18	11	21	17
Декемврій. Dezember.	9	10	6·3	15	11	30	20
Годишнѣ. Jährlich.	124	132	113	112	100	189	135
Зима. Winter.	36	31	22	30	20	37	30
Пролѣће. Frühling.	29	45	33	26	19	30	27
Лѣто. Sommer.	35	26	28	19	26	49	34
Есень. Herbst.	25	26	30	37	23	43	31

Ланьска є година са шестог одишньимъ одсѣкомъ сравньена са 10% кишны дана више брояла, а овдѣ већъ урачунани *снѣжны дана* было є у Јануарію 3, Февруарію 10, Марту 7 и Новембрію 1 свега дакле 21 данъ, а оволико є было и одъ године 1851-53 Флоренцъ и Милано имали су ій манѣ, Француска пакъ више, међу коима 15 снѣжны, а и Паризъ несравньено много више у комъ се брою и 16 снѣжны налазе.

Изъ подѣленя на годишня доба явствує, да є ланьска *зима* съ истима богатія была одъ обычне средине и него икое одъ наведены мѣста; *пролѣће* брояло ій є манѣ него пређе и готово толико колико є и западъ имао; *лѣто* ій є више имало него пређе, и осимъ Париза више одъ осталы мѣста; а *есень* є, осимъ Милана, іоштъ сиромашнія была него икое друго мѣсто, и него запамћена средина.

Кадъ єдну половину прозрачны дана ведрымъ а другу облачнымъ придодамо, то изъ ланьскогъ разлога дознаємо, да у ширимъ границама годишнѣ по *187 ведры и 178 тамны дана* броимо, пакъ подобно и съ ланьскимъ податцима поступаюћи получавамо односно 194 и 171 данъ, дакле са єдномъ седмицомъ повольну разлику.

Прегледавши овдѣ число съ метеоричномъ водомъ у ланьской години записаны дана, за преко нужно держимъ, да иньіову практичну вредность, изражену у кишницы и снѣжницы, овдѣ слѣдовати пустимъ, єръ ова частъ атмосферичногъ појава безпрекословно у найтешньой узаймности, са землѣдѣлскимъ појавима нашегъ земльишта, стои-

Мѣсецъ. Monat.	Кишнице. Regen-Schneewaſſer	снѣж. Zuſamen.	обое.	киш. Regen.	снѣж. Schnee.	обое. Zuſam.	киш. Regen.	снѣж. Schnee.	обое. Zuſam.
	Године. im Jahre			1854.			1853.		
	in pariſer Linien								
Јануарій. Januar.	17·4	7·6	25·0	22·5	2·1	24·6	11·6	1·8	13 4
Февруарій. Februar.	3·0	32·6	35·6	10·7	30·7	41·4	80	16·6	24·6
Мартъ. März.	1·7	15·6	17·3	44·1	27·0	71·4	21·5	14·8	36·3
Априлій. April.	9·1	—	9·1	42·0	11·7	53·7	28·9	22·3	51·2
Май. Mai.	19·4	—	19·4	22·5	—	22·5	58·4	—	58·4
Юній Juni.	52·0	—	52·0	71·0	—	71·0	43·9	—	43·9
Юлій. Juli.	89·0	—	89·0	31·2	—	31·2	50·5	—	50·5
Августъ. August.	43·4	—	43·4	71·2	—	71·2	76·0	—	76·0
Септемврій. September.	35·2	—	35·2	3·1	—	3·1	36·8	—	36·8
Октоврій. Oktober.	24·4	—	24·4	27·6	—	27·6	43·0	—	43·0
Новемврій. November.	56·0	10·7	66·7	46·5	15·0	61·5	50·0	7·1	57·1
Декеврій. Dezember.	14·0	—	14·0	17·1	25·2	42·3	11·9	19·3	31·2
Годишње. Jährlich.	364·6	66·5	431·1	409·5	111·7	521·2	440·5	81·9	522·4
Зима. Winter.	37·5	65·7	103·2	42·8	33·0	75·8	29·4	30·4	59·8
Пролѣће. Frühling.	30·2	15·6	45·8	108·6	38·7	147·3	108·7	37·1	145·9
Лѣто. Sommer.	184·4	—	184·4	173·4	—	173·4	170·4	—	170·4
Есень. Herbſt.	115·6	10·7	126·3	7: 2	15·0	92·2	129·8	7·1	136·9

Осимъ *Јануарія, Јунія, Јулія и Новемврія* у свима є другимъ мѣсецыма манѣ *кишнице* накуплѣно него што є требало, а овай манякъ у *Априлу и Маю* особито у очи пада, *Јулій* пакъ было є съ њомъ преизобыланъ. *Снѣга* є напротивъ у свима мѣсецыма у коима є падао више было него прѣње, премда є цѣла година сиромашнія была одъ прѣшњи, као што є и кишнице готово у истомъ раз-

мѣру, т. є. 10% манѣ накуплѣно. За чудує, да крозъ ово четири године снѣга ніе у найхладніемъ мѣсецу т. є. у Януарію найвише нападало но у Февруарію, као што є опетъ и найтопліи Юлій сиромашніи съ кишомъ одъ слѣдующегъ за њимъ Августа. Тако исто чисто непонятно намъ є, да є и у самомъ *Януарію* несравнѣно више кишнице накуплѣно него снѣжнице, коє отуда вѣроватно проистиче, што є крозъ прошле четири године Януарій са средньомъ температуромъ далеко изнадъ среднѣгъ числа остао; брояо є сирѣчь 56°, у мѣсто седмогодишньи — 1·39°; Февруарій пакъ 1·07°, у мѣсто свойствены му 1·63°. Послѣ само двогубогъ времена и ова ће се противприродность изгладити, те ће у Януарію најманѣ а у Юлію найвише кишнице назначено быти, као што ће далѣ первый мѣсецъ и найвише са снѣжницомъ одликовати се, сходно своме студеному значаю.

Садъ да атмосферичный талогъ и по годишньимъ временима испытамо. — *У зиму* 1854 год. было є манѣ *кишнице* него у предходећой, али са 25% више него ране, *пролѣће* пакъ было є за приповѣсть безкишно, єръ обычно три путъ и полъ нѣ се више накупи него што смо лане имали. Овай недостатакъ попунѣнъ є у нечемъ *лѣти*, кадъ є са 8% више кишнице пало него што є требало; исто тако и подъ *єсень* є нѣ више было него обычно, само што у пролѣће показаный недостатакъ са оба ова годишња времена далеко довольно накнаћенъ быти ніе могао. — *Снѣга* є *зими* како спрамъ предходећи тако и спрамъ повише година више него двапутъ нападало, а найвише зато, што га у *пролѣће* тако много было ніе као пре. И *єсень* є снѣга двапутъ више одъ среднѣгъ числа показала.

Као што смо са топлотомъ воздуха и станѣмъ атмосфере любопытна сравненя са другимъ предѣлима чинили, исто тако овдѣ ћемо и са *метеоричномъ водомъ* повторити. Тако є лаше одъ нѣ накуплѣно у паризскимъ линіяма у

Aufgesammeltes Regen-und Schneewasser. im Jahr 1854. in

Мѣсецъ. Monat.	Бѣограду. Belgrad.	Флорен. Florenz.	Милану. Mailand.	Паризу. Paris.	Французской. Frakreich.
Януарій. Januar.	25·0	40·32	22·80	4 91	23·00
Февруар. Februar.	35·6	6·84	·30	10·21	12·85
Мартъ. März.	17·3	1·20	·16	1·00	4·46
Априлъ. April.	9·1	45 24	23·65	12·53	16·08
Май Mai.	19·4	74·40	39·86	35·32	37·43
Юній. Juni.	52·0	35·04	19·80	74·57	47·12
Юлій. Juli.	89·0	14·40	18·16	36·04	29·04
Августъ. August.	43·4	12·00	30·00	17·56	23·64
Септемврій September.	35·2	·11	·10	6·31	2·73
Октоврій. Oktober.	24·4	38·52	45·40	29·46	37·23
Ноемврій. November.	66·7	56·04	67·45	30·01	37·43
Декемврій. Dezember.	14·0	20·76	66·10	27·42	34·10
Годишнѣ. Jährlich.	431·1	344·87	333·78	285·34	305·16
Зима Winter.	103·2	100·92	50·60	42·54	49·03
Пролѣће. Frühling.	45·8	120 84	6 3·67	48·€5	57·97
Лѣто. Sommer.	184·4	61·44	67 96	128·17	99·80
Єсень. Herbst.	155·8	95·64	112·85	65·78	77·44

Овдѣ изложена сравнителна скрижаль весма є поучителна. *Февруарій* кодъ насъ много воденіи него прѣње, быо є на западу сувъ, *Мартъ* пакъ быо є кодъ насъ доста сушанъ а тамо текъ съ мало капи кише, као што се текъ у 30 год. догодити може. Овай є значай кодъ насъ текъ слѣдуюћій мѣсецъ заузео, кадъ се є онъ на западу средини доста приближіо. *Мая* пало є кодъ насъ такоће примѣтно манѣ кише а тамо среднѣ величине, *Юній* пакъ кодъ насъ редованъ оставшій быо є на западу, осимъ Милана, сувише кишовитъ, тако, да га у *Паризу* крозъ свои 60 година у подобной снаги забѣлежити нису могли. Кишовитый *Юлій* проузроковао є кодъ насъ нѣкій недостатакъ у *Августу*, на западу пакъ быо є онай єданъ одъ среднъи а овай доста сушанъ. *Септемврій* быо є у Бѣограду редованъ, а у Италій готово безъ капи кише, у Француской пакъ єдва, се 1791. год. съ њоме успоредити може. Слѣдуюћи одъ манѣ важности мѣсецы доста су се како кодъ насъ, тако и на западу средини приближавали, само што *Новемврій* онаку высоку средину, као крозъ четири године, у напредакъ никако задержати неће моћи.

Посмотримо ли пакъ изближе поєдина годишня времена, то се убѣђавамо, да є метеоричне воде кодъ насъ *зими* толико пало колико и у Флоренцу а двапутъ више иего у осталымъ мѣстима. *Пролѣће* имало є изъ већъ разложны узрока само съ Паризомъ равну множину но млого маню одъ осталы мѣста. *Лѣто* пакъ, по доброй срећи, было є у Сербіи кишовитіе него игдѣ одъ наведены мѣста, коме и *Єсень*, сразмѣрно своіой природи, одговара. У обште можемо за лѣто, као за найважніи дѣо године, рѣћи, да є кодъ насъ надъ сред-

њимъ кишовито было, у Флоренцу као и пре, у Милану половину обычногъ, у Паризу двапутъ я-че, а у Француской яче са свои 20%.

Изъ састава у прошлогодишнѣмъ Гласнику печатаногъ явствуе, да кодъ насъ у Бѣограду крозъ 24 часа више одсѣкомъ найвише 51·2‴ и снѣга 24·0‴ нападати може, пропла пакъ година была є у овомъ смотреню при своmъ кишовитомъ лѣту, знатно слабія, єръ више палоє найвише текъ 27·7‴, 22 Авг. а снѣга 12·0‴ Февруарія 21.коє текъ нѣшто више одъ половине горньи чисала износи.

Пре него што овай чланакъ заключимъ, немогу да пропустимъ, да о *упливу* прошлогодишньи атмосферичны посителя на царство растѣнія мало непрословимъ. — Главно наше жито *кукурузъ* родило є, у слѣдству надобычне лѣтне кише нѣшто више него средньѣ руке, може быти уравномъ размѣру къ ньой. У *Италій* пакъ и у *Француской* была є житна жетва такође богата, у *Германій* са 20% яча одъ средньѣ. Послѣ дуже суше у Марту и Априлу на концу овогъ мѣсеца понижена до близу точке смерзняваня температура имала є убиточно дѣйство на велику грану нашегъ народногъ тецыва, т. є. *на воће и шуму*. Лане є како шљива тако и жира весма мало родило, а и *виногради*, у слѣдству исте причине, текъ ако су половину обичне бербе дали. На *западу* пакъ, сасвимъ обратно одъ оногъ што се у Сербіи догодило, было є сваногъ рода *воћа* у изобилію, а у Италій *маслине* су превазишле двогубый плодъ, *виногради* пакъ, заузимаюћи у Италій и Француской высокій степень народне привредльивости, заиста бы дѣлателѣ свое, због рѣдко лѣпогъ Септемврія коме се само онай 1834. год. као познате изредне винске

године приближава, богато наградили были, да нѣшто владаюћомъ, у Италій четири а у Француской три године, чокотномъ болѣћу потервени были нису, тако, да су можда текъ пету частъ своґъ обычноґъ плода дали. Ово є у толико горе, што ће можда владаюћа болѣсть скоро изчезнути, али повольна ланьска за винограде предєсень недо аћа се но у двадесетъ єдна.

Польскопривредна *1853 година* была є у Сербіи са *житомъ* богата, съ *воћемъ, віномъ* и *жиромъ* пребогата. Година *1854.* пакъ са *житомъ* у обште као и предходећа, — будући є стермно жито слабіє роднло а кукурузъ издашніє; — са три послѣдињ пакъ *гране* земаньскоґъ производства незадоваляюћа. На западу пакъ была є 1853 *неплодна* можда са четвертомъ часћу; а 1854. была є ямачно са толико *благословенія*, само винограде изъ вида изоставляюћи. Година 1853 была є тамо изъ истоветны причина слабородна, изъ кои смо ми лане віінскій напиткъ изгубили, съ томъ само разликомъ, што є ова неволя особито класна жита постигла. За рѣчено имамо доказе изъ Француске, коє овдѣ, збоґъ важности у рѣчи стоећеґъ предмета, ставлямъ.

Топлота воздуха была є:

Године.	Мая.	уобште.	у сѣверной половини.
		die Lufttemperatur war.	
Jahr.	Mai.	in ganz Frankreich,	in der nördlichen Hälfte.
1853.	7.	21·58.°	22·08.°
„	9.	3·37.°	·53.°
1854.	3.	20·00.°	20·10.°
	5.	7·07.°	7·05.°

У цѣлой Француской была є дакле лане у оно време кадъ жита класаю разлика између най-

топлієгъ и найхладніегъ часа 13°, и ова є година као што наведосмо, као весма плодна позната. 1853 као неродне године была є разлика у цѣлой земльи 18° и више, а у хладной нѣной на сѣверу лежећой части и 21·5°, и то само крозъ 36 часа одприлике. — У слѣдству узвишене топлоте ускореный сочный токъ у нѣжномъ растѣнію морао є слѣдователно наеданпутъ, са наступившомъ хладноћомъ и нужнимъ скуплянѣмъ биля, зауставити се, кое є учинило, да є њино недозрѣло сложенѣ яко разстроити се морало.

У Паризу на Ђурђев-данъ 1855 године.

Примѣтба. У 6. части Гласника на страни 245. подвукле су се нѣке погрѣшке кое сада поправлямо.

Ведры дана было є:

Год.	1848.	у Маю	12.
„	51.	„ Дек.	1.
„	52.	„ Септ.	5.
„	53.	свега	105.

ГРАЂА ЗА ДЕРЖАВОПИСЪ СЕРБІЄ.

IX.

ПОКРЕТЪ ЛЮДСТВА СЕРБІЄ УГОДИНИ 1854.

Movimento della popolazione di Serbia nell'anno 1854.

Одъ редовногъ Члена Дружства Сербке Словесности,

Владимира Якшића,

Державны наука Професора у княж. серб. Лицею.

dal professore Vladimiro Jakschitch.

Іошть у петой части нашегъ Гласника по-чео самь первый путъ покретъ людства нашегъ отечества испытивати, и ово є треће извѣстіе о истомъ предмету коє нашимъ державницыма свойскій на благоразсуђенѣ подносимъ. Людство є душа државе, знатно нѣгово число и сразмѣрно нагло множенѣ одъ непрегледимы є послѣдица за напредакъ и славу сваке државне породице. Просторъ є безъ людій ньива безъ плода, а люди су у исто доба и имовина и тековина, и свагда ій сравнително у више држава сматрати валя, пакъ текъ онда може се сразмѣрный напредакъ єдне землѣ оцѣнити и политична нѣна будућност предсказати. Египетъ, Индія и Кина у староме свѣту као и мала Грецїя само якомъ сразмѣрно людству высоку сво о образованостъ и стварно богатство захвалити имаю, исто тако, као и данасъ само

збогъ якогъ людства и сама Енгленска своє матеріялно благостанѣ и умнонадвѣсіе неподѣлѣно іошть има, пакъ и послѣ своє пропасти лѣпо ће име у исторіи образованости иза себе човечеству оставитн моћи.

Ни у овой части Гласника не бы ми дозволѣно неодносно людство Сербіє, по пописима изнаћено, испытивати, изъ узрока, што самь подуже на научномъ путованю бавіо се пакъ и зато, што пребройни протоколи ни до данасъ іошть сви прегледани нису. Овай ћу посао текъ на годину како треба израдити моћи и бы ће ми моє наймиліе досадашнѣ научно занимање; за сада науманъ самъ покретъ людства Сербіє у год. 1854 показаный претресати.

У досадашньимъ извѣстіяма, тичући се покрета людства, увѣкъ самь ставляо дотично людство свакогъ окружія као што є само у половини године могло нађено быти, а у овой самь години ставіо онако, као што є оно при концу 1853 године вѣроватно быти морало. Овай є начинъ поступаня у толико больій, што се изкомадана прорачунаваня поєдины година тыме избѣгаваю и што се са додаткомъ вишка, добывеногъ природнимъ покретомъ людства, за свако окружіе лагко съ концемъ године постоявше число жителя пронаћи дає. — Цыгани православногъ исповѣданія такође су у поєдина окружія ушли и то по начину вѣроватни рачуна, єръ они редовно одавна већъ пописивани били нису, а изнаћена числа основана су само на множеню ньіовы порѣзски глава. — За Бѣоградъ узето є христіянско число душа као што є изнаћено по ланьскомъ попису и зато є сведено само са єдномъ годиномъ натрагъ на годину 1853. Одъ Еврея пакъ и у овой години іошть никаквы народословны података получити нисмо могли нити ћемо скоро и моћи.

Окружіе. Circolo di.	Число Жителя. degli abitanti. Годяне nell' anno.	вѣнчаны пшего. dei matrimoni. 1854.	Єдно вѣнчанѣ долазило е на душа. un matrimonio accadde sopra individui. 1854.	1853.	1837—53
Валѣвско Vaglievo.	71.000	1.154	61	79	78
Шабачко Sciabaz.	64.650	1.024	63	98	79
Градъ Бѣогр. Città di Belgr.	14.600	119	*94*	94	80
Крайнско. Craina.	58.050	636	91	89	87
Бѣоградско. Belgrado.	52.200	820	*65*	85	91
Ягодинско. Jagodina.	54·300	854	72	93	91
Ћупрійско. Ciupria	46.000	600	70	95	94
Рудничко. Rudnik.	41.650	595	70	71	95
Подринско. Podrigne.	39.200	450	86	90	96
Крагуєвач. Cragujevaz.	74.700	938	79	112	97
Крушевач. Cruscevaz.	63.000	647	97	101	98
Пожаревач. Posgiarevaz.	113.700	1.289	88	104	99
Чачанско. Ciaciak.	49.600	445	111	95	102
Алексинач. Alexinaz.	28.150	311	87	107	103
Гургусовач. Gurgusovaz.	40,550	346	*117*	117	106
Црнорѣч. Zerna reka.	42.200	442	96	107	110
Смедеревс. Smederevo.	48.450	571	*85*	100	115
Ужичко. Usgize.	83.000	662	125	94	117
Цѣла земля. Tutto il paese.	985.000	11.863	83	95	97
у години 1853. nell' anno.	—	10.369			
„	52.	— 11·727			

Изъ предстоећe скрижали увидиће благонаклонѣни читатељи, да є скупно число жителя нашегъ отечества са 5.000 душа у години 1854 слабіе него што є за предидућу назначено. Ово тыме истолковати треба, што су пописомъ 1854. године нѣка окружія манѣ душа показала него пре четири године, при свемъ томъ, што су и природногъ, премда слабогъ, вишка имала. Нѣка су дакле окружія искусила и изселяваня свои жителя у сусѣдна окружія и о овоме ћемо појаву на годину пространіе бесѣдити морати.

Прошле 1854. год. сразмѣрно весма є много новы бракова заключено, и ова є година сасвимъ наликъ на 1852. кадъ є такође много бракова сачетано. Одъ 1853 яча є пакъ 1854 година са више него 10%. чему се заиста нисмо надати могли. Спрамъ седамнаестъ година вѣнчано є у Бѣоградскомъ окружію са 57% више а у Смедеревскомъ 52%, у цѣлой пакъ Сербіи са 28%. Зачудо є пакъ да є у граду Бѣограду као нѣка накнада за истогъ имена окружіе са 18% манѣ вѣнчано него пре, а и у Гургусовачкомъ 10% манѣ. Кадъ разсудимо, да свакій сталный бракъ одсѣкомъ по 20 година кодъ иасъ траје, то изъ података ланьске године слѣдує, да у Бѣоградскомъ окружію лане више одъ 10 година то траянѣ было ніе, коє є у многомъ погледу штетно за народно благостанѣ.

Окружіе. Circolo di	Рођени муж.	Nati maschi,	женс. femmine,	скупа. totale	Єдно рођенђ долазило е на душа: Una nascita accade sopra individui. Г о д и н и е. nell' anno. 1854.	1853.	1837—53.
Градъ Бѣогр. Citta di Belgr.	203	229	432		23·9	22·1	22·7
Ягодинско. Jagodina.	1.098	918	2.016		26·9	25·9	25·4
Шабачко Sciabaz.	1.168	1.117	2.285		28·3	26·6	25·6
Краинско. Craina.	1.071	997	2.068		28·0	22·8	25·7
Бѣоград. Belgrado.	1.095	995	2.090		25·5	25·1	25·9
Валѣвско. Vaglievo.	1.387	1.362	2.749		25·8	25·5	26·3
Крушевач. Cruscevaz.	1.121	992	2.113		29·8	27·5	27·1
Крагуевач. Cragujevaz.	1.308	1.181	1.489		30·0	28 6	27·1
Ћуприско. Ciuprìa.	778	726	1.504		30·7	28·1	27·2
Пожарев. Posgiarevaz.	2.053	1·895	3.948		28·8	25 8	27 2
Смедерев. Smederevo.	976	932	1.908		25·4	25·4	27 8
Алексин. Alexinaz.	523	495	1.017		26·7	23·4	30·0
Подринск. Podrigne.	795	718	1.513		25·8	28·9	30·3
Гургусов. Gurgusovaz.	734	667	1.401		29 0	27·5	30·9
Црнорѣч. Zerna reka.	670	611	1.381		32·9	33·7	31·7
Рудничко. Rudnik.	732	651	1 383		30·1	31·7	33·2
Чачанско. Ciaciak.	690	656	1·346		36·8	37·7	33·2
Ужичко. Usgize.	1.359	1.264	2.623		31·6	33 2	34 2
Цѣла земля. tutto il paese.	17.761	16.406	34.167		28·8	27·6	28 3
Годин. 1853. nell' anno.	18.567	27.377	35.944				
„	52. 20.244	18.369	38.813				

Изъ предходећегъ прегледа увћрили смо се, да су вћнчаваня у ланьской години са 10% многочисленія была одъ прекланьске године и да се она у овомъ смотреню само са годиномъ 1852. успоредити може; изъ ове пакъ скрижали рођеня примћчавамо, да су рођеня крозъ прошле три године све то слабія испадала. Одсћкомъ крозъ седамнаестъ година вћнчаванъ є на 97 душа єданъ новый бракъ и рођено на 28·3 душа по єдно дћте, у години 1854 вћнчано є већъ између 83 душе, єданъ паръ и рођено єдно дћте текъ на 28·8 душа, дакле у очевидной смо штети были. Спрамъ год. 1853 парочито є Крайиско окружіе у рођенима яко издало, а спрамъ вишегодишњегъ одсћка имало є Крагуєвачко са 11% манћ а исто толико и Шабачко. Као накнаду за Шабачко окружіе было є у Подринскомъ напротивъ са 22% више рођеня спрамъ среднћгъ числа а исто толико имало є и Алексиначко више. Кадъ є поморъ у комъ мћсту якъ онда обычно и рођеня чешћа бываю, кодъ Шабачкогъ окружія видимо пакъ у прошлой години поредъ ослабљногъ числа рођене дћце и доста чести вћнчаваня, такође и преякъ поморъ као рћдко пре што се забћлежити могао — Изъ сравниваня кои у идућой години обћлоданити намћравамъ явствує, да су у Русіи рођеня чешћа, на западу рћћа а у средньой Европи исто тако яка као и кодъ насъ.

Занимљиво є видити како су се у Сербіи вћнчаваня крозъ послћдньи осамнаесть година яко множила, а рођеня ипакъ равный коракъ с' истима держала нису.

одъ — године:	долазилое на душа єдно вћнчанћ.	рођенћ.
1837 — 42.	104	30·6
43 — 48.	97	27·7
49 — 54.	91	28·2

У послћднћмъ временику вћнчаваня су спрамъ первогъ здраво оячала, али рођеня су найчешћа была у второмъ а не у послћднћмъ. Овай є появъ у толико неповольній, што минувша година и іошть чешћа вћнчаваня показує али напротивъ и рћћа рођеня спрамъ послћднћгъ временика.

На єдно вѣнчанѣ долазило е рођеня
Sopra un matrimonio si noverarono nascite

Г о д и н е.

nell' anno.

Окружіе Circolo di	1854.	1853.	1837—53.
Рудничко. Rudnik.	2·32	2·24	2·88
Валѣвско. Vaglievo.	2·38	3·08	2·94
Чачанско. Ciaciak.	3·02	2·51	3·05
Шабачко. Sciabaz.	2·23	3·67	3·10
Подринско. Podrigne.	3·36	3·12	3·17
Краинско. Craina.	3·25	3·93	3·40
Ужичко. Usgize.	*3·96*	2·83	3·43
Гургусовач. Gurgusovaz.	*3·76*	4·25	3·44
Алексинач. Alexinaz.	3·27	4·56	3·45
Ћупрійско. Ciuprìa.	*2.28*	3·40	3·46
Црнорѣчко. Zerna reka.	2·90	3·23	3·48
Бѣоградско. Belgrado.	*2·55*	3·38	3·51
Градъ Бѣоградъ Città di Belgrado.	3·63	4·27	3·55
Ягодинско. Jagodina.	2·67	3·60	3·57
Крагуєвачко. Cragujevaz.	2·65	3·93	3·58
Крушевачко. Cruscevaz.	3·27	3·69	3·60
Пожаревачко. Posgiarevaz.	3·07	4·03	3·65
Смедеревско. Smederevo.	3·34	3·98	4·14
Цѣла земля tutto il paese.	2·88	3·46	3·40

Почемъ су вѣнчаваня у години 1854. сасвимъ честа, а рођеня опетъ саразмѣрно рѣдка испала, то ніе другчіе ни могло быти, но да се и брачна плодностъ као сасвимъ незнатна показати морала. У Ћупрійскомъ окружію найслабія се плодность показала и то са 34%, а у Бѣоградскомъ са 27%, све спрамъ новише година; Ужичко є пакъ имало 16% више а и Гургусовачко 9%. Цѣла Сербія имала є ланьске године 15% слабію плодность одъ обычны година и ова се савершено са годиномъ 1843. успоредити може, кадъ се тако исто слаба плодность показала. Узмемо ли брачну плодность крозъ више времена изъ прећашньи година, то примѣчавамо у томе превелико колебанѣ тако є на 100 нововѣнчаны рођено:

одъ — године:	
1837 — 42.	342
44 — 48.	353
49 — 54.	325

Одъ ова три временика последньій као преслабъ яко у очи пада и готово є са толико одъ среднѣгъ числа слабіи, у колико є вторый ячій а первый сасвимъ редованъ остає. — Іоштъ ни у єдной земльи овако слабу брачну плодность немога смо примѣтити као што обычно кодъ насъ суштествує. —

На 100 женски рођеня долазило є мужки
Sopra 100 femmine nacquero maschi.

Окружіе. Circolo di.	Године. nell' anno. 1854.	1853.	1837—53.
Крагуевачко. Cragujevaz.	110·7	103·5	105·1
Градъ Бѣогр. Città di Belgrado.	88·7	101·1	106·1
Рудничко. Rudnik.	112·4	93·7	106·2
Чачанско. Ciaciak.	105·2	116·6	106·6
Пожаревачко. Posgiarevaz.	108·3	108·1	106 6
Гургусовачко. Gurgusovaz.	110·0	104·9	107·5
Подринско. Podrigne.	110·7	102·9	107·5
Ягодинско. Jagodina.	119·4	108·8	107·5
Ваљевско. Vaglievo.	101·8	114·0	107·7
Краинско. Craina.	107·2	104·4	107·9
Ћупрійско. Ciuprìa.	107·1	102·7	108·2
Бѣоградско. Belgrado.	110·0	109·9	108·2
Алексиначко. Alexinaz.	105·6	106·1	108·3
Црнорѣчко. Zerna reka.	109·7	106·1	108·9
Шабачко. Sciabaz.	104·6	105·1	110·0
Смедеревско. Smederevo.	104·7	107·3	110·0
Ужичко. Usgize.	107·5	109·3	110·6
Крушевачко, Cruscevaz.	113·0	109·4	110·9
Цѣла земля. Tutto il paese.	108·3	107·0	108·2

Као што смо и у прошлимъ годинама видили исто тако повторава се подобно дѣло и у ланьской години, да су сирѣчъ кодь насъ мужска рођеня многочисленія спрамъ женски него што є то у цѣлой Европи случай. Одъ єдногъ до другогъ котора примѣчавамо додуше и у ланьской години у очи падаюћу разлику, єръ докъ є у Ягодинскомъ са 11%, она яча была него пре, и у Рудничкомъ 6%, видимо у граду Бѣограду и 16% слабіи спрамъ прећашньи година размѣръ а у Валѣвскомъ окружію такође са 6%. — Еле довольно є, да се у Сербіи на 1000 дѣце женскогъ, по 1083 мужскогъ пола роди, а у Европи иначе нема више но 1060.

Раздѣлимо ли осамнаестъ прошлы година на три равне части, то добывамо за сваку на 100 кћерій, сынова:

одъ — годиве:		
1837 —	42.	108·7
43 —	48.	108·5
49 —	54.	107·5

Опаданѣ є дакле редовно настало и нарочито є яко было крозъ послѣдньи шестъ година.

Окружіе Circolo di:	Умерли. Morti. муж. maschi,	женс. femmine,	скупа. totale.	Єданъ смертный случай долазіо в на душа Un caso di morte accadde sopra indiv. Г о д и н е nell' anno 1854.	1853.	1837—53.
Градъ Бѣогр. Città di Belgrado.	308	222	530	27·6	25·0	24·4
Шабачко. Sciabaz.	1436	1218	2654	24·4	23·2	33·2
Ваљевско. Vaglievo.	1127	1059	2186	32·5	23·6	34·1
Крайнско. Craina.	1125	1034	2159	26·9	32·4	34·4
Бѣоград. Belgrado.	929	710	1639	32·5	22·8	36·2
Ягодинско. Jagodina.	1040	933	1973	27·5	22·1	38·3
Чачанско. Ciaciak.	714	549	1263	39·3	32·2	43·4
Рудничко. Rudnik.	669	510	1179	35·3	25·9	43·8
Подринско. Podrigne.	598	471	1069	36·7	25·6	44·0
Крагуевачко. Cragujevaz.	1258	1070	2328	32·1	25·7	44·1
Ћупрійско. Ciuprìa.	666	539	1205	38·3	25·6	44·3
Смедеревско. Smederevo.	666	524	1190	40·7	30·8	49·3
Крушевачко Cruscevaz.	736	572	1308	48·1	40·7	50·3
Пожаревачко. Posgiarevaz.	1395	1187	2582	44·0	40·1	50·8
Алексиначко. Alexinaz.	371	355	726	37·4	29·3	52·9
Гургусовачко. Gurgusovaz.	332	279	611	66·4	41·5	61·2
Чернорѣчко. Zerna reka.	393	366	759	55·5	70·9	62·5
Ужичко. Usgize.	740	636	1376	60·3	42·2	62·6
Войнство. Soldati.	157	—	157	15·8	19·5	16.5
Цѣла земля. tutto il paese.	14.660	12.234	26.894	36·6	30·0	43·5
Године nell' anno	1853	18.032	15.144	33.176		
„	1852	13.024	11.173	24.197		

Кодъ овогъ дела наши державописны послова съ радосћу примѣчавамо, да смо у ланьскомъ Гласнику сасвимъ погрѣшно прорицали — поморъ у 1854 години далеко є изаужасногъ у 1853 години случившегъ се, заостао. Повольна разлика износи єдну четвертину, но као што и изъ предстоећегъ прегледа явствує, ипакъ ланьскій поморъ у обште никако за слабъ оцѣнити нећемо; напротивъ спрамъ вишегодишњегъ одсѣка у толико є ячій у колико є спрамъ 1853. год. слабіи испао. Ова неповольна разлика спрамь срећны година износи кодъ нѣки котора погружаваюћій скупъ, тако є н. п. у Алексиначкомъ са 58%, а и у Ягодинскомъ са 56% више опоямо него обычно; Гургусовачко пакъ показало є манѣ смертны случаєви са 9% и ћупрійско са исто толико Мы ћемо као разборити привредителыи измећу два зла манѣ бираюћи одобрити, да и цифра рођеня ослаби, али увеличанъ поморъ, мыслећи на све отуда проистичуће приватне неволѣ увѣкъ се съ тугомъ нашегъ серца коснява. Истинабогъ у цѣлой Европи маныій поморъ ніє него што є и у нашемъ отечеству, али тамо є поне у толико ова несрећа сноснтелнія, што она саразмѣрно све узрасте людства постизава, гдѣ напротивъ кодъ насъ, по вѣроватнимъ нагађанама доводећи, она нарочито разредъ зрѣлы людій затире, дѣцу обычно штедећи.

Ниже слѣдуюћій прегледъ изясниће намъ довольно устремителну смертность у последнъимъ годинама.

одъ — године:	Єданъ смертный случай догађао се измећу душа:
1837 — 42.	56·8
43 — 48.	47·2
49 — 54.	36 8

На 100 женски умерло е мужки.
Sopra 100 donne morirono uomini.

Окружіе Circolo di	Г о д и н е nell' anno. 1854.	1853.	1837—35
Цернорѣчко. Zerna reka.	107·4	105·1	108·2
Гургусовачко. Gurgusovaz.	118·9	101·0	108·6
Бѣоградско. Belgrado.	*130·8*	107·2	108·7
Ћупрійско. Ciupria.	123·5	103·9	109·5
Пожаревачко. Posgiarevaz.	117·5	112·7	109·6
Ягодинско. Jagodina.	111·5	115·4	110·4
Ужичко. Usgize.	116·3	111·2	110·6
Алексиначко. Alexinaz.	*104·5*	115·1	112·6
Крайнско. Craina.	108·8	117·7	112·9
Смедеревско. Smederevo.	127·1	118·6	112·9
Крушевачко, Cruscevaz.	128·7	121·6	113·1
Крагуєвачко. Cragujevaz.	117·8	116·8	115·9
Рудничко. Rudnik.	131·1	143·4	116·9
Валѣвско. Vaglievo.	106·4	119·7	118·1
Шабачко. Sciabaz.	117·2	119·0	118·3
Подринско. Podrigne.	126·8	136·1	124·2
Чачанско. Ciaciak.	130·2	132·6	128·3
градъ Бѣоградъ. Città di Belgrado.	138·7	180·2	177·7
Цѣла земля. Tutto il paese.	119·8	118·8	116·2

Као што се редовно кодъ насъ догађа да су смертоносне године нарочито мужскомъ полу намѣнѣне, исто тако видимо и у ланьской години, при ячемъ но обычно помору, да є на саранѣны петъ жена већъ шестъ одъ мужскогъ пола долазило. Ова є разлика нарочито велика у Бѣоградскомъ окружію и то са 20% и у Крушевачкомъ са 14%, али перво є окружіе нарочито изъ тогъ узрока тако велику неповольну разлику показало, што су при централномъ мѣсту становавши пре сужницы одъ Бѣоградски пароха и сараньиани были а у минувшой години одъ Топчидерскогъ, и тако су они са своя 43 смертна случая у окружіе а не у градъ Бѣоградъ смѣститисе морали. Валѣвскій которъ показао повольну разлику са 10%, а Алексиначкій са 7% спрамъ предходећи година. Одъ шестъ до шестъ година сараньивано є на 100 жена, людій:

одъ	—	године:	
1837	—	42.	116·0
43	—	48.	114·7
49	—	54.	118·0

Окружіе Circolo di.	Вышакъ. Sopravanzarono. муж. maschi,	женс. femmine,	скупа. totale.	Народоумноженъ было в на сто L'aum. della popol. era sopra °/₀ di Године nell' anno. 1854.	1853.	1837—53.
градъ Бѣогр. Città di Belg.	-105	7	-98	·12	·75	·42
Чачанско. Ciaciak.	-24	107	83	·17	-·46	·70
Рудничко. Rudnik.	63	141	204	·49	-·84	·73
Валѣвско. Vaglievo.	260	303	563	·79	-·32	·86
Шабачко. Sciabaz.	-268	-101	-369	-·57	-·54	·89
Крайнско. Craina.	-54	-37	-91	-·16	1·35	·97
Подринско. Podrigne.	197	247	444	1·13	-·46	1·03
Бѣоградск. Belgrado.	166	285	451	·85	-·39	1·10
Ягодинск. Jagodina.	58	-15	43	*·08*	-66	1·32
Ужичко Usgize.	619	628	1247	*1·50*	·66	1·33
Крагуєв. Cragujevaz.	50	111	161	·21	-·38	1·41
Ћупрійс. Ciuprìa.	112	187	299	·65	-·35	1·43
Алексин. Alexinaz.	152	140	293	1·10	·85	1·45
Цернор. Zerna reka.	277	245	522	1·24	1·61	1·55
Смедер. Smederevo.	310	408	718	1·48	·71	1·56
Гургусов. Gurgusovaz.	402	388	790	*1·95*	1·23	1·60
Крушевач. Cruscevaz,	385	420	805	1·28	1·18	1·68
Пожарев. Posgiarevaz.	658	708	1.366	1·20	1·38	1·71
Цѣла земля Tutto il paese.	3.101	4.172	7.273	·74	·28	1·23
године. 1853. nell' anno.	535	2.233	2.768			
„ 1852	7.220	7.396	14.616			

На никои начинъ ни на овако великій вышакъ урођенима надъ умерлима изгледали нисмо, као што се на срећу нашегъ отечества у прошлой години показало. Додуше онъ текъ половину прећашњи година износи, али ипакъ є због неповољны политичны околностій за Сербію тако великій као што може быти ни у єдномъ предѣлу Европе у поменутой години ніе могао испасти, а нарочито 1853. год. далеко превазилази.

Поучително є у овомъ погледу разлику у поєдныимъ окружіяма на видикъ ставити. Тако су на два края Сербіе стоећа окружія, Гургусовачко и Ужичко далеко више иманя нашой держави стекла него у преће бывшимъ мирнимъ годинама, сва су пакъ остала манѣ привредила а нарочито су Шабачко и Крайнско, опетъ на два противна края лежећа и одъ главногъ своегъ доста великій дѣо окерньили. Друга два опетъ противоположена котора, градъ Бѣоградъ и Чачанскій, додуше ништа нису изгубили, али су и сасвимъ слабу корысть земльи принели. — И у овой години было є као и у предходећнмъ, женскиня є са тисућу душа више приновлѣно него мужскогъ пола, коє се изъ великогъ помора овогъ последнѣгъ довольно обяснити може. — Дали ће икада вишакъ величину одъ 1% достићи? — А 2%, као што се нѣкададогађало, као да ће само скромна жеља родолюбивимъ нашимъ державницыма остати! —

Природный вышакъ на три равна періода подѣлѣнъ показао се:

одъ — године:		
1837 —	42.	1·39%
43 —	47.	1·47 „
48 —	54.	·81 „

Людство ће се удвонти кроз годона.

по размѣру множења.
la popolazione potra raddopiarsi in anni.

Окружіе. Circolo di.	Године. nell' anno 1854.	1853.	1837—53.
Градъ Бѣоградъ Città di Belgrado.	555·3 —	88·8	158·6
Чачанско. Ciaciak.	392·0 —	145·0	95·3
Рудничко. Rudnik	136·1 —	79·4	91·3
Валѣвско. Vaglievo.	84·4 —	208·3	77·3
Шабачко. Sciabaz.	— *116·9* —	123·5	74·7
Краинско. Craina.	— *416·6*	49·5	68·7
Подринско. Podrigue.	59·0 —	144·9	64·7
Бѣоградско. Belgrado.	78·4 —	170·9	60·6
Ягодинско. Jagodina.	833·3 —	101·0	50·5
Ужичко. Usgize.	*44·4*	101·0	50·1
Крагуєвачко Cragujevaz.	317·5 —	167·0	47·2
Ћупрійско. Ciuprìa.	169·2 —	190·0	46·6
Алексиначко. Alexinaz.	60·6	78·4	46·0
Црнорѣчко. Zerna reka	53·8	41·4	43·0
Смедеревско. Smederevo.	45·0	93·9	42·7
Гургусовачко. Cruscevaz.	*34·2*	54·2	41·6
Крушевачко. Gurgusovaz.	52·0	56·4	39·7
Подринско. Posgiarevaz.	55·0	48·3	39·0
Цѣла земля. Tutto il paese.	90·1	238·1	54·2

Време за коє се людство датогъ єдногъ предѣла удвоити може стои у правомъ одношеню къ проценту народногъ умноженя. Главно, носеће десетъ на сто годишнѣ, управо пола само времена за своє удвоєнѣ одъ оногъ изискує, коє недає више одъ петъ на сто. Често удвояванѣ народне стоке, — кога є главно начело народъ — у многима є приликама животно нытанѣ єдне државе. Тако н. пр. Велика Британія 5000 душа на сваку четвороугольну милю брои, а Сербія само єдну тисућу, дакле главногъ у людству она држава петъ путій више има него наше отечество, али почемъ знамо, да се у великой Британіи людство крозъ сваки седамдесетъ година удвоява, то бы онда за насъ нужно было, да се одма послѣ 14 год. наше людотво удвоява ако желимо нѣкада онако богати быти као и Енглези што су. Изъ найновієгъ искуства о противномъ смо увѣрени, да се сирѣчь и за наше жительство найманѣ онолико година за удваянѣ изискує, колико и за оно саюжены кралѣвства. —

Изъ вышеставлѣне скрижали происходи, да би жители Шабачкогъ Окружія послѣ само два човѣчія вѣка сасвимъ истреблѣни были кадъ бы нѣшто онако неповольный размѣръ природногъ прираста и за будуће године као правило остао. По ланьской години Ужичко бы пакъ одма съ концемъ овога вѣка свое людство удвоило а Гургусовачко и за само тридесетъ и четири године. — У грађанскомъ животу примѣчавамо често дивну политичну добродѣтель кодъ поєдины особа, због чега обшту похвалу заслужую, а небы ли и намного рачунаюћи Пожаревляне као добре родолюбце сматрати морали а Чачане напротивъ као распикуће. —?

Число порѣзски глава.

Numero dei contribuenti.

умноженѣ. Одъ овы є.

Окружіе Circolo di	Године. nell' anno. 1836.	 1853.	aumento totale. доселѣно. 1836—53. на сто. per cento.	 immigrati.
Градъ Бѣогр. Città di Belgrado	1.283	1.340	·03	-·*39*
Чачанско. Ciaciak.	7.480	8.139	·50	-·*20*
Рудничко. Rudnik.	5.821	6.747	·86	·13
Валѣвско. Vaglievo.	9.847	11.496	·91	·*05*
Подринско. Podrigne.	5.428	6.570	1·12	·09
Шабачко Sciabaz.	8.869	11.008	1·27	·38
Ужичко. Usgize.	9.871	12.746	1·39	·16
Ягодинско. Jagodina.	7·473	9.743	1·55	·23
Крагуєвачко. Cragujevaz.	9.136	12.025	1·61	·20
Бѣоградско Belgrado.	6·619	8.908	1·74	·64
Ћупрійско. Ciuprìa.	6.126	8.630	1·99	·56
Краинско. Craina.	8.519	12.062	2·00	1·03
Крушевачко. Cruscevaz.	7.441	10.528	2·02	·34
Пожаревачко. Posgiarevaz.	14.875	21.299	2·08	·37
Смедеревско. Smederevo.	5.542	8.108	2·21	·65
Гургусовачко. Gurgusovaz.	4.574	7.117	2·57	·97
Црнорѣчко. Zerna reka.	5.590	8.805	2·62	*1·07*
Алексиначко. Alexinaz.	2.843	4.719	2·91	*1·46*
Цѣла земля. Tutto il paese.	127.341	169.990	1·69	·46

Као што намъ є свима познато, нашъ найглавніи приходъ за державну благайницу састои се изъ главнице. Дотични ће предметъ додуше скоро особеномъ заставку мѣсто уступити, али почемъ са умноженѣмъ народа єднакій корацъ держи, то се и онъ ради болѣгъ сравниваня природны закона о у множеню людства овдѣ на видикъ ставля. Општи пописи людства предузимали су се увѣкъ послѣ три до четири године кодъ насъ и съ њима су и порѣзъ плаћаюће главе, — коє су као главна цѣль оне радње сматране — изналавене. У међувременима растіо є брой порѣзски глава сходно множеню людства, ако се међутимъ само одъ усвоєногъ єдаредъ начина располаганя терета одступало ніє. Порѣзске главе съ концемъ 1836. год. пронађене су посредствомъ пописа а оне 1853. год. имаю за себе основъ пописа у 1850. год. произведеногъ съ додаткомъ новоженѣны у познііимъ годинама и съ одбиткомъ смерћу уништены глава.

Трећій овдѣ ставлѣный стубацъ разлаже намъ по стотичномъ размѣру величину годишнѣгъ множеня глава крозъ послѣдньи седамнаестъ година, изъ кога увиђамо, да се Алексиначко Окружіє крозъ то време за нашу благайницу најкористніє показало, напротивъ у Чачанскомъ окружію текъ є шеста часть овога размѣра постигнута. Онако слабый размѣръ множеня кодъ града Бѣограда не почива толико на слабомъ природномъ прирасту нѣговы жителя, колико што се обстоятельствомъ неправилногъ порѣзиваня данка обяснити смѣ. — Четвертый горе ставлѣный стубацъ показує намъ ону часть процента свескупногъ умноженя порѣзски глава, коя се као досѣлѣна сматрати има, было иза границе, было изъ други окружія Сербіє. Тако є н. пр. у Алексиначкомъ окружію природно

годишнѣ множенѣ порѣзски глава было: 1·45%, а исто се толико годишнѣ и са тране доселявало, у Чачанскомъ пакъ котору одъ ½% годишнѣ множивши се глава ⅕ часть редовно се у друга окружія изсѣлявала.

Изяснителный садержай овогъ спасителногъ за нашу державу разлога, — изъ узрока што є людство перво нѣгово главно, — навлашъ самь зато скратіо, што ћу идуће године о истомъ предмету тако обширно и сравнително говорити морати, да ће и не наши сажительи отуда политичну користь поцерпити моћи.

У Бѣограду мѣсеца Октоврія 1855. године.

По доцніе добывеномъ извѣстію роѣено є у Пруской у прошлой години 648.649, саранѣно 500.737 и вишка є было 147.912, тако, да є на 26·3 душа по єдно роѣенѣ, на 33·6 по єданъ умиранѣ долазило и вишка є было ·87% или са єдномъ седминомъ овога више него у Сербіи.

ИЗВЕСТІЄ О ДѢЛАНЮ И СТАНЮ

ДРУШТВА СРБСКЕ СЛОВЕСНОСТИ У 1854. ГОДИНИ.

дано у главномъ засѣданію 2. Јануара 1855 године држаномъ.

Іошть у почетку прошле 1854. год. Друштву Србске Словесности могућно є было 6-ту свезку својъ „Гласника“ на светъ издати, почемъ є, ков одъ 1853- год. заоставшегъ, коє одма у почетку прошле године прикупљеногъ и приуготовљеногъ, матеріяла довольно было, да се къ томе приступити могло; али, будући да цензура, због садашньи политичны обстоятелства, ніє допустила, да се неки, за 6. свезку „Гласника“ наменѣни бывши, наше найновіє историє тичући се, предмети за сада явности предаю, то се тимъ узрокомъ, докъ су т. є., на место изостављѣны, други предмети за речену свезку „Гласника“ приуготовљѣни, и съ изданіємъ исте закаснити морало, и тако є око свршетка истекше године „Гласникъ“ Друштва печатню оставіо. — Осимъ Гласника Друштво є у теченію прошле године о своимъ трошку печатало и на светъ издало, покойнимъ Карловачкимъ Професоромъ Григоріємъ Лазићемъ на нашъ єзикъ преведено класично Цицероново дѣло. „О дужностима человеческимъ.“

Одѣленія Друштва занимала су се разсматранѣмъ Друштву поднешены' предмета, одъ кои' ћемо овде само оне навести, коє є Друштво, по саслушаномъ мнѣнію надлежны одѣленія, као достойне за „Гласникъ“ примило. И тако:

1.) Философиско одѣленіе разсмотрило є преводъ редовногъ члена Г. Архимандрита Гаврила, подъ насловомъ: „Писмо Г. Плюша своmъ сроднику Амедею: о пространству и границама човечіегъ разума“, — кои є Друштво примило и у 6-ту свезку „Гласника“ ставило, а Г. преводителю награду издало.

2.) Историско одѣленіе разсмотрило є: а) Карактеристику Црногъ Ђорђа, написану тадашиьимъ Предсѣдателѣмъ Друштва привр. Попечителѣмъ Правосудія и Просвѣштенія Г. Лазаромъ Арсенієви ћемъ, — кои є предметъ у 6. свезки „Гласника“ печатанъ; — б.) податке за повѣстницу србску Карађорђевогъ времена, одъ Г. Анте Протића, и Г. Лазара Поповића, пензіонираны' србски чиновника, саобштене, за коє податке рѣшило є Друштво да се као грађа за србску исторію, у „Гласнику“ печатаю; — в.) прилоге Г. Іована Ристића: „о србскимъ у царской библіотеки париской налазећимъ се рукописима,“ и о историчной важности успомена старіи путника неки, кои су крозъ Србію прошли“ — коя є обадва прилога Друштво примило, и у 6. свезки „Гласника“ печатало, а Г. приложнику награду издало; — г.) прилогъ редовногъ члена Г. Архимандрита Гаврила, тичућій се отечественогъ монастира Врањевшинце и нѣки у нѣму налазећи се писмены споменика изъ старіегъ и новіегъ доба, — кои є Друштво за печатанѣ у „Гласнику“ опредѣлило; — и напо-

слѣдку д.) неке документе, на исторію наше патріяршіе односеће се, кое є Друштво такође за печатанѣ у „Гласнику“ опредѣлило.

3.) Правословно одѣленіе разсмотрило є: а.) расправу редов. члена Г. Николе Крстића: „О политичномъ стању и правама србски држављана у србскомъ царству, на основу Душановогъ Законика“, — кои є предметъ у 6. свезки „Гласника“ печатанъ, а Г. сачинителю истогъ награда є одъ Друштва издана; — б.) саставке редовногъ члена Г. Владимира Якшића, подъ насловима: „Обштый покретъ людства у Србіи 1853. год.“ и „Растенѣ обштегъ благованя и раскоши у Србіи“ — кое є Друштво у 6. свезки „Гласника“ печатало, опредѣливши Г. сачинителю нѣиномъ награду.

4.) Природословно одѣленіе разсмотрило є саставакъ редовногъ члена Г. Владимира Якшића, подъ насловомъ: „Климатична одношеня землѣ у половини 19. века“, — кои є Друштво, издавши за истый Г. сачинителю награду, у 6 свезски „Гласника“ печатало. —

Коракъ, кои є Друштво у интересу наше найновіе исторіе године 1852. учинило, обративши се на Г. Анту Протића, княжеско-србскогъ пензіонера у Смедереву, съ молбомъ за повестне податке на край живота Карађорђевогъ односеће се, — ніе безъ успѣха остао. Іоштъ у почетку навршивше се године поднео є Друштву, у слѣдству поменуте молбе нѣгове, реченый, скороупокоившій се Г. Анта Протићъ одъ нѣга самогъ описане догађає србске Карађорђевогъ времена. — Друштво є притомъ, на подѣйствованѣ своегъ Подпредсѣдателя Г. Іована Гавриловића, добило одъ Г, Лазара По-

повића, княжеско-србскогъ пензіонера, простра-но описанъ животъ и явно дѣланѣ почив. Павла Поповића, бывшегъ у Карађорђево доба србскогъ Совѣтника. Друштво є, далѣ, преко своегъ Г. Под-предсѣдателя примило біографію Цинцаръ-Янка Поповића, бывшегъ у Карађорђево доба србскогъ Војводе. — Осимъ овогъ прикупляня граће за найновію србску исторію Друштво ніе пропусти-ло и за старію нашу исторію постарати се. Оно є, по предложеню своегъ редовногъ члена Г. Ар-химандрита Гаврила, своимъ путемъ изискало на развићенѣ у монастиру Троноши наодеће се ори-гиналне рукописе, на исторію србскогъ народа прошлогъ вѣка односеће се, и одъ исты є преписе за свою архиву задржало. И напослѣдку, по пред-логу своегъ Г. Подпредсѣдателя Г. Гавриловића, Друштво є са Г. П. І. Шафарикомъ у Прагу сту-пило у погодбу поради одкупа єдногъ врло важ-ногъ при истомъ Господину налазећегъ се ста-рогъ србскогъ рукописа. —

Помоћь, кою є Друштво своемъ члену Г. Др. Іо. сифу Панчићу у дѣлу нѣговы ботачны испытиваня године 1853. указало, принела є свой плодъ. На концу истекше године реченый є Г. Панчићъ по обећаню своемъ поднео Друштву у 12 свезкій „Србску Флору“ или саморасте, коє є по Ср-біи покупіо и научно опредѣліо, додавши гди є годъ то могуће было, и народно наименованѣ. —

Да небы іошть пре две године Г. Иліомъ Пче-ларомъ предузето израђиванѣ землѣвида Окружія Краинскогъ, — кой є, заедно съ описомъ истогъ Окружія, реченый Господинъ Друштву на распо-ложенѣ уступити обећао, — због недостатка нуж-дны матеріялны средства недовршено остало, Дру-штво є поменутомъ Г. Пчелару на поднешену му

одъ стране истогъ молбу у овомъ предузетку нѣговомъ у помоћь притекло, издавши му на тай конацъ 15 # цес. изъ свое кассе.

На учинѣно редовнимъ членомъ Г. Владимиромъ Якшићемъ предложенѣ, Друштво є у редовномъ засѣданію своме заключило, и као допунителна правила къ устроєнію своме поставило, прво: да сачинитель каквогъ, Друштву за „Гласникъ“ уступлѣногъ саставка, има право истый саставакъ или у првобытной нѣговой форми, или у изводу, и на страномъ каквомъ єзику на светъ, по средствомъ новина, или иначе, издати, али то онда, пошто є Друштво дотичный саставакъ употребило и на светъ издало, и подъ условіемъ, да є сачинитель дужанъ примѣтити, да є предметъ и у „Гласнику“ печатанъ; и друго: да сачинитель свой за „Гласникъ“ наменѣный саставакъ може и коіой за наше отечество заслужной, или иначе врстной особи, посветити. —

Усмотреню продає Друштвомъ изданы књига има се примѣтити, да є Друштво на предложенѣ свога Подпредсѣдатели Г. І. Гавриловића око свршетка прошле године заключило уговоръ съ књигопродавцемъ Земунскимъ Г. І. К. Сопрономъ што се продаваня поменуты књига у оной страни тиче, и већъ є учинѣнъ коракъ кодъ надлежне власти за полученѣ дозволеня, да се друштвене књиге на ону страну преносити могу. —

Архива друштвена прошле године обогаћена є нарученимъ іошть у 1852. год. преписомъ знаменитогъ дѣла старогъ р'ватскогъ списателя Павла Витезовића, подъ насловомъ: Serbia Illustrata — за кой є преписъ Друштво 65 фр. срб. платило. Осимь то-

га умножена в іошть архива друштвена добровольнимъ подарцима слѣдуюћи ревнителя:

Архимандритъ Хилендарскій Г. Онуфрій предао є више копія разны у монастиру Хилендару налазећи се србски диплома и документа.

Редовный членъ Г. В. Якшићъ поклоніо є рукописно дѣло, подъ насловомъ: „Родофиникиновъ явный у Београду животъ“.

Г. Епископъ Ужичкій Іоаникій поклоніо є четири копирана акта, односећа се на исторію србску прошлогъ вѣка.

Г. Миша Іовановићъ трговацъ изъ Пеште, поклоніо є: два оригинална писма, коя є Доситей Павлу Лазаревићу, трговцу у Темишћвару, послао; — єдно оригинално писмо, коє є Соларићъ изъ Рима своимъ уяку писао; — єдну копію писма, коє є реченый Павле Лазаревићъ Доситею писао; — и єдно оригинално писмо Андріє Поповића изъ С. Андреє, односеће се на гоненѣ Срба у Аустріи, збогъ вере.

Подпредсѣдатель Друштва Г. І. Гавриловићъ поклоніо є у запечаћеномъ завитку неке артіє тичуће се старе и новіє исторіє србскогъ народа, као и неке преписане дипломе босански кралѣва, а осимъ тога и снимакъ єдногъ римскогъ надписа, и преписъ почетка єдногъ старогъ србскогъ рукописа о Александру Великомъ.

Редовный членъ Г. Др. Я. Шафарикъ поклоніо є два копирана, србства тичућа се документа на странимъ єзицима. И напослѣдку,

Саобштаваюћій членъ Друштва Г. Д. Миласковићъ поклоніо є у препису нека писма одъ

стране Карађорђа владики Црногорскомъ Петру Петровићу писана.

Књижницу друштвену изволили су своимъ поклонима умложити:

Г. Епископъ Бачкій Платонъ, кои є Друштву на даръ послао новъ Букваръ србскій за србска училишта у аустрискомъ царству.

Г. Миланъ Давидовнћъ, кои є поклоніо седамъ частій „Забавнка“ Димитріємъ Давидовићемъ издаваногъ.

Г. Сара Возаровићка, коя є усрдствовала поклонити слѣдуюће кньиге: 10 частій дѣла Доситеєвы, 5 частій „Голубице“, „Бой Змая съ Орлови“ „Србіє плачевно пакипорабощеніє“, и „Исторію народа србскогъ“ одъ Давидовића.

Г. Василій Вердишъ, бывшій профессоръ при овдашнѣмъ богословскомъ заведенію, кои є поклоніо „Исторію Христіянства въ Росіи,“ и „Руководство къ познанію Кавказа“.

Г. Раєвскій, протоєрей при рускомъ посланству у Бечу, кои є Друштву на даръ послао кньигу: „Игоръ князъ Сѣверскій“.

Саобштаваюћій членъ Г. Ђорђе Даничићъ кои є поклоніо свою „рецензію новогъ србскогъ Буквара за србска училишта у аустрискомъ царству“

Г. Андрія Торкватъ Брльићъ, кои є послао Друштву на даръ свою „Граматику илирскогъ єзика“.

Г. Подпредсѣдатель Друштва Іованъ Гавриловићъ, кои є поклоніо „Правдоношу“ за 1851 и 1852. годину.

Г. Шуманскій чешкій Филологъ, кои є Друштву на даръ послао шесть књижица.

Г. Ханке, Директоръ народногъ Музеума у Прагу, кои є Друштву на даръ послао деветъ разны књига.

Високославно Попечителство Иностраны Дѣла Княжества Србіе, ков є изволило поклонити немачку књигу: „Die freiwillige Theilnahme der Serben und Kroaten an den vier letzten österreichisch-türkischen Kriegen“. И напослѣдку,

Матица Србска у Пешти, коя є поклонила своѓъ „Лѣтописа за 1854 год. I. часть“. —

Збирка старински новаца умложена є подарцима слѣдующи лица:

Г. Др. Іованъ Діямандіевићъ Самоковлія поклоніо є 8. комада стары сребрны новаца.

Редовный членъ Г. Димитріе Матићъ поклоніо є: єданъ старый талиръ, 7. ком. стары бакарны новаца, и єданъ бакарный новацъ изъ новіегъ доба, представляюћій пола дана рада.

Г. Епископъ Ужичкій Іоаникій поклоніо є четири стара сребрна новца.

Г. Миша Іовановићъ трговацъ изъ Пеште, поклоніо є 14 ком. бакарны, и єданъ сребрнъ старый новацъ.

Г. Васа Божићъ поклоніо є: єданъ сребрнъ, єданъ одъ туча, и два бакарна стара новца.

Г. Павле Симићъ живописацъ поклоніо є 6., ком. сребрны, 15. бакарны, и два одъ туча стара новца.

Г. Милія Ристићъ учитель поклоніо є два бакарна, и єданъ сребрнъ старый новацъ.

Редовный членъ Г. В. Якшићъ поклоніо є 29. ком. разны стары новаца.

Слушатель Права у овд. Лицею Г. К. Іовановићъ поклоніо є четири стара сребрна новца.

Еромонахъ монастира Драче Г. Максимъ поклоніо є єданъ старый сребрнъ новацъ.

Г. Илія Пчеларъ, поклоніо є 14 ком. стары бакарны новаца. И найпосле,

Г. Єремія Милошевићъ изъ Вражогрнаца поклоніо є два стара сребрна новца.

Одъ стварны старина добило є Друштво на поклонъ одъ Г. Мойсила Живойновића єданъ раоникъ, єдно цртало и єдну сикиру, коє су древности у єдномъ брегу кодъ села Милѣвића, у срезу Речко-Звиждскомъ, Окружію Пожаревачкомъ, нађене.

Уважаваюћи достойно одъ знамениты лица према тежняма србства къ просвети и књижевномъ напредку показано дѣйствително саучастіє, и воћено жельомъ оваковимъ лицама одъ своє стране дати явный знакъ своґъ уваженія, Друштво є у главноиъ свомъ засѣданію, у почетку навршивше се године држаномъ, за своє почестне членове єдногласно избрало: Графа Протасова, Оберъ — Прокурора св. Синода у Русіи; Графа Димитрія Николаєвића Блудова, Статс-Секретара канцеларіє Нѣговоґъ Императорстоґъ Величества Цара Рускоґъ; и Г. Іована Ризнића, родолюбивоґъ Србина у Кіеву живећеґъ. Осимъ тога избрани су: Г. Никола Крстићъ Професоръ при овдашнѣмъ Лицею за редовноґъ, а Г. Іосифъ Веселићъ за саобштаваюћеґъ члена Друштва. Но Друштво є ожалошћено губиткомъ врстноґъ своґъ почестноґъ члена скоро упокоившеґъ се Г. Матіє Ненадовића, бывшеґъ пензіонираноґъ члена Совѣта земальскоґъ, у коме є Друштво и обилный изворъ наше найновіє исторіє изгубило.

Секретаръ,
Панта Іовановићъ.

СРБСКЕ КЊИГЕ,

У БЕОГРАДУ У 1854. И 1855. ГОДИНИ ПЕЧАТАНЕ.

1. Земљѣлско Газдинство, II часть, одъ Г. А. Николића, на 8--ни, 112 стр.

2. Немачка Грамматика, одъ Г. А. Чваркови-ћа на 8—ни у 384 стр.

3. Кратка свеобшта исторія, одъ Г, Д. Нешић, на 8—ни, у 240 стр.

4. Земљѣлско Газдинство III, часть, одъ Г. А. Николића, на 8—ни у 84 стр,

5. Трговачкій Земљописъ, II часть, на 8—ни у 176 стр.

6. Земљѣлско Газднинство,, IV часть, одъ Г. А. Николића, на 8— ни у 304 стр.

7, Песмарица одъ Єремієв Карапића, на 12—ни.

8. Товитъ и Юдита, на 12—ни у 144 стр.

9. Тригонометрія, одъ Г. Є. Іосимовића, на 8-ни у 160 стр.

10. Козачка освета, одъ Г. М. Ћелешевића, на 12-ни у 80 стр.

11. Стихословіе о Св. Сіонской Гори, одъ Х. Косте Михайловића, на 12-ни у 32 стр.

12. О дужностима човеческимъ, — Цицероно-во дѣло, преведено на србски пок. Карловач. Про-фесоромъ Григоріємъ Лазићенъ, а издано Друш-

твомъ Србске Словесности, на 8-ни у 116 стр.

13. Француска Грамматика, на 8-ни у 256 стр.

14. Гласникъ Друштва Србске Словесности VI. свезка, на 8-ни у 342 стр.

15. Славенска Читанка, на 8-ни у 176 стр.

16. Календаръ за 1855. год. одъ Єреміє Карацића.

17. Земљописъ за III. разредъ основны школа, одъ Г. М. Спасића, ново поправљно изданіе.

18. Новъ немачкій Букварь, на 8-ни у 304 стр.
19. Песме Г. Іована Илића.

20. Календаръ за 1855. год. са шематизмомъ Књж. Србіе.

11. Песме: „Ума полетарацъ“.

22. Грчка Грамматика, одъ Г. Євтимія Аврамовића, на 8-ни у 168 стр.

23 Речникъ турско-србскій, одъ Єреміе Курацића.

24. Реторика, одъ Г. Ђ. Малетића, на 8-ни у 216 стр.

25. Педагогика, одъ Г. М. Спасића, на 8-ни у 84 стр.

26. Конференціе Бечке протоколи.

27. Некрологъ Стефану Петровићу Книћанину.

28. Кратка Литургія, на 8-ни у 56. стр.

29. Календаръ за 1856. год. са шематизмомъ Княж. Србскогъ.

Осимъ тога препечатано є за гореназначено време више школски, и други књига.

НЕКРОЛОЗИ

1. Прота Матеј Ненадовићъ, почестный членъ Друштва Србске Словесности, рођенъ є 1777. године у Бранковини, селу у Окружію Валѣвскомъ. Учіо є у Срему у Купинову, одакле се 1793 године поврати, и постане одма у своіой 16. години парохомъ, а 1795. године протомъ, подъ коимъ є именомъ и познатъ, и кое є име до гроба съ чесћу и поносомъ носіо. Године 1804. био є онъ као посланикъ народный у Петерсбургу; 1805. год. постане Предсѣдатель Совѣта, а потомъ као войвода браніо є границе свога отечества до 1813 године. После обште пропасти био є онъ утѣшитель свои окружія и закланяо є свуда Србе одъ оне неумитне сѣче, стишавао є и блажіо разярене непріятелѣ. Године 1814. као посланикъ народный у Бечу на конгресу свію моћны владателя' ишао є онъ одъ капіе до капіе, и предаюћи прошенія съ найвећимъ стрплѣнѣмъ моліо є и умоліо є, те се израдило кодъ Порте олакшанѣ Србіи. При новомъ устанку радіо є онъ съ новомъ снагомъ, и као што є Карађорђу, тако є и Князу Милошу, а крозъ њи своmъ отечеству био одъ велике ползе и у саветованю и у ратованю. У свакомъ важнѣмъ дѣлу био є онъ участникъ. У различна времена одправляо є различна званія: кнезъ, капетанъ, придворный совѣтникъ, членъ народногъ суда и пр. Кадъ є био пензіониранъ, спокойно є седіо кодъ свое куће; али нигда ніе дуго у пензіи остао, свагда га є правителство позивало опетъ къ народнимъ дѣлима и у скупштине. Године 1838. био

є членъ комисіє за устровніе закона, а 1839 постане членомъ Совѣта Княжества Србіе, у комъ званію 1852. год. по своіой молби пензіониранъ буде. Дана 29. месеца Новембра 1854. године преселіо се у вѣчность.

2. **Стефанъ Петровићъ Книћанинъ**, почестный членъ Друштва Србске Словесности, рођенъ є године 1807. у селу Книћу, у Окружіи Крагуєвачкомъ. Прве године детиньства и младости своє провео є коє у месту своґъ рођеня, коє у Крагуєвцу. Достигнувши зреліи возрастъ, одликовао се услугама, власти и отечеству принешенима, и достигао є степенъ капетана у Срезу Ясеничкомъ Окружіи Смедеревскоґъ. Године 1819. поставлѣнъ є за Началника Смедеревскоґъ Окружія, а године 1842. узвишенъ є на достоинство Совѣтника. Вишемъ позиву слѣдуюћи, прешао є год. 1848 съ дозволенѣмъ пресвѣтлоґъ владаоца у ону страну, да одбрани єднокрвну, нападнуту браћу свою. Битке на Томашевцу, Панчеву, Тителу, Вилову и Мошорину, побѣдомъ праћене, и ако є непріятель и ячій био, даю довольна сведочанства о нѣговой неустрашимой храбрости. Станъ у Мошорину, за честь побѣде, Книћаниномъ одржане, назвало є онострано благодарно србство Шайкашкоґъ баталіона „Книћевацъ“. Аустрія поклонивши особито вниманѣ племенитимъ заслугама Книћанина, произведе га у чинъ свога ѣенерала и у краси му юначке прси орденима Леополда и Маріе Терезіе. У исто време стижу прославлѣномъ витезу знаци одличія изъ єдноверне Русіе — орденъ Св. Анне, и изъ єдновѣрне Црне Горе — орденъ Милоша Обилића.

Обасутъ знацима благоволеня, вратіо се у своє отечество на своє високо званіе, и кадъ є

године 1852. потреба земаљска захтѣвала, да се часть Београдскогъ гарнизоногъ воинства премѣсти у Крагуевацъ, Стефанъ Книћанинъ био є оно лице, коє є Свѣлый Князъ истомъ воинству за управителя поставіо, произведши га на достоинство нойводе.

Одправляюћи ово трудно званіе са свакомъ ревности и точности, пораженъ бы крвнимъ ударомъ, коега убитачне послѣдице савладаше нѣгову крѣпку животну снагу, коя є клонула навѣкъ 14. Мая ове год.

3. **Стефанъ Стояновићъ**, почестный членъ Друштва Србске Словесности, членъ Совѣта земаљскогъ, 1. Юлія ов. год. преселіо се у вѣчность. Своіомъ многогодишньомъ службомъ, ово као срезскій Началникъ, ово као главный командантъ Тимочке Краине, ово као членъ Совѣта земаљскогъ, принео є отечеству полезне услуге. —

4. **У** малый брой оны Срба, кои су кичицомъ себе чувенимъ у своемъ роду учинили, и дѣломъ показали, да Србинъ и у храму художества са синовима остали изображены народа достойно жертве приносити може, — принадлежи и **Димитріе Аврамовићъ**, саобштаваюћій членъ Друштва Србске Словесности. Онъ се родіо у Новомъ-Саду 1815. године. Осећаюћи у себи волю за живописанѣ, отиде у Бечъ, и у тамошньой Академіи художество живописаня изучи, у чему се врло одликовао. **У** Аврамовићу, кои є 1. Марта о. г. умр'о, изгубили смо не само єдногъ одъ оно мало найбольи наши живописаца, него и човека, кои бы намъ за наше народне старине іоштъ одъ велике користи био. Срце га є одавно вукло да у овомъ художеству роду своме

учини оно, што найбольій историкъ учинити може. Онъ є у той намери путовао у Св. Гору, тражіо и налазіо тамо наше старине, бавіо се съ тимъ посломъ са особитомъ любави, прикупіо є већъ было довольно матеріяла, коме бы се свакій Србинъ обрадовао, и ніе престао желити, да обиђе сва она места, у коима бы каквы живописны споменика народа своґъ наћи могао. Поредъ тога Аврамовиħь є написао и већъ печатао са 13 литографираны таблица дѣло, подъ насловомъ: „Описаніе Древностій србски у Светой (Атонской) Гори“, затимъ „Описаніе Св. Горе“, и „Кореціо“. Скупляо є материялъ за біографіе србски живописаца, и т. д. Само ово, што є скоро свакоме познато, показуе довольно, шта бы србство одъ Аврамовиħа іошъ добило, да му є Богъ дужій животъ дао. —

Табл. I.

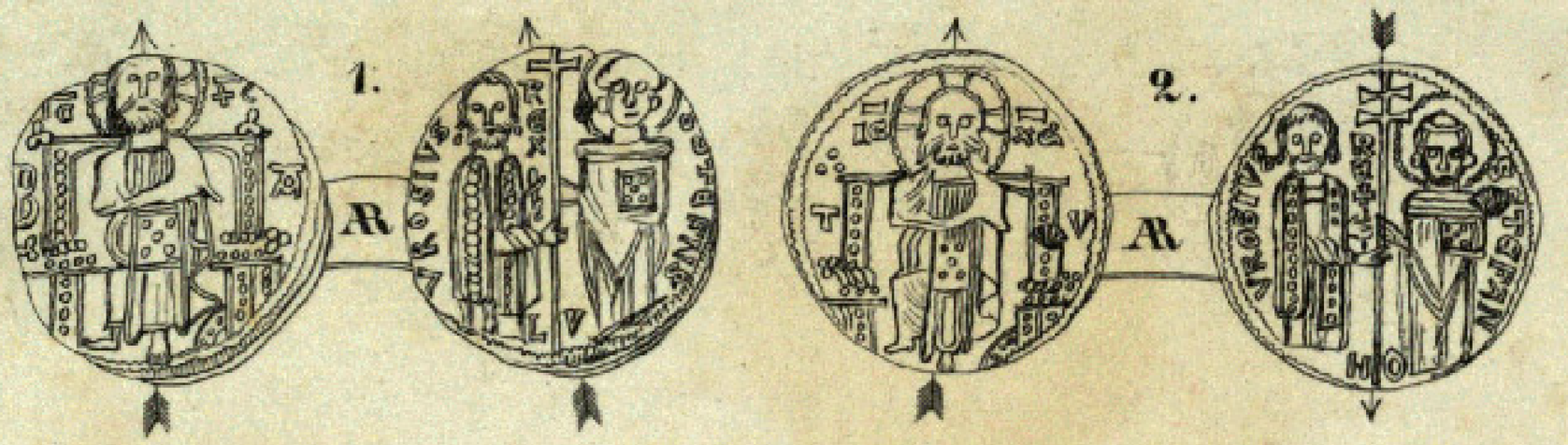

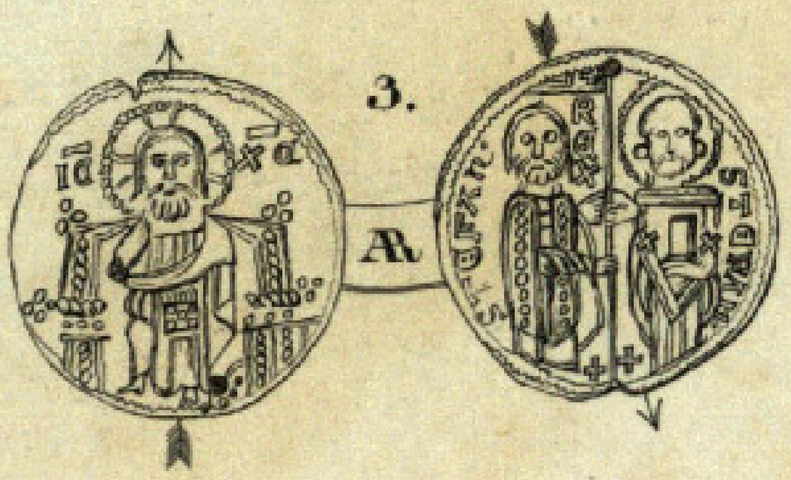

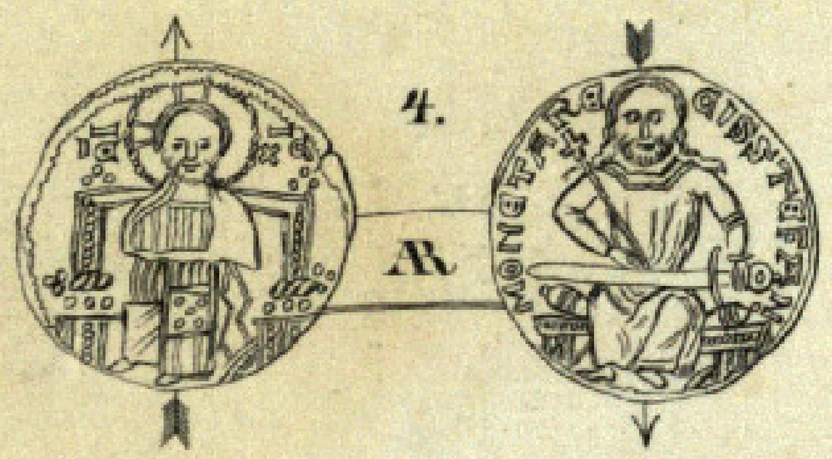

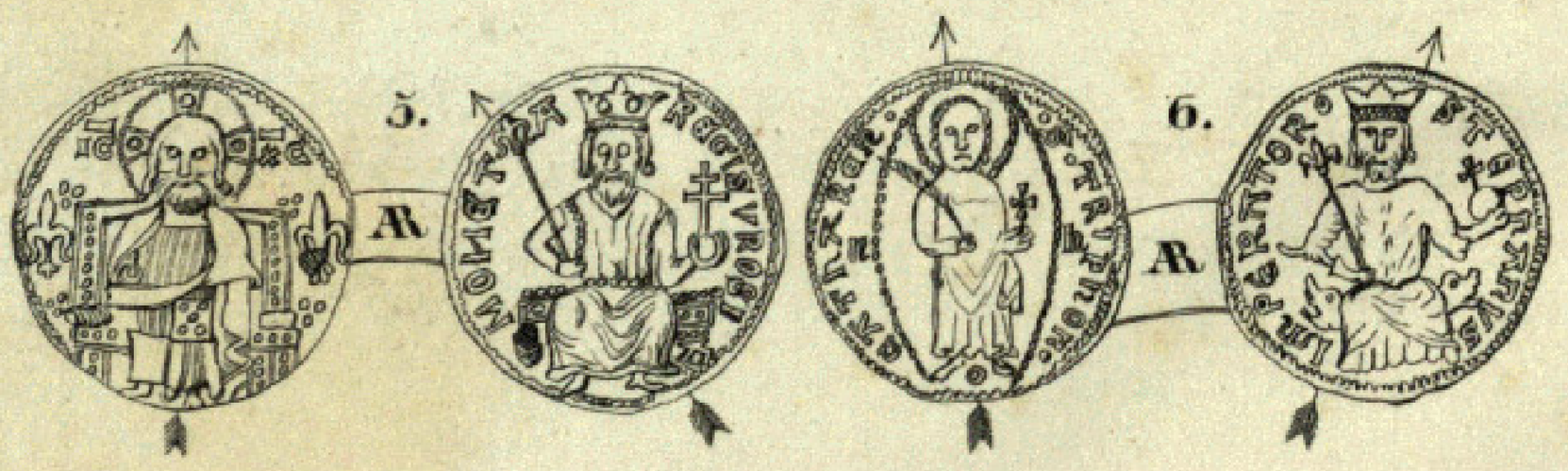

Табл. II.

7.

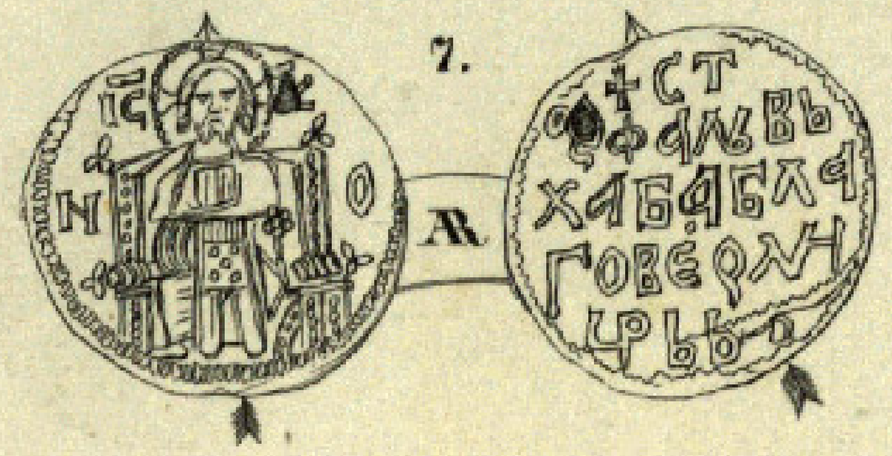

8.

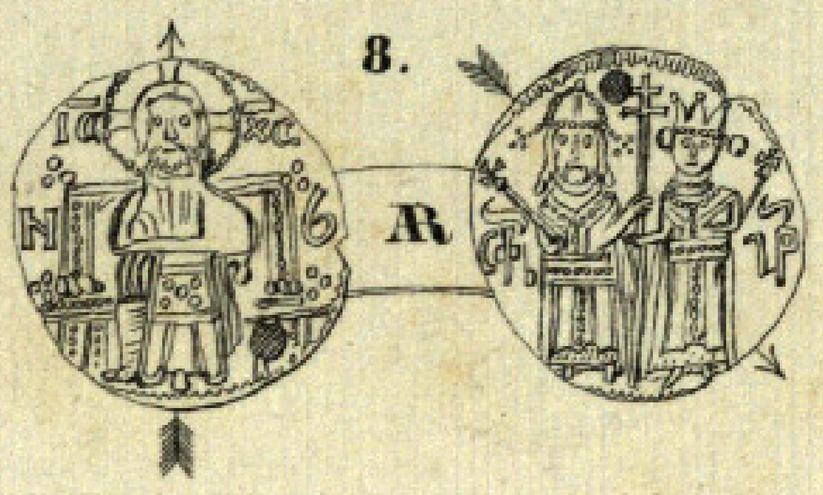

9.

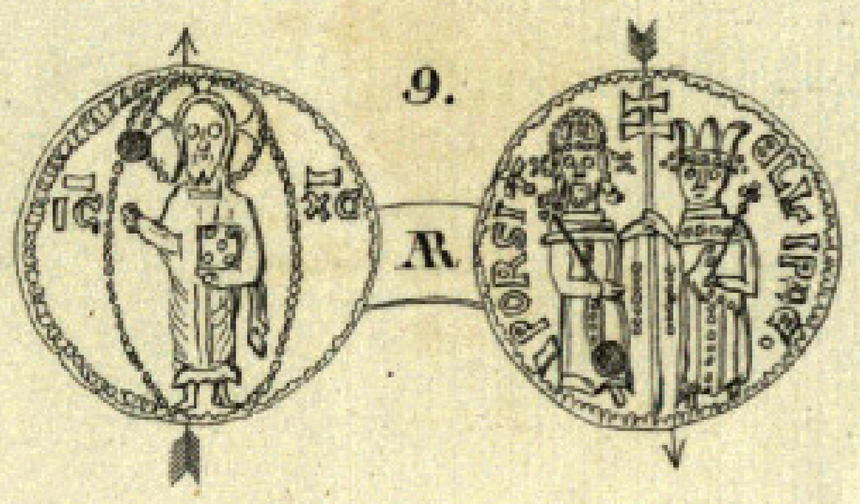

10.

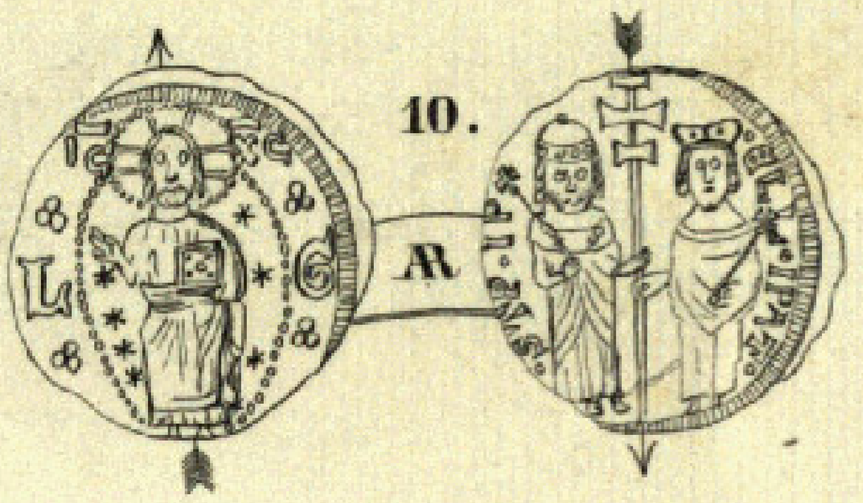

11.

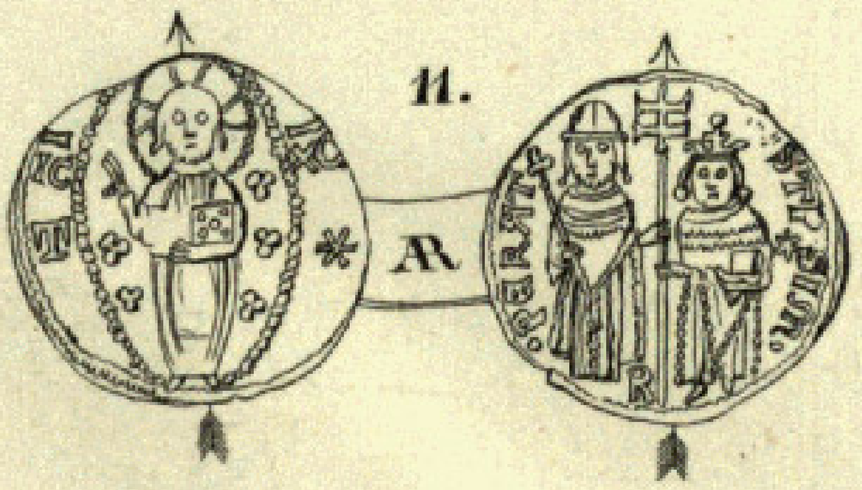

12.

Табл. III.

13.

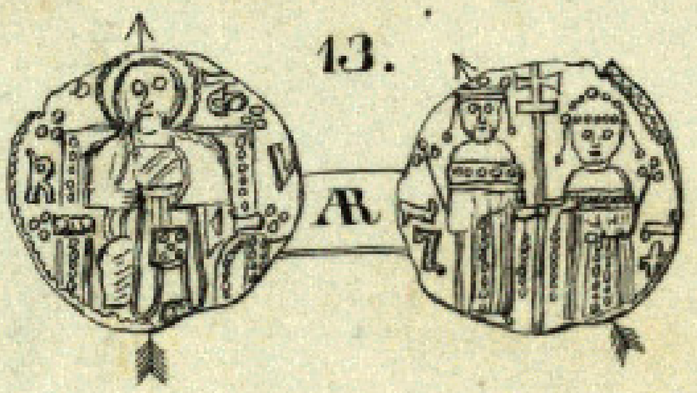

14.

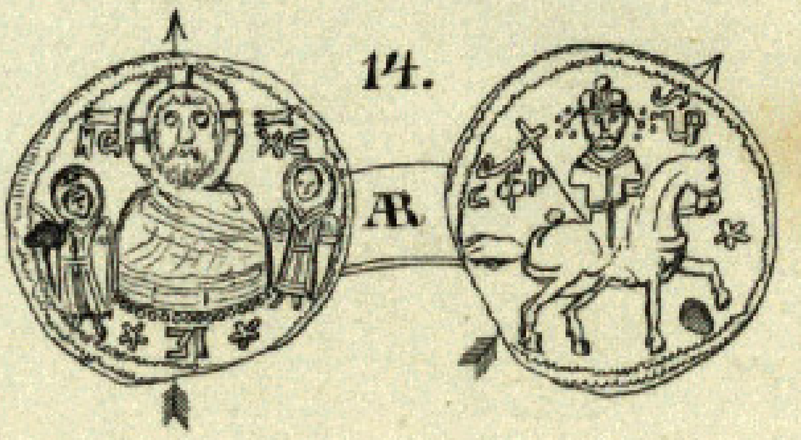

15.

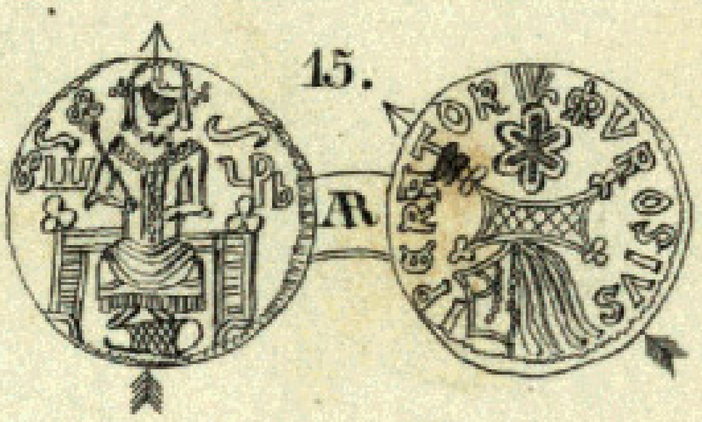

16.

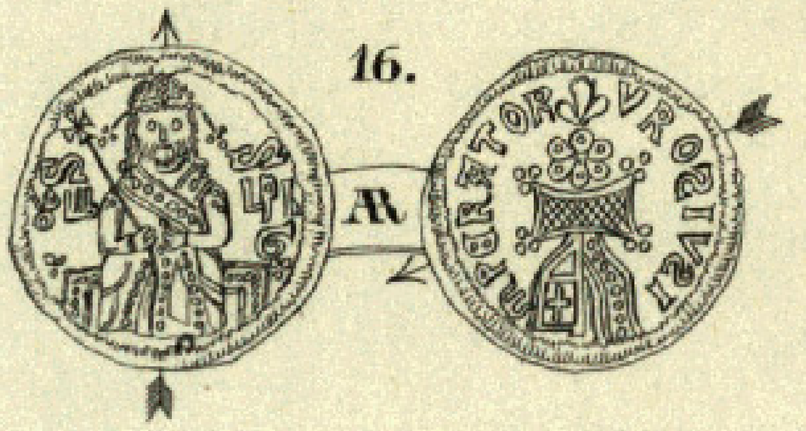

17.

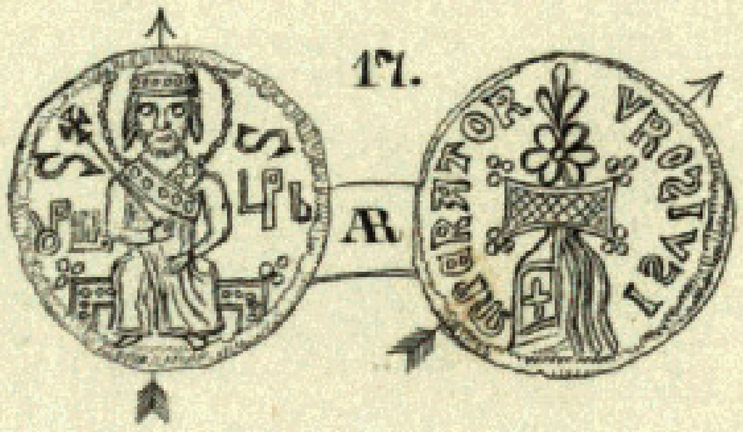

18.

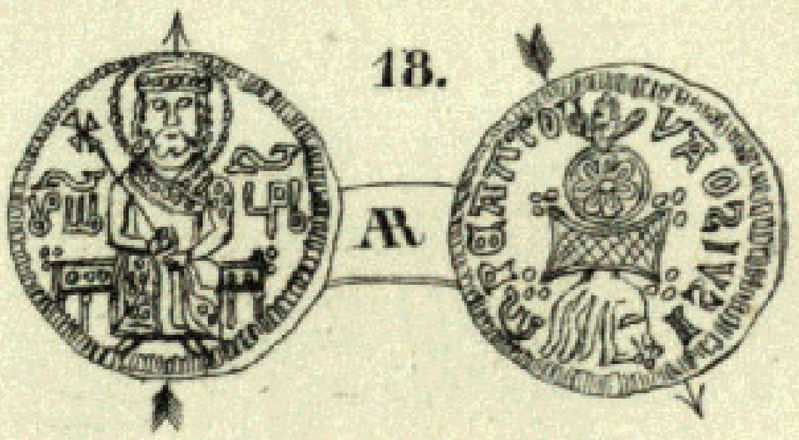

19.

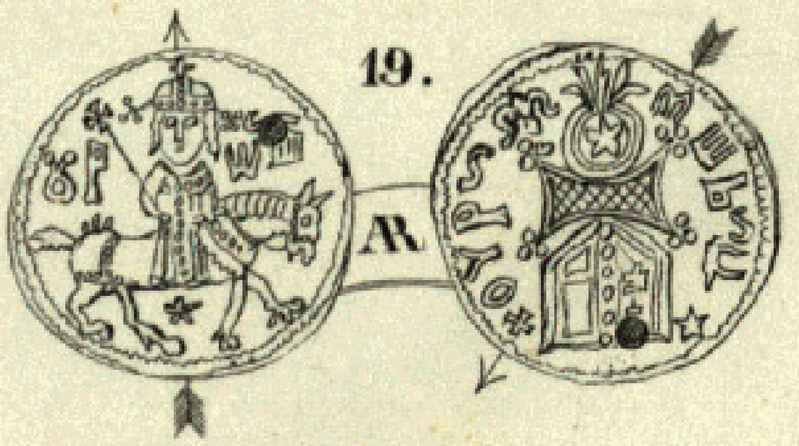

Таб. IV.

20.

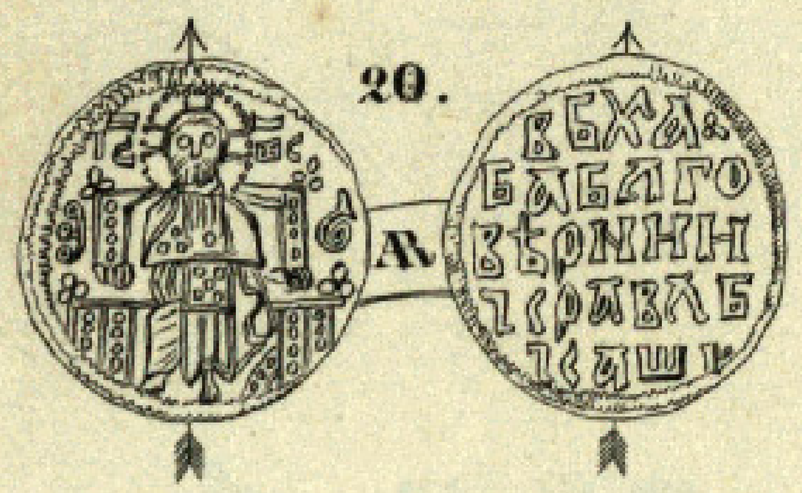

21.

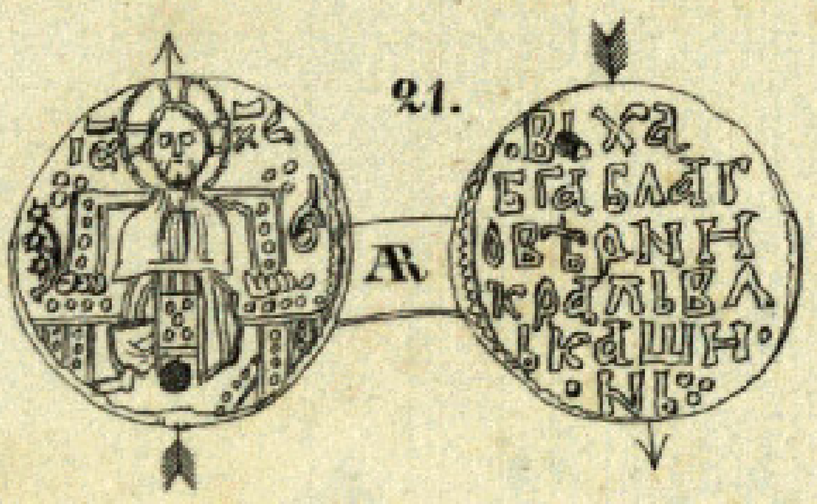

22.

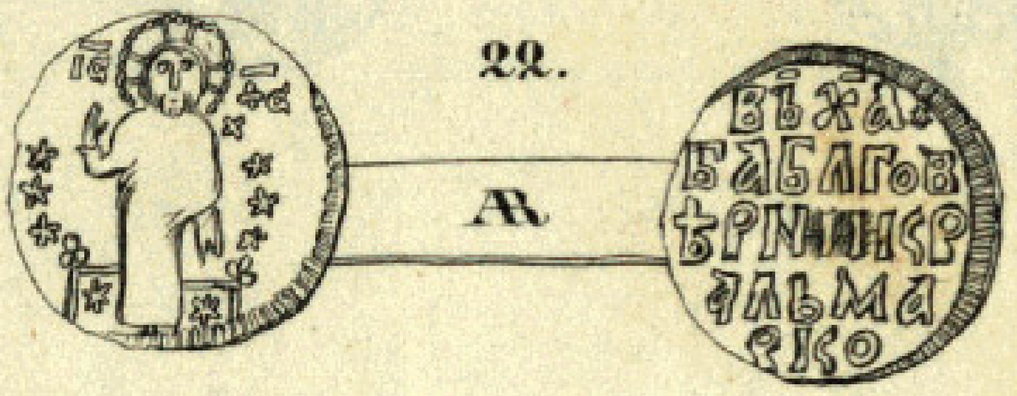

23.

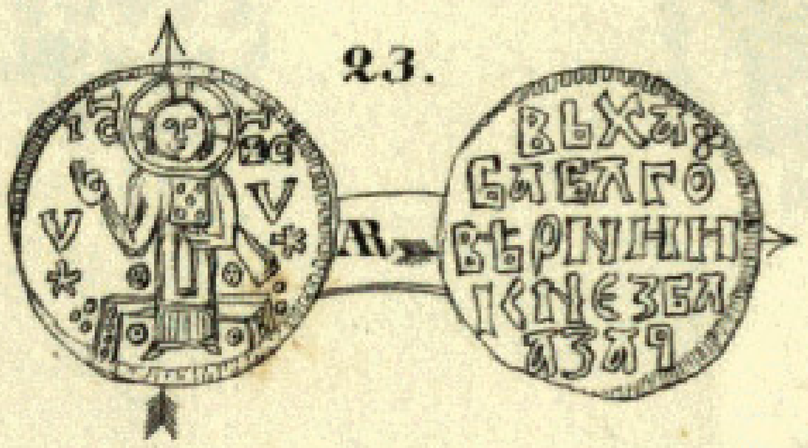

24.

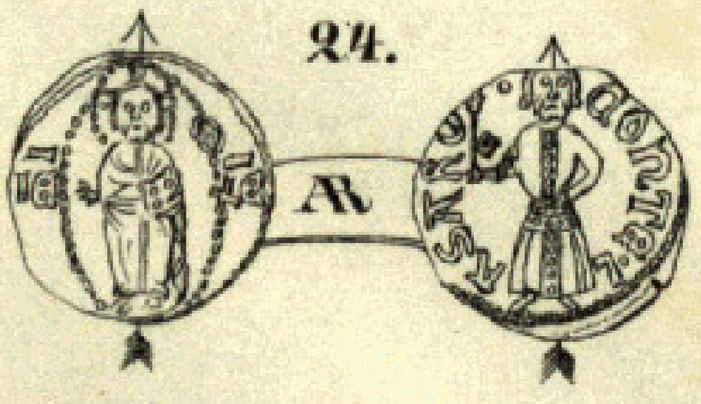

25.

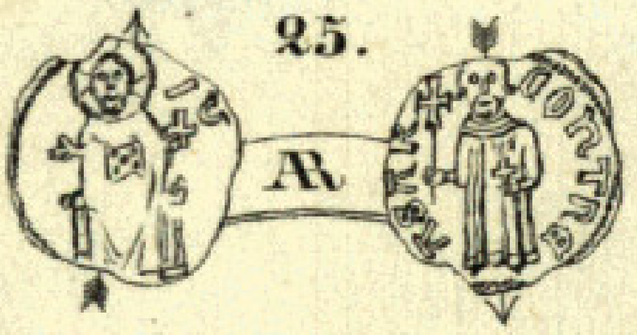

Табл. V.

26.

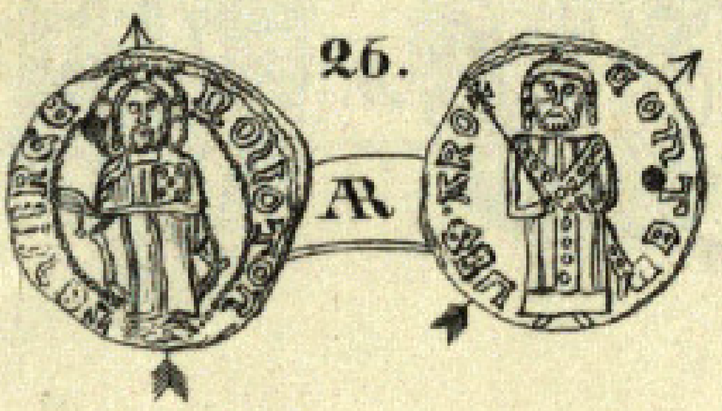

27.

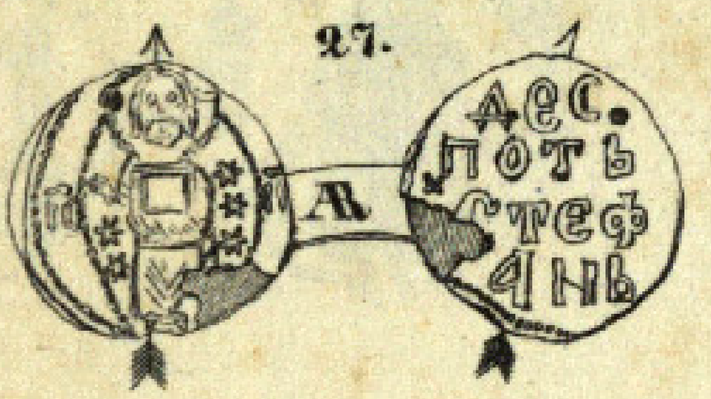

28.

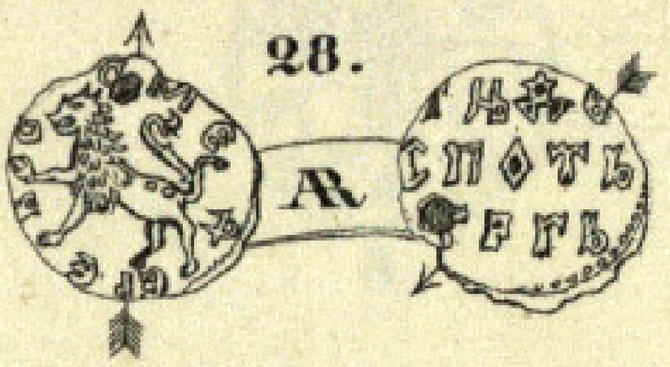

29.

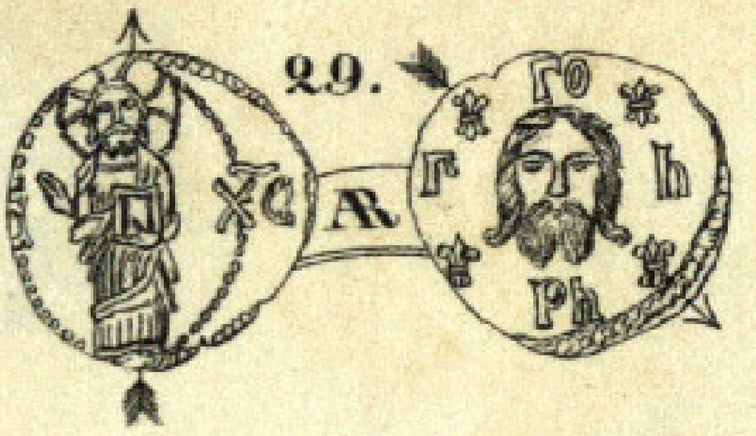

30.

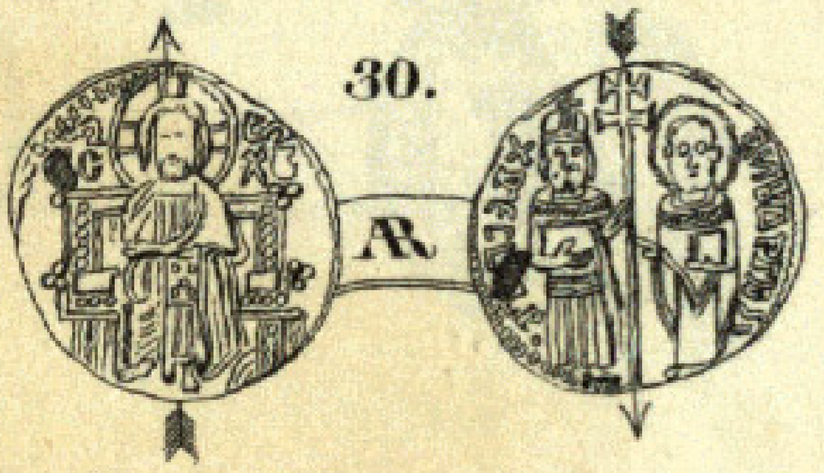

31.

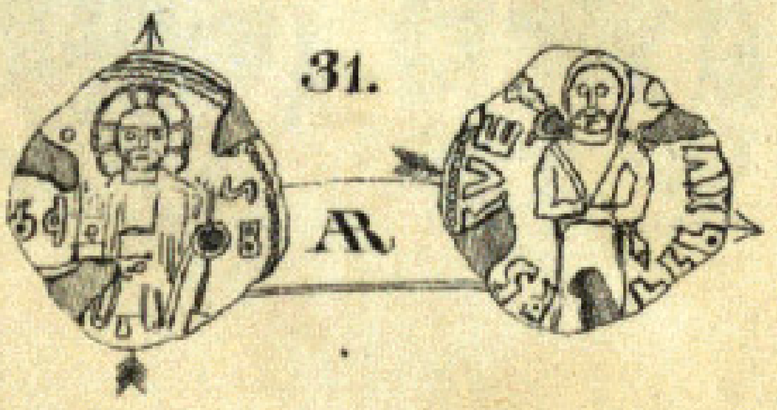

32.

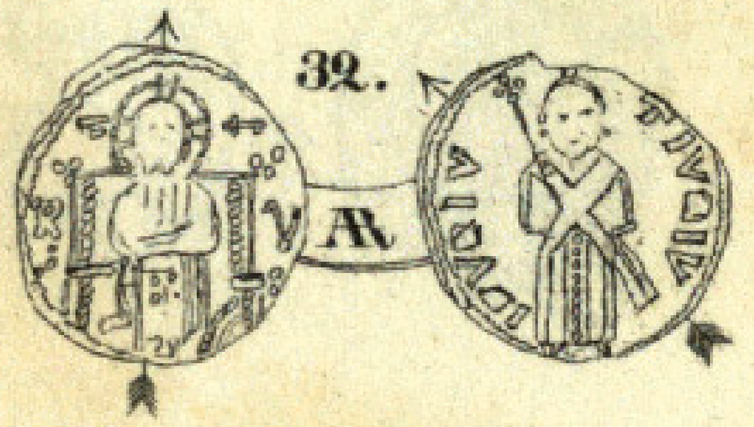

Табл. VI.

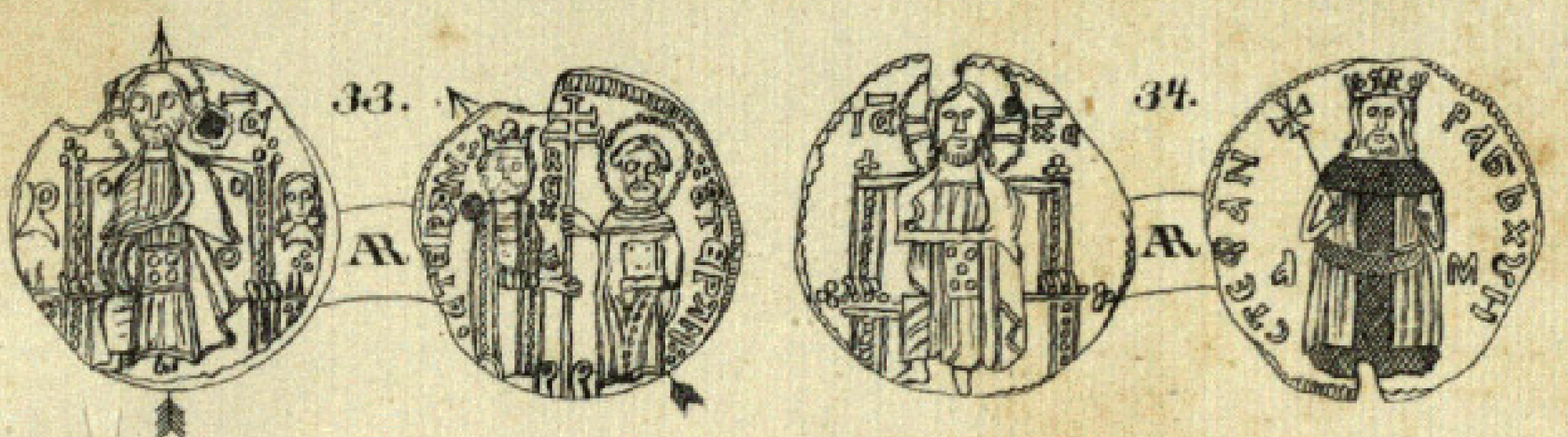

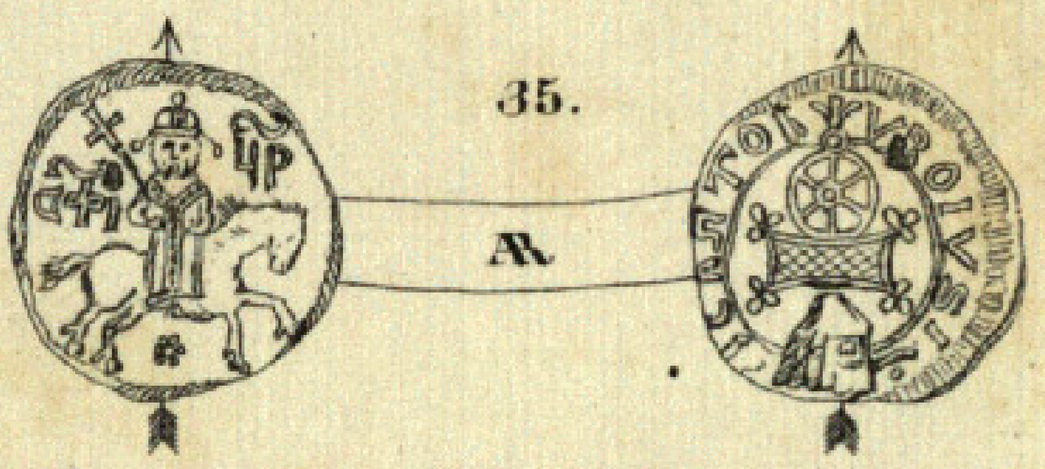

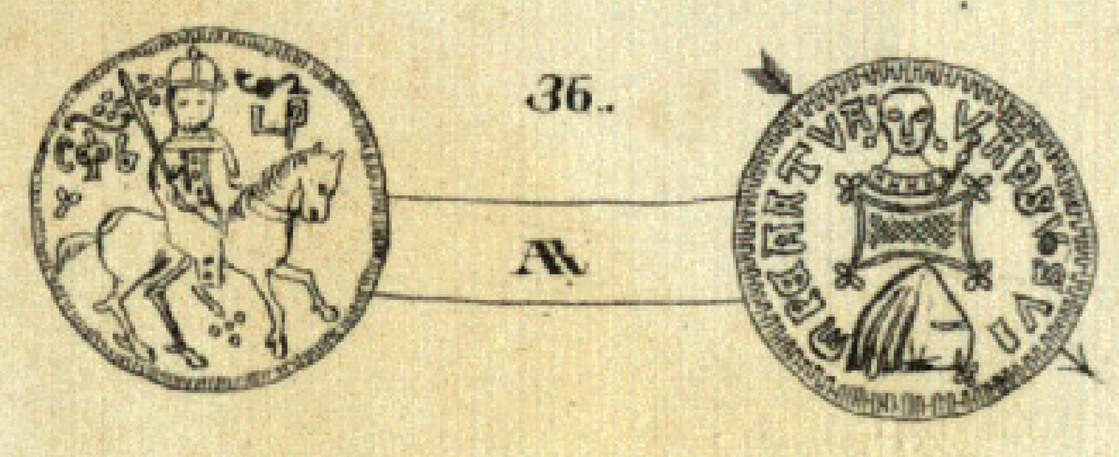

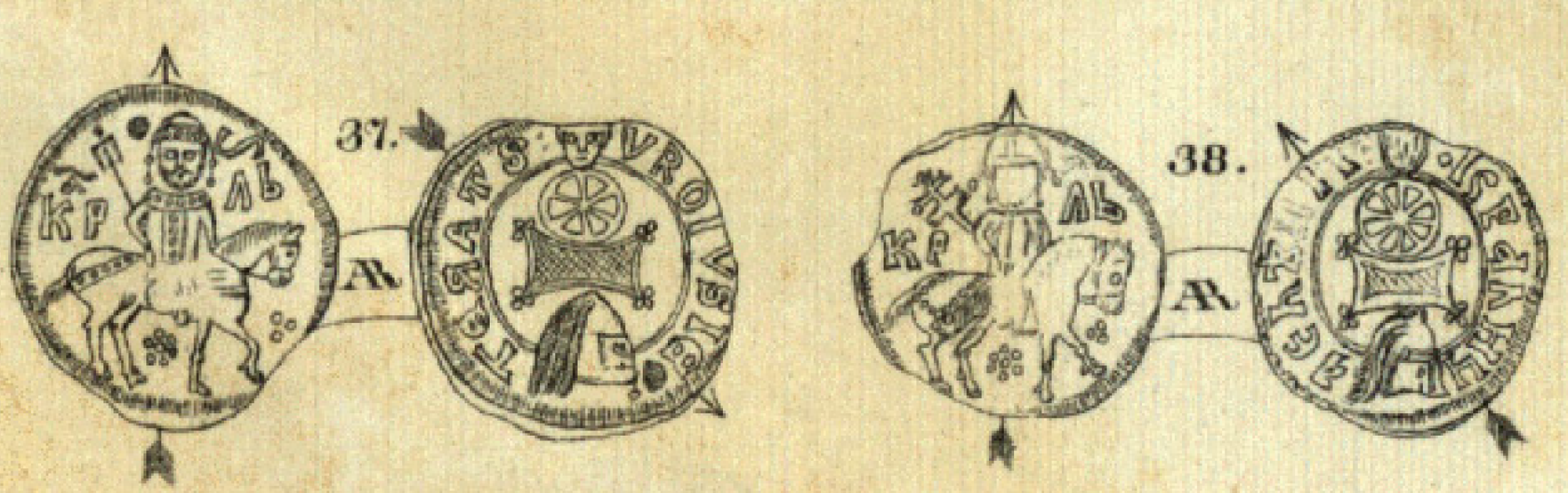

BIBLIOTECA NACIONAL
PARIS

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ
ФПСрII 18
1855.1